

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

AZERBAYCAN TÜRKÇESİNİN ANA DİLİ OLARAK ÖĞRETİMİ
İÇİN YAZILMIŞ BİR DERS KİTABI: TÜRKCE SARF-NAHİV
(METİN-İNCELEME)

Yüksek Lisans Tezi

Tuğba ER

Danışman

Doç. Dr. Mustafa KARATAŞ

Nevşehir

Kasım, 2024

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

AZERBAYCAN TÜRKÇESİNİN ANA DİLİ OLARAK ÖĞRETİMİ
İÇİN YAZILMIŞ BİR DERS KİTABI: TÜRKCE SARF-NAHİV
(METİN-İNCELEME)

Yüksek Lisans Tezi

Tuğba ER

Danışman

Doç. Dr. Mustafa KARATAŞ

Nevşehir

Kasım, 2024

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Tuğba ER

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

Azerbaycan Türkçesinin Ana Dili Olarak Öğretimi İçin Yazılmış Bir Ders Kitabı: Türkçe Sarf-Nahiv adlı yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Tuğba ER

Danışman

Doç. Dr. Mustafa KARATAŞ

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL

KABUL VE ONAY

Doç. Dr. Mustafa KARATAŞ danışmanlığında Tuğba ER tarafından hazırlanan *Azerbaycan Türkçesinin Ana Dili Olarak Öğretimi İçin Yazılmış Bir Ders Kitabı: Türkçe Sarf-Nahiv* adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

..... / /

JÜRİ

İMZA

Danışman: Doç. Dr. Mustafa KARATAŞ

.....

Üye: Prof. Dr. Filiz Meltem ERDEM UÇAR

.....

Üye: Prof. Dr. Hacer TOKYÜREK

.....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun / / tarih ve sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

..... / /

.....

Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın yürütülmesi sırasında duydukları sonsuz güven ile azimle devam etmemi sağlayan, çocukluğumdan itibaren beni yüreklendiren, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen sevgili babam Sadi ER ve biricik annem Nurten ER'e ve varlıkları için minnettar olduğum kardeşlerim Rümeysa, Saliha ve Nisa'ya en içten duygularıyla teşekkür ediyorum. Çalışmanın taslağında ve oluşum sürecinde desteklerini esirgemeyen, inançla yola devam etmemi sağlayan saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. Mustafa KARATAŞ'a sonsuz teşekkür ederim. Lisans sürecimde karşılaştığım ve hayatımda çok önemli bir yeri olan gerek tez sürecinde gerekse akademik hayatta sözleriyle beni cesaretlendiren, kendime inanmamı sağlayan, en büyük şanslarımdan biri olan değerli hocam Zehra KUM'a manevi desteklerinden ötürü sonsuz teşekkür ederim. Lisans ve yüksek lisans serüvenini birlikte tamamladığım, hayatımda her süreçte yanımda olan, desteğini esirgemeyen, her anıma şahit olan ve süreci kolaylaştıran ve birlikte çıktığımız yolda yol arkadaşım olan İmren YILDIZ'a içtenlikle teşekkür ediyorum.

AZERBAIJAN TÜRKÇESİNİN ANA DİLİ OLARAK ÖĞRETİMİ İÇİN YAZILMIŞ BİR DERS KİTABI: TÜRKCE SARF-NAHİV

ÖZET

Oğuz grubu çağdaş Türk yazı dillerinden biri olan Azerbaycan Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nden itibaren siyasi, coğrafi, dinî ve sosyoekonomik nedenlerle Anadolu Merkezli Oğuz Türkçesinden uzaklaşmaya başlamış, 16. yüzyıldan itibaren de ayrı bir yazı dili olma yolunda gelişimini sürdürmüştür. Sovyetler Birliği Dönemi'nde “dil planlaması”na maruz bırakılarak ayrı bir “dil”e dönüştürülmeye çalışılan Azerbaycan Türkçesi, tüm müdahalelere rağmen günümüzde Türkiye Türkçesine çok yakın bir yazı dili olarak kullanılmaya devam etmektedir. Azerbaycan'da özellikle Sovyet Dönemi'nde yaşanan siyasi gelişmelerin en etkili olduğu alan, eğitim ve öğretim olmuştur. Kommünist Parti yönetimi, dönemin egemen ideolojisini eğitim programları ve planlarıyla halka benimsetmeye çalışırken öncelikli olarak “dili” ve “kimliği” hedef almıştır. Azerbaycan Türklerinin ve Azerbaycan Türkçesinin adlandırılmasındaki değişimler ve bunların ana dili eğitimine yansımaları bunu açık bir biçimde göstermektedir. Azerbaycan'da ana dili öğretiminde kullanılan ders kitaplarından biri olan *Türkce Sarf-Nahiv*; 1924 yılında İsmail Hikmet, Abdulla Şaiq, Said Mir Qasımzadə, Cavad Axundzadə, Cabbar Əfəndizadə ve Mustafa Tevfik'ten oluşan bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. Eserde öğretilmek istenen, hakkında bilgi verilen dil “Türkçe” olarak adlandırılmıştır. Dönemin Türkiye Türkçesine çok yakın olan bu dil, eserde de yazarlar tarafından kullanılan dildir. Arap alfabesiyle yazılan bu eserde, ses karşılıklarını doğru aktarmak amacıyla yer yer Latin ve Kiril harfleri de kullanılmıştır. Bu uygulama, eserde anlatılan ve kullanılan dilin ses özelliklerini anlamada büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Dolayısıyla, eserde Türkiye Türkçesine özgü ses, biçim özellikleriyle yerel ağız özelliklerinin hem Arap hem de Latin harfleriyle birlikte verilmiş olması eseri bir dil incelemesi açısından çok önemli bir kaynak hâline getirmektedir. Bu çalışmada, Azerbaycan'da ana dili öğretiminde kullanılan *Türkce Sarf-Nahiv* adlı ders kitabının dili, “eserde kullanılan dil” ve “eserde anlatılan dil” olarak iki ayrı başlıkta ele alınmış ve bu dil ses, yazım ve biçim açısından Türkiye Türkçesiyle karşılaştırılarak art zamanlı ve eş zamanlı bakış açısıyla incelenmiştir. Bu incelemeler doğrultusunda eserde anlatılan ve kullanılan dilin Türkiye Türkçesiyle ortak ses, yazım ve biçim özelliklerine sahip olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe/Türk Dili, Sarf-Nahiv, Dil bilgisi, Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Alfabe, Ana Dili Öğretimi, Ana Dili Ders Kitabı.

A TEXTBOOK WRITTEN FOR TEACHING AZERBAIJANI TURKISH AS A MOTHER TONGUE: TÜRKCE SARF-NAHİV

ABSTRACT

Azerbaijani, which is one of the contemporary Turkish dialects and belongs to the Oghuz group, has started to move away from Anatolian Oghuz Turkish due to political, geographical, religious and socio-economic reasons since the Old Anatolian Turkish period, and has continued its development towards becoming a separate written language since the 16th century. Azerbaijani Turkish, which was subjected to "language planning" during the Soviet Union period and tried to be transformed into a separate "language", continues to be used today as a written language very close to Turkey Turkish despite all interventions. The most influential area of political developments in Azerbaijan, especially during the Soviet period, has been education and training. The Communist Party administration primarily targeted "language" and "identity" while trying to impose the dominant ideology of the period on the people through educational programs and plans. Changes in the nomenclature of Azerbaijani Turkish and Turks and their reflections on mother tongue education clearly demonstrate this. *Türkic Sarf-Nahiv*, one of the textbooks used in mother tongue teaching in Azerbaijan, was prepared in 1924 by a commission consisting of İsmail Hikmet, Abdulla Şaiq, Said Mir Qasımzadə, Javad Axundzadə, Jabbar Əfəndizadə and Mustafa Təvfik. The language to be taught and about which information is given in the work is called "Turkish". This language, which is very close to Turkey Turkish of the period, is the language used by the authors in the work. In this work, which is written in Arabic alphabet, Latin and Cyrillic letters are also used from time to time in order to transfer the sound equivalents correctly. This practice provides a great convenience in understanding the phonetic features of the language described and used in the work. Therefore, the fact that the phonetic and morphological features of Turkey Turkish and local dialectal features are given both in Arabic and sometimes in Latin letters makes the work a very important source in terms of language analysis. In this study, the language of the Turkish Sarf-Nahiv textbook used in mother tongue teaching in Azerbaijan is analyzed under two separate headings as the language used in the work and the language described in the work, and this language is analyzed from a diachronic and synchronic perspective by comparing it with Turkey Turkish in terms of sound, spelling and form. In line with these analyzes, it has been determined that the language used in the work has common phonetic, orthographic and morphological features with Turkey Turkish.

Keywords: Turkish/Turkish Language, Sarf-Nahiv, Grammar, Azerbaijan Turkish, Turkey Turkish, Alphabet, Mother Tongue Teaching, Mother Tongue Textbook.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	ii
KABUL VE ONAY	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xi
TABLolar LİSTESİ.....	xii

GİRİŞ	1
0.1.Türk Yazı Dillerinin Oluşumu ve Çağdaş Türk Lehçeleri	1
0.2. Azerbaycan Türkçesi	2
0.2.1. Azerbaycan Adı	2
0.2.2. Azerbaycan Türkçesinin Tarihi ve Adlandırılması.....	3
0.2.3. Azerbaycan Türkçesinin Yurtları.....	6
0.2.4. Azerbaycan Türklerinin Kullandığı Alfabeler.....	7
0.3. Araştırma	10
0.3.1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı	10
0.3.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	10
0.3.3. Yöntem.....	11
0.3.3.1. Araştırma Sırasında Uygulanan Yöntem.....	11
0.3.3.2. Araştırmanın Yazılması Sırasında Uygulanan Yöntem	11
0.3.3.3. Sınırlılık	14

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKÇE SARF- NAHİV

1.1. Azerbaycan Türkçesinin Öğretimi Tarihi.....	15
1.2. Azerbaycan Türkçesinin Öğretimi için Yazılan Ders Kitapları	16
1.3. Türkçe Sarf- Nahiv	25

1.3.1. Eserin Genel Tanıtımı	26
1.3.2. Yazarlar	29
1.3.2.1. İsmail Hikmet (Ertaylan)	29
1.3.2.2. Abdulla Şaiq	31
1.3.2.3. Said Mir Kazımzade (Said Mirqasımzadə)	33
1.3.2.4. Cevad Ahundzade (Əhməd Cavad Axundzadə)	34
1.3.2.5 Cabbar Efendizadə (Cabbar Əfəndizadə)	36
1.3.2.6. Mustafa Tevfik	38

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVİRİYAZI

2. Türkce Sarf-Nahiv Eserinin Çeviriyazısı	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKCE SARF- NAHİV ESERİNİN DİL İNCELEMESİ

3.1 Eserde Kullanılan Alfabeler ve Dil	187
3.1.1. Alfabeler	187
3.1.1.1. Arap Alfabesi	187
3.1.1.2. Latin Alfabesi	189
3.1.1.3. Kiril Alfabesi	192
3.1.2. Dil	195
3.1.2.1. Ses ve Yazım Özellikleri	195
3.1.2.1.1. Ünlüler ve Yazımları	196
3.1.2.1.1.1. /e/ sesi (Kapalı, Açık)	197
3.1.2.1.1.1.1. (/ê/) (Kapalı E) Sesi ve Yazımı:	197
3.1.2.1.1.1.2. /ä/ (Açık E) Sesi ve Yazımı:	200
3.1.2.1.1.2. Düz- Dar Ünlüler ve Yazımları	202
3.1.2.1.1.3. Yuvarlak Ünlüler ve Yazımları	204
3.1.2.2. Ünsüzler ve Yazımları	207
3.1.2.2.1. Dudak Ünsüzleri (/b/, /p/, /m/) ve Yazımları	207
3.1.2.2.2. Tonlu-Tonsuz Ünsüz Çiftleri	210
3.1.2.2.2.1. /c/ ~ /ç/ Ünsüzleri ve Yazımları	210
3.1.2.2.2.2. /g/~/k/ Ünsüzleri ve Yazımları	212
3.1.2.2.2.3. /ğ/-/k/ Sesleri ve Yazımları	213

3.1.2.2.2.4. /k~/h/ Sesleri ve Yazımı	217
3.1.2.2.2.5. /t~/d/ Sesleri ve Yazımı	218
3.1.2.3. Göçüşme	221
3.1.2.2. Biçim Özellikleri	222
3.1.2.2.1. İsim Çekimleri	222
3.1.2.2.1.1. Belirtme Durumu Çekimi	223
3.1.2.2.1.2. İsim Bildirme Çekimi	224
3.1.2.2.1.3. Soru Çekimi	225
3.1.2.2.2. Fiil Çekimleri	226
3.1.2.2.2.1. Kişi Ekleri	227
3.1.2.2.2.2. Geniş Zaman Çekimi	229
3.1.2.2.2.3. Şimdiki Zaman Çekimi	230
3.1.2.2.2.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman	231
3.1.2.2.2.5. Yeterlilik Fiili Çekimi	232
3.1.2.2.2.6. Soru Çekimleri	234
3.1.3. Yazım Tutarsızlıkları	235
3.2. Eserde Anlatılan Dil	237
3.2.1. Eserdeki Bölümlerin Karşılaştırmalı İncelenmesi	237
3.2.1.1. Şarfiñ Ta'riñi	238
3.2.1.2. Tenkīt (Noktalama İşaretleri)	239
3.2.1.3. Kelime	239
3.2.1.4. İsim	239
3.2.1.5. İzāfet (Tamlamalar)	242
3.2.1.6. Şıfat	242
3.2.1.7. Zamīr	253
3.2.1.8. Fi'l	256
3.2.1.9. Zarf	272
3.2.1.10. Nidā (Ünlem)	273
3.2.1.11. Edāt	274

SONUÇ	275
KAYNAKLAR	288
EK: TIPKIBASIM	295

KISALTMALAR

ADR	: Azerbaycan Demokratik Respublikası
ASSC	: Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
ASSFC	: Azerbaycan Sovyet Sosyalist Federal Cumhuriyeti
AZT	: Azerbaycan Türkçesi
ÇAZT	: Çağdaş Azerbaycan Türkçesi
EAD	: Eserde Anlatılan Dil
EAT	: Eski Anadolu Türkçesi
ET	: Eski Türkçe
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TT	: Türkiye Türkçesi

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 3. 1. Arap Alfabeti	188
Tablo 3. 2. Latin Alfabeti	190
Tablo 3. 3. Latin Harfli Dipnotlar.....	191
Tablo 3. 4. Metin İçindeki Latin Harfli Kullanımlar	191
Tablo 3. 5. Metinde Parantez İçindeki Latin Harfli Kullanımlar.....	192
Tablo 3. 6. Seslerin Açık Bir Biçimde Anlaşılabilmesi İçin Kullanılan Latin Harfleri	192
Tablo 3. 7. Kiril Alfabeti (1939-1993)	194
Tablo 3. 8. Eklerin Gösteriminde Kullanılan ve Latin Alfabetinde Yer Almayan Kiril Harfleri	195
Tablo 3. 9. Eklerin Gösteriminde Kullanılan ve Latin ve Kiril Alfabelerinde Bulunan /y/	195
Tablo 3. 10. Karışık Kullanılan Latin ve Kiril Harfleri	195
Tablo 3. 11. . /è/ Ünlüsünün Yazımı.....	198
Tablo 3. 12. /i/ Sesi ve AZT’de /è/ Sesinin Kullanımı.....	199
Tablo 3. 13. /e/ Sesi ve AZT’de /è/ Sesinin Kullanımı	200
Tablo 3. 14. /a/ Sesi ve AZT’de /ə/ Sesinin Kullanımı	202
Tablo 3. 15. /ı/ , /i/ ve /y/ Sesinin Kullanımı	203
Tablo 3. 16. /a/ , /e/ Sesinin Yuvarlaklaşma Örnekleri	205
Tablo 3. 17. Düz ve Yuvarlak Ünlülerin Kullanımı	206
Tablo 3. 18. Geniş ve Dar Yuvarlak Ünlülerin Kullanımı	207
Tablo 3. 19. /b/~m/ Ünsüzlerinin Kullanımı	208
Tablo 3. 20. /b/~ /p/ Ünsüzlerinin Alıntı Sözcüklerde Kullanımı.....	209
Tablo 3. 21. /b/~ /p/ Ünsüzlerinin Türkçe Sözcüklerde Kullanımı.....	210

Tablo 3. 22. /c/ - /ç/ Ünsüzlerinin Türkçe Ek ve Köklerde Kullanımı.....	211
Tablo 3. 23. /c/ - /ç/ Ünsüzlerinin Alıntı Sözcüklerde Kullanımı	212
Tablo 3. 24. /g/ - /k/ Ünsüzlerinin Kullanımı	213
Tablo 3. 25. /k/- /ğ/ Ünsüzlerinin Türkçe Kökenli Sözcüklerde Kullanımı	215
Tablo 3. 26. /k/- /ğ/ Ünsüzlerinin Alıntı Sözcüklerde Kullanımı.....	216
Tablo 3. 27. /k/- /ğ/ Ünsüzlerinin Kullanımı	217
Tablo 3. 28. /k/-/h/ Ünsüzlerinin Kullanımı	218
Tablo 3. 29. /t/-/d/ Ünsüzlerinin Türkçe Sözcüklerde ve Eklerde Kullanımı	219
Tablo 3. 30. /t/-/d/ Ünsüzlerinin Alıntı Sözcüklerde Kullanımı	221
Tablo 3. 31. Göçüşme Örnekleri.....	222
Tablo 3. 32. Belirtme Durumu Örnekleri	224
Tablo 3. 33. İsim Bildirme Ekleri	225
Tablo 3. 34. Değil Sözcüğünün Kullanımı	225
Tablo 3. 35. Soru Çekimi Örnekleri	226
Tablo 3. 36. Teklik 1. Kişi Ekinin Kullanımı	227
Tablo 3. 37. Teklik 2. Kişi Ekinin Kullanımı	228
Tablo 3. 38. Çokluk 1. Kişi Ekinin Kullanımı.....	228
Tablo 3. 39. Geniş Zaman Çekimi.....	229
Tablo 3. 40. Şimdiki Zaman Çekimi.....	230
Tablo 3. 41. Şimdiki Zamanın Olumsuz Çekimi	231
Tablo 3. 42. Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi	232
Tablo 3. 43. Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi {-p} Eki	232
Tablo 3. 44. Yeterlilik Fiilinin Olumlu Çekimi.....	233
Tablo 3. 45. Yeterlilik Fiilinin Olumlu Çekimi.....	234

Tablo 3. 46. Soru Çekimleri.....	235
Tablo 3. 47. Yazım Tutarsızlıkları.....	235
Tablo 3. 48.. Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi	258
Tablo 3. 49. Geniş Zaman Çekimi.....	259
Tablo 3. 50. Şimdiki Zaman Çekimi.....	261
Tablo 3. 51. Teklik 1. Kişi Ekinin Çekimi	271
Tablo 3. 52. Teklik 2. Teklik Kişi Ekinin Çekimi.....	271
Tablo 3. 53. Çokluk 1. Kişi Ekinin Çekimi	272

GİRİŞ

0.1. Türk Yazı Dillerinin Oluşumu ve Çağdaş Türk Lehçeleri

Dil, insanlar arasında iletişimi sağlayan en önemli araçtır. Ses, sesbirim (fonem), biçim birimi (morfem), sözcük ve cümle olarak bütünleşen dil yapısı sadece iletişim üzerine kurulmamış olup içinde bulunduğu ve sistemleştirildiği toplumun/milletin sosyal, siyasal ve kültürel kodlarını da yansıtmaktadır. Her milletin sahip olduğu bir ortak iletişim sistemi (dil) ve bir dil birikimi (söz varlığı) vardır. Art zamanlı yöntemle yapılan “karşılaştırmalı dil çalışmaları” sonucunda, dillerin geçmişte başka “ana dil”lerden türeyip çeşitli kollar hâlinde varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir. 21. yüzyılda, ortak bir ana dilden türeyen Türk yazı dilleri ve ağızları için de benzer bir durumdan söz etmek mümkündür.

Türk dilinin ilk yazılı kaynaklarının olduğu Eski Türkçe Dönemi (6-9. yüzyıllar), Köktürk (Orhun) ve Uyğur Türkçelerinin olduğu dönemdir (Demirel, 2020: 179). Orta Türkçe Dönemi (11-15. yüzyıllar), Karahanlıların İslamiyet’i kabulü ile gelişen yazı dilidir (*Hakaniye Türkçesi, Karahanlı Türkçesi*). Bu dönem, aynı zamanda iki dönemi birbirine bağlayan geçiş dönemi olup kendisinden önceki dönem olan Eski Türkçenin yazı dilinden gelişmiştir (Demirel, 2020: 182). Bu dönemi izleyen Harezm Türkçesi (12-13. yüzyıllar), Karahanlı yazı dilinin devamı niteliğinde olup, Oğuz ve Kıpçak lehçelerinden izlerin bulunduğu yazı dilidir. Harezm Türkçesi aynı zamanda Çağatay Türkçesine geçişi sağlayan bir yazı dili olarak bilinmektedir (Korkmaz, 2020: 69-75). Aynı dönemde görülen Kıpçak Türkçesi (13-14. yüzyıllar), Memlük sahasında yazı dili olarak kullanılmıştır. 15- 20. yüzyıllar arasında yazı dili olan ve Kuzey-Doğu Türkçesi sahasında konuşulan Çağatay Türkçesi, bu sahanın ikinci dönemini oluşturmuştur (Ercilasun, 2016: 399-404).

Yeni Türkçe Dönemi'ne kadar, batıda Osmanlı Türkçesi, doğuda Çağatay Türkçesi olmak üzere iki farklı yazı dili kullanılmıştır. Ancak Sovyetler Birliği'nin dil politikaları, 20. yüzyılda Türk lehçelerinin Kiril alfabesiyle yazılmasına ve yerel lehçelerden yapay Türk yazı dillerinin oluşturulmasına yol açmıştır. Bu politikalar, Türk dünyasında farklı yazı dillerinin oluşmasına neden olmuştur (Koraş, 2014: 199).

Özetle, tarihî sürece bakıldığında 11. yüzyıla kadar ortak olan Türk dili, 11-15. yüzyıllar arasında üçe bölünmüş, 16-20. yüzyıllar arasında iki farklı yazı diline ayrılmış, 21. yüzyıldan itibaren de 21 farklı yazı diline bölünmüştür (Karataş, 2018:428).

Günümüzde yaşayan Türk yazı dilleri ve ağızlarından Oğuz grubuna girenler şunlardır: Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Gagavuz Türkçesi lehçeleri ve İran'da konuşulan Kaşkay/Kaşgay Türkçesi, Afşar Türkçesi, Horasan Türkçesi, Sungur Türkçesi, Karapapak Türkçesi, Kaçar Türkçesi, Ebî Verdi Türkçesi, Bayat Türkçesi, Halaç Türkçesi ağızlarıdır (Karataş, 2023: 261).

0.2. Azerbaycan Türkçesi

0.2.1. Azerbaycan Adı

Azerbaycan adının etimolojisi hakkında birçok görüş bulunmaktadır.¹ Bu görüşlerin arasında en yaygın olanı, *Azerbaycan* adının Persler Dönemi'nde bölgenin idaresini sağlayan *Atropates*'ten geldiği yönündedir. *Strobon*, *Atropates* adından gelen *Atropatan* olduğunu ve eski Yunan kaynaklarında geçen *Atropates*'in İran dilinde *atar* ve *pata* sözcüklerinden *Ataropota* birleşik sözcüğünden meydana geldiği ileri sürülmüştür (Mirzali, 1993'ten akt. Bulak, 2016: 55). *Atropaten* adının III. yüzyıldan itibaren *Azurbazagân* şeklinin görüldüğü ve Arapların /g/ sesini /c/ sesi ile değiştirerek *Azarbaycân* olarak okuduğu, daha sonra bu telaffuz biçiminin Türklere ve İranlılara geçtiği de belirtilmektedir (Togan, 1997a: 93'ten akt. Bulak, 2016: 55). Bu bilgiden hareketle, *Atropatene* sözcüğünün zamanla *Azerbağzan*, *Azerbadegan*, *Azerabadagan*, *Azerbican* biçiminde değişime uğradığını ve günümüzde kullanılan Azerbaycan biçiminin ortaya çıktığı ifade edilmektedir (İpek, 2007'den akt. Bulak, 2016: 55) .

¹ Bu görüşlerle ilgili bk: Burniyatov, 1991: 317-322; Heyet, 1994: 94-100; Göl, 2016: 154; Bulak, 2016: 54-60.

0.2.2. Azerbaycan Türkçesinin Tarihi ve Adlandırılması

Çağdaş Türk yazı dillerinin sınıflandırılmasında “güneybatı” (Oğuz) grubunda yer alan Azerbaycan Türkçesi tarihini Türkçenin ilk yazılı belgelerinin bulunduğu 8. yüzyılda Köktürklerin II. Dönemi’ne ait olan Orhun Yazıtları’na dayandırmak mümkündür. Korkmaz, Oğuzların; dil, kültür ve siyaset anlamında Köktürklerden itibaren var olarak, güçlenerek ve büyük devletler kurarak günümüze kadar uzanan bir boy olduğunu, bugün ise “geniş bir dallanma ve yayılma” ile Oğuz-Türkmen temelli devletlerin “yazı dillerine, lehçe ve ağızlarına dayanan Güney-Batı Lehçeleri grubunu” oluşturan bir kavim olduğunu ifade eder (Korkmaz, 2020: 11).

8. yüzyılda kitleler hâlinde batıya doğru göç eden Oğuzlar, 9-10. yüzyıllar içinde de yerleşik hayata geçmeye başlamış, ancak göçebe hayata da devam ederek Seyhun Irmağı ve Aral Gölü çevresinde Oğuz Yabgu Devleti’ni kurmuştur. Kıpçakların işgali sebebiyle de yıkılmıştır. 11. yüzyılın başında, Karahanlılar’ın Samanoğulları’nın iktidarına son vermesi ile İran’daki siyasi boşluk, Oğuzların Maverâünnehr’e oradan da İran’a geçmeye başlamasına neden olmuştur. Selçuklular ile güçlenen Oğuzlar, Anadolu’ya ve Azerbaycan’a yerleşmeye başlamışlardır (Ercilasun, 1988: 41). 13. yüzyıla kadar süren bu göçler sonucunda; Anadolu, bugünkü Kuzey ve Güney Azerbaycan, Irak, Suriye, İran sahalarına yerleşmeye başlayan Oğuz toplulukları, gittikleri yerlerde ağız özelliklerini kullanmışlar ancak zamanla coğrafi ve siyasi sebeplerden ötürü 12. yüzyılda bu ağız özelliklerinde farklılıklar ve ayrılıklar başlamıştır. 13-14. yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nin Karakoyunlu, Akkoyunlu ile olan siyasi münasebetleri nedeniyle, ayrılıklar ve farklılıklar belirginleşmeye başlamış, 1501 yılında, Safevî Devleti’nin kurulmasıyla tamamlanarak Azerbaycan ve Osmanlı yazı dilleri ortaya çıkmıştır (Ercilasun, 2007: 430, Karataş, 2018: 430). 13-15. yüzyıllar arasında yazı dili olarak kullanılan Batı Türkçesi; Azerbaycan, Anadolu, Irak, Suriye ve Balkanlar sahasında kullanılmıştır. 13. yüzyılda Türkçe içinde ikinci bir edebî dilin ortaya çıkmasının başlıca sebeplerinin siyasi ve coğrafi olduğu belirtilmiştir (Ercilasun, 2016: 429).

Eski Anadolu Türkçesi (Eski Oğuz Türkçesi), Azerbaycan ve Osmanlı yazı dilinin ortak atası olarak kabul edilmektedir. Ortak bir ağız havuzu (Karataş, 2018:430) olan Eski Anadolu Türkçesi karışık dilli eserlerin olduğu, Azerbaycan sahasındaki yazarlarda

Osmanlı sahasına ait ve Osmanlı sahasındaki eserlerde Azerbaycan sahasından izler olduğu bilinmektedir.

C. Heyət, Azerbaycan Türkçesinin Azerbaycan'ın bulunduğu coğrafi bölgeye çeşitli Türk boylarının göç etmesiyle başladığını, Oğuz grubuna dahil olan Azerbaycan Türkçesinde coğrafi ve siyasi etkileşimler sebebiyle Kıpçak, Uygur ve Moğolların dillerinden sözcük etkileşimleri görüldüğünü, yine aynı nedenlerden ötürü Arapça ve Farsçadan izler görüldüğünü, Azerbaycan Türkçesiyle yazılmış yazılı kaynakların ise 13. yüzyıla dayandığını ifade etmiştir. Ancak 11. yüzyılda yazılan “Orta Oğuzca” Dönemi'ne ait Dede Korkut'un dilinde geçen unsurlar nedeniyle bu metnin Azerbaycan Türkçesine yakın olduğunu (ki o dönemde henüz ayrışma başlamamıştır) da belirtmiştir (Heyət, 2004: 13-14).

Azerbaycan Türkçesi ile yazılan ilk mensur eser (*Sihahu'l-Azem*) ve ilk manzum eserler (Hasanoğlu'ndan üç şiir ve nesir, Bakuî'den gazel) 13. yüzyılda yazılmıştır. 14. yüzyılda divan edebiyatının da önemli isimlerinden sayılan Nesimî ve Kadı Burhaneddin'in de Türkçe divan yazmaları, 15. yüzyılda Habibî'nin, 16. yüzyılda Fuzûlî ve Safevî Devleti'nin kurucusu Şah İsmail'in (Hatayî) Türkçe divan yazması Azerbaycan Türkçesinin gelişimi için önemli kayıtlardır Heyət, Əbdüləzəl Dəmirçizadə'nin² Azerbaycan Türkçesinin tarihi dönemlerini şu başlıklar altında değerlendirdiğini belirtmektedir (Heyət, 2004: s. 15-17):

1. Edebî Dilin Genel Halk Dili Esasında Şekillenmesi ve Gelişmesi (11-18. yy.)
 - a. Başlangıç aşaması (11-15. yy.)
 - b. Hataî-Fuzulî aşaması (16-17. yy.)
 - c. Vâgîf aşaması (18. yy.)
2. Edebî Dilin Millî Dil Esasında Tespiti (18-19. yy.)
3. Çağdaş Dönem (19-20. yy.).

Batı/Güneybatı Oğuz Türkçesinin doğu sahasında gelişim gösteren Azerbaycan Türkçesi 19. yüzyılda Rus ve İran baskısı nedeniyle farklı bir sürece girmiştir. Gülistan Antlaşması (1813) ve Türkmençay Antlaşması (1828) ile Azerbaycan, Kuzey ve Güney olarak ikiye

² TT Abdülezel Demircizade/Ezel Demircizade.

ayrılmış, Kuzey Azerbaycan Rusya'nın, Güney Azerbaycan ise İran'ın yönetiminde kalmıştır. Çarlık Rusya ve İran baskısındaki Azerbaycan'ın Anadolu ile iletişimi kopmuş ve İran, Azerbaycan Türkçesinin yazı dili olarak gelişimini engellemiştir (Korkmaz, 2020: 177; Bulak, 2017: 244-245). Bu süreç farklı idarelerin yönetiminde olan Azerbaycan'ın; siyasi, kültürel, etnik köken ve coğrafi faktörlerin farklılıklarından ötürü Kuzey ve Güney bölgelerinde yazı dili ve edebî dil olarak farklı şekillerde gelişim göstermesine neden olmuştur.

19. yüzyılda, Azerbaycan'daki siyasi ve sosyopolitik nedenlerden ötürü dil gelişiminde farklılıklar görülmüştür. Dolayısıyla, dil adlandırmalarında ve alfabede değişiklikler söz konusu olmuştur. Bu dönemde (1875) yayın hayatına başlayan *Əkinçi*³ gazetesi, “Türkçe” (dönemin Azerbaycan Türkçesi) yayımlanmıştır. Bu dönemde başka adlandırmaların da olduğu görülmektedir. Rusya'nın dil politikası nedeniyle 1918 yılına kadar, *Türk-Tatar dili*, *Türk-Azerbaycan dili*, *Tatar dili*, *Tatar dilinin Kafkas lehçesi*, *Tatar dili* gibi isimlerin kullanıldığı görülür (Hacıyev, I: 37; Karataş, 2018: 438). 1917 Bolşevik İhtilali'nden sonra 1918'de bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan, Cumhurbaşkanı M. Əmin Rəsulzadə⁴ önderliğinde Türk kimliğini öne çıkarmış ve dil adını 27 Haziran 1918 tarihli karar ile *Türkçe* olarak belirlemiştir. Xaqan Balayev,⁵ bu kararın Azerbaycan'ın tarihî sürecinde devlet dili hakkında alınan ilk karar olduğunu belirtmiştir (Balayev, 2002: 13; Karataş, 2018: 441).

Azerbaycan Cumhuriyeti, 1920 yılında Sovyetlerin işgaline uğramış ve ASSFC⁶ adıyla SSCB⁷'ye bağlanmıştır. Lenin'in *halkların eşitliği* adı altındaki dillerin eşitliği prensibinden ötürü 1924 yılındaki kararnamede devlet dili, *Türk dili* olarak kalmaya devam etmiştir. Ancak 1936 yılına kadar *Türk dili* olarak adlandırılan dil ve Azerbaycan Türkleri için kullanılan Türk adı, 1936 SSCB Anayasası ile 1937 yılında *Azerbaycan diline* ve *Azerbaycanlı* kimliğine dönüşmüştür. Bu durum , Azerbaycan'ın Kuzey ve Güney bölgelerinin etnik kimlik ve dil adlandırması yönünden de ayrılmasına neden olmuştur. Çünkü Güney Azerbaycan'da yaşayanlar *Türk* adı ile anılmaya devam etmiştir. Güney Azerbaycan'da da 1924 yılında Türkçe yasaklanmış fakat halk arasında ve edebî

³ TT Ekinci.

⁴ TT Mehmet Emin Resulzade.

⁵ TT Hakan Balayev.

⁶ Azerbaycan Sovyet Sosyalist Federal Cumhuriyeti.

⁷ Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği.

sahada kullanıma devam edilmiştir (Süleymanlı, 2006: 238-239; Karataş, 2018: 448-449). Güney Azerbaycan Türkçesi, Farsçanın yazı dili olması sebebiyle 1930'lara kadar diğer dillerin yazı dili olarak kullanılması yasaklanmıştır. Bu nedenle Güney Azerbaycan Türkçesi edebî dil olarak kullanılmış ve Şehriyar gibi şairlerin edebî dilde kullandıkları Azerbaycan Türkçesi yazı yer yer yazı dilini de beslemeye çalışmıştır (Bulak, 2017: 241).

1991 yılında Sovyetlerin dağılmasıyla beraber Azerbaycan, bağımsızlığını ilan etmiş ve 1992 yılında Azerbaycan Halk Cephesi lideri Əbülfəz Elçibəy⁸ olmuştur. Bu dönemde, Müslüman Türk dünyasının ilk demokratik devleti olan Azerbaycan Cumhuriyeti Dönemi'ndeki milli anlayış yeniden hâkim kılınmış ve dil, Türk dili; kimlik de Türk olarak yeniden adlandırılmıştır. Aynı zamanda alfabede de değişiklik yapılmış ve Latin alfabesine geçme kararı alınmıştır (Balayev, 2002: 38; Bulak, 2017: 241; Karataş, 2018: 452). 1993 yılında Heydər Əliyevin⁹in başa geçmesiyle dil adlandırmasında ve kimlik adlandırmalarında değişiklik yapılmıştır. Resmî yazışmalarda *Azerbaycan dili* adı kullanılmaya başlanmış ve 1995'te Azerbaycan Anayasası'nın 21. Maddesi uyarınca devlet dilinin *Azerbaycan dili* olduğu resmî olarak belirlenmiştir (Balayev, 2002: 41; Süleymanlı, 2006: 309; Bulak, 2017: 241; Karataş, 2018: 455-456).

2001 yılında Cumhurbaşkanı Əliyev, “devlet dilinin tekmlleştirilmesi” hakkında bir “ferman” verdimiş ve 2002 yılında da Azerbaycan dili “devlet dili” ünvanı almıştır (Balayev, 2002: 41; Karataş, 2018: 457). Günümüzde Azerbaycan'ın resmî dili *Azerbaycan dili* olarak adlandırılmaktadır.

0.2.3. Azerbaycan Türkçesinin Yurtları

Azerbaycan Türkçesi; 21. yüzyılda Kuzey Azerbaycan olarak da geçen Azerbaycan Cumhuriyeti, Azerbaycan'ın güney bölümü olarak ayrılan İran'ın kuzeybatısında yer alan Güney Azerbaycan, Türkiye, Beyaz Rusya, Ermenistan, Estonya, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Letonya, Litvanya, Moldova, Özbekistan, Rusya Federasyonu, Tacikistan, Türkmenistan, ABD, Ukrayna ve bazı Avrupa ile Afrika'da yaşayan Azerbaycan Türklerince konuşulmaktadır (Karataş, 2023: 301).

⁸ TT Ebulfez Elçibey.

⁹ TT Haydar Aliyev.

0.2.4. Azerbaycan Türklerinin Kullandığı Alfabeler

Alfabe, toplumda konuşulan dilin işaretlenerek kaydedilebilmesi için çeşitli simgelerden (harf) oluşmuş göstergeler dizgesidir. Türkler de tarih boyunca dillerini kaydederek yazılı iletişim sağlayabilmek için çeşitli alfabeler kullanmışlardır: Göktürk/Köktürk, Soğut/Soğd, Uygur, Brahmi, Tibet, Süryani- Estrangelo, Grek ve İbrani, Latin, Kiril ve Arap alfabeleri (Şirin User, 2006: 25).

Türklerin “geniş ölçüde” kullandığı ve “umumi milli alfabe” hâline gelen dört ana alfabe olan Köktürk, Uygur, Arap ve Latin alfabeleridir. Bu alfabeler arasında bulunan Arap alfabesi, İslamiyet’in kabulü ile (10. yüzyıldan itibaren) Türk yazı dilinde en uzun süreli kullanılan alfabedir (Aslan, 2009: 358-359).

Azerbaycan Türkçesi, 19. yüzyıla kadar Arap alfabesi ile kaydedilmiştir. Ancak Çarlık Rusyası’nın hâkim olduğu 19. yüzyılda, Azerbaycan’da eğitim, din, dil ve hatta kültür alanında “doğrudan ve dolaylı” olarak uyguladığı politikalar, dil adı ve alfabede değişikliğe sebep olmuş (Turan, 2018: 431), dolayısıyla Arap alfabesinden farklı bir alfabaya geçiş süreci başlamıştır. Dil ve alfabe konusunda Rus misyoner N. İ. İlminsky, Çarlık Rusyası himayesindeki halkların Ruslaştırılması için Rus dilinin, alfabesinin ve dininin öğretilmesi fikrini öne sürmüş, ancak bu süreç tepki çekmiş ve politika farklı bir yöne evrilmiştir (Uzman, 2005: 30-36 akt. Karataş, 2018: 439). Fakat Azerbaycan’da alfabe tartışması başlamış ve Arap alfabesi ile ilgili “ıslah” tartışmaları gündeme gelmiştir. Bu konudaki önemli çalışmaları olan ve ilk adımı atan isim Mirzə Fətəli Axundzadə’dir.¹⁰ Axundzadə’nin adımlarından sonra alfabe reformu gündeme gelmiştir. Axundzadə Arap harflerinin, Türkçe kelimelerin doğru okunup yazılmasını zorlaştırdığını ve dolayısıyla bunun da eğitime zarar verdiğini savunmuştur. Aydınlar, Arap alfabesinin Türkçeye uygun bir şekilde ıslah edilmesini savunanlar ve tamamen Latin alfabesine geçilmesi gerektiğini savunanlar olarak ayrılmışlardır (Aslan, 2004: 14; Turan, 2018: 433-434).

¹⁰ TT Mirza Fethali Ahundzade.

Alfabe reformu 1906 ve 1907 yıllarında gerçekleştirilen I-II. Öğretmenler Kongresi'nde ve Rus Müslümanları Kongresi gibi çeşitli toplantılara da konu olmuştur. 1910-1918 yılları arasında Azerbaycan'da İstanbul Türkçesinin edebî dil olmasını destekleyenler ve Azerbaycan'da konuşulan mahallî ağzın edebî dil olmasını savunanlar vardır. Molla Nasreddinciler yayımladıkları dergide Azerbaycan mahallî ağızlarını savunmuşlar ancak Əli Bəy Hüseynzadə¹¹ ve Hüseyn Cahit'in savunduğu İstanbul Türkçesi, edebî dil olma görüşü kazanmış ve gramer kitapları bu şekilde yazılmıştır (Ercilasun, 1994: 337). 1917 Bolşevik İhtilali'nden kısa bir süre sonra, 1918 yılında Rəsulzadə önderliğinde Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte resmî dil *Türk dili* olarak belirlenmiştir. 1920 yılında Çarlık Rusyası'nın Azerbaycan'ı tekrar işgali (*Aprel İhtilali*) ile Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyet kurulmuştur (Karataş, 2018: 445; Süleymanlı, 2006: 147). Alışık, bu dönemde (1918-1920) Abdulla Bəy Əfəndizadə¹² tarafından Latin harfli alfabe taslağı hazırlandığını ve “Son Türk Elifbası” olarak basılıp Sovyetlerin yeniden işgali sebebiyle kısa ömürlü olduğunu söylemiştir (Alışık, 2002: 363). 1922 yılında oluşturulan Yeni Türk Alfabesi komitesinde¹³ 33 harften oluşan Latin alfabesi hazırlanmıştır. ASSC, 1922 yılında Latin alfabesinin kullanımını kabul etmiş ve 1924 yılında Latin harfli alfabeyi zorunlu kılmıştır (Turan, 2018: 439-441). Bu komitede hazırlanan Latin harfli yeni Türk Elifbası ile birlikte, alfabe kitapçıkları oluşturulmuş, eski alfabe ile hazırlanan kitaplar Latin alfabesi ile güncellenmiş ve tekrar yayımlanmıştır. Bu süreçte yayımlanan “Yeni Yol” gazetesi aracılığıyla halka Latin alfabesi tanıtılmaya çalışmıştır. 1923 yılında eğitimde “Yeni Türk Alfabesi”nin kullanımına başlanmıştır (Aslan, 2009: 86). Bu dönemde, kayıtlarda devlet dili *Türk dili* olarak geçmektedir¹⁴.

1926 yılında 26 Şubat-6 Mart tarihleri arasında gerçekleştirilen I. Türkoloji Kurultayı'nda, SSCB'ye bağlı Türkler Latin alfabesine geçişi ve ortak bir alfabe konusu tartışılmıştır. Kurultayların etkisiyle 20. yüzyıldan itibaren “ortak dil, ortak alfabe ve ortak bir terminoloji” konuları önem kazanmıştır (Akbarova, 2023: 488).

I. Bakü Kurultayı'ndan sonra yapılan Taşkent Kurultayı'nda Türkler arasında dil birliği oluşturulması için önemli adımlar atılmış ve Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabesi'nin

¹¹ TT Ali Bey Hüseynzade/ Hüseynzade Ali Bey.

¹² TT Abdullah (Bey) Efendizade.

¹³ Samed Ağamalıoğlu başkanlığındaki komitede, Veli Hulufu, Halil Seyid ve Cəlil Məmmədğuluzadə bulunmaktadır (Turan, 2018: 441).

¹⁴ “Azərbaycan SSR'in dövlət dili Türk dilidir.” (Balayev 2002: 26).

kullanımı önerilmiştir (Aslan, 2009: 362). 1928 yılında Türkiye'nin Latin alfabesine geçişi ile 1930 yılında SSCB, Yeni Türk Alfabe Komitesi'nden *Türk* ibaresini silmiş ve Bakü'deki Merkez Komitesi'ni de Moskova'ya taşımışlardır. Yeni Alfabe Merkez Komitesi¹⁵ 1933 yılında, "Tüm Sovyetler Halkları için Tek Alfabe, Tek İmlâ" konusunun ele alındığı bir kongre (Birinci Özel Kongre) düzenlemiştir. Aslan, bu konunun Rus alfabesini ve Rus imlasını işaret ettiğini ifade etmiştir (Aslan, 2009: 364).

1936 yılında Azerbaycan'da *Türk* ile *Türk dili* adlandırmaları resmî olarak yasaklanmış, bunların yerine *Azerbaycanlı* ve *Azerbaycan dili* adları kullanılmaya başlamıştır. 1929'da resmî olarak Arap harflerinden Latin harflerine geçen Azerbaycan'da 1936 yılında ASSC'de kabul edilen yeni yasada, resmî kurumların yazı dili yani devlet dili *Azerbaycanca* olarak belirtilmiştir. 1939 yılında, mevcut olarak kullanılan Latin alfabesi, siyasi nedenlerden ötürü sonlandırılarak 1940'ta Kiril alfabesine geçilmiştir. Bu siyasi nedenin arkasında Türk halklarının iletişimini koparmak isteyen Sovyet ideolojisi ve dil politikası mevcuttur (Subaşı ve Abbaslı, 2018: 260-263; Akbarova, 2023: 490).

1940'tan itibaren özellikle Kiril alfabesine geçilmesi ve dildeki değişimler, Kuzey Azerbaycan'daki eserlerin Güney Azerbaycan Türkleri tarafından anlaşılmasını zorlaştırmıştır (Bulak, 2017: 241).

1988 yılında, Türkiye'de Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabesi Sempozyumu düzenlenmiş ve Azerbaycan Milli Şurası'nda Aralık 1991'de Latin alfabesine geçiş kararı verilmiştir (Süleymanlı, 2006: 292).

1991 yılında Ayaz Niyazi oğlu Mütəllibov¹⁶ döneminde Azerbaycan, Latin alfabesini kabul etmiştir. Turan, Kiril alfabesinin tamamen kalkmasının 2001 yılında H. Əliyev'in yayınladığı kararname ile mümkün olduğunu söylemiştir (Turan, 2018: 445). 1992 yılında, Cumhurbaşkanı olan Elçibəy, *Türk* kimliğini öne çıkarmış ve millileşme adımları atmıştır. Elçibəy döneminde, ana dili ders kitapları *Türk dili* olarak Latin harfleriyle basılmıştır. 1993 yılında Heydər Əliyev'in başkan seçilmesi ile devlet dilinde değişiklik

¹⁵Tam adı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Merkez İcra Komitesinin Milliyetler Şurası Prezidiyumu'na Bağlı Yeni Alfabe Komitesi olup resmî yazışmalarda da bu isim kullanılmıştır (Aslan, 2009: 363).

¹⁶ TT Ayaz Mutallibov.

olmuş, 1995 yılında kanun ile resmîleştirilmiş, 2002 yılında “devlet dili” olarak nitelendirilmiş ancak alfabede bir değişiklik olmamıştır (Karataş, 2018: 453). 2001 yılında “devlet dilinin tekmlleştirilmesi”ne kadar Latin ve Kiril alfabesi beraber kullanılırken 2001 yılından itibaren yalnızca Latin alfabesi kullanılmıştır (Subaşı ve Abbaslı, 2018: 269). Günümüzde hâlen Latin alfabesi kullanılmaktadır.

Güney Azerbaycan Türkleri ise Arap alfabesini kullanmaya devam etmiş, ancak bazı değişiklikler ile alfabeyi “fonetikleştirmeye” çalışmışlardır (Heyət, 2004: 18). Günümüzde Arap alfabesini kullanmaya devam etmektedirler.

0.3. Araştırma

0.3.1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

1924 yılında Azerbaycan’da ana dili öğretimi için yazılan *Türkce Sarf-Nahiv* adlı eserin çeviriyazısı yapılmıştır. Söz konusu eserin yazıldığı dönemde kullanılan Türkçe, Çağdaş Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesinin karşılaştırmalı olarak eserdeki dil üzerinden incelenmesi ve değerlendirilmesi bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmada, Azerbaycan Türkçesi öğretiminin tarihi, eğitim reformları, alfabe ve dil adlandırılmasındaki değişiklikler, ana dili öğretimi için yazılan ve kullanılan ders kitaplarından bazıları yer almaktadır. Bu ders kitapları arasında yer alan ve ana dili öğretimi için yazılan *Türkce Sarf-Nahiv* adlı eserin her iki yazı dili üzerinden karşılaştırmalı olarak incelenmesi bu çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır.

0.3.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Azerbaycan’da Azerbaycan Türklerine ana dillerini öğretmek amacıyla yazılmış önemli dil bilgisi eserlerinden biri olan *Türkce Sarf-Nahiv* adlı eserin, çeviriyazılı metnini hazırlamak ve metni “kullanılan dil” ile “anlatılan dil” özelliklerine göre Türkiye Türkçesiyle karşılaştırmalı olarak incelemek bu çalışmanın temel amaçlarıdır.

Çalışmada incelenecek eseri oluşturan Komisyondaki isimler (İsmail Hikmet, Abdulla Şaiq¹⁷, Said Mir Qasımzadə¹⁸, Cavad Axundzadə¹⁹, Cabbar Əfəndizadə²⁰, Mustafa Tevfik), Azərbaycan Türkçesinin öğretimi çalışmalarında önem arz eden isimlerdir. Azərbaycan Türkçesinin dil ve adlandırma değişiklikleri ile beraber eserin *Türkçe* olarak adlandırılması da büyük önem taşımaktadır. Azərbaycan Türkçesinin öğretiminde kullanılmış bu önemli eser hakkında herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması ve bu incelemeyle o dönemde Azərbaycan’da kullanılan yazı dilinin Türkiye Türkçesiyle birçok ortaklığa sahip olduğunun belirlenmiş olması çalışmanın Türklük bilimi açısından önemini ve değerini ortaya koymaktadır.

0.3.3. Yöntem

0.3.3.1. Araştırma Sırasında Uygulanan Yöntem

Bu araştırmanın yapılması sırasında izlenen ve uygulanan yöntem şu şekildedir:

- a. *Türkce Sarf-Nahiv* adlı eser bulunmuş ve “pdf”si elde edilmiştir.
- b. Türkçe dil bilgisi öğretimiyle ilgili alanyazın taraması yapılmış, konuyla ilgili kaynaklar temin edilmiş ve bunlar okunarak fişlenmiştir.
- c. Eserin yazar kadrosunda bulunan kişilerle ilgili araştırma yapılmış ve haklarında bilgi edinilmiştir.
- ç. *Türkce Sarf-Nahiv* adlı eser, özellikle kullanılan dil ile öğretilen dilin özelliklerine dikkat edilerek okunmuştur.

0.3.3.2. Araştırmanın Yazılması Sırasında Uygulanan Yöntem

Araştırmayla ilgili ön hazırlıklar yapıldıktan sonra metnin inceleme ve yazılma aşamasına geçilmiştir. Bu aşamada yapılanlar şunlardır:

- a. Eserin çeviriyazısı (transkripsiyon) yapılmış ve inceleme metni oluşturulmuştur. Çeviriyazı sırasında şu yöntemler uygulanmıştır:
 - ✓ Çeviriyazı yapılırken yazım, noktalama, biçimlendirme ve başlıklandırmalarda mümkün olduğunca metnin özgün biçimine sadık kalınmıştır.

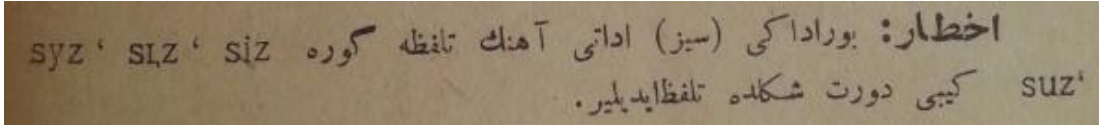
¹⁷ TT Abdullah Şaik.

¹⁸ TT Said Mir Kasımzade.

¹⁹ TT Cevad Ahundzade.

²⁰ TT Cabbar Efendizade.

- ✓ Eserin özgün biçiminde koyu/vurgulu olan yerler çeviriyazıda da aynı şekilde yazılmıştır. Ancak metindeki koyu yazılarak vurgulanmış Latin ve Kiril harfli örnekler diğer vurgulanmış yazılarla karışmaması için koyu ve eğik yazılmıştır (s. 28):

İhtâr: Buradaki (siz/siz) edâtı âhenk telaffuza göre *siz*, *siz*, *süz*, *suz*^[105] gibi dört şekilde telaffuz edilir.

- ✓ Latin ve Kiril harflerinin kullanıldığı ekler ya da sözcükler, çeviriyazıda, kullanılan alfabenin ayırt edilebilmesi için dipnotta köşeli parantez içinde gösterilmiş ve bunların metindeki özgün biçiminin ekran görüntüsü de eklenmiştir (s. 33):

¹¹⁰ [Metinde *bī* ön eki, eşittir işaretinden önce be ve ye Arap harfleriyle, eşittir işaretinde sonra Latin harfleriyle yazılmıştır: *بی = بی (بیل)*.]

- ✓ Eserin çeviriyazısındaki noktalama işaretleri doğru olmasa dahi metnin özgün biçimindeki kullanımı ile verilmiştir. Örneğin bazı başlıkların sonuna konan noktalar silinmemiş, olduğu gibi kaydedilmiştir (s. 74):

Şıfatların Nev'leri.

31) Şıfatlar iki dürlü olurlar: Tavşîfi, ta'yînî:

Bir ismin hâlini, keyfiyetini, neceliğini bildiren şıfatlara «tavşîfi şıfat» dindir.

- ✓ Eserde yanlış yazılan bazı sözcükler Sarf Komisyonu tarafından eserin sonuna eklenen “doğru-yanlış cetveli”nde doğru biçimiyle birlikte gösterilmiştir. Doğru-yanlış cetvelinde gösterilen sözcükler eserin çeviriyazısı yapılırken özgün biçimindeki hatalı hâliyle yazılmış, bu sözcüğün doğru yazılışı ilgili sözcüğe düşülen dipnotta gösterilmiştir (s. 68):

mücer^[99]

⁹⁹ [Sözcük burada eksik yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *mücerred* olarak düzeltilmiştir.]

Doğru-yanlış cetvelinde yapılmış hatalar ise ilgili sözcüğe/yere düşülen dipnotta belirtilmiştir (s. 172):

yapa gitmek^[200]

²⁰⁰ [Bu sözcük doğru-yanlış cetvelinde *yaya* olarak düzeltilmiştir. Ancak bu düzeltmede de hata olduğu tespit edilmiştir.]

✓ Metinde yanlış yazıldığı görülen, buna rağmen Sarf Komisyonu tarafından doğru-yanlış cetvelinde gösterilmeyen sözcükler metindeki özgün biçimiyle yazılmış ve doğrusu ilgili sözcüğe düşülen dipnotta köşeli parantez içinde gösterilmiştir (s.91):

yuvalak^[125],

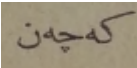
¹²⁵ [Burada sözcüğün yazımında bir hata söz konusudur. Sözcüğün doğru yazımı *yuv^uvarlak* olmalıydı. Bu hata doğru-yanlış cetvelinde bulunmamaktadır.]

✓ Çeviriyazıda, metnin özgün biçiminde yazım tutarsızlığı görülen örneklere dipnot düşülmüş ve köşeli parantez içinde yazım tutarsızlığına neden olan farklı yazım özelliği belirtilerek ilgili örneğin özgün biçimi ekran görüntüsüyle verilmiştir:

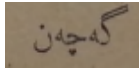
²⁰⁹ [*İyi çocuk çalışıyor. Çocuk iyi çalışıyor*, cümlelerindeki *iyi* sözcüğü, metinde diğer yerlerde yazıldığı gibi kapalı /e/ (/è/) sesini karşılayan “hemzeli elif” ve “ye” ile değil, “elif” ve “ye” harfleriyle yazılmıştır: .]

✓ Eserin özgün biçiminde Sarf Komisyonu tarafından eklenen dipnotlar bulunmaktadır. Eserin çeviriyazısı yapılırken tarafımızdan eklenen dipnotlar diğerleriyle karıştırılmaması için köşeli parantez kullanılarak verilmiştir.

✓ Eserde /k/ ve /g/ seslerini işaretleyen kef (ك) ve gef (گ) harflerinin yazımında tutarsızlık olduğu görülmüştür. Metinde gef (گ) ile yazılan sözcükler /g/ ile; kef (ك) ile yazılan sözcükler ise her iki yazı dilinde (TT, AZT) de /g/li ise (ör. TT, AZT *gel-*) /g/ sesiyle, iki yazı dilinden birinde /k/li ise (ör. AZT *keç-*, TT *geç-*) sözcüğün asıl ses değeri bilinemeyeceği için “g(k)” biçiminde okunmuştur (s. 30-45):

g(k)eçen

geçen

✓ Eserde fiil çekimlerinin anlatıldığı bölümler tablolaştırılarak yazılmış ve eserin bu bölümlerinde farklı puntolarla verilen yazı dilindeki ve ağızdaki kullanımlar özgün biçime sadık kalınarak farklı puntolarla yazılmıştır.

✓ Eserin Azerbaycan Türklerine ana dillerini (Azerbaycan Türkçesi/Türkçe) öğretmek amacıyla yazılmış olmasına rağmen dönemin yaygın bir özelliği olarak Türkiye Türkçesi yazı diline özgü dil özelliklerinin kullanılmış olması ve öğretilmek istenen dilin kurallarının verildiği yerlerde de bu izlerin görülmesi nedenleriyle eserin dili, “kullanılan dil” ve “anlatılan dil” olarak ayrı ayrı değerlendirilmiş ve iki farklı başlık altında, her iki yazı dili (AZT, TT) karşılaştırılarak incelenmiştir. Tablolarda yer alan AZT ve TT ifadeleri günümüz Azerbaycan Türkçesi ile günümüz Türkiye Türkçesi belirtilmektedir.

✓ “Eserde Kullanılan Dil” başlığı ile yazarların eserde kullandıkları yazı dili kastedilmiştir. Bu bölümde; bu dilin ses-yazım, biçim özellikleri ve yazım tutarsızlıklarına yer verilmiştir. Eserin dilinde görülen bu özellikler, çağdaş AZT ve TT arasındaki farklardan oluşmakta ve Arap alfabesiyle yazılmış bir metinden belirlenebilecek niteliktedir (Örneğin bu iki yazı dilinin ses farklılıklarından biri “açık e”dir. Bu ses Arap harfli metinlerde işaretlenmediği için metinde bu sesle ilgili bir inceleme ve değerlendirme yapmak mümkün değildir. Bu nedenle incelemeye bu ses dâhil edilmemiştir.) Bu niteliklere sahip olan özellikler karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve metinden seçilen örnekler tablo biçiminde verilmiştir.

✓ “Eserde Anlatılan Dil” başlığı altında, konu başlıkları eserdeki sıra ile açıklanmıştır. Bu bölümde Komisyonun dil bilgisi konularını anlatırken kullandığı ifadeler ve örnekler çağdaş Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki adlandırmalar ve kullanımlar ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

0.3.3.3. Sınırlılık

Türkiye Türkçesi yazı dili ile Azerbaycan Türkçesi yazı dili arasında ses ve şekil özellikleri bakımından benzerlik ve farklılıklar söz konusudur. 20. yüzyılda Azerbaycan Türkçesi yazı dilinde, Türkiye Türkçesi etkisi yoğun olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Bu bağlamda, 1924 yılında Azerbaycan’da ana dili öğretimi için yazılan *Türkce Sarf-Nahiv* adlı eser üzerinden incelenmesi çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKCE SARF- NAHİV

1.1. Azərbaycan Türkçesinin Öğretimi Tarihi

Azərbaycan Türkçesinin öğretiminde, SSCB Dönemi'nde önemli gelişmeler gerçekleşmiştir. Bu dönemdeki siyasi koşullar ve dil politikaları, eğitimde yeni bir modelin benimsenmesine yol açmıştır. Almaz Məmmədova, Azərbaycan edebî dilinin gelişimi ve buna bağlı olarak öğretim sürecini; Azərbaycan edebî dilinin yazı dili olarak oluşmaya başlaması ve gelişme dönemi, Azərbaycan edebî dilinin ölçünlüleşmesi (19. yüzyıl), Azərbaycan edebî dilinin “geniş inkişaf yolundan” geçtiği dönem (20. yüzyıldan günümüze) olmak üzere üç ana döneme ayırmış; 20. yüzyıldan günümüze kadar olan sürecin ise 1901-1920 yılları arası, 1921-1950 yılları arası, 1951-1980 yılları arası, 1981-1990 yılları arası ve 1991'den günümüze olmak üzere beş aşamadan oluştuğunu dile getirmiştir (2015: 10). Məmmədova'nın, bu süreçle ilgili verdiği bilgiler şu şekilde özetlenebilir:

Azərbaycan Türkçesinin yazı dili olarak oluşup gelişmesinde şair ve yazarların çok önemli etkileri olmuştur. 13. yüzyılda Hasanoğlu, 14. yüzyılda İmadeddin Nesimi, 16. yüzyılda Şah İsmail Hatayî ve Fuzulî, 18. yüzyılda Molla Penah Vâkıf gibi isimler, edebî dilin halk diliyle daha fazla kaynaşmasına ve yazılı edebiyatın gelişmesine katkı sağlamıştır. 19. yüzyılda, Axundzadə'nin Azərbaycan dilinin milliliğini koruma mücadelesi, bu dönemde eğitimde dilin kullanımı açısından önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca Axundzadə, 1839 yılında Azərbaycan Türkçesindeki ilk ders kitabı olan Əlifba'yı yazmıştır. 20. yüzyılın başlarında, I. ve II. Öğretmenler Kurultayı'nda, eğitim ve öğretimin ana dilde yapılması, yeni milli okulların açılması, ana dilde ders kitapların hazırlanması gibi konular gündeme gelmiştir. Bu kurultaylarda, Azərbaycan Türkçesinin bir dil olarak öğretiminin ve bu bağlamda hazırlanan program ve ders kitaplarının temeli atılmıştır (2015: 12-15).

1917 yılında eğitim ve medeniyet konularının gündeme geldiği Kafkas Müslümanlarının Kurultayı'nda Rusya'da yaşayan Müslümanlar için okullardaki eğitimin her halkın ana dilinde olması, ortaokullarda Türk dilinin zorunlu olması, üniversitelerde ise öğretimin Türk-Tatar dilinde (dönemin Azərbaycan Türkçesi) olması ve Rus diliyle eğitim verilen

okullarda da ikinci dil olarak öğretilmesi gerektiği yönünde kararlar alınmıştır (2015: 288- 291).

Azerbaycan dilinin öğretimiyle ilgili faaliyetler, 1920 yılından sonra hız kazanmaya başlanmıştır. 1922 yılında Latin alfabesinin kabulü ile eğitim ve öğretimde yeni alfabe ile ders kitapları ve programları hazırlanmıştır (2015: 291-296).

Ana dili eğitiminin ikinci dönemi 1933-1957 yılları arasındadır. Bu dönemdeki en önemli olaylardan biri 1940 yılında okullarda Kiril alfabesine geçilmesidir. Dildeki sesler ile harfler arasındaki uyumsuzluk, yazım sorunları, alfabe öğretimindeki güçlükler, yeni bir programın ve ders kitaplarının hazırlanması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. 1949-1951 yılları arasında birinci sınıftan itibaren Azerbaycan Türkçesinin bağımsız ders olarak öğretilmesine başlanmıştır (Məmmədova, 2015: 295-298).

Azerbaycan'da ana dilinin öğretiminin üçüncü dönemi 1960'lı yıllara denk gelmektedir. Bu dönemde içinde bulunan şartlara ve ihtiyaçlara uygun program ve ders kitaplarının hazırlanma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu yıldan sonra, ana dilinin öğretim yöntemiyle ilgili çeşitli araştırmalar yapılmış ve kitaplar yayımlanmıştır. 1995 yılında, Azerbaycan Türkçesinin "Azerbaycan Dili" adıyla resmî devlet dili olması sebebiyle dil siyaseti başka bir sürece evrilmiştir (2015: 300-321).

Azerbaycan Türkçesinin öğretimi tarihi incelendiğinde, siyasi koşulların ve bu koşullar dolayısıyla meydana gelen değişikliklerin etkisi görülmektedir. SSCB işgalinin, eğitim ve öğretimde dil politikası bağlamında çizdiği sınırlar ve stratejiler yeni bir dönemi başlatmıştır.

1.2. Azerbaycan Türkçesinin Öğretimi için Yazılan Ders Kitapları

19. yüzyıldan itibaren dil adlandırmasındaki farklılıklar ders kitaplarının adlandırılmasında da etkili olmuştur. Aslında bu ifadeyi dil adlandırmasındaki değişikliğin yaşandığı bütün dönemler için kullanmak mümkündür. Bu dönemde siyasi ve sosyopolitik nedenlerden ötürü Rusya ve Avrupa Türkolojisinde Azerbaycan Türkçesi için farklı adlandırmalar kullanılmıştır. 1875 yılında Azerbaycan Türkçesi ile yazılan ve

yayımlanan *Əkinçi* gazetesi, ana dil ile eğitimin vurgulanması bakımından büyük önem taşımaktadır (Karataş, 2018: 439).

Mirzə F. Axundzadə, Abbasqulu Ağa Baxıhanov,²¹ Həsən Zərdabi²² yeni eğitim sistemi için çalışan önemli isimlerdendir. 1861 yılında, Azerbaycan aydınlarının gayretiyle Gori Okulu'nda Azerbaycan bölümü açılmış ve yeni eğitim sistemi için bu durum önem arz etmiştir. 1830 yılında Şuşa'da, 1831 yılında Şeki, 1832 yılında Bakü, 1833 yılında Gence ve 1858 yılında Şemahi ile Nahçıvan şehirlerinde Azerbaycan Türkçesi, Rusça, coğrafya ve din derslerinin verildiği okullar açılmıştır. Bu dönemde Seyid Əzim Şirvani'nin²³ de Azerbaycan dili derslerini iyileştirmek için ders kitapları yazdığı bilinmektedir. Bu süreçte, medrese eğitimiyle beraber “usul-i cedid” okulları da eğitim faaliyetlerine başlamıştı. Şirvani'nin yeni usulde açtığı okulun Azerbaycan'da ana dilde eğitim veren ilk okul olduğu bilinmektedir. Mirzə İsmail Qasir ve Seyid Əzim Şirvani yeni eğitim sistemi için okul kuran aydınlardandır. Ünlü şair ve eğitimci Mirzə İsmail Qasir, Azerbaycan'daki usul-i kadim eğitim sistemlerine uygun ders kitaplarının yeterli gelmemesi sebebiyle yeni eğitim sistemine uygun ders kitabı yazmıştır. 1894 yılında, kendi adını da taşıyan bir *Kanun-i Mirze İsmail Gasir* (Farsça Dil bilgisi) adlı ders kitabında heceleme yöntemi kaldırılmış ve harfler kelime içindeki sesle gösterilmiştir (Azerbaycan Tarihi, 1964: 107'den akt. Rahimova ve Yakar, 2017: 928-930; Karataş, 2018: 439).

1876 yılında açılan Gori Okulu'nun dönemin öğretmenlerinin yetiştirilmesinde önemli bir rolü olduğu bilinmektedir. Bu okulda eğitim alan Cəlil Məmmədquluzadə,²⁴ Nəriman Nərimanov,²⁵ Rəşid Bəy Əfəndiyev/Əfəndizadə,²⁶ Həbib Bəy Mahmudbəyov,²⁷ Firidun Bəy Köçərli²⁸ gibi isimler Azerbaycan Türkçesi ile ilgili ders kitaplarının yazımı konusunda akla gelen önemli isimlerdir (Mammadov, 2008: 19-21).

²¹ TT Abbasgulu Ağa Bakıhanov.

²² TT Hasan Zerdabi.

²³ TT Seyid Azim Şirvani.

²⁴ TT Celil Memmedguluzade/Mehmetkuluzade.

²⁵ TT Neriman Nerimanov.

²⁶ TT Reşit Bey Efendiyev/Efendizade.

²⁷ TT Habib Bey Mahmudbeyov.

²⁸ TT Feridun Bey Köçerli.

1906 ve 1907 yıllarında yapılan I. ve II. Öğretmenler Kurultayı'nda yer alan öğretmenler, yeni usul ders kitaplarının yazımını gündeme getirmiş ve bu kurultayda ilkokullarda ana dili öğretimi için kitapların yazımı kararı alınmıştır.²⁹ Bu dönemde *Türk Əlifbası və İlk Qiraət, Qiraət Kitabı* adıyla ders kitaplarının yazıldığı bilinmektedir. Azərneşr yayınevinin 1921 yılında kurulmasıyla, ders kitapları düzenli ve sistemli bir şekilde basılmaya başlamıştır (Savaşkan, 2015: 203). Azərbaycan'da ulusal burjuvazinin oluşması ile eğitim ve basın-yayın faaliyetleri desteklenmiş ve bu dönemde önemli isimler yetiştirilmiştir. Bu süreçte, eğitim ve öğretim alanında tartışmalar başlamış (dil ve alfabe), Mirzə Fətəli Axundzadə ile ana dil öğreniminin ve öğretiminin kolaylığı düşüncesiyle alfabe değişikliği fikri öne sürülmüştür (Turan, 2018: 422-433). Mirzə Fətəli Axundzadə'nin Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş önerisi ile başlayan alfabe tartışmaları neticesinde *Yeni Yol* gazetesi 1922 yılında Latin harfleri ile yayımlanmış, yeni alfabe (Latin alfabesi) 1923 yılında devlet alfabesi olarak kabul edilmiş, 1924 yılı itibarıyla resmen kullanılmaya başlamış ve 1925-1926 eğitim öğretim yılında bütün Türk okullarında öğretilmeye başlamıştır (Nerimanoğlu, 2006: 25; Süleymanlı, 2006: 159; Ergun, 2010: 143).

Azerbaycan'da ana dili öğretimi ile ilgili 1918 yılına kadar olan süreçte yazılan eserler şunlardır:

M. Qazimbəy³⁰, *Türk-Tatar Dilinin Grammatikası* (1839), L. Z. Budagov, *Türk-Tatar Dilinin Elifbası (Turetsko-Tatarskiy Bukvar)* (1844); M. Ş. Vəzəh³¹-Grigoryev, *Kitab-i Türkî* (1852); P. İ. R., *Tatarskiy Bukvar "Tatar Alfabesi"* (1856); L. Z. Budagov, *Praktičeskoe Rukovodstvo k Turetsko-Tatarskomu Aderbidjanskomu Nareçiyu: Türk-Tatar Azərbaycan Dilinin Pratik Kılavuzu* (1857); Z. Mseriani, *Naçalnoye Uçeniye Turetskogo Yazıka: Türkçe Eğitiminin Başlangıcı* (1857); M. Ə. B. Vəzirov³², *Uçebnik Tatarskogo Aderbidjanskogo Nareçiya: Tatar-Azerbaycan Dili Ders Kitabı* (1861); L. M. Lazarev, *Türk Dilinin Müqayiseli Müntəxabatı* (1866); L. Z. Budagov, *Lügəti Türki* (1869); A. O. Çernyayevski, *Vətən Dili* (1882); Tahirov, *Samouçitel Tatarskogo Yazıka ili Rukovodstvo: Kendi Kendine Tatarca Öğrenimi veya Kılavuzu* (1887); A. O.

²⁹ "Qurultayda orta məktəblərin sayının artırılması, müəllim hazırlığının yaxşılaşdırılması, yaşlılar üçün axşam məktəbləri yaradılması problemləri müzakirə olunmuşdu" (https://azedu.az/news/8821/azerbaycan-muellimler-qurultayinin-chetin-ve-sherefli-tarixi-hansi-baryerler-ashilib/?utm_source=30.12.24)

³⁰ TT M. Kazım Bey.

³¹ TT M. Ş. Vəzəh.

³² TT M. E. B. Vəzirov.

Çernyayevski -S. Vəlibəyov³³, *Vətən Dili* (1888); R. B. Əfəndiyəv, *Uşaq Bağçası* (1889); Nərimanov, *Türk-Azərbaycan Dilinin Mühteser Serf-Nəhfı* (1899); S. M. Qənizadə³⁴, *Samouçitel Tyurkskago Yazıka Kavkazsko-Azerbaydjanskago Nareçiya: Kendi Kendine Türk Dilinin Kafkas-Azərbaycan Lehçesinin Öğrenimi* (1902); S. M. Qənizadə, *Lügəti-Rusi və Türki* (1902); S. M. Qənizadə, *İstilah-i Azərbaycan* (1902), H. S. Ayvazov - *Üsul-i Tədris ve Təlim-Tərbiye* (1906), M. B. Mahmudbəyov³⁵, *Türk Əlifbası və İlk Qıraət* (1907); M. Mahmudbəyov-Ş. Abdürrahmanbeyzadə-S. Axundzadə-F. Ağzadə-A. Talıbzadə və A. Efendizadə, *İkinci il* (1907); M. Mahmudbəyov-Abbas Səhhət³⁶, *Türk Dilinin Təlimi Üçün Üçüncü İlə Məxsus Qıraət Kitabı* (1909); A. Şaiq, *Uşaq Gözlüyü* (1910); M. Mahmudbəyov, *İmlam* (1911); M. Mahmudbəyov, *İmlamız* (1911); F. Köçərli, *Balalara Hədiyyə* (1912); A. Şaiq, *Gülzar* (1912), S. M. Qənizadə - *Türkcə Sərf-Nəhv İstilahı Azərbaycan* (1912) (Məmmədova, 2015; Karataş, 2018: 432-454; Karataş, 2019: 970-972).

1918'de Azərbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmesinden sonra millî kimlik geliştirilmək istenmiş ve bu doğrultuda çeşitli uygulamalar hayata geçirilmiştir. Rəsulzadə'nin önderliğinde hükümet, devlet dilini *Türk dili* olarak belirlemiş ve okullarda ana dilde eğitim mecbur hale getirilmiştir.³⁷ Bu dönemde kurulan “Telif ve Tercüme Komisyonu” ile yeni ders kitapları hazırlanmış ve bastırılmıştır. Bu yıla kadar Rus dilinin kullanılması sebebiyle Türk dilini öğretmek ve yeterli olmayan öğretmen açığını kapatmak için Türkiye'den (O dönemki Osmanlı Devleti'nden) öğretmenler davet edilmiştir. Ayrıca bu dönemde davet edilen öğretmenlerin yanı sıra ders kitapları getirilmesi için de Azərbaycan hükümetinin karar aldığı bilinmektedir. 1920 yılında, Azərbaycan'ın tekrar işgal edilmesi sebebiyle artan Ruslaştırma politikaları 1930'lu yıllarda hız kazanmıştır. 1936 Anayasası ile devlet dili *Azərbaycan dili* olarak belirlenmiş ve 1937 yılında başlayan eğitim-öğretim süreci ile ders kitaplarından ve okul programlarındaki *Türk dili* ibaresi çıkarılmıştır. Bu durumu “kimlik inşası sürecinin ders kitaplarında ve eğitimdeki deformasyonu” olarak ifade etmek mümkündür (Hacıyev II, 2012: 288; Karataş, 2018: 443; Turan, 2018: 435).

³³ TT S. B. Velibeyov.

³⁴ TT S. M. Genizade.

³⁵ TT M. B. Mahmudbeyov.

³⁶ TT Abbas Sihhat.

³⁷“Bu dönemde liselerde Osmanlı Türkçesinin öğretilmesi, yüksekokullarda ise eğitimin Osmanlı Türkçesi ile yapılması öngörülmüştür.” (Turan, 2018: 436).

1918-1936 yılları arasında yazılan ders kitaplarından bazıları şunlardır:

M. Mahmudbəyov, *Türk Əlifbası və İlk Qiraət* (1918); R. Əfəndizadə, *Türk Lüğəti* (1918); Q. Axundov, *Rəhbər-i Sərf* (1918); R. Əhməd, *Sərf-i Türki* (1919); A. Şaiq, *Milli Qiraət* (1919, 1922); H. Cahid- A. Şaiq, *Ədəbiyyat Dərsləri* (1919); A. Əfəndizadə³⁸, *Son Türk Əlifbası* (1919); S. Əbdürrəhmanbəyzadə-S. Ahundzadə-F. Ağazadə-A. Talıbzadə-A. Əfəndizadə, *Yeni Türk Əlifbası* (1922)³⁹; S. M. Qənizadə, *Lüğəti-Rusi və Türki* (1922); M. F. Köprülüzadə, *Türk Dilinin Sərf və Nəhvi* (1923); İ. Hikmet vd., *Türkce Sərf-Nəhv* (1924); A. Şaiq, *Türk Ədəbiyyatı* (1924); A. Şaiq, *Türk Dili* (1924); B. Çobanzadə⁴⁰, *Türk-Tatar Lisanıyyatına Mədxəl* (1924); F. Köçərli, *Azərbaycan Ədəbiyyatı Tarixi Materialları* (1925); B. Çobanzadə, *Türk Dili Sərfələrinin Ümumi Qusurları* (1925); F. Ağazadə⁴¹ vd , *Yeni Türk Əlifbası* (1926); Ə. Əlqədari, *Yeni Üsul Türk Əlifbası və İlk Qiraət* (1926); B. Çobanzadə, *Türk Dili və Ədəbiyyatının Tədris Üsulu* (1926); Ə. Şıxlinski⁴², *Ruscadan Türkcəyə Qısa Döyüş Sözlüyü, Ruscadan Türkcəyə Yollar Texniki İstilahlar Lüğəti* (1926); C. Məmmədquluzadə, *Yeni Əlifba və Türk Xalqları* (1926); B. Çobanzadə, *Türk Dili* (1928); C. Mehemedzadə-Q. Qasımbəyli, *Türkcə Dərs Kitabı* (1928); Ə. Əlqədari, *Yeni Türk Əlifbası və İlk Qiraət* (1929), C. Mehemedzadə - *Türkcə Öyrədən* (1929), M. Sidqi⁴³- *Sərf və Nəhv* (1931)⁴⁴; B. Çobanzadə, *Türk Dilinin Metodikası* (1932); ASSC Maarif Komissarlığı Tədris Metod Sektoru, *Türk Dili* (1932); Q. Qasımbəyli-Ə. Babazadə, *Türk Dili* (2. sınıf) (1933); İ. Həsənov-A. Tağızadə-Ə. Babazadə, *Azərbaycan Türk Dilinin İmlası* (1934); M. Sidqi, *Qiraət Kitabı* (1935) (Məmmədova, 2015 ; Karataş, 2018: 432-454 ; 2019: 970-972).

1926 yılında Bakü Türkoloji Kurultayı sonrasında Türk halklarının Latin alfabesine geçişi ile Türk dünyası arasındaki iletişim kolaylaşmıştır. Alfabe ortaklığı ile karşılıklı anlaşılabilirliğin artması Sovyetleri rahatsız etmiş ve SSCB'deki Türkler için farklı harflerin olduğu alfabeler oluşturulmuştur. 1940 yılında Kiril alfabesine geçilmiştir (Aliyeva, 2005: 261; Hacıyev II, 2012: 288; Karataş, 2018: 443; Turan, 2018: 435-442).

³⁸ TT A. Efendizade.

³⁹ Latin harfleriyle yazılmış ilk ders kitabıdır (Məmmədova, 2015: 95).

⁴⁰ TT B. Çobanzade.

⁴¹ TT F. Ağazade.

⁴² TT A. Şıhlinski.

⁴³ TT M. Sıtkı.

⁴⁴ Eserin sonraki basımı (ikinci hissesi), Qəvaid, Qiraət ve Kitabət adıyla yayımlanmıştır (Məmmədova, 2015: 86).

1940 yılından itibaren eğitimde görülen tekrar alfabə dəyişikliyi ders kitablarında və ana dili öğretimi sürecində də fərqliyə səbəp olmuşdur. Ergun, Latin alfabesindən Kiril alfabesinə keçişin akademik eğitimdə və edebî yazıda Rus dilinin kullanılmasına səbəp olduğunu və Rus dilinin ortaq iletişimlə bərabər kùltürel siyasal və edebî faaliyyətlərin dili olduğunu dolayısıyla da bu dilde verilən eğitim alanların arttığını ifadə etmişdir (Ergun, 2010: 150). SSCB'nin dağılması sonrasında, 1991'də, Azərbaycan'da yenidən Latin alfabesi qəbul edilmişdir.

1936-1991 illəri arasında Azərbaycan Türkçəsi öğretimine yönelik yazılan ders kitablarından bazıları şunlardır:

Q. Ələkbərli⁴⁵, *Türk Dilinin Qrammatikası və Yazı Qaydaları* (1936); Ə. Dəmirçizadə, *Türk Dili* (3. sınıf) (1936); Azərbaycan SSC Xalq Maarif Komissarlığı, *Türk Dili* (1936); Azərbaycan SSC Xalq Maarif Komissarlığı, *Türk Dili və Ədəbiyyat* (1936); H. Şaxtaxtinski-D. Məhəmmədşadə⁴⁶, *Türk Dilindən Tapşırıqlar* (1936); Q. Ələkbərli, *Türk Dili* (1936); Azərb. Xalq Maarif Komissarlığı Baş İctimai Terbiyə Dairesi, *Türk Dili və Ədəbiyyatı Programı* (1936); Ə. Dəmirçizadə, *Türk Dili* (1936); AZSSR XMQ Orta Məktəb İdarəsi, *Azərbaycan Dili Programması* (1937); Azərb. SSR Xalq Maarif Komissariəti, *Azərbaycan Dili* (1937); A. Şərifov⁴⁷, *Ana Dilinin Metodiqası* (1937); S. A. Abdullayev⁴⁸, *Oxu Kitabı* (1938); Q. Ələkbərli-A. Abdullayev⁴⁹, Rus və Erməni okulları üçün *Azərbaycan Dili Programması* (1938); Q. Ələkbərli, *Azərbaycan Dili* (1938); R. Şahvələd⁵⁰, *Ana Dili* (1938); Ə. Dəmirçizadə, *Qrammatika* (ortaokullar üçün) (1938); A. Abdullayev, *Azərbaycan Dili -Qrammatika və Yazı Qaydaları* (1938); A. Abdullayev, *Azərbaycan Dili -Qrammatika və Yazı Qaydaları* (3. sınıf) (1938); A. Abdullayev, *Azərbaycan Dili-Sərf və Yazı Qaydaları* (4. sınıf) (1938); A. Abdullayev, *Azərbaycan Dili-Sərf və Yazı Qaydaları* (4. sınıf) (1938); Ə. Dəmirçizadə, *Azərbaycan Ədəbi Dili Tarixinin Xülasələri* (1938); Ə. Dəmirçizadə, *Azərbaycan Dili Tarixi Xülasələri* (1938); A. İskəndərşadə, *Əlifbadan Qabaqkı Dövrə Azərbaycançadan Musahibə (Leqsiq) Dərsləri* (1939); Azərb. SSR Xalq Maarif Komissariəti, *Azərbaycan Dili* (Azərbaycan dilində eğitim verməyən okulların 6. sınıfı üçün) (1939); Azərb. SSR Xalq Maarif

⁴⁵ TT G. Aliekbərli.

⁴⁶ TT D. Mehmedzadə.

⁴⁷ TT A. Şərifov.

⁴⁸ TT S. A. Abdullayev.

⁴⁹ TT A. Abdullayev.

⁵⁰ TT R. Şahvəlet.

Komissariatı, *Azərbaycan Dili Proqramması* (1939); AzSSR XMK İbtidai və Orta Məktəblər İdarəsi, *Rus və Erməni Məktəbləri Üçün Azərbaycan Dili Proqramması*, (1939); Azərb. SSR XMK İbtidai və Orta Məktəblər İdarəsi, *Orta Məktəb Proqrammaları Azərbaycan Dili* (1939); M. Hüseynov, *Azərbaycan Dili Proqramması* (1939); S. Cəfərov⁵¹- E. Abasov vd., *Azərbaycan Dilinin Qrammatikası* (1939); Ə. Dəmirçizadə, *Azərbaycan Dili* (1941); Ə. Dəmirçizadə, *Kar-larlar üçün Azərbaycan Dili* (1941); A. S. Abdullayev, *Orta Məktəbdə Azərbaycan Dili Tədrisi Metodikası* (1942); Q. Ələkbərli-G. Zeynalov-Ə. Ələkbərli-G. Zeyəkbərov, *İbtidai Məktəbdə Azərbaycan Dili Metodikası* (1942); Ə. Dəmirçizadə, *Müasir Azərbaycan Dili- Cümlə Üzvləri* (1947); Ə. Dəmirçizadə, *Azərbaycan Dilinin Tarixi* (1948); S. A. Abdullayev, *Ana Dili* (1950); Ə. Əfəndizadə, *V-VII. Sınıflərdə Orfoqrafik Səhflər və Bunlarla Mübarizə Yolları* (1954); S. A. Abdullayev, *Rus Məktəblərində Azərbaycan Dili* (1958); M. Həsənov⁵², *V. Sınıfdə Sifət Bəhsinin Tədrisi Haqqında* (1959); S. A. Abdullayev, *Rus Məktəblərində Azərbaycan Dilinin Tədrisinin Metodikası* (1960); Ə. Dəmirçizadə, *Müasir Azərbaycan Dilinin Fonetikası* (1960); B. Əhmədov, *Azərbaycan Dili- Rus Məktəbləri üçün Program* (1960); S. A. Abdullayev, *İbtidai Sınıflərdə Azərbaycan Dili Tədrisinin Metodikası* (1962); Ə. Dəmirçizadə, *Azərbaycan Dilinin Üslubıyyatı* (1962); Ə. Əfəndizadə, *Azərbaycan Dili* (4. sınıf) (1962); Ə. Əfəndizadə-K. Mikayilov⁵³-B. Əhmədov, *Azərbaycan Dili Tədrisi* (1965); A. Abdullayev, *Azərbaycan Dilinin Tədrisi Tarixindən* (1966); S. A. Abdullayev-F. Əbdürrəhmanov, *Əlifba* (1963); M. Həsənov, *V-VIII. Sınıflərdə Azərbaycan Dilinin Tədrisi Təcrübəsindən* (1963)⁵⁴; Ə. Dəmirçizadə, *Müasir Azərbaycan Dilinin Əsas Lüğət Tərkibi və Qrammatik Quruluşu* (1965); H. Balayev, *Morfologiya Tədrisində Üslubiyyət İşləri* (1965); Ə. Dəmirçizadə, *Azərbaycan Dilinin Tarixi Qrammatikası* (1967); Y. Ş. Kərimov, *İlk Addımlar* (1967); S. A. Abdullayev-Y. Ş. Kərimov, *İbtidai Sınıflərdə Ana Dilinin Tədrisi Metodikası* (1968); Y. Ş. Kərimov, *Yazı Nümunələri* (3. Sınıf) (1968)⁵⁵; K. Mikayilov, *Şagirdlərin Lüğət Ehtiyatının Zənginləşdirilməsi-V Sınıfdə Azərbaycan Dili Dərsəri Üzrə* (1968); Ə. Dəmirçizadə, *Azərbaycan Dili Orfoepiyasının Əsasları* (1969); Ə. Kəlbəliyev, *Azərbaycan Dili Dərslərində Frontal Sorğunun Təşkili* (1970); M. Həsənov, *Azərbaycan Dili* (3. sınıf) (1971); Y. Şirvan-N. Qazımov, *Ana Dili* (1972); Ə.

⁵¹ TT S. Caferov.

⁵² TT M. Hasanov.

⁵³ TT K. Mikayilov.

⁵⁴ Eserdə “qrammatika tədrisinin” dil bilgisi kurallarının genel konuları açıklanmıştır (Məmmədova, 2015: 200).

⁵⁵ Eserin birinci sınıflar için baskısı 1970-1984 yılları arasında olup 1992-1996 yılları arasında Latin alfabesi ile yayımlanmıştır (Məmmədova, 2015: 175).

Fərəcov-M. Həsənov, *Azərbaycan Dili* (1972); K. Mikayilov, *Azərbaycan Dili. Qrammatika və Müntəxabat* (yüksekokulların və universitetlərin Rus dilindəki bölümləri üçün) (1972); B. Əhmədov, *Azərbaycan Dili* (5 və 6. sinif) (1972); B. Əhmədov, *Azərbaycan Dili* (Rus okullarının 5. sinifi üçün) (1973); Y. Kərimov, *Müşahidə Gündəliyi* (2. sinif) (1973); K. Mikayilov-A.Qurbanov, *Azərbaycan Dili* (Rus okullarının 10. sinifi üçün) (1974, 1988); Ə. Əfəndizadə, *Düzgün Yazı Təliminin Elmi Əsasları* (1975); Ə. Kəlbəliyev, *V. Siniflərdə Morfologiya və Orfoqrafiyanın Tədrisinə Aid Əyani Vəsaitlər* (1975); Ə. Kəlbəliyev, *Orta Məktəbdə Azərbaycan Dilinin Tədrisi Metodikası* (1976, 1977); Ə. Kəlbəliyev, *IV. Siniflərdə Leksika və Orfoqrafiyaya Aid Əyani Vəsaitlər* (1976); Ə. Kəlbəliyev, *Azərbaycan Dilindən Didaktik Materiallar* (4, 5 və 6. siniflər) (1977, 1981); S. A. Abdullayev, *Orta Məktəbdə Azərbaycan Dilinin Tədrisi Metodikası* (1978), Ə. Əfəndizadə - *Məktəblinin Orfoqrafiya Lüğəti* (1978); Y. Kərimov, *Savad Təliminə Dair Dərs Tapşırıqları* (1982); K. Mikayilov, *Azərbaycan Dilindən Leksikanın Tədrisi* (1982); H. Balayev, *Ali Məktəblərin Rus Qruplarında Azərbaycan Dili Təlimi* (1983); Ə. Əfəndizadə, *Orta Məktəbdə İmla* (1983); M. Həsənov-K. Mikayilov, *Azərbaycan Dili Tədrisinin Metodikası* (1985); M. Həsənov, *Azərbaycan Dili Tədrisinin Metodikası* (1985); N. Abdullayev, *Ədəbi Tələffüz Təliminin Metodikası* (1986); V. Qurbanov, *Azərbaycan Dili* (əğitimi Rus dilində olan okullar üçün) (1986); M. Həsənov, *Azərbaycan Dili* (1988); H. Balayev, *Orta Məktəbdə Azərbaycan Dilinin Tədrisi Metodikası* (1988); V. Qurbanov, *Azərbaycan Dili* (Azərbaycan dilində təhsil verməyən okulların 4 və 5. sinifləri üçün) (1988); Ə. Əfəndizadə, *Orfoqrafiya -Orfoepiya Lüğəti* (1989) (Məmmədova, 2015; Karataş, 2018: 432-454; 2019: 970-972).

1991 yılında Latin alfabesinin kabulü və 1992 yılında Əbulfəz Elçibəy önderliyi altında, Türk adı və kimliyinin önə çıxarılmasıyla dil adlandırması da *Türk dili* olarak belirlenmiştir. Bu ders kitaplarının içeriklerinde de Rus sözcükleri yerine milli bilincin yansıtıldığı ders kitapları yazdırılmıştır. Bu yılda çıkarılan Azərbaycan Cumhuriyeti Eğitim Kanunu'nda da eğitim sisteminin çerçevesi belirlenmiştir. Elçibey döneminde ders kitaplarının oluşturulması için Komisyon kurulmuştur ve 84 ders kitabı yazılmıştır. Bu Komisyon'da dönemin eğitim bakanı Firudin Cəlilov⁵⁶ ve bakan yardımcısı Adəlet Tahirzadə Türk dili adıyla ders kitaplarının hazırlanmasını tavsiye etmişlerdir. Ancak 1993 yılında Heydər Əliyev'in başa geçmesiyle farklı bir politika izlenmiştir (Karataş, 2019: 979).

⁵⁶ T.T.F. Celilov.

1993 yılında Heydər Əliyev'in cumhurbaşkanı olması ve dil adlandırmasının değişmesiyle beraber ders kitaplarında farklı adlandırmalara gidilmiştir. Dil, *Azərbaycan dili* olarak adlandırılmış olsa da ders kitapları 2006 yılına kadar *Türk dili* adıyla basılmaya devam etmiştir. Ancak 1995 referandumu sonucunda *Azərbaycan dili* teriminin kabul edilmesiyle ana dili ders kitapları bu adla yayımlanmaya başlamıştır. 2006 yılında ise *kurrikulum* adı verilen eğitim sistemi uygulanmaya başlamıştır (Karataş, 2018: 453; 2019: 979; Turan, 2018: 444-446).

1993 yılından itibaren Azərbaycan Türkçesinin öğretimine yönelik yazılan ders kitaplarından bazıları şunlardır:

H. Balayev, *Azərbaycan Dili* (1993); T. Hacıyev-Ə. Quliyev⁵⁷, N. Cəfərov⁵⁸, *Türk Dili* (9. sınıf) (1994); T. Hacıyev-Ə. Quliyev-N. Cəfərov, *Türk Dili* (10-11. sınıf) (1994); B. Əhmədov⁵⁹-A. Axundov⁶⁰, *Türk Dili* (6. sınıf) (1994); Ə. Əfəndizadə-B. Əhmədov, *Türk Dili* (5. sınıf) (1994, 1995); Y. Ş. Kərimov, *Türk Dili* (3. sınıf) (1994); Q. Qazımov⁶¹-Y. Seyidov⁶², *Türk Dili* (7 ve 8. sınıf) (1994); M. S. Həsənov-A. N. Rəhimov-N. M. Xudiyev, *Türk Dili* (4. sınıf) (1994, 1995); V. Qurbanov, *Ədəbiyyat*- (6. sınıf) (1994, 2000, 2003); V. Qurbanov, *Azərbaycan Dili* (eğitimi Rus dilinde olan okulların 1. sınıf için) (1994, 2005); H. Q. Abdullayeva, *Türk Dili* (2. sınıf) (1995); M. A. İsmixanov-V. Qurbanov, *Türk Dili* (1. sınıf) (1995); Y. Ş. Kərimov, *Türk Dili* (2. sınıf) (1995); Qəzənfər Qazımov-Yusif Seyidov, *Azərbaycan Dili* (1995); Ə. R. Əfəndizadə-Ə. M. Abbasov, *Azərbaycan Dili* (1996); Ə. Abbasov-Ə. Əfəndizadə-N. Cəfərov-M. Əsgərov, *Azərbaycan Dili* (5. sınıf) (1996); Q. Ş. Qazımov-M. T. Səfərov, *Azərbaycan Dili* (1996); Ə. Kəlbəliyev, *Pedaqoji Əməyin Elmi Təşkili* (1996); Ə. Kəlbəliyev, *Pedaqoji Ustalığa Yiyələnməyin İlk Şərtləri* (1996); Ə. Kəlbəliyev, *Oxu* (1997); Ə. Abbasov, *Azərbaycan Dili* (eğitimi Rus dilinde olan okulların 5. Sınıfı için) (1997); M. Həsənov, *Azərbaycan Dili* (4. sınıf) (1997); T. Hacıyev-Ə. Quliyev-N. Cəfərov, *Azərbaycan Dili* (1997, 2000); A. G. Məmmədov, *Fonetika- Azərbaycan Dili* (genel eğitimini Azərbaycan dilinde bitirmiş yüksekokul öğrencileri için eksperimental ders kitabı) (1997); H. Balayev, *Ana Dilinin*

⁵⁷ TT A. Guliyev.

⁵⁸ TT N. Ceferov.

⁵⁹ TT B. Ahmedov.

⁶⁰ TT A. Ahundov.

⁶¹ TT G. Kazımov.

⁶² TT Y. Seyidov.

Tədrisi Metodikası (1997); A. G. Məmmədov, *Əvəzlik- Azərbaycan Dili* (genel eğitimini Azərbaycan dilinde bitirmiş yüksək okul öğrencileri için eksperimental ders kitabı) (1997); Q. Qazımov, Y. Seyidov, *Azərbaycan Dili* (1998); T. Hacıyev-Ə. Quliyev-N.Cəfərov, *Azərbaycan Dili* (1998, 2004); Ç. Məmmədov, *Azərbaycan Dili Təliminin Məzmunu* (1998); Ə. Kəlbəliyev, *Azərbaycan Dili* (Gürcü okullarının 10 ve 11. sınıfları için) (1999); B. Əhmədov, *Azərbaycan Dilinin Qısa Etimoloji Lüğəti* (1999); Ç. Məmmədov, *X-XI Sınıflarda Üslubiyyatın Tədrisi* (1999); V. Qurbanov, *Azərbaycan Dili* (eğitimi Rus dilinde olan okulların 8. sinifi için) (2000); V. Qurbanov, *Azərbaycan Dili* (eğitimi Rus dilinde olan okulların 9. sinifi için) (2000, 2007); Y. Ş. Kərimov, *İbtidai Sınıf Müəllimlərinin Stolyüstü Kitabı* (2001); N. Abdullayev, *Orfoqrafiya-Orfoepiya Lüğəti* (2003); N. Abdullayev, *Orfoqrafiya və Orfoepiya Təlimi* (2004); Ə. Abbasov-M. Aslanov-N. Xudiyev, *Azərbaycan Dili* (eğitimi Rus dilinde olan okulların 10. sinifi için) (2005); H. Balayev, *Azərbaycan Dili* (elektronik ders kitabı) (2006); Ə. Abbasov-T. Hacıyev-N. Cəfərov-N. Xudiyev, *Azərbaycan Dili* (10 ve 11. siniflər için) (2006); H. Balayev, *Azərbaycan Dilinin Tədrisi Metodikasından Mühazirələr* (Filoloji bölümü öğrencileri için) (2007); P. Paşayeva, *İbtidai Sınıflarda Fonetika Tədrisinin Elmi Metodik Əsasları* (2007); V. Qurbanov, *Morfologiyanın Tədrisində Nitq İnkişafı Metodikasına Dair* (2007); H. Balayev, *Azərbaycan Dilinin Tədrisi Metodikasından Mühazirələr Aid İstinad Materialları* (2009); V. Qurbanov, *Azərbaycan Dili Tədrisinin Aktual Problemləri* (2009); N. Abdullayev, *Azərbaycan Dili* (2009); V. Qurbanov, *Nitq Mədəniyyəti və Üslubiyyat* (2011); H. Balayev, *Azərbaycan Dilinin Tədrisi Metodikasından Mühazirələr* (2011); V. Qurbanov, *Azərbaycan Dili Təlimində Fəndaxili Əlaqələr* (2011) (Məmmədova, 2015; Karataş, 2018: 432-454 ; 2019: 970-972).

1.3. Türkce Sarf- Nahiv

Arapça kökenli olan *sarf* ve *nahv* sözcükleri birer Dil bilgisi terimidir. Osmanlı Türkçesinde *sarf*, “1. Harcama, tüketme, masraf etme; 2. Kullanma, istimal etme; 3. Çevirme, döndürme, çekip uzaklaştırma; 4. gr. Kelime bilgisi, morfoloji”; *nahiv* ise “1. Sözdizimi, sentaks; 2. Sözdizimini konu alan bilim dalı; 3. Bu konuda yazılmış kitap; 4. Yan taraf, yön, yol; 5. Gibi, benzer” olarak tanımlanmıştır (Parlatır, 2012). Bu terimler, Azerbaycan Türkçesinde *sərf-nəhv* biçiminde birlikte madde başı yapılmış, “grammatikanın köhnə adı (dil bilgisinin eski adı)” olarak tanımlanmıştır (Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti, 2011: 89).

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* adlı eserin yazar kadrosundan oluşan “Sarf Komisyonu” eserin başlangıcında *sarf*’ın tarifini şöyle yapmıştır: “Sarf kelimeleri ayrı-ayrı alarak onların kuruluşu, değişmesi vazîfesinden bahş ıder.” (s. 7).

Yukarıda Azerbaycan’da ana dili öğretimi kitaplarının isimlendirilme farklılıklarının dil adlandırmalarındaki farklılıklardan kaynaklandığı belirtilmişti. Bu durumun, doğrudan eğitim öğretim materyali olarak kullanılan ders kitaplarının içeriğinde de değişikliklere sebep olduğunu söylemek mümkündür. Çalışmada incelenen ders kitabı adı *Türkce Sarf-Nahiv*’dir. Bu adda iki konu dikkat çekmektedir: Birinci Türkçe sözcüğüdür. Azerbaycan Türklerine ana dili öğretim için yazılmış bir ders kitabında *Türkçe* adının kullanılmış olması Azerbaycan Türkçesinin o yıllarda *Türkçe* olarak adlandırılmasından kaynaklanmaktadır. Kitabın adında geçen *sarf-nahiv* ifadesi ise Türkçe dil bilgisi yazma geleneğinde genel olarak “dil bilgisi” anlamında kullanılmaktadır. Bu terimlerin kullanıldığı birçok Türkçe Dil bilgisi kitabı bulunmaktadır: Necib Asım Yazıksız, *Yeni Usûl Osmanlı Sarfı* (1893), Hüseyin Cahit - *Türkce Sarf-Nahiv* (1908, 1910), Mihran Apikyan - *Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî* (1889), M. F. Köprülü, S. Saip - *Türk Dilinin Sarf ve Nahvi* (1923), A. Cevat Emre - *Lisan-ı Osmanî: Sarf ve Nahiv* (1912,1913), Maarif Nezareti Sarf Encümeni - *Sarf ve Nahv-ı Türkî* (1920, 1921), A. Cevat Emre - *Türkce Sarf-Nahiv* (1923), Mithat Sadullah Sander - *Türkçe Yeni Sarf ve Nahiv* (1924) (Çimen, 1997: 9; Korkmaz, 2002: 43; Atılğan, 2020: 127; Ertürk, 2021: 1270).

1.3.1. Eserin Genel Tanıtımı

Çalışmada incelenen eserin adı *Türkce Sarf-Nahiv*’dir. 1924⁶³ yılında Bakü’de yayımlanan bu eser, Azerbaycan Türklerine ana dili öğretimi için yazılan bir ders kitabıdır. Dönemin öne çıkan yayınevlerinden olan Azərnəşr tarafından yayımlanan eser, şu an Tek Esin Vakfı Dr. Emel Esin Kütüphanesi Zeki Velidi Togan Koleksiyonu rafında bulunmaktadır. Koleksiyon ve raf bilgisi, 415.2ERT 1924 olarak verilmiştir. Eser altı kişilik bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. Söz konusu Komisyonda bulunan isimler; İsmail Hikmet Ertaylan, Abdulla Şaiq, Said Mir Kasımzadə, Cavad Axundzadə, Cabbar Əfəndizadə ve Mustafa Tevfik’tir. Bu isimler Azerbaycan hükümeti tarafından ders

⁶³ Eserin ilk sayfasında 1925 olarak yazılan tarih, ikinci sayfasında 1924 olarak belirtilmiştir ve kütüphane bilgisi de bu şekildedir.

kitaplarının yazımında görevlendirilmiş olup İsmail Hikmet Ertaylan ve Mustafa Tevfik Türkiye’den davet üzerine gelmiştir. İlk baskısının 20 bin olduğu eserde belirtilmiştir. Eserin ikinci sayfasında, “*H. M. K. Fennî Metod Şûrâsı tarafından taşdîk ve taşvîb idilmiştir.*” ifadesi yer almaktadır. Bu, eserin Azerbaycan Halk Maarif Komissarlığı tarafından onaylandığı anlamına gelmektedir. Eser, 10.12.24 tarihli ve 17757 numaralıdır.

Eserin içeriğinde, *Bir İki Söz, Şarfiñ Ta’rîfi, Tenkîţ, Kelime, İsim, İzâfet Şıfat, Zâmîr, Fi’l, Zarf, Nidâ ve Edât* konularının bulunduğu 12 ana bölüm/başlık bulunmaktadır. *Bir İki Söz*, Komisyonun, eserin yazılma ve hazırlanma gerekçeleri ile önemi hakkındaki görüşlerinin olduğu bölümdür. *Şarfiñ Ta’rîfi* ile başlayan bölüm ise Dil bilgisi konularına giriş niteliğindedir. Dil bilgisi konularından sonra, eserin son bölümünde, içindekiler niteliğinde olan, konu isimlerinin bulunduğu *Fihris* bölümü vardır. *Fihris* bölümünden sonra eserde fark edilen yanlış yazımların doğru karşılıklarının verildiği bir düzeltme cetveli bulunmaktadır. Doğru-yanlış cetvelinden sonra ise *H. M. K. Fennî Metod Şûrâsının taşdîk ve taşvîbiyle tab’ idilmiştir* ifadesi tekrar edilmiş, alt bilgi olarak da *Azerbâycân matbu’ât müdürliğı 3173* ve *Ā. H. M. K. Āzerneşr matbu’ası* ifadeleri yer almaktadır. Son sayfada ise eserin ücretinin 65 *kepek*⁶⁴ olduğu yazılıdır.

Türkce Sarf-Nahiv adlı eserde bugün çağdaş Azerbaycan Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde işlenen dil bilgisi konuları söz konusu ana başlıklar altında ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Şarfiñ Ta’rîfi ile başlayan bölümde; öncelikle dil bilgisi ile ilgili bilgi verilerek *dil, ses, hece, âhenk, Türk diliniñ imlâsı, virgöl, noktalı virgöl, iki nokta, nokta, dırnak işareti, haţ, mu’terize işaretlerinin tanımları* yapılmış ve açıklanmıştır. Sonrasında sırasıyla *kelime* sözcüğü tanımlanmış ve *isim* ana başlığı altında, *ismiñ aksamı (ism-i hâs, ism-i cins), ismiñ nev’ileri (mürekkab isim, cins, kemiyyet) ism-i hâşşılının cem’i, ismiñ hâlları* (burada ismin hâlleri tablo üzerinde detaylı anlatılarak örneklendirilmiştir).

İzâfet ana başlığı altında tamlama örnekleri *izâfet cedveli* adı verilen bir tablo üzerinde gösterilmiştir.

⁶⁴ AZT *qəpik*: Manatın ən kiçik ölçü vahidi. “Azerbaycan’da en küçük para birimi” (2006: 117).

Sıfat ana başlığı altında sıfatın tanımı yapıldıktan sonra sıfatların çeşitleri; *şifatlariñ nev'leri*: *tavşîfî şifatlar*, *tavşîfî şifatlariñ nev'leri*, *aşlî şifatlar*, *yapma şifatlar*, *fi'llerden yapma şifatlar*, *müştaḳ şifatlar*, *fi'llerden müştaḳ şifatlar*, 'Arabcadan dilimize geçen şifatlarda *tānīs*, 'Arabcadan gelen ba'zî şifatlariñ *cem'leri*, *basîṭ* ve *mürekkeb şifatlar*, *şifatlariñ ma'nâlarındaki dereceler*, *azlık ve çokluk şifatları*, *ta'yînî şifatlar*, *işârî şifatlar* veya *işâret şifatları*, 'adedî şifatlar veya *say şifatları*, *rütbî say şifatları*, *tevzî'î say şifatları*, *mübhem şifatlar*, *terkîb-i tavşîfî* başlıklarında açıklanmış ve örneklendirilmiştir. *Zamîr*; ana başlığı altında zamirin kısa bir tanımı yapılarak zamirlerin kişi çekimleri verilmiştir.

Fi'l ana başlığı altında fiilin tanımı verilerek açıklanmıştır. Fiillerin çeşitleri; *madde-i aşlîyye* ve *müntehâ*, *fi'lleriñ deĝişmesi*, *basîṭ* ve *mürekkeb zamânlar*, *zamân* ve *şîğalarıñ teşkîli*, *şîğalarıñ teşkîli*, *emir şîğası*, *şîğa-i aḥbâriyye*, *iltizâm şîğaları*, *vücüb şîğaları*, *şart şîğaları*, *hikâye şîğaları*, *rivâyet şîğaları*, *şale şîğaları*, *taşrîf olunmayan şîğalarıñ teşkîli* (*maşdarlar*), *fer' şîğaları*, *rabṭ şîğaları*, *şîğalarıñ isti'mâli*, *istifhâm*, *fi'lleriñ şekilleri*, *lâzım* ve *müte'addî*, *muṭâva'at- müşâreket*, *ef'âl-i 'âmme*, *ismiñ ḥâlları*, *isim ve şifatlardan fi'l teşkîli*, *fi'llerden isim teşkili* alt başlıkları altında açıklanmıştır.

Zarf ana başlığı altında zarfın tanımı yapılmış, zarfların çeşitleri *zamân gösteren zarflar*, *mekân gösteren zarflar*, *hâl gösteren zarflar*, *tertîb* ve *mikdâr gösteren zarflar*, *sebeb gösteren zarflar* alt başlıklar hâlinde açıklanmıştır.

Nidâ başlığı altında "ünlem" konusu açıklanmış ve kelime örnekleri verilmiştir.

Edât başlığı altında Türkçedeki ekler hakkında bilgi verilmiş ve konu; *mef'ûllar*, *muzâfun ileyhleri teşkîl iden edâtlar*, *şart edâtları*, *istiṣnâ edâtlar*, *tenbiye edâtları*, *temşîl edâtları*, *şifât edâtları*, *kemiyyet edâtları*, *ism-i mekân edâtları*, *ism-i taşgîr edâtları*, *fi'l edâtları*, *nef'î* ve *istifhâm edâtları*, *fi'l-i mechûl edâtları*, *fi'l-i müte'addî edâtları*, *fi'l-i muṭâva'at edâtları*, *fi'l-i müşâreket edâtları*, *ism-i fâ'il* ve *ism-i mef'ûl edâtları*, *fi'lli şifât yapan edât*, *fi'lli isim yapan edât*, *şifatlardan isim yapan edât*, *isimlerden fi'l yapan edâtlar*, *şifatlardan fi'l yapan edâtlar*, *şîğa*, *rabṭ* ve *şale edâtları*, *rabṭ edâtları* alt başlıkları ile açıklanarak örneklendirilmiştir.

1.3.2. Yazarlar

1.3.2.1. İsmail Hikmet (Ertaylan)

İsmail Hikmet (Ertaylan)'ın 1889'da İstanbul'da doğduğu bilinmektedir. Hikmet'in sanata ilgisinin ve yeteneğinin olduğunu fark eden Tevfik Fikret, bu alan için İsmail Hikmet Ertaylan'ı desteklemiş ancak Ertaylan yazın hayatına atılmak istemiştir. 1909 yılında Galatasaray Mekteb-i Sultanî'sinde öğretmen yardımcısı olarak başlamış ve sonrasında bir süre katiplik görevi yapmıştır. 1911'de Robert Koleji'nde Türkçe- edebiyat öğretmenliğine başlayan Ertaylan'ın eğitimci kimliğinin bu yıllarda oluştuğunu söylemek mümkündür. 1914 yılında Almanya, Fransa, İtalya, İsviçre ve Norveç'e inceleme yapmak amacıyla gitmiş, 1921'e kadar yerli ve yabancı okullarda öğretmenlik yapmaya devam etmiştir. 1921'de öğretmenlikten ayrılarak Hariciye Nezareti'nde İstanbul hükümeti dağılana kadar bilirkişi olarak görev yapmıştır. 1923 yılında, Azerbaycan'ın Türkiye'den öğretmen istemesi sebebiyle Bakü'ye gönderilmiş ve burada Türk edebiyatı tarihi, Batı edebiyatı tarihi ve sanat tarihi bölümlerinde hocalık yapmıştır. 1924'te Bakü Üniversitesi'nde dekanlığa getirilen Ertaylan, *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eseri ile 1927'de profesörlük unvanı almıştır. Yine aynı yıl *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi* adlı eserini yazdığı bilinmektedir. Sonrasında Türkiye'ye dönmüş lisede ve üniversitede öğretmenliğe devam etmiştir. 1933'te Kıbrıs'a öğretmen olarak tayin edilmiş ve sanat alanında da eğitimci olarak var olmuştur. 1934'te Maarif Vekaleti Müfettişi olarak görev yapmış ve aynı zamanda Ankara'da Devlet Konservatuvarı ve Cumhurbaşkanlığı Orkestrası'nda, 1935'te ise İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde müdürlük yapmıştır. 1939'da Afganistan'a müşavir olarak gitmiş, Kabil'de bir üniversite açmış ve ilkokuldan üniversiteye kadar olan eğitim sürecinin öğretim kurumlarının programlarını hazırlamıştır. 1943'te Türkiye'de ordinaryüs profesör olarak İstanbul Üniversitesi'nde görev alan Ertaylan, 1967'de vefat etmiştir (Akün, 1995: 309).

İsmail Hikmet'in belirlenebilen 60 eseri bulunmaktadır.⁶⁵ Ertaylan'ın eğitim ve edebiyatla ilgili bazı eserleri şunlardır: *Kıraat Dersleri* (İlkokullar için yeni bir yöntemle oluşturulmuş eser), *Kır Çiçekleri* (çocuklar içi yazdığı şiirlerin bulunduğu kitap), *Düşünce* (Edebiyat ve Sanat Dergisi), *Türk Edebiyatı Tarihi (I-IV)* (1925-1926), *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi (I-II)* (1928), *Çağatay Edebiyatı* (1937), *Varaka ve*

⁶⁵Ayrıntılı bilgi için bk: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ertaylan-ismail-hikmet> 19 Aralık 2020, 24.

Gülşah(İstanbul 1945), *Risâle-i Sultan Hüseyin Baykara* (İstanbul 1945), *Beşir Çelebi, Tevarih-i Al-i Osman* (İstanbul 1946), *Divan-ı Sultan Hüseyin Mirza Baykara “Hüseyinî”* (İstanbul 1946), *Mesnevî-i Penâhî* (İstanbul 1946), *Yusuf ile Züleyha* (İstanbul 1960), *Lûtfî Divanı* (İstanbul 1960), *Tabiatnâme* (İstanbul 1960), *Tercüme-i Kaside-i Bürde* (İstanbul 1960). *Külliyât-i Dîvân-i Kabulî* (İstanbul 1948); *Ma ‘ârif-Nâme-i Sinân Pâşâ* (İstanbul 1949), *Falname* (İstanbul 1951), *Sultan Cem* (İstanbul 1951), *Fâtih ve Fütûhâtı I: Bizans ve Karadeniz* (İstanbul 1953); *Fâtih ve Fütûhâtı II: Adalar Denizi ve Akdeniz Fütûhâtı* (Ankara 1966), *Âdilşâhîler: Hindistan’da Bir Türk-İslâm Devleti* (İstanbul 1953), *Fâtih Devrinde Tezhip Sanatı* (Ankara 1966), *Gâzi Geray Han: Hayatı ve Eserleri* (İstanbul 1958), *Dîvân-ı Türkî-i Zafer* (İstanbul 1965), *Bâbüir Şah, Hayatı ve Eserleri* (Ankara 1966), *Ziyâ Paşa, Hayatı ve Eserleri* (İstanbul 1932) adlı çalışmalarının yanı sıra özel bir dizi içinde yer alan küçük çaptaki şu monografileri vermiştir. *Abdülhak Hâmid* (İstanbul 1932); *Tevfik Fikret* (İstanbul 1932); *Ziyâ Paşa* (İstanbul 1932); *Tevfik Fikret: Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri* (İstanbul 1963); *Yunan Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1928); *Latin Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1937); *Goethe: Hayatı ve Eserleri* (İstanbul 1964); *Schiller: Hayatı ve Eserleri* (Ankara 1965) (Akün, 1995: 309-312). Bu eserlerin yanı sıra destan ve bestelenen marşlar da yazmıştır. Ertaylan’ın edebî çalışmalarının yanı sıra tezhip, minyatür, hat örnekleri ve yağlı boya resim çalışmalarının da bulunduğu söylenmektedir (Akün, 1995: 309-312).

Ertaylan’ın “bir halkın medeniyeti, içtimai, iktisadi, hayati kabiliyeti hakkında doğru bir fikir almak istenirse o halkın edebiyat tarihinin yakından tetkik edilmesi” (Ertaylan, age., s. XXIII.) ifadelerinden hareketle onun düşüncesine göre edebiyat tarihinin halkın medeniyeti ile yakın ilişkide olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Bir milletin edebiyatı, yazı hayatı, edebiyat tarihi, milletin/milletlerin süreç açısından nasıl bir gelişim gösterdiklerini ya da eski tarihli eserlerin, söz konusu milletin geçmişi hakkında bilgi verdiğini ve Ertaylan’ın bunu önemsediğini eserlerinden hareketle de görmek mümkündür (Uysal, 2021:110).

İsmail Hikmet Ertaylan’ın 1934 yılında yazdığı “Kıbrıs Türk Alfabeti” adlı kitabı, bu makalede tanıtılan söz konusu eser ile benzer amaç taşımaktadır. Uysal, konuyla ilgili makalesinde, Kıbrıs’a müdür olarak atanan Ertaylan’ın, 1928 yılında Türkiye’nin Latin alfabesine geçişinden sonra Kıbrıs’ın da Latin alfabesine geçmesiyle, Latin harflerinin

ada Türkleri tarafından benimsenmesi ve kullanılması doğrultusunda bu alfabeyi yazdığını ve bu kitabın Türkiye ile yavru vatan arasında bir dil - kültür birlikteliğini öne çıkardığını ifade etmiştir. Bu durumu bir nevi ülkeler arası milli kültür, milli birlik ve beraberliği simgeleyen ve bunu ortak dil üzerinden yapan, ulaşılabilirliği sağlayan bir köprü olduğunu söylemek mümkündür (Uysal, 2021: 110-111).

İsmail Hikmet Ertaylan, Kıbrıs'ta Latin Alfabesine geçişte sadece alfabe kitabı hazırlamakla yetinmemiş, yazdığı Türkçe okuma ders kitapları bugün dahi adada devam eden Türk ve Türkçe varlığının kuşaktan kuşağa aktarılması işlevini yüklenmiştir. İngiliz sömürge yönetiminin 1930-1955 yılları arasında kitapsız eğitim politikası karşısında Türkiye'den kitap temin edemeyen Kıbrıs Türk öğretmenleri onun okuma kitaplarının yeni baskısını adada yapmak yoluyla Türkçe ders kitabı eksikliğini gidermişlerdir (Uysal, 2021: 112-113).

1.3.2.2. Abdulla Şaiq

1881'de Tiflis'te doğan Abdulla Şaiq, Tiflis ve Horasan'da eğitim görmüştür. İlkokula 1889 yılından başlamış ve ilk eğitimini Gori Seminariyası/Okulu öğretmenlerince hazırlanan *Vətən Dili* adıyla hazırlanan ders kitabından aldığı bilinmektedir. Şaiq, 1893 yılından sonra eğitim için Horasan'a gitmiş ve eski usulde bir medresede eğitim almıştır. Şaiq, Horasan'da kendisini geliştirmiş ve Farsça, Arapça, Türkçe Mantık, Tarih ve Psikoloji dersleri almıştır. 1900 yılında Tiflis'e dönmüştür (Erol, 1999: 55-58).

1901 yılında Bakü'ye dönen Şaiq, ana dili öğretmenliğini (Türkçe) kazanmış ve Rus-Tatar okullarında öğretmenlik yapmaya başlamıştır. 1901'de "Ehtiyat Müellimi (yedek öğretmen)" olarak derslere başlayan Şaiq, 1905-1906 yıllarında "Ana Dili Öğretmeni" olarak ortaöğretimde göreve başlamıştır. 1906 yılında Bakü'deki I. Öğretmenler Kurultayı'nda yer almıştır. Kurultayda alanıyla ilgili görüşleri dile getirmiş ve ders kitaplarının yazımı için oluşturulan komisyonda yer almıştır. (Hajiyeva, 2017: 423). Bu kurultayda, "H. Zərdabi, F. Köçərli, M. Bəyova, S. Sani ve Abdulla Şaiq'in" yer aldığı bir komisyon oluşturulmuş ve komisyon ikinci bir kurultaya kadar ders kitaplarının hazırlığına başlamıştır. Erol, A. Şaiq'in öğrencilerine ana dillerini, öz dillerini, milli değerlerini, milli edebiyatlarını sevdirmek ve öğretmek için ders materyalleri, şiirler, metinler hazırladığını belirtmiştir (Erol, 1999: 65).

İkinci kurultayda ders kitaplarının yazımı ve hazırlığı için tekrar komisyon oluşturulmuş ve A. Şaiq yine görevlendirilmiştir. A. Zamanov, Şaiq için Mekteplerde ana dili ve edebiyatın uzun süre boyunca Şaiq'in derslikleri ile öğrenildiğini ifade etmiştir. Q. Əfəndizadə Qantəmir ise “Şaiq olmasaydı milli qıraetimiz yok idi. Türk Çelengini görmemiş ve Türk edebiyatını duymamıştık/işitmemiştik.” sözleri ile A. Şaiq'in eğitimci yönünü vurgulamıştır. 1911 yılında Realnı Mektebi'nde görev yapan Şaiq, oraya Türkiye'den gelen öğrencilerle ilgilenmiş ve Türkçe derslerine girmiştir. 1917 yılındaki ihtilal sonrası bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan hükümetinde millileştirme çalışmaları başlamıştır. Bu nedenle 1919 yılında, Eğitim Bakanlığı'nın ders kitaplarının oluşturulması için düzenlediği toplantıda Şaiq de yer almıştır. 1920 yılında Sovyet Dönemi'nde pedagoji kursları açılmış ve A. Şaiq, öğretmen ihtiyacının karşılanması için öğretmen yetiştirme hususunda görev almıştır. 1921 yılında, Azerbaycan Ali Pedagoji Enstitüsü'nde Türk Dili ve Edebiyatı dersleri için görevlendirilmiş, 1925 yılında, Edebiyyat Cemiyeti'nin Me'sul Katibi olarak görev yapmıştır. 1931'de Eğitim Bakanlığı tarafından Şuşa Pedagoji Okulu'nda göreve getirilmiş ve orada derslere girmiştir. Ancak bir süre sonra rahatsızlığından ötürü 1934 yılında emekli olmuştur. Şaiq, 1940 yılında alfabe için kurulan komisyonda yer almıştır. Emekli olduktan sonra çeşitli organizasyonlarda bulunmuş, şiirlerine ve yazılarına devam etmiştir (Erol, 1999: 79-90).

1959'da vefat eden Şaiq, edebiyat alanındaki kıymetli çalışmalarından ötürü “Emekdar İncesenet Hadimi” ünvanı almıştır. Abdulla Şaiq'in Azerbaycan romantizm edebiyatında izlerinin olduğu bilinmektedir. Şairin Horasan'da yaşamasından ötürü Farsçayı bildiği ve gazel ve manzum yazısı mevcuttur (*İbrət ve Müqabilə*). Şaiq, Rus diline ve edebiyatına oldukça hâkim olduğundan Rus edebiyatına ait olan birçok eseri Azerbaycan Türkçesine çevirmiştir (Hajiyeva, 2017: 425).

Abdulla Şaiq, pedagog, tercüman, şair, dramaturg, devlet sanatçısı (Erol, 1999: 90) ünvanlarının yanı sıra milli şuur ve öz ana dili öğretimindeki gayretlerinden ötürü öğretmen ünvanı da oldukça önem arz etmektedir. Dil hususunda, kurultaylardaki görevleri dolayısıyla alfabe tedrisi, ders kitaplarının teşkili, yeni okulların açılması, müfredatın oluşturulması ve Türkçenin geliştirilmesinde rol oynamış ve bu görevlerin yanı sıra ana dili olan Azerbaycan Türkçesinin şekil yönü (morfoloji, fonetik, sentaks) ile

de ilgilenmiştir (Erol, 1999: 208-209). Birçok alanda faaliyet gösteren A. Şaiq'in, şiir, hikaye, piyes, roman, efsane, ders kitapları, dil ve edebiyat alanındaki makaleleri ve tercümelemleri (Tahirova, 2019: 22) ile farklı alanlarda eserleri olduğunu söylemek mümkündür.

Eserlerinden bazıları şunlardır:

Gülşən-i Ədəbiyyat (Bakı, 1910), *Uşaq Gözlüyü* (Bakı, 1910,1911,1915,1917,1919), *Gülzar Qiraət Kitabı* (Orucov gardaşlarının elektrik matbaası, Bakı, 1912), *Ürək Tikmək, Yaxud Qurban Bayramı* (Kaspi matbaası, Bakı, 1913), *Ədəbiyyat Dersləri (Hüseyn Cavid⁶⁶ ile birlikte yayın)* (Hökumet matbaası, Bakı 1919), *Milli Qiraət Kitabı* (Hökumet matbaası, Bakı 1919), *Türk Çələngi* (Hökumet matbaası, Bakı 1919), *Vətən* (Birinci hökumet matbaası, Bakı, 1919), *Milli Qiraət* (Azərneşr, İkinci Tebi, Bakı,1922), *Qiraət Kitabı* (Azərneşr, Bakı,1924; Yeni Türk Əlifba Komitəsi, Bakı, 1925), *Türk Dili* (Uşaq Gözlüyü) (Azərneşr, Bakı, 1924), *Türk Ədəbiyyatı* (Azərneşr, Bakı, 1924), *Müəllim* (hikaye) (Azərneşr Bakı, 1926), *Dördüncü İl* (derslik) (Azərneşr, Bakı 1929 ve 1930), *Seçilmiş Hekayələri* (Azərneşr Bakı, 1933), *Çocuq Şeirləri* (Azərneşr, Bakı, 1934), *Nağıllar* (Uşagğencneşr, Bakı, 1945) , *Azərbaycan Uşaq Ədəbiyyatı Antologiyası. Üç Cildde. III Cild* (Önder Neşriyat, Bakı, 2005), *Zəhmət və Zinət* (Vətən Uğrunda Jurnalı, Bakı, 1945), *Şir və Qadın*, (Açıq Söz Qəzəti, 1916), *İdeal və İnsanlıq*, (Qardaş Kömeyi Mecnuesi, Bakı, 1917), *Tıq-tıq Xanım* (Tülkü, garğa, hacıleylək.: Kaspi matbaası, Bakı, 1911), *Tülkü və Xoruz* (Bakı, 1911), *Bədbəxt Ailə* (Bakı, 1912), *Gözəl Bahar* Piyəsi (Orucov gardaşlarının elektrik matbaası, Bakı, 1912; Genclik, Bakı, 1968), Nizami Gencevi. *İskendername. Şerefname/Nizami Gencevi*; Çeviren, Abdulla Şaiq; Editör: H. H. Yusifli. *Tekrar Neşr* (Lider Neşriyat, Bakı, 2004), *Azərbaycan Uşaq Ədəbiyyatı Antologiyası. III Cild* (Önder Neşriyat, Bakı,2005). (Hajiyeva, 2017: 422-425 ; Tahirova, 2019: 26-29).

1.3.2.3. Said Mir Kazımzadə (Said Mirqasımzadə)

Komisyyonda yer alan Said Mirqasımzadə hakkında yeterli bilgiye ulaşılamamıştır. Sadece *Xosrov ve Şirin* poemasını Azərbaycan Türkçesine çevirdiği bilinmektedir.⁶⁷

⁶⁶ TT Hüseyn Cavit.

⁶⁷ Bu bilgi, Prof. Dr. Ədalət Tahirzadə'dən alınmıştır.

1.3.2.4. Cavad Ahundzade (Əhməd Cavad Axundzadə)

Tam adı Əhməd Cavad Axundzadə olan yazar, 1892-1937 yılları arasında yaşamıştır. Cavad Axundzadə'nin oğlu Yılmaz Axundzadə, babasının Azərbaycan'ın bekası ve özgürlüğü için uğraştığını, I. Dünya Savaşı sırasında, orduya gönüllü olarak gittiğini ifade etmiştir. Cavad Axundzadə, milliyetçilik ve Pan-Türkizm ile suçlanmış ve 1923 yılında tutuklanmıştır. Yazdığı şiirlerin incelenmesi sonucunda suçlanan Axundzadə, 1923, 1925 ve 1927 yıllarında toplamda üç defa tutuklanmıştır. Azərbaycan'ın bağımsızlığı sürecinde (Bolşevik İhtilali sonrası) meclis üyesi ve meclis sekreteri olarak görev yapmıştır. Aynı zamanda “Çırpınırdın Karadeniz” eserini ve Azərbaycan'ın millî marşını yazmıştır. Şiir alanında da çeşitli eserleri olan Axundzadə, bu durumdan ötürü problemler yaşamış ve bu şiirlerin bir şeyler anlatmaya çalışan mesaj niteliğinde şiirler olduğu düşünülmüştür. Ayrıca Əhməd Cavad Axundzadə'nin şiirlerinin Türkiye'de yayımlandığı söylenmiştir. Oğlu Yılmaz Axundzadə babası hakkında, Othello, Romeo ve Juliet eserlerini kendi ana dillerine çevirdiğini, Puşkin, Gorki, Tolstoy ve Lermantov gibi isimlerin eserlerini de çevirmiştir. Halk düşmanı olarak nitelendirilen Axundzadə, I. Dünya Savaşı'nın akıbeti için hayır kurumlarında çalışmış ve organizasyon sekreteri olarak görev yapmıştır (Y. Axundzadə'den akt. Erol, 2008: 189-191).

Afina Memmedli/Saraçlı konuyla ilgili makalesinde, Əhməd Cavad'ın asıl adının Əhməd Axundzadə olduğunu, Türkiye Türkü dil bilimci Ahmet Cevat Emre'ye olan sevgisinden ötürü Cavad ismini şairlik lakabı olarak kullanmış olabileceği yönündeki görüşleri ifade aktarmıştır. Öyle ki, Ahmet Cevat Emre'nin hazırladığı Azərbaycan'da ders kitabı olarak okutulan *Türk Dil bilgisi/Sarf ve Nahiv* adlı eserin şair Əhməd Cavad Axundzadə'ye mal edildiği durumlar olmuştur. Bu çalışmada incelenen eserin Komisyonunda bulunan isim Cavad Axundzadə'dir. A. C. Axundzadə'nin, Türkiye Türkü Ahmet Cevat Emre'nin kardeşinin öğrencisi olduğu bilinmektedir. Ünlü şair, A.C. Axundzadə 1912 yılında Türk ordusunda savaşmış, 1915 yılında Kars'a gelmiştir. Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi'nin Türkiye'deki savaş mağdurlarına yardım şubesinin üyelerinden biri olarak görev almıştır. Əhməd C. Axundzadə'nin de içinde bulunduğu bu cemiyet Türk askerlerinin okuması için *Kardaş Kömeyi* ve *Yeni Hurşid* isimli dergi/kitap yayımlamıştır. Axundzadə, cemiyetin özel temsilcisi olan Hüsrev Paşa'nın yardımcısı ve sorumlu kâtip sıfatıyla görev almış ve ihtiyaçlar hususunda cemiyeti bilgilendirmiştir. 1915 yılında Kars çevresinde görev alan Axundzadə, aynı yıl Artvin, Trabzon ve Rize'de bulunmuş ve

oradaki gözlemleri üzerine makaleler yazarak Azerbaycan'a iletmiştir (Memmedli/Saraçlı: 2008: 168-172).

E. Kurban ise A.C. Axundzadə ile ilgili Azerbaycan Edebiyatında önemli bir isim olduğunu, Milli Edebiyat akımının takipçilerinden olduğunu, eserlerini İstanbul Türkçesiyle yazdığını, hece ölçüsünü takip ederek sade bir dil kullandığını ifade etmiştir. Edebî olarak bu tarzı seçmesinin nedeni milli duygu ve düşüncelerini aktarmak için seçtiği şiir türünün halkın anlayacağı şekilde yazarak amacına ulaşma isteği olduğu söylenebilir. Milli Edebiyat akımını benimseyen Axundzadə, şiirlerinde Türklük, Turan, vatan, bayrak ve özgürlük konularını işlemiştir. Ancak Kurban, Axundzadə'nin edebî yönünü ve şairlik sürecini iki dönemde incelenmesi gerektiğini savunmuştur. İhtilalden sonra bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan'ın SSCB tarafından işgali üzerine dil, "kültür ve ideoloji" baskısı nedeniyle kaleminin kısıtlanması bu gerekliliğin nedeni olarak gösterilebilir (Kurban, 2020: 486-487).

Sovyet işgaline kadar Türkiye'yi ve Türkiye'deki edebî süreci takip eden Axundzadə, Ziya Gökalp, M. E. Yurdakul ve R.T. Bölükbaşı gibi şairlerin şiirlerinde kullandığı dil ve konu unsurlarından etkilenmiştir. Azerbaycan'da yayımlanan Füyuzat Dergisi'nin kadrosunda yer alan Axundzadə aynı zamanda Hüseyin Cahit ve Abdulla Şaiq'in öğrencisidir. Füyuzat dergisinin kadrosundaki yazarların birçoğu İstanbul'da eğitim görmüştür. Axundzadə'nin Milli Edebiyat Dönemi'ndeki duruşu onun dil ve ideoloji olarak hangi tarafta olduğunu anlamaya yardımcı olmaktadır. Dönemin iki önemli yayını olan Füyuzat ve Molla Nasreddin dergisi, dil anlamında iki farklı tavır sergilemektedir. Füyuzatçılar, Türk topluluklarının ortak bir Türkçede birleşmelerini ve bu Türkçenin İstanbul Türkçesi çerçevesinde temellendirilmesi gerektiğini savunurken Molla Nasreddinciler, edebî alanda Azerbaycan Türkçesini kullanılması gerektiğini savunmuşlardır. İki görüş de Türkçü ve milliyetçi tavırda olmalarına rağmen dil konusunda ayrılmıştır. Axundzadə ise dil konusunda da İstanbul Türkçesini esas almak isteyen Füyuzatçılardan olması sebebiyle de şiirlerini bu minvalde yazmıştır. Ancak Sovyet rejimi nedeniyle baskılardan ötürü yerel dilde yazdığı şiirleri de vardır. 20. yüzyılda Arapça ve Farsça kelimelerin yoğunluğundan dolayı halk dilinden uzaklaşılmasına rağmen bu durumdan rahatsız olan Axundzadə mümkün olduğunda sade dil kullanmıştır. 1913 yılına ait olduğu bilinen en eski şiiri (Koşma kitabındaki H.C. şiiri

haricinde aruz ölçüsünü kullandığı başka bir şiire rastlanmamıştır). Türkçü ve Turancı şair, Türk Dünyasının problemlerini ve Rusların Türk coğrafyasına karşı uyguladığı emperyalizmi de şiirlerinde işlemiştir. Ancak şiirlerindeki ideolojik tavırdan ötürü baskılara maruz kalmış, sürgün edilmiş, eserlerinin yayımlanması yasaklanmıştır. 1937 yılında repressiya/represya Dönem'nde tutuklanmış ve kendisinden haber alınamamıştır (Kurban, 2020: 488-503). Yılmaz Axundzadə, Turan birliği için mücadele eden babasının, 1937 yılında kurşuna dizilerek katledildiğini ifade etmiştir (Y. Axundzadə'den akt. Erol, 2008: 188).

Nail Tan'ın Əhməd Cavad'ın 120. yaşını kutlamak amacıyla yazdığı yazıdan hareketle şu bilgileri eklemek mümkündür: Axundzadə, şair olmasının haricinde, 1920-1922 yılları arasında Milli Eğitim Müdürü olarak görev yapmış, 1922-1927 yılları arasında Azərbaycan Yüksek Pedagoji Enstitüsü Tarih ve Filoloji Bölümünde öğrenim görmüş ve o yıllarda (1924-26) Bakü'deki Edebiyat Cemiyetinin başkanlığını yapmıştır. Aynı dönemde İnkılap ve Medeniyyət dergisinde yazı işleri müdürlüğü görevinde olduğu bilinmektedir. 1928 yılındaki *İstiklal Uğruna Şiirler* kitabı İstanbul'da basılmış ve ünü artmıştır. 1924-1934 yılları arasında Bakü ve Gence illerindeki okullarda (yüksekokul ve enstitüler) Azerbaycan dili ve edebiyatı öğretmenliği yapmış, 1935 yılında Bakü'de Azərneşr'in tercüme şubesi editörlüğünü yapmış, 1935-1936 yıllarında ise Azerbaycan Film Stüdyosu Belgeseller şubesi başkanlığı görevinde bulunmuştur (Tan, 2012: 74)

Eserleri: *Koşma* (Şiirler Mecmuası-1916), *Dalga* (Şiirler Mecmuası-1919), *İstiklal Uğruna Şiirler* (İstanbul-1928), *Seçilmiş Eserleri* ("Doğu-Batı", İki Cilt), *Sen Ağlama, Ben Ağlaram, Hak Bağırın Ses, Çırpınırdı Karadeniz, Gelme Besmele'nin yanı sıra Othello* ile Puşkin ve Rubala'nın şiirlerini Azerbaycan Türkçesine çevirmiştir. Gürcü bir şair olan Rustavelli'nin *Kaplan Postlu Adam* eserini de Azerbaycan Türkçesine çevirmiş ancak 1978'de *Pələng Dərisi Geymiş Pəhləvan* adıyla yayımlanan 1991 yılında *Kaplan Postlu Şövalye* adıyla yayımlanmıştır (Tan, 2012: 75).

1.3.2.5 Cabbar Əfəndizadə (Cabbar Əfəndizadə)

Cabbar Əfəndizadə'nin tam ismi kayıtlarda, Əbdülcabbar Qasım Oğlu Əfəndizadə olarak geçmektedir. 1887 yılında Şeki şehrinde doğan Əfəndizadə, ilk olarak medrese eğitimi görmüş ancak daha sonra yeni usulde eğitim için İstanbul'a gelmiştir. Əfəndizadə, 1913 yılında öğretmen olarak göreve başlamış ve Azerbaycan'da düzenlenen Bakü I. Türkoloji

Kurultayı'na katılarak konuşma yapmıştır.⁶⁸ Kurultayda, edebî dil ve Türk dilinin tedrisi metodikası hakkında görüşleri ile ortak dil ve ortak edebiyat fikirlerini benimsediğini ifade etmiştir. Klasik edebiyat, Azərbaycan ve Avrupa Edebiyatının kökeni ve poetikası, Azərbaycan Edebiyatının tarihi, folklor ve pedagoji hakkında yazıları bulunmaktadır.⁶⁹

Cabbar Əfəndizadə'nin Sovyetler Birliğı Dönemi'ndeki çalışmalarından ötürü Türkçülük ile suçlanarak Türkiye'ye (1930) göç ettiği bilinmektedir.⁷⁰ Kayıtlarda edebiyat tenkitçisi/eleştirmeni olarak geçen Əfəndizadə, 1923 yılında N. Nərimanov önderliğinde kurulan ve Azərbaycan'ın tarihini, doğal miraslarını, felsefesini, sanatını aktarmak için açılan Azərbaycan'ı Tetkik və Tətebbu Cəmiyyəti (ATTC)'nin katılımcılarından biridir. 1925 yılında faaliyet gösteren Azərbaycan Edebiyat Cəmiyyəti'nin oluşumunda da bulunduğu söylenmektedir. Əfəndizadə'nin ana dilinden başka Rusça, Fransızca, Arapça, ve Farsça dillerini çok iyi bildiği ifade edilmiştir. Cabbar Əfəndizadə'nin vefatı hakkında tam bilgi bulunmamakla birlikte 1930'lu yıllarda vefat ettiği düşünülmektedir.⁷¹

Cabbar Əfəndizadə'nin yazılarından birkaçı şunlardır: *Fuzuli'nin 400 illik müsəmirə gecəsi*, *Ədəbiyatta Fütürizm*, *Ədəbiyat və Cəmiyyət*, *A. S. Puşkin*, *Əski Xalq Ədəbiyyatına Dair* eserlerinden bazıları olup dönemin önemli yayınları olan Yeni Yol, Maarif ve Mədəniyyət dergilerinde yayımlanmıştır. *Musaxanlı A.*, *Şaiq A.*, *Zeynallı H.*, *Ədəbiyyatta Şəkil və Mündəricə Məsələsi*, *Dil, Sənət və Ədəbiyyatın İnqişafı*, *Proletar Ədəbiyyatı Haqqında*, *Azərbaycan 10 İllik Ədəbiyyatına Bir Nəzər*, *Lövhlər Poeması*, *Aprəl və Ədəbiyyat* da diğer yazılarıdır. *Ədəbiyyatdan İş Kitabı* da eserleri arasındadır. Əfəndizadə, önce dili sonra edebiyatı ve edebî dili kullanımı önemsemiş ve dili doğru kullanmanın önemini vurgulamıştır (Quliyeva, Əfəndizadə için folklor, şiir, edebiyat tarihi, dil bilimi alanlarında önemli bir yeri olduğunu belirtmiştir (Quliyeva, 2015: 246; 2017: 12).

⁶⁸https://web.archive.org/web/20161231111942/http://azerbaycanedebiyati.com/index.php/sayfa/detay/cabbar_efendizade 31 Aralık 2016, 24.

⁶⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=Z8UJKtLRzF8> 16 Temmuz 2013, 24.

⁷⁰https://web.archive.org/web/20161231111942/http://azerbaycanedebiyati.com/index.php/sayfa/detay/cabbar_efendizade 31 Aralık 2016, 24.

⁷¹ <https://www.youtube.com/watch?v=Z8UJKtLRzF8> 16 Temmuz 2013, 24.

Ali Şamil, Cabbar Əfəndizadə'nin Abdulla Şaik ile Umumittifaq Antisovet Təşkilatı üyeleri içerisinde yer aldığını ve təşkilata soruşturma açıldığını ifade etmiştir (Bünaydzadə, 1993: 91 ve Babayev, 2003: 88-89'den akt. Şamil, 2016).

1.3.2.6. Mustafa Təvfik

Mustafa Təvfik Bey'in, Azərbaycan'da öğretmenlik yaptığı bilinmekte olup 1928 yılında Çeka tarafından təvkif olunmuştur. M. Təvfik, Türkiye'den Azərbaycan'a gitmiş ancak suçlanmış ve sınır dışı edilmiştir. Təvfik Bey'in Bakü'de yayımlanan Şelale dergisinde görev aldığı bilinmektedir.⁷²

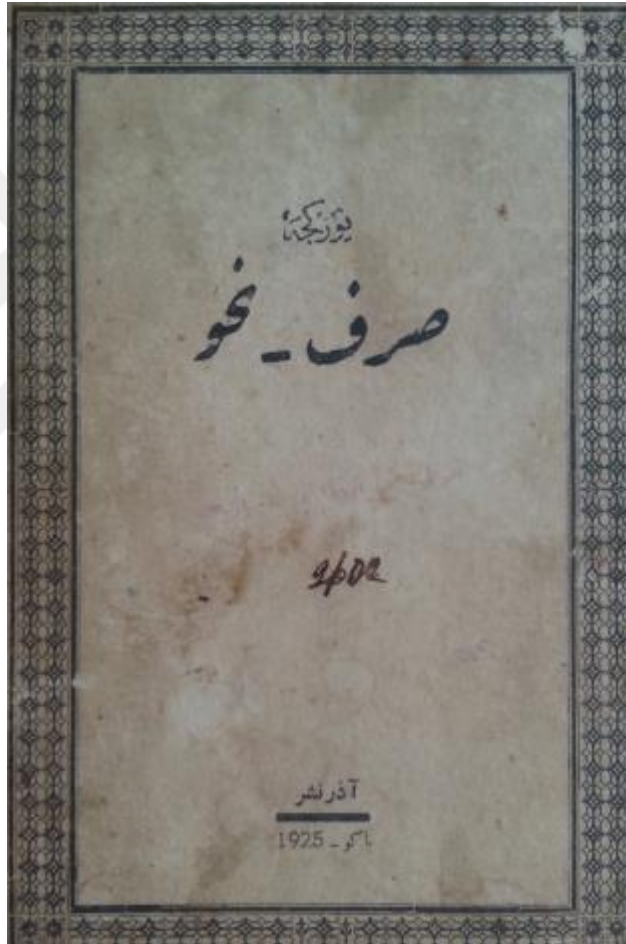
⁷² Bu bilgi, Prof. Dr. Ədalət Tahirzadə'den alınmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVİRİYAZI

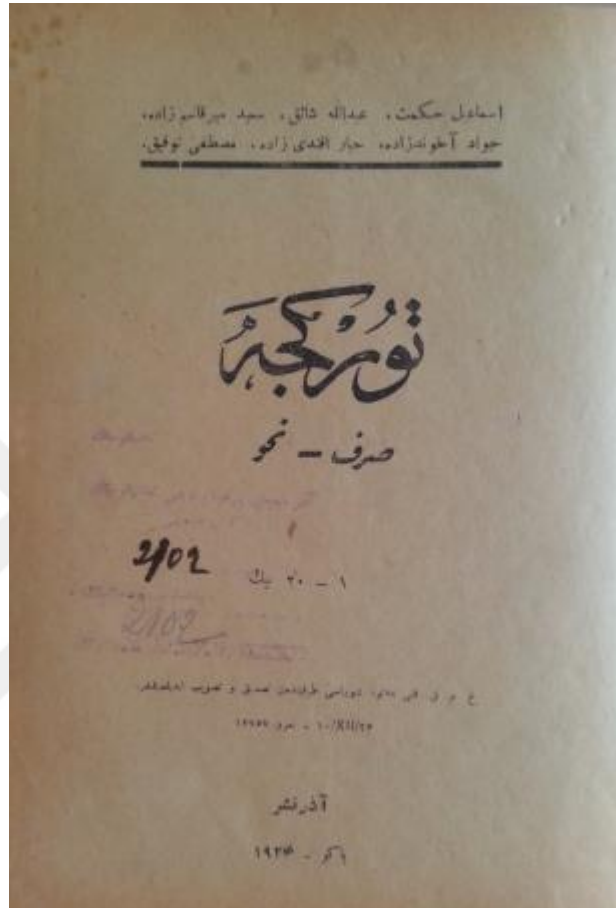
2. Türkce Sarf-Nahiv Eserinin Çeviriyazısı

[s. 1]

Bakü-1925^[73]Bakü-1925^[73]

[s. 2]

İsmâ‘il Hikmet, ‘Abdulla Şâik, Sa‘îd Mîrkâsımzâde, Cevâd Âhundzâde, Cabbar
Efendizâde, Muştafa Tevfîk

1-20 biñ

H. M. K. fennî metod şūrāsı tarafından taşdīk ve taşvīb edilmiştir.

10/XII(12)/24- 17757 numero

Azerneşr

Bakü-1924

⁷³ [Eser, 1924 yılında yazılmış olmasına rağmen kapakta 1925 yazılmıştır.]

[s. 3]

Bir İki Söz.

Bütün vatandaşlara ma'lumdur ki, Türk dilinin kâ'idelerini hakkıyla gösterecek bir şarf ve naḥiv kitabımız olmadığından onun tedrisinde, yazılışında çok güçlük çekilmekte, bu yüzden de biri birine beñzemeyen yazı şekilleri meydana çıkmaktadır.

Bugünkü ictimâ'î kuruluşu, ve halka yakınlaşmak şî'arı karşısında böyle kırık sökülük kavâ'id kitâblarıyla dilimizi doğru bir şekle koyamayacağımız gün gibi âşikârdır.

Başka yâd diller için tertib idilmiş dil kâ'ideleri bizim ana dilimize uygun olmadığından onun düzeltilmesine değil bozulmasına sebep olmaktadır. Çokdan beri karşımızda duran bu kesgîn ve hâl-i elzem olan işi görmek için Azereşr'in yanında bir şarf ve naḥiv komisyonu düzeldi. Kollektiv uşûliyle bir şarf kitabının yazılmasına karar virildi. Bugün mu'allim ve mektebli yoldaşlarımıza taḥdîm itdiğimiz bu şarf kitabı hemân komisyonun çalışmasıyla meydana çıkmıştır.

Bu eser, bu yolda bu rûḥda yazılan birinci eser olduğundan nokşanı yok değildir. Ancak burası vardır ki, bunun tertibinde yalnız Türk dilinin huşûşiyeti nazarda tutulmuş ve bütün kâ'ideler yaşayan Türk dilinin^[74] esâsına uygun olarak tertib idilmiştir. Bu, bizim dilimiz için yeni bir hâldir. Bunu biraz îzâh etmek için şarf komisyonu aşağıdaki ma'lumâtı vermeyi münâsib görür:

(s. 4)

Evvelâ, başlangıçta görüleceği veche ile bizim en çok ehemmiyet virdiğimiz «Türk dilinin âhengi» kânûnudur. İsim olsun, fi'l olsun, şıfat olsun hepsinin bu kâ'ideleri^[75] bu kânûn üzerine taṭbîk idilmiş ve bu esâs gözedilmiştir.

Bundan dolayıdır ki, birçokları için ṭabî'î gibi görünen mantıksız yanlışlıklar ortadan kalkmış bulunuyor.

Bundan sonra ülkemizin her bir köşesinde Türk sözleri bir şekilde okunacak, bir şekilde yazılacaktır. Dilimizin terakkîsi ve mu'âşırlaşması için bu lâzım değil mi?

İkinci mühim engel işidilen seslerin yazılmaması idi ki, ta'lîm ve tedris ile meşgûl olan mu'allim arkadaşlar bunun ne mühim bir mâni' olduğunu bizden daha iyi^[76]

⁷⁴ [Sözcük burada eksik yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *dili* olarak düzeltilmiştir.]

⁷⁵ [Sözcük burada fazla yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde “bu” sözcüğü çıkarılmış ve *kâ'ideleri* olarak düzeltilmiştir.]

⁷⁶ [*iyi* sözcüğü burada, metinde diğer yerlerde yazıldığı gibi kapalı /e/ (/ê/) sesini karşılayan “hemzeli elif” ve “ye” harfleri ile değil, “elif” ve “ye” harfleriyle yazılmıştır: .]

bildiklerinden ondan etraflı ma‘lūmāt virmekden vazgeçiyoruz. Türkce kelimelerde işidilen sesler āhenk ve telaffuza uygun ve edebī dilce mūnāsib görülmek şartıyla yazılacaktır. Bu yüzden de fennī ve ‘ilmī bir dil şeklini almaya doğru yürüyerek; tekāmül idecektir.

Kitāb tertīb idilirken Türk diliniñ esāsı kânūnları nazarda dutulduğundan onda olan ıstılāhlarıñ da açık Türkce olması icāb ider ki, buna da kısmen diqqat idilmiştir. Bizce hiçbir mūnāsebet ve hiçbir ma‘nāsı olmayan (mef‘ūl-u‘ine, mef‘ūl-u fih, izāfet-i lāmiyye) gibi ta‘bīrler atılıb onuñ yerine^[77] bize göre hiçbir ihtilāfa sebep olamayacak adlar yazılmışdır. Faķať şarf mes‘elesi te‘hīr kabūl itmeyen bir iş olduğundan ıstılāhlar üzerinde dayanmadık, helelik mevcūd birçok ıstılāhlarını^[78] kabūl itdik. Bu öyle bir

(s. 5)

şüretde tertīb idilmiştir ki, gelecekte icāb iderse onlar yeñi Türk ıstılāhlarıyla ‘ivaz idilecek ve bundan kitāb hiç de zarar görmeyecektir.

Bunlardan başka birçok noktalarda Türk diliniñ huşūsiyeti nazarda dutulmuş ve mümkün derecede şarf kâ‘ideleri cānlı ve mantıķī bir şekle salınmıştır. Ülkemizde kollektif uşūliyle yazılmış birinci şarf kitābı olduğundan ve eski şarf kitāblarıyla birçok noktalarda daban – dabana zıd bulunduğundan bu kitābın çap idilib dağıtılması şübhesiz birçok müzākere ve mūnākaşaya sebep olacaktır. Ülkemiziñ kalem şahibleri kendi kıymetli fikirlerini esirgemeyeceklerdir.

Şarf komisyonu böyle müzākereniñ açılacağına inanmakla berāber tenķidler sāyesinde meydānā çıkan sehvlerini düzeltecek, esās^[79] kurulmuş bu Türk şarfını daha mükemmel yazmaya sa‘y idecektir.

Şarf Komisyonu.

(s. 7)^[80]

Şarfiñ Ta‘rifi.

1- Şarf kelimeleri ayrı-ayrı alarak onların kuruluşu, değışmesi vazīfesinden bahş ider.

⁷⁷ [Yerine sözcüğünün kökü olan yer; metinde “ye”, “hemze” ve “re” harfleriyle yazılmıştır: .

⁷⁸ [Sözcük burada eksik yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde ıstılāhları olarak düzeltilmiştir.]

⁷⁹ [Sözcük burada eksik yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde esāsı olarak düzeltilmiştir.]

⁸⁰ [Eserde 6 numaralı sayfa bulunmamaktadır. Ancak konu bütünlüğü açısından ve “Fihris” bölümünden hareketle sayfanın eksik değil yanlış yazıldığı düşünülmektedir.]

2- **Dil** (lisān) kelimelerden, kelime hecelerden, heceler de seslerde^[81] ‘amele **gelir**.

3- **Sesler** iki kısımdır: Uzun sesler, kısā sesler.

4- Türkcede bulunan sesler 41 şekil ile gösterilir. Sesiñ yazılan şekline harf dinilir. Buna göre dilimizde 41^[82] harf vardır.

5- Uzun sesli harfler sekizdir:

a, e, ö, o, ü, u, i)^[83] ı)^[84].

6- Kısa sesli harfler otuz üçdür:

b, p, t, s, c, ç, h, ħ, d, z, r, z, j, s, ş, ş, ž, t, z, ‘, ğ, f, k, k, g, ñ, l, m, n, v, h, y.

7- **Hece** bir yāḥūd hep birden telaffuz olunan bir neçe harftir.

A- at, a-ta, a-ta-lık.

8- **Āhenk** Türk dilinde sözleriñ söyleyişinde bize esās olacak bir kânūn vardır. O kânūn da kelimeniñ kuruluşuna^[85] birinci hecenin gördüğü mühim vazîfeden ‘ibāretir.

Eğer bir kelimeniñ birinci hecesi kalın ise, yerde^[86] kalan heceler

(s. 8)

kalın, ince ise ondan soñra gelen heceler de ince olarak gelir ki, buna «āhenk» kânūnu diyilir: Ṭabī‘ī bu kânūn Türkce kelimelere ‘āiddir. Ecnebī dillerden dilimize kabūl olunan kelimeleriñ bizim āhenk kânūnuna tābi‘ olanları bulunduğı gibi, mensūb olduğı diliñ ḥuşūşiyetini saklamış olan sözler de pek çokdur.

Sābāḥ-şabāḥ, kağād- kağız ile şadākat, muḥabbet, müdāvim gibi.

Kalın Sesliler:

a	o	u	ı
at	ot	uzun	arı

İnce Uzun Sesliler:

⁸¹ [Sözcük burada eksik yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *seslerden* olarak düzeltilmiştir.]

⁸² Kırk birinci (yāf) harfidir. Maṭbu‘ada buna muḳābil harf bulunmadığından yazılmadı.

⁸³ Fransızca karşılığı: ı [ö]=*ö*; ı [o]=*ou*; ı [ü]=*eu*; ı [u]=*u*; ı=*i*. [Metinde eşittir işaretinden önceki harfler Arap harfleriyle sonraki harfler Latin harfleriyle yazılmıştır.]

⁸⁴ Rusca karşılığı : ı [ı] = *ı*. [Metinde eşittir işaretinden önceki harfler Arap harfleriyle sonraki harfler Latin harfleriyle yazılmıştır.]

⁸⁵ [Sözcük burada eksik yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *kuruluşunda* olarak düzeltilmiştir.]

⁸⁶ [Sözcük metinde “ye”, “hemze” ve “re” harfleriyle yazılmıştır:

e	ü	ö	i
deve	süd	söz	deri

9- **Türk Dilinin İmlası.** Edebî Türkcenin ve âhengiñ bozulmaması şartıyla danışığa tâbi'dir.

İster kelimeniñ aşlında, ister soñradan gelen hecelerde bütün sesli harfler yazılacaktır.

Meşelâ: arı, arıcık, arılar... gibi.

‘Arab ve Farscadan dilimize giren kelimeler imlâsıyla^[87] yazılır. Şadâkat, muhabbet, ‘ilm, encümen gibi.

10) **Tenkîṭ.** Tenkîṭ bir ‘ibâreniñ aksamını ayırmağ üzere kelimeler arasına birtakım işaretler koymaktır; böyle olduğı zamân ‘ibâreniñ mürekkeḳ kısımları anlaşılaraq ma‘nâ kolayca çıkarılır.

Tenkîṭ işaretleri: Virgül (,) nokta virgül (;) iki nokta (:) nokta (.) su‘âl işareti (?) nidâ işareti (!)

(s. 9)

Dırnağ (« »), hatt (-), ve mu‘terize (()) den ‘ibâretidir. Virgül görülen yerlerde^[88] biraz, noktalı virgölde ise ziyâde, noktada ise tamâmen durmağ lâzımdır.

Virgül (,) aşağıda gösterilen yerlerde kullanılır:

1- Bir cümleñ biri-birine beñzeyen cüz’lerini ayırmağda: Fâ‘illeriñ ayrıldığına mişâl: Fuṣūlî, Nef‘î, Nedîm eñ büyük şâ‘irlerimizdendir.

Mef‘ûllerin ayrıldığına mişâl: Bâkî’yi, Gence’yi, Şîrvân’ı dolaşdım.

Müsnedler ayrıldığına mişâl: Su. şeffâf, rengsiz, kokusuzdur.

2- Fâ‘illeri müşterek olan fi‘lleri ayırmağda: Aḥmed koşuyor, diñleniyor, tekrâr koşmağ başlıyordu.

3- ‘Aynı mâhiyeti ḥâ’iz olan kısâ cümleleri ayırmağda: Kuşlar ötüyor, kelekler uçuyor, çiçekler gülüyordu.

4- Hıṭablardan soñra: ‘Azîzîm, bu yoksûla yârdım it.

⁸⁷ [Sözcük grubu burada eksik yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *kelimeler öz imlâsıyla* olarak düzeltilmiştir.]

⁸⁸ [Yerlerde sözcüğün kökü olan yer; metinde “ye”, “hemze” ve “re” harfleriyle yazılmıştır: .

5- Cümleden atıldıkları takdîrde ma'nāya pek hâlel gelmeyecek kelimeler mecmu'ası hey'etiyle iki virgül arasında yazılır. Herkesi, elden geldiği kadar memnûn itmeğe çalışmalıdır.

6- Uzun bir cümle yāhūd uzun birtakım mef'üller ile fi'lden ayrılmış fā'ilden sonra virgül konur; Mişāl: Yēr Güneş'in etrāfında devr iden birçok Dünyā arasında mini-mini bir 'ālemdir.

Noktalı Virgül:

1- Biri-birine beñzeyen faķat uzun on^[89] cümleleri tefrīķ için kullanılır, mişāl:

O güzel memleketde birçok gümüş ve altun ma'denleri vardır; faķat orada yaşayanlar sādeliği sevdiklerinden altun ve gümüşü şervet hesāb itmezler; onlar yalnız beşeriñ ihtiyācına cidden yarayan şe'ylere ehemmiyet virirler.

2- Ufāķ taķsīmlerinde virgül kullanılan cümle taķsimlerini^[90] tefrīķ için noktalı virgül kullanılır.

(s. 10)

Mişāl: İsviçre ülkesi bir güzellik mecmu'ası hālindedir. Dā'imā karlarla örtülü, yüksek korkunc dağlar; yeşil, güzel vādiler şāf, ufacıķ göllerin hepsi orada toplanmıştır.

İki Nokta.

1- Nakl edilen^[91] lāķırdının evveline konulur:

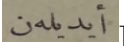
Mu'allim didi ki: Yoķlama yaķlaşıyor, dersleriñize eyi^[92] çalışınız.

2- Şöyle ki, meşelā ... ilh, gibi bir şe'yiñ zıkr idilib, sayılacağını gösteren kelimelerden sonra konulur. Ba'zı kere bu kelimeler atıldığı hālde iki nokta yine yazılır.

Dünyā beş kıt'aya ayrılmıştır: Avrupa, Asya...

⁸⁹ [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *olan* olarak düzeltilmiştir.]

⁹⁰ [Sözcük burada imlā açısından yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *taķsīmlerini* olarak düzeltilmiştir.]

⁹¹ [*Edilen* sözcüğünün kökü olan *et-* fiilindeki kapalı /e/ (/è/) sesi, metinde “hemzeli elif” ve “ye” ile gösterilmiştir:

⁹² [*Eyi* sözcüğündeki kapalı /e/ (/è/) sesi, metinde “hemzeli elif” ve “ye” ile gösterilmiştir:

1- Kendinden evvel g(k)eçen cümleleri hūlāṣā itmek üzere ĩrād idilen, *işte* kelimesiniñ evveline iki nokta konulur. Gözü açıklık, çalışkanlık, sebāt: İşte iyi bir talebeniñ meziyetleri.

Nokta.

‘İbāreniñ soñuna nokta konulur.

İstifhām İşāreti. Su’āl-i musāvī^[93] olan ‘ibāreniñ soñunda yazılır.

Nidā İşāreti nidālardan soñra bu mevki’de işlenilen cümleleriñ soñuna konulur: Heyhāt! Soñ pişmānlık fā’ide virmez.

Dırnağ İşāreti.

- 1- Bir yerden ḥarfî-ḥarfîne naklidilen bir ‘ibāreniñ etrāfına konur.
- 2- Pek ma’rūf olmayan ecnebī kelimeler ile ‘ibāreden tefrīk idilmek istenilen kelimeler dırnağ işāreti içinde yazılır:

(s. 11)

«Röntgen» ışığı soñ zamānlarda ĩcād idilmiştir.

Ḥaṭṭ.

- 1- Muḥāverede muhtelīf şahıslara ‘āid lāķırdıları bir-birinden ayırmak için kullanılır.
- 2- Uzun ‘ibārelerde cümle-i mu’terize iki ḥaṭ arasında yazılır.

Mu’terize işāreti, bir cümleñiñ arasında kendi başına bir ma’nāyı ḥā’iz, başkā cümleyi tefrīk için kullanılır.

Dırnağ işāreti yerinde de kullanıldığı olur.

Kelime.

11- Kelāmıñ cüz’lerine kelime dirler. Türkce yedi dürlü kelime vardır: İsim, şıfat, zamīr, fi’l, zarf, nidā, edāt.

(s. 12)

İsim.

⁹³ [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde ḥāvī olarak düzeltilmiştir.]

12- Maddī ve ma‘nevī varlıkları gösteren kelimelere isim dinilir.⁹⁴

İsmiñ aḳsāmı.

13- **İsm-i ḥāṣ** varlıkları tek-tek ayıran kelimelere ism-i ḥāṣ dinilir miṣāl: İstanbul, Anadolu, Gence, Aḥmed gibi.

14- **İsm-i cins**. Bir cinsden olan varlıkların her bir danesine söylenilebilen kelimeye diyerler. Miṣāl: Ağac, daş , çiçek, kitāb, defter...

İsmiñ Nev‘leri.

Mürekkeb İsim.

15- Birden ziyāde yapılan isimlere -mürekkeb isim- dinilir.

Ağacdelen, kırkayak, sivrisinek, ağdāş, karadeñiz gibi.

16- İsm-i cāmi‘. Ma‘nāsında topluluk ve çokluk olan isimlere -ism-i cāmi‘- diyerler.

Miṣāl: Koşun, ordu, sürü, halk gibi.

Cins

17- İsimlerin delālet itdikleri şahışlar veyā ḥayvānlar erkek yāḥūd dişi (müzekker, mü’enneş) olabilir bu ḥālā cins ta‘bīr olunur. Türkce isimlerde müzekkerlik, mü’enneşlik tefrīḳine ḥācet yoktur. Çünkü

(s. 13)

erkek veyā dişi maḥlūkāta delālet iden isimler ayrı- ayrı kā‘idelere tābi‘ dutulmamıştır. Ḥayvānların dişiliğini, erkekliğini bildirmek için kelimelerin evvelerine «dişi» yā «erkek» şıfatı getirilir.⁹⁵) Dişi kedi, erkek kuzu.

⁹⁴ *Maddī varlıkları gösteren isimler: Daş, ağac, inek, Hasan.

Ma‘nevī varlıkları gösteren isimler: Düşünce, duygu, fikir

⁹⁵ (* İnsanlara dişi yerine kadın (arvat) kullanılır.

İhtâr: Dişiliği, erkekliği belli olan hayvân isimlerinin evvellerine bu şıfatlar getirilemez^[96] diş inek, erkek öküz demek doğru olamaz. Müzekker ve mü'enneşlik 'Arabî isimlere 'âid bir hâldir mu'allim, mu'allime ve başkaları gibi.

Kemiyyet.

İsm-i cinslerin bir, yâ birden ziyâde şahıs ve eşyâya delâlet itmelerine «kemiyyet» ta'bîr olunur.

18- Türkcede iki kemiyyet vardır: Müfred, cem'.

Yalnız bir varlığa delâlet iden isimlere müfred diyerler: Kitâb, kalem, insân gibi.

Birden ziyâde varlıkları ifâde iden isimlere cem' diyerler: Kitâblar, kalemler gibi.

Müfred isimleri cem' itmek için ince hecelilerde «ler» kalın hecelilerde «lar» getirilir: Et-
etler, at-atlar gibi.

19- 'Arabca kelimelerde üçüncü bir kemiyyet daha vardır buna «teşniye» diyerler. İki şahsı, yaşı gösterir: Şülüşân, devleteyn gibi.

İsm-i Hâşların Cem'i.

20- İsm-i hâşlara cem' edâtı olan «ler-lar» icâb itdiği zamân, 'ilâve olunabilir. Mişâl: Şımfımızdaki Ahmedlerin hepsi kazadan gelmişler.

(s. 14)

Tarihî sîmâlar mübâlağa ve şiddet için cem' idilir: Fuzûlîler, Nef'îler, Nedîmler pek nâdir yetişir.

İsmiñ Hâlleri.

21) 'İbâre arasında bir isim ifâde ittiği ma'nâyâ göre ba'zı edâtlar alarak, ma'nâyâ göre şeklini değiştirir meşelâ: Kitâb fâ'idelidir. Ben kitâbı açdım, ben kitâba bakdım, kitâbın cildi gibi.

Bir bakıyoruz ki, burada kitâb kelimesi ifâde itdiği ma'nâyâ ve dutduğu yere göre şeklini değiştirmişdir. Yukarıda söylediğimiz ismiñ hâlleri de bundan 'ibâretdir: Türkcede isimler üç hâlde bulunur.

1- Edâtsız olarak (mücerred hâl)

⁹⁶ [Getirilemez sözcüğünün kökü olan getir- fiilinin ilk hecesindeki /e/ sesi metinde hemze ile yazılmıştır:

گتير بهمهز.]

2- Fi'illeriñ ma'nāsını tamamlayan (mef'ül hāli)

3- İsmiñ ma'nāsını tamamlayan (izāfet hāli: Muẓāfun ileyh-muẓāf)

Bunlardan birincisi edātsiz hāl (mücerred)dir. Bir ismiñ soñuna edāt-ı cem' den başkâ bir edāt artırılmazsa, kim, ne ve nede^[97] su'allerine cevāb olursa, mücerredir. Meşelâ: Hâsan, defter, Şîrvân gibi.

İkincisi: Fi'illeriñ ma'nāsını tamamladığı hâllerdir ki, Onlar da altı şekilde olur:

1- Şekilde ismiñ āhırına (ı/i, yı/yi, u/ü, yu/yü) gelir.

2- Şekilde ismiñ āhırına (e, a, ye, ya) ».

3- Şekilde ismiñ āhırına (de, da) ».

4- Şekilde ismiñ āhırına (den, dan) ».

5- Şekilde ismiñ āhırına (ile, le, la) ».

6- Şekilde ismiñ āhırına (için, çin, çün)

(s. 15)

Birinci şekil: Kimi, neyi ve nereyi su'allerine cevāb olabilir. Mücerred ismiñ āhırına «ı/i, yı/yi, u/ü, yu/yü» getirilerek yazılır. Kitābı, defterleri, Şirvanı, almayı, kuzuyu, kitābı açdım, defterleri yazdım, Şirvanı beğendim, almayı yedim, kuzuyu otardım gibi.⁹⁸

İhtâr- Evvelinde yalınız aşlî ve tevzî'î say sıfatları bulunan kelimeleriñ birinci şeklinde «ı/i» yazılmalıdır.

Mişâl: Ben üç kitāb aldım, her birimiz birer kurşun kalem götürdük gibi.

Kelimeleriñ soñunda uzun sesli harflerden birisi bulunduğu zamân, birinci şekilde onuñ āhırına «yı, yi» gelir.

Mişâl: Deveyi ürkütdüm. Kuzuyu dutdular. Almayı düşürdük gibi.

Soñunda «k» olub da bir heceden artık olan isimleriñ «k»ları birinci şekilde «ğ» tebdîl olunur:

Mişâl: Çanağ- çanağı, dudak- dudağı gibi.

Bir heceli «k»lılarıñ soñundaki «k» kendi hâlinde kalır.

Oğ- oğu

⁹⁷ [Burada fazla yazılmış sözcükler (*ne ve nede*) bulunmaktadır. Doğru-yanlış cetvelinde burada sadece *ne* olması gerektiği belirtilmiştir.]

⁹⁸ (*Bu şekil edātsiz olarak kullanıldığı olur. Mücerred şeklinde olduğu hâlde fâ'il değil mef'uldür.

Meşelâ: Kuş uçdu (fâ'il) kuşu urdum (birinci şekilde) mef'ül.

Müsteşnâ hâller de vardır:

Aķ- ağı, çok- çoğu gibi.

Birinci şekilde girecek olan kelimelerin sonundaki «k» harfı «ğ» (yāfa) tebdıl olunur:

Ördek-ördeği, iek-ieği.

İhtâr- Bir heceli «k»liler bu kânûndan hâricdir.

Mişâl: Yûk- yûkü. kök-kökü.

İkinci şekilde ismin âhırına, hafiflerde «e» şakillerde «a» gelir. Su'âli: «Kime», «neye», «nereye»dir.

Yalnız başına bulunan bir kelimenin sonuna «e, a» getirilerek

(s. 16)

yapılır. Nihâyetinde uzun sesli bulunan kelimelerin ikinci şeklinde «e» yerine bir «ye» getirilir.

Deve- deveye, Şeki- Şekiye, kuzu-kuzuya.

İhtâr: Kolaylık olsun diye sonunda «ı/i» bulunan kelimelerin ikinci şeklinde edâtı ayrı yazılır.

Arı-arıya. Karı-karıya gibi.

Birden ziyâde heceli olub da sonunda «ķ» sesi bulunan isimlerin bu şekilde «ķ»ları «ğ»a değişdirilir.

Kuraķ-kurağa . arık-arığa. Uzaķ-uzağa.

Sonu «ķ»lı bir heceli kelimeler bu kânûndan hâricdir.

Oķ-oķa. Yok-yoķa gibi.

Bir heceli «ķ»lıların müsteşnâsı vardır. Çok- oğu.

Sonunda «k» olan isimlerin, bir heceden ziyâde olursa, «k» sesi «ğ» (yāf) gibi okunur.

Ördek-ördeğe (ye). K r k- k r ğe (ye) gibi.

Bir heceli «k»liler bu kâ'ideye tâbi' değildir. Onların sonundaki «k» hâliyle kalıyor.

Y k-yüke. B rk-B rke. Türk-Türke gibi.

       şekilde mücerred ismin âhırına hafiflerde «de» şakillerde «da» edâtı artırılır.

İş-işde. karı- karıda gibi.

Bu hâlin su'âli: «Kimde», «nede», «nerede»dir.

Dördüncü şekilde mücer^[99] ismiñ āhırına ince heceli ise bir «den» kalın heceli ise bir «dan» getirmek lâzımdır.

Miṣāl: Ev-evden^[100], bağ-bağdan gibi.

Bu ḥālīñ su'ālī (kimden, neden ve nereden) dir.

(s. 17)

Beşinci şekilde ismiñ āhırına «ile, le, la» gelir.

Aḥmed- Aḥmed ile, çiçek- çiçek ile gibi.

«İle» edâtı çok vakit teḥfīf idilerek ḥafīflerde «le» şakīllerde «la» şeklinde yazılıb söylenmekdedir.

Miṣāl: Seniñle berāber. Kimlerle oturub durduñ? Yazmaqla bitmeyor gibi.

Altıncı şekil mücerred isimleriñ soñuna bir «için» 'ilāvesiyle teşkil olunur.

Aḥmed için- mekteb için

«için» edâtı da yukārıdaki «ile» gibi soñ zamānlarda, «çin, çün» şekline düşmüşdür.

Benimçin, onuñçün gibi.

⁹⁹ [Sözcük burada eksik yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *mücerred* olarak düzeltilmiştir.]

¹⁰⁰ [Ev sözcüğünün metinde farklı biçimlerde yazıldığı görülmektedir. Burada da geleneksel Arap harfli

Türk yazımında görüldüğü gibi “hemzeli elif” ve “vav” harfiyle yazılmıştır: .

(s. 18)

soñunda kısa sesli harfler bulunan isimlerde	hāller	mücerred	«ı/î, u/ü» lı hāl	«e,a» lı hāl	«de, da» lı hāl	«den, dan» lı hāl	«ile» lı hāl	«için» lı hāl
	ince seslilerde	defter	defteri	deftere	defterde	defterden	defter ile	defter için
	kalın seslilerde	kitāb	kitābı	kitāba	kitābda	kitābdan	kitāb ile	kitāb için
soñunda uzun sesli harfler bulunan isimlerde	ince seslilerde	deve	deveyi	deveye	devede	deveden	deve ile	deve için
	kalın seslilerde	durna	durnayı	durnaya	durnada	durnadan	durna ile	durna için

bir heceden ziyade olan	«k»li isimlerde	elek	eleği	eleğe	elekde	elekden	elek ile	elek için
	«k»lı isimlerde	çanak	çanağı	çanağa	çanağa	çanağdan	çanak ile	çanak için

(s. 19)

İzāfet.

22- İzāfet, iki ismi birbirine bağlayıp ondan yeñi bir ma‘nā çıkarmaya diyilir.

Meşelâ: ‘Ümrân ismi ile bağ kelimesi götürülür; Bundan ‘Ümrân’ın baği hâlinde yeñi bir şekil çıkarılır ki, buna izāfet ta‘bîr olunur.

23- Türkce izāfetde iki taraf vardır: 1) Mużāfun ileyh 2) Mużāfıdır. Mużāfun ileyh mużāfdan evvel gelir.

Mużāf ileyh	Mużāf
kitābıñ	cildi

Görülür ki, bir ismi mużāfun ileyh itmek için onuñ soñuna bir «iñ/iñ, uñ/üñ»; mużāf itmek için de bir «ı/i» getirmek ĩcāb ider.

M. ileyh kitāb- kitāb+ıñ = kitābıñ

M. cild- cild-i= cildi

24- İzāfet yapıldığı zamān, mużāfun ileyh olacak ismiñ soñunda uzun seslilerden biri bulunursa, mużāfun ileyh edātı olarak, bir «niñ» mużāfıñ soñunda uzun sesli bulunursa, «ı/i» yerine^[101] bir «sı/si» getirilir.

Mişāl: Pencere- şīşe kelimeleri izāfet idildikleri zamān «pencereniñ şīşesi» hâlinde izāfet olunur. Birkaç mişāl daha: Deveniñ yavrusu, hocanıñ bāğçası, havanıñ esmesi, karınıñ kaygusu, gibi.

İhtār- Soñunda «ı/i» bulunan isimleriñ mużāfun ileyh edātı ayrı yazılırsa, kolaylık olur. Yazınıñ- karınıñ kelimelerinde olduğu gibi.

İhtār- Su kelimesiniñ mużāfun ileyhi- müsteşnā olarak- suyuñ; mużāfı suyu şeklinde gelmektedir.

Meşelâ: Suyuñ rengi , bulağıñ suyu gibi.

¹⁰¹ [Yerine sözcüğünün kökü olan yer; “ye”, “he” ve “re” harfleriyle yazılmıştır: .

(s. 20)

Muzāfun ileyh ve muzāf olacak isimlerin sonunda «k» bulunursa izāfet hālinde. «g», «k» bulunursa «ğ»a tebdil idilir.

Meşelā: Ördeğin kanadı, komşunun eleği. papağın astarı, çocuğun kulağı gibi.

Bir heceli olup da sonunda «k» ve «k» harfleri bulunan isimlerde de izāfet idildikleri zamān hiçbir tebdilāt 'amele gelmiyor.

Mişāl: Yükün ağırlığı. Devenin yükü. Oğun mesāfesi. Avcının oğu gibi.

25) Ba'zı izāfetler de çok vakit muzāfun ileyh edātı atılır.

Mişāl: Sigara kokusu. Ev hayvānı gibi ki, bunların aslı: Sigaranın kokusu, evin hayvānı olmak lāzım gelirdi.

26) Göñül, boyun, burun, ağız gibi kelimelerin telaffuzunda muzāfun ileyh ve muzāf hāllerinde aşağıdaki hāl vāki' olmaktadır: Göñlün ārzusu. devenin boynu, burnun içi, ağzın kokusu gibi.

Faakat kelimelerin aslı değiştirilmemeli.

27) Türkcede bir muzāfun ileyhin müte'addid muzāfı olduğu gibi bir muzāfın da müte'addid muzāfun ileyhi olabilir.

Meşelā: Bağın kuşu, **kelebeği** ve **çiçeği**. Gölün, zanbağın, karanfilin kokusu gibi.

28) Karāne ile muzāfun ileyh terk olunur:

Bu talebe bugün dersini bilmeyor gibi, ki burada muzāfun ileyh olan kendi yāhūd öz kelimesi atılmışdır.

İzāfet Cem'i.

29) İzāfetiñ cem'inde tarafların hangisinin çokluğu istenirse o cem' idilir.

Meşelā: Evlerin bekcisi

(s. 21)

didğimiz zamān birçok evlerin bir bekcisi; evin bekcileri didğimiz zamān ise, bir evin birçok bekcileri olduğu ifāde itmek istenilir.

İzāfet Cedveli.

	Mücerred	Muzāfun ileyh	Muzāf
soñu kısa sesli olanlarda	kitāb	kitābıñ	kitābı
soñu uzun sesli olanlarda	ķapı	ķapınıñ	ķapısı
«k»lilerde	inek	ineğıñ	ineğı
«ğ»lılarda	dudaķ	dudağıñ	dudağı
su kelimesi	su	suyuñ	suyu

Ba'zen izāfetlerde muzāfun ileyh edātı düşer:

1- İzāfetiñ ma'nāsında 'umūmiyet olduđu zamān:

Pencere cāmı. alem ucu. Limon ağacı.

Ma'nāsında uşuşıyet bulunduğu zamān hemān izāfetler: Pencereniñ cāmı, alemiñ ucu, limonuñ ağacı, şeklinde düşer.

Ba'zı izāfetlerde muzāfun ileyh ve muzāf edātı ikisi de düşer bu hāl ekseriyā:

(s. 22)

Yā bir maħalle-i 'ilm olan izāfetlerde olur:

Hācı kend, adı köy, řiře al'e gibi. Yāħūd muzāfun ileyh muzāfıñ cinsini beyān itdiđi zamān.

Meřelā: Gümüş yüzük, altun utu.

İsimler mef'ul ve izāfet hāllerine g(k)eçdiği zamān soñunda «ç» bulunan isimleriñ «ç» si «c» ye tebdil olunur.

Miřāl: ağaç- ağacı- ağaca- ađacıñ.

ulaç-ulacı-ulaca-ulacıñ.

Bir heceli «ç»li isimler bu ānūna tābi'dutulmayor: saç- saçı-saçıñ.

(s. 23)

Şıfat.

30) Bir ismiñ hālını, keyfiyetini, neceliğini bildiren veyā bir isme herhangi bir şüretle mu‘ayyenlik viren kelimeye veyā kelimelere «şıfat» diyerler:

Büyük kapı, duzlu su, işsiz adam, çalışkan şāgird, uzun boylu ‘asker. Kürkü yırtık tilki, bu defter, üç kalem, herkes, hangi yol ifādelerinde, büyük, duzlu, işsiz, çalışkan, uzun boylu, kürkü yırtık, bu, üç, her, hangi kelimeleri birer şıfatdır.

Bir kelimeniñ şıfat olub olmadığını aňlamak için o kelimededen soñra (insān, hayvān veyā şey’e delālet eyleyen) bir isim getirmelidir. Eđer ma‘nā doğru ve uygun çıkarsa kelime şıfatdır.

Meşelā: Sarı kelimesi şıfatdır. Çünkü «sarı gül», «sarı toprak» dinilebilir. «Her» kelimesi şıfatdır. Çünkü her adam dinilebilir.

Şıfatlarıñ Nev‘leri.

31) Şıfatlar iki dürlü olurlar: Tavşīfī, ta‘yīnī:

Bir ismiñ hālını, keyfiyetini, neceliğini bildiren şıfatlara «tavşīfī şıfat» dinür.

(s. 24)

Ak, kara, tenbel, duzlu, uzun boylu gibi.

Bir ismiñ medlūline herhangi bir şüretle mu‘ayyenlik viren kelimelere «ta‘yīnī şıfat» diyerler.

Bu (kalem), üç (defter), ‘aynı (adam) kelimeleri gibi.

Şıfatıñ tavşīf veyā ta‘yīn itdiği isme «mevşūf» diyerler.

Yukārıki mişāllerde şıfatlardan soñra gelen kelimeleriñ hepsi mevşūfdur.

Tavşīfī şıfatlar: Tavşīfī şıfatları tanımak için, şıfat olduğu zan idilen kelimeniñ (Nasıl? Nece?) su‘āllerine cevāb olabiliş olmadığına bakmak, eğer olabilirse o kelime şıfatdır.

Nasıl şāgird? Tenbel şāgird.

Nasıl mu‘allim? Uzun boylu mu‘allim.

Nasıl yüzük? Altun yüzük.

Tavşīfī şıfat ekşeriyetle mevşūf ile berāber işlenir. Bir yerde işlenen şıfatla, mevşūfa (terkīb-i tavşīfī) dinilir.

Türkce terkīb-i vaşfilderde şıfat evvel, mevşūf soñra gelir.

Kızıl gül, ‘ālī binā, dilhūn peder gibi.

‘Unvāna delālet iden efendi, beğ, paşa, re’is, kapidān, hānım, şāh, yoldaş kelimeleri şıfat maḳāmında iseler de mevşūfdan soñra bulunmaları:^[102] Aḥmed Efendi, Ḥasan Beğ, ‘Ali Ağa, Dervīş Paşa, Turğut Re’is, Şālih Kapidān, Medīne Hānım, Muḥammed ‘Ali Şāh, Celīl Yoldaş terkīblerinde olduğu gibi. «Usta» ve «molla» kelimeleri de böyledir. Ancak bunların mevşūfdan evvel gelmeleri de cā’izdir.

Usta Muḥammed, Muḥammed Usta. Molla İskender, İskender Molla... Bu maḳāmda işlenen Ecnebī kelimeleri evvel gelir... Mösyö Albert, Lord Bayrun, Mister Ceyms gibi... Yalınız sultān ‘unvānı erkekler

(s. 25)

ḥaḳḳında olursa mevşūfdan evvel, kadınlar ḥaḳḳında olursa mevşūfdan soñra gelir: Sultān ‘Oşmān, Ḥadīce Sultān.

Terkīb-i vaşfilderde şıfat hiçbir zamān cem’lenmez: Ucuz mallar dinir, ucuzlar mallar dinmez. Şıfatlar ba’zen yalınız mevşūfsuz olarak isti’māl idilirler: Yoldan bir kör geçiyordu. Cümlesinde olduğu gibi. Burada «kör» kelimesi isim yerini dutan bir şıfatdır. Şıfatlar böyle isim yerini dutarsa cem’lenebilirler: Ben tenbelleri sevmem cümlesindeki tenbeller gibi... Ba’zı şıfatlar vardır ki, ekşeriya isim yerinde isti’māl idilirler: Ekmekci, oduncu, cerrāh, mu’allim gibi.

Ba’zı şıfatlar mevşūfsuz zikridilerek isim ma’nā yerine g(k)eçiriler: Aḥmed sığağa taḥammül idemez (Aḥmed sıcaklığa taḥammül idemez, dımeḳdir).

Bu yıl soyuḳ pek şiddetlidir (bu yıl soyuḳluḳ pek şiddetlidir, dımeḳdir) gibi.

Tavşifī Şıfatların Nev’leri.

Ba’zı kelimeler aşlından, esāsından şıfat olarak kullanılır. Böyle aşlından kendi-kendine şıfat olan kelimelere «aşlī şıfat» diyerler: Derīn, eyi, güzel, aḳ, çetīn gibi.

¹⁰² [Burada yazılmamış bir sözcük bulunmaktadır. Doğru-yanlış cetvelinde *bulunmaları* ‘ādetdir olarak düzeltilmiştir.]

Birtākım kelimeler de vardır ki, aşıından ve kendi başına şıfat değildir. Böyle şıfat olmayan kelimelere^[103] ba‘zen hiçbir değışikliğı uğramadan cümle ve terkīb arasında şıfat hālinde kullanılırlar. Bunlara (yapma şıfat) dinür: Gümüş samavār, kelimesindeki «gümüş» olmuş ekin terkībindeki «olmuş» gibi.

Ba‘zen de isimler ve fi‘llerin madde-i aşliyyeleri nihāyetlerine bir edāt

(s. 26)

veyā lāhika ‘ilāvesiyle şıfat yapılar. Bunlara da (müştak şıfatlar) diyerler. daşlı, dıbsız, ezik gibi.

Aşli Şıfatlar.

33) Aşli Şıfatlar hiçbir kā‘ideye tābi‘ olmayıp şiveye göre zabt ve isti‘māl olunmağdadırlar. Bu şıfatlar Türkcede o kadar çok değildir. Eñ çok müsta‘mel olan aşli şıfatlarda^[104] ba‘zıları şunlardır: Ak, kara, sarı, yeşil, gök, boz, kuru , acı, derin, deli, güzel, sığ (dayaz) kalın. ağır, dik, pis ,eğri, iri, düz, katı, kıızıl (‘Arabcadan) fenā, şelb; (Farscadan) tenk, bed, nık, tehî, tîz, hoş, kem, nev, āgāh; pāk, gütāh, nīm, nīme, darāz, zār, tāze, köhne, ābād (āvānd), ābādān (āvādān)...

Yapma Şıfatlar.

34) Yapma şıfatlar yā isimden veyā fi‘lden olurlar.

İsimden yapma şıfatlar kendisinden bir şe‘yi i‘māl olunabilen maddelerin isimlerinden yapılır. Bu şıfatlar dāhil oldukları isimlerin cinslerini ta‘yîn ider ve (Nasıl?) su‘āline cevāb olurlar.

Altun yüzük, toprak dīvār, pamuk kaftān, tahta ev gibi.

Burada altun, toprak, pamuk, tahta kelimeleri, yüzük, dīvār, kaftān, ev isimlerinin cinslerini ta‘yîn ider ve (nasıl?) su‘āline cevāb olurlar.

(Hāşiye- Eski şarf ve naḥiv kitāblarında (altun yüzük) ‘ibāresinin (terkīb-i izāfî) ve bu izāfetiñ adı izāfet-i beyāniye olduğunu

(s. 27)

¹⁰³ [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *kelimeler* olarak düzeltilmiştir.]

¹⁰⁴ [Sözcük burada eksik yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *şıfatlardan* olarak düzeltilmiştir.]

ve muzāfun ileyh, muzāfıñ ma‘mül olduğu maddeyi gösterdiği zamān o izāfetde edātlar hızf idileceğı söylenirse de bizce bu bir haṭadır. Çünkü muzāfun ileyhlerinin edātı hızf idilmiş olan izāfetlerde muzāfla muzāfun ileyh arasına mübhem şıfat olan (bir) giremez (çınar bir ağacı) dinilemez. Hālbuki burada (bir) gelebilir: «Sarı bir gül» dinildiğı gibi. «Altın bir yüzük» de dinilebilir.)

Fi‘llerden Yapma Şıfatlar.

35) A- Mechül fi‘llerin māzī naķillerinin müfred-i gā‘ibleri şıfat yerinde işlenir:
Giyilmiş elbise, yırtılmış kitāb, yazılmış defter, atılmış pamuk gibi...

b- Māzī-i naķillerinin müfred-i gā‘ibleri:

Yeni doğmuş çocuk, tāze sürmüş kök, olmuş meyve gibi...

c-Māzī-i şuhūdīlerinin menfī cem‘i gā‘ibleri:

Aramadık yer kalmadı.

Kırılmadık tabak bırakmadın.

Cümlelerinde: Aramadık, kırılmadık kelimeleri gibi.

d- Muzāri‘lerinin müşbet ve menfī müfred-i gā‘ibleri şıfat yerinde işlenilir:

Güler yüz, olur şey, yazar kalem, anlaşılır kitāb, anlaşılmaz söz gibi.

e- İstikbāl şıgasının müfred-i gā‘ibi kıyās-i şıfat olarak işlenir.

Akacak kan damarda durmaz, cümlesinde «akacak» yapma şıfatdır.

Yakacak odun, yiyecek ekmek, İçecek su terkīblerinde de böyle.

(s. 28)

Müştaķ Şıfatlar.

36- Müştaķ şıfatlar demek başķa kelimelerden mu‘ayyen kā‘ideler üzerine hāşıl olan şıfatlar demektir. Bu şıfatlar yā isimlerden veyā fi‘llerden hāşıl olurlar.

İsimlerden Müştaķ Şıfatlar.

37- İsimlerden çıkan şıfatlar birkaç kā‘ideye göre meydānā gelebilir:

1- İsimlerin nihāyetine āhenge göre (li, lı, lu, lü) ‘ilāvesiyle: daşlı, neş’eli, duzlu, sözlü, Buḥārāl, Genceli, İstanbullu, (buradaki sözcük okunamamıştır) gibi.

İhtār-1: Cem‘ hālinde bir kavme delālet iden bu kabīl şıfatlar ism-i ḥaş sayılabilirler: ‘Osmanlılar, Çinliler gibi.

İhtār-2: Resmī lakablar (lu/lü) ile teşkīl idilir: devletlü, rif’atlü, sa‘adetlü gibi.

2- İsimlerin nihāyetine (siz/sız) edātının ‘ilāvesiyle: ‘ārsız, dilsiz, kıyruksuz, sözsüz gibi. (‘ārdan, dilden, kıyruḡdan, sözden maḥrūm)

İhtār: Buradaki (siz/sız) edātı āhenk telaffuza göre *siz, sız, süz, suz*^[105] gibi dört şekilde telaffuz idilir.

3- İsimlerin nihāyetine (lık, lik, luḡ, lük) lāḥikalarının ‘ilāvesiyle:

Kışlık, bayramlık, kıstomluk, gömleklik, üzümlük gibi.

Kışlık odun, bayramlık elbise, toyluḡ hediye, kıstomluk şeyyut, kömleklik aḡ (*)¹⁰⁶

(s. 29)

İhtār: İsimlerin nihāyetine (lık, lik, lük) ‘ilāvesiyle mekān gösteren isimler de vücuda gelir:

alma	almalık
daş	daşlık
üzüm	üzümlük
diken	dikenlik

gibi.

Müştaḡ şıfatlar bu müştaḡ isimleri biri birinden ayırmak için kelimenin ma‘nāsında maḥalle, mekān ma‘nāsı olub olmadığına bakmalı: varsa isimdir, yoksa şıfatdır.

¹⁰⁵ [Metinde +siz/+sız ekleri; “sin”, “ye” ve “ze” harfleri ile gösterilmiştir: سیز. Ayrıca metinde bu ekler Latin harfleriyle yazılmıştır: *siz, sız, süz, suz*.]

¹⁰⁶ *Kız-lık, Toj-lyk, Kostum-luḡḡ, Qömläk-liḡ*. [Metinde Arap harfleriyle yazılan bu sözcükler dipnotta Latin harfleriyle gösterilmiştir. *Kışlık* sözcüğü metinde كيشليک, dipnotta *Kış-lık*; *toyluḡ* sözcüğü metinde تولوḡ, dipnotta *Toj-lyk*; *kıstomluk* sözcüğü metinde قوستوملوḡ, dipnotta *Kostum-luḡḡ*; *kömleklik* sözcüğü metinde كؤملكليك, dipnotta *Qömläk-liḡ* biçimlerinde yazılmıştır.]

İhtâr: İsimlerin nihâyetine (luğ, lük, lık, lik) ‘ilâvesiyle teşkîl idilen kelimeler (maḥalle, yer) ma‘nâsına gelirse müştak isim olur: Daşlık, almalık, güllük gibi ki, daşlı yer, alma ağaçlarının bulunduğu yer, gül bulunan yer dır.

4- İsimlerin nihâyetine (ce-ca) edâtının ‘ilâvesiyle:

‘Arabca beyt, Türkce kitâb, merdce hareket, Fransızca eşer, insânca mu‘âmele, aḥmaḳca iş gibi.

Bu şüretle nihâyetine «ce-ca» ‘ilâve idilen kelimelerin şıfat olması için o kelimelerden sonra mevşûf olan bir ismin vücûdı şartdır. Binaen‘aleyh milletlere delâlet iden kelimelerin nihâyetine (ce veyâ ca) edâtı getirilerek mevşûfsuz olduğu hâlde o milletin lisânı ma‘nâsına gelirse şıfat değil, isim olur:

Fransızca, İngilizce ve Almanca bugün dünyânın en mühim medeniyet dilleridir. Türkce şarkın kemâle gelmiş dillerinden biridir. cümlelerindeki Fransızca, İngilizce, Almanca, Türkce kelimeleri gibi.

İhtâr: (ce, ca) edâtı şıfatlara da lâhik olur bu şüretde iki dürlü yeni şıfat meydânâ gelebilir:

A- Şıfatların ma‘nâlarına azlık virilmiş olur: Soyukca yer gibi (bak şıfatların ma‘nâlarında azlık ve çokluk)

B- Şıfat isim yerinde isti‘mâl idilerek gūyâ isimlerden şıfat teşkîli gibi teşkîl idilir: Tenbelce hareket, vahşîce mu‘âmele gibi.

(s. 30)

5- İsimlerde (misi/mısı, musu/müsü) lâhikasının ‘ilâvesiyle:

İmtihânımsı, bir tecrübe, bāğçamsı bir yer, yolumsu bir g(k)eçid (*¹⁰⁷)

(İmtihāna, bāğçaya, yola beñzeyen) gibi.

6- İsimlerin nihâyetine (cıl/cil) lâhikasının ‘ilâvesiyle:

Adamcıl, ölümcül^[108], davşancıl gibi.

¹⁰⁷ *İmtihan-mısı, baxça-mısı, joly-msy.* [Metinde Arap harfleriyle yazılan bu sözcükler (امتحانمسی, باغچامسی, يولومسو), dipnotta Latin harfleriyle gösterilmiştir: *İmtihan-mısı, baxça-mısı, joly-msy.*]

¹⁰⁸ [Ölümcül sözcüğünün kökü olan *öl-* fiili, metinde “hemzeli elif” ve “vav” harfi ile yazılmıştır: أولومجیل.]

7- Ba‘zı isimlerin nihāyetine (den, dan) edātının ‘ilāvesiyle:

Yürekden selām, bezden elbise, yerden temennā... gibi.

8- ‘Arabcadan dilimize g(k)eçen isimlerin (maşdarlar da isim sayılır) nihāyetine yine ‘Arabca olan teşdīdli (ī) lāhikasının ‘ilāvesiyle ta‘alluk ve mensūbiyet ma‘nāsını ifāde iden müştak şıfatlar vücūda gelir.

Ancak bizim şivemize göre (ı/i) teşdīdsiz okunur. Bu (ı/i)ye (nisbet yāsı) diyerler. Meşelā:

‘aşr kelimesinden ‘aşrī (‘aşra mensūb)

‘asker kelimesinden ‘askerī (‘askere mensūb)

cebr	»	cebrī (cebre mensūb ve mütē‘allık)
beled	»	beledī (beldeye, şehre mensūb ve mütē‘allık)
mülk	»	mülkī (mülke, memlekete mensūb)
harb	»	harbī (harbe mütē‘allık ve mensūb)
māl	»	mālī (mala » »)
fenn	»	fennī (fenne » »)
iktisād	»	iktisādī (iktisāda » »)
tıbb	»	tıbbī (tıbba » »)
inkılāb	»	inkılābī (inkılāba » »)
‘ilm	»	‘ilmī (‘ilme » ») ilh gibi.

Nihāyetinde (a) olan kelimede (i)den evvel bir hemze (‘) ‘ilāve idilir:

(s. 31)

(hava) kelimesinden havaī, (şenā) kelimesinden şenāī, (dehā) kelimesinden dehāī gibi.

Mekke, ‘ādet, dikkat, tecrübe, şüret, idāre, izāfet, nisbet gibi nihāyetinde (artırılmış ta) harfī bulunan kelimelerde nisbet yāsı (t)lerin isķātından soñra ‘ilāve olunur:

Mekke kelimesinden Mekki (Mekkeli)

‘ādet	»	‘ādī (‘ādete göre, ‘ādet üzere) (‘ādī hayāt, ‘ādī iş)
hikmet	»	hikmī (hikmete, fizīke mensūb ve mute‘allık) (hikmī/hikemī hādise)
tecrübe	»	tecrübī (tecrübeye mensūb) tecrübī dersler, tecrübī ‘ilm)
şüret	»	şürī (şürete mensūb) (şürī ma‘lūmāt. şürī izāhāt)

idāre	»	idārī (idāreye mensüb ve mute‘allık (idārī tedbīr. idārī işler)
izāfet	»	izāfī (mutlak olmayan başka şeye göre olan) (izāfī kıymet, izāfī ağırlık)
Nisbet	»	nisbī (nisbī » nisbī » (nisbī eyilik, nisbī kıymet)

İhtār: Azerbaycan’da devlet, nöbet, ‘ādet kelimelerinden müştak şıfat şāz olarak devletī, nöbetī, ‘ādetī şeklinde gelir.

Medīne kelimesinden gelen müştak şıfat (medenī), hālbuki, ‘aynı vezinde olan ṭabī‘at kelimesinden (t/i) niñ ṭbkāsıyla (ṭabī‘) şeklindedir.

(s. 32)

(‘Alī, şan ‘ī)^[109] gibi nihāyeti yalı olan kelimelere nisbet yāsı ‘ilāve olunduğu zamān bu kelimelerin aşlında mevcūd olan (v) i ‘āde idilir:

‘Ulvī (‘ulviye mensüb), Şafevī (Şafīye mensüb) gibi.

Kimyā, ma‘nā, dünyā, uḥra, ‘īsā, mūsā kelimelerinin müştak şıfatları:

Kimyevī, ma‘nevī, dünyevī, uḥrevī, ‘isevī, Mūsevī şeklindedir.

Mā’, semā, şitā, şahrā gibi nihāyeti uzun (ā) olan kelimelerin nisbet ifāde iden müştak şıfatları:

(mā’i- māvī), (semā’i- semāvī), (şitā’i- şitāvī- şitevī), (şahrā’i- şahrāvī) şeklinde olur:

Hā’ile- bādiye gibi nihāyeti (e) olan ba‘zı kelimelerin müştak şıfatı hā’ilevī, bādiyevī şeklindedir.

Dem, kere, lüğat kelimelerinden müştak şıfatlar:

Demevī, kerevī, lüğavī şeklindedir.

9- ‘Arabca veyā Farscadan dilimize g(k)eçen ba‘zı kelimelerin evveline veyā soñuna ba‘zı Farsca edātlar getirmek şüretiyle müştak şıfatlar hāşıl olur.

Evvele gelen edātlar:

A- (nā) edātı (selb) edātıdır.

Merd (insān) kelimesinden nāmerd (insānlığa lāyık olmayacak yaradılışda olan)

¹⁰⁹ [Sözcükler burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde ‘ilmī ve şafī olarak düzeltilmiştir.]

Ümīd	»	nāümīd (ümīdsiz)
Kām	»	nākām (maḳṣad ve murādına nā'il olmamış olan)

(s. 33)

İhtār: 1: [nā] edatı şıfatlara dāhīl olarak onlara nefī ma'nası virer:

Pak kelimesinden nāpak = pak olmayan

temyīz » nātemyīz = temyīz olmayan

revā » nārevā = lāyık olmayan

lāyık » nālāyık = lāyık olmayan

İhtār: 2: nā edatı Farsca emirlere de dāhīl olarak şıfat teşkīl idebilir:

Nādān, nāsāz, nābūd gibi.

B- bā edatı (şāhiblik ve ittişāf gösterir:

Vefā isminden bāvefā (=vefālī)

Kemāl » bākemāl (=kemāl şāhibi)

Cemāl » bācemāl (=cemāl şāhibi)

C- bī = **bi**^[110] (selb edatıdır)

ḫayā isminden bīḫayā (ḫayāsız)

hūş » bīhūş ('aqlı başından getmiş)

raḫīm » bīraḫīm (raḫımsız)

Bu cinsden **bīkār, bīdīn, bīīmān, bīvaḳt, bīmeze, bīinşāf, bīedeb, bīvefā** gibi birçok müştak şıfatlar büyük bir revāc ile dilimizde isti'māl idilmektedir.

D- ber edatı:

Ḳarār kelimesinden berḳarār (ḳarār üzere, ṣābit, maḥkum)

Kemāl » berkemāl (kemāl üzere olan eksiksiz)

İhtār: İsme dāhīl olan bu (ber) edatından evvel ba'zen diğer bir isme gelerek mürekkeb şıfat teşkīl idir:

¹¹⁰ [Metinde bī ön eki, eşittir işaretinden önce “be” ve “ye” Arap harfleriyle, eşittir işaretinde sonra Latin harfleriyle yazılmıştır: **بی = سلب** bi = سل.]

Düş (omuz) isminden ber düş (omuzda) sıfatı bundan da (hâne berdüş) (evi omuzunda, seyyār ve fakīr kimse)

(s. 34)

Ser (baş) » berser [baş üzerinde] sıfatı bundan da [hāk berser] (başında toprak, başı topraklı)

mürekkebe sıfatları meydāna gelmiştir.

2- Soña gelen edātlar:

Farscadan veyā ‘Arabcadan dilimize g(k)eçen kelimelerin nihāyetine ba’zı Farsī edātlar lāhik olarak müştak sıfatlar meydāna gelir:

A- āne (nisbet ve liyākat edāti)

Şāh kelimesinden şāhāne (şāha lāyık veyā mensūb)

dost » dostāne (dosta lāyık)

şīr » şīrāne (arslana lāyık)

ğadūb » ğadūbāne (ğadūba, öfkeliye lāyık)

İhtār: Azerbaycan’da bu edāt, asla Türkce olan kelimelere ilhāk idilerek ve [yāne] şeklinde telaffuz olunarak (Kardaşyāne, yoldaşyāne^[111]) diyilirse de bu tarz isti‘māl tamāmiyle yanlış ve dilin gidişi için müzır olduğundan, bundan bilmere ictināb idilmeli.

B- ġīn (nisbet ve şāhiblik gösteren bir edātdır)

ğam (tasa) kelimesinden ġamġīn (mağmūm, tasalı)

sehm (ok) » sehmġīn (yaralayan, korkunc)

hışm (ğazab, hiddet) » hışmġīn (ğadūb, hiddetli)

C- ī = *i(j)*edāti^[112] (nisbet edāti olub aslā da teşdīdsizdir)

Āzer kelimesinden Āzerī (āzere mensūb āzerli)

Īrān » Īrānī (Īrānlı)

cenk » cengī (cenge mensūb)

hāne » hānegī (eve mensūb, ehli)

¹¹¹ [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *yoldaşyana* olarak düzeltilmiştir.]

¹¹² [Metinde ī eki, eşittir işaretinden önce Arap harfleriyle eşittir işaretinden sonra Latin harfiyle yazılmıştır:]=ع.]

D- Īn-**in**^[113] (ma‘mūliyet veyā mensūbiyet gösterer)

(s. 35)

Āhen (demir) kelimesinden āhenīn (demirden yapılmış)

zer (altun)	»	zerrīn (altundan)
post (deri)	»	postīn (deriden)
dīr (gec, eski)	»	dīrīn (eski, eskiye mensūb)
pīş (öñ, ileri)	»	pīşīn (evvelki, öñden giden)
pes veyā vāpes (soñ)	»	vāpesīn (eñ soñuncu)

E- Mend, vend, ver, vār, āver, yār, īr, nāk edātları:

Dāniş (bilik) kelimesinden dānişmend (‘ālim)

hired (‘aql)	»	hirdmend (‘aqlılı)
hūdā (şāhib)	»	hūdāvend (şāhib olan)
polād (çelik)	»	polādvend (çelik gibi kuvvetli)
nām (ad)	»	nāmver (adlı)
büzürg	»	büzürgvār (büyük)
ümīd	»	ümīdvār (ümidli)
şeh	»	şehvār (şāha lāyık)
dil (yürek)	»	dilāver (yürekli)
baht	»	bahtiyār (bahtlı)
şehr	»	şehriyār (memleket şāhibi)
dil	»	dilīr (yürekli, şeci‘)
hışm	»	hışmnāk (ğadūb, hiddetli)

İhtār: Ver edatı tek heceli kelimelerde ekseriyetle (u/v)in fethasını gayb iderek (ur/ür **yr**)^[114] şeklinde okunur:

¹¹³ [Metinde *in* eki, eşittir işaretinden önce Arap harfleriyle eşittir işaretinden sonra Latin harfleriyle yazılmıştır: **in** این]

¹¹⁴ [Metinde (**u**)r/ (**ü**)r ekinin yazılışı parantez içinde hem Arap hem de Latin harfleriyle yazılmıştır: **(yr** اور).]

Renc kelimesinden rencver (*rəncvər*)^[115] olacağken rencur (*rəncyr*)^[116] (hāsta).
Muzd kelimesinden muzdver (*muzdvər*)^[117] olacağken muzdur (*myzdyr*)^[118] (ücretli)
şifatlarında olduğu gibi.

(s. 36)

V- ger, gār, kār edātları (fā‘iliñ^[119] ma‘nāsını tazmīn iden şifatlar vücūda getirirler)
āhen kelimesinden āhenger (demirci)

tüvān	»	tüvānger (kudretli, zengīn)
yād	»	yādgār (hātıra, taḥaṭṭura vāsıta olan)
ziyān	»	ziyānkār (zarar, ziyān virici)
sitem	»	sitemkār (sitem iden)
vefā	»	vefākār (vefālī)

Z- Sa, āsa, sān, sār, veş, fam, edātları.

pilsa (fil gibi), şīrāsa (arslan gibi), yeksān (bir gibi, müsāvī)
ḥāksār (toprak gibi, ḥaḳīr) şermsār (‘aynı ḥacālet, ḥācil, maḥcūb), mehveş (ay gibi olan),
gūlfam (gül rengli) gibi.

Fi‘llerden Müştak Şifatlar.

38- Türkce fi‘llerin madde-i aşıyyesine birtākım edātlar ‘ilāvesiyle şifatlar vücūda gelir:

16- şaḳīl olan madde-i aşıyyelere (k) (ıḳ-*ik*)^[120]. (uḳ-*yk*)^[121] ‘ilāve idilir.

aç (açmak) açık (örtülü ve ḳapalı olmayan)

saç (saçmak) saçık (saçılmış, dağılmış)

¹¹⁵ [Metinde *rencver* sözcüğünün Arap harfli yazımının yanında parantez içinde Latin harfli yazımı da verilmiştir: (*rəncvər*) رنجور.]

¹¹⁶ [Metinde *rencur* sözcüğünün Arap harfli yazımının yanında parantez içinde Latin harfli yazımı da verilmiştir: (*rəncyr*) رنجور.]

¹¹⁷ [Metinde *muzdver* sözcüğünün Arap harfli yazımının yanında parantez içinde Latin harfli yazımı da verilmiştir: (*muzdvər*) مزدور.]

¹¹⁸ [Metinde *muzdur* sözcüğünün Arap harfli yazımının yanında parantez içinde Latin harfli yazımı da verilmiştir: (*myzdyr*) مزدور.]

¹¹⁹ [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *fā‘iliyyet* olarak düzeltilmiştir.]

¹²⁰ [Ek burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *ik* olarak düzeltilmiştir.]

¹²¹ [Metinde geçen {-Ik}/{-Uk} eki hem Arap hem de Latin ve Kiril harfleriyle gösterilmiştir: (ik – ق), (yk – وق)]

kır (kırmak) kırık (münkesir)
yar (yarmak) yarık (aralı, ferceli)
yık (yıkma) yıkık (münhedim, yıkık ev)
bas (basma) basık (alçaq: bası tavanlı evler, hıfzı'sıhaya muvâfık değildir)
çık (çıkma) çıkık (soğuga çıkık merdivenlere şehir idâresi izin virmez)

(s. 37)

sol (solma) soluk (soluk yüzler hiç olmazsa mekteblerde gitdikce azalmalıdır)
kaç (kaçma) kaçık (kaçık 'akıl, kaçık adam)
al (alma) alık (alık adam- ahma adam)
kalk (kalkma)^[122] kalkık (kalkık omuz)
yan (yanma) yanık (yanık ellere su doğundurmamalı)
yol (yolma) yoluk (yoluk saç, yoluk hayvân)
sark (sarkma) sarkık (sarkık balkon, sarkık bıç)
boz (bozma) bozuk
kop (kopma) kopuk
doğ (doğma) doğuk (doğuk adam, doğuk fikir)
yirt (yirtma) yırtık
uyan (uyanma) uyanık
yuvarla (yuvarlama) yuvarlak
yumuşa (yumuşama) yumuşak
soyu (soyuma) soyuk
bulaş (bulaşma) bulaşık
dolaş (dolaşma) dolaşık
kapan (kapanma) kapanık
kariş (karişma) karişık
şimar (şimarma) şimarık
kabar (kabarma) kabarık
çapraş (çapraşma) çapraşık
uyuş (uyuşma) uyuşuk
buruş (buruşma) buruşuk

¹²² [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *kalkma* olarak düzeltilmiştir.]

(s. 38)

dağın (dağınmak) dağınık

yapış (yapışmak) yapışık

sap (sapmak) sapık

çap (çapmak) çapık

uza (uzamak) uzak

alça (alçamak) alçak

İhtâr: Korkak, solak, sarsak, batağ gibi kelimelerde (k) ların yukarısı fethayla geldiğine göre bunlar, şâzdırlar kâ‘ideye göre korkuk, salık, saçık, batık... olmalıydı.

6- Hafif olan madde-i aşıyyelere (k) lâhikası gelerek müştak sıfatlar yapılır; (k) in yukarısı âhenge göre (i **i**)^[123] veyâ (u **u**)^[124] olur:

ez (ezmek) ezik mişâl: ezik armud, ezik palamut

kes (kesmek) kesik » : kesik kol

del (delmek) delik » :

iliş (ilişmek) ilişik » : ilişik hesâb, ilişik budak

bit (bitmek) bitik » : bitik kuvvet, bitik bir adam.

bitiş (bitişmek) bitişik » : bitişik ev, bitişik bağça

çök (çökmek) çökük » : çökük yanak, çökük binâ

dök (dökmek) dökük » : dökük eşyâ, dökük ‘alef.

sök (sökme) sökük » : sökük gömlek, sökük dîvâr.

düş (düşmek) düşük » : düşük omuz, düşük cürâb.

çürü (çürümek) çürük » : çürük, çürük fikir.

yürü (yürümek) yürük » : yürük at.

titre (titremek) titreğ » : titreğ ses, titreğ yaprak.

işle (işlemek) işlek » : işlek yol, işlek yazı.

(s. 39)

İhtâr: 1- ‘Aynı cinsden olan ürkek sıfatı şâzdır kâ‘ideye göre ürkük olmalıydı.

¹²³ [Metinde parantez içinde geçen /i/ sesinin Arap ve Latin harfli yazımı birlikte verilmiştir: (i ای).]

¹²⁴ [Metinde parantez içinde geçen /u/ sesinin Arap ve Latin harfli yazımı birlikte verilmiştir: (u او).]

İhtâr: 2- (k) ve (k) lâhikasıyla vücûda gelen yukarıki kelimelerden ba‘zıları isim olarak da isti‘mâl idilirler, ezcümle: Kırık, yarık, soluğ (solumak maşdarından nefes ma‘nâsına), yanık, yırtık, yuvalak^[125], kabarık, batık, ezik, ilişik, bitişik, sökük, yörük, (Anadolu’da yaşayan bir Türk oymağının adı)

İhtâr: 3- Madde-i aşıyyeye (k), (k) lâhikasının ‘ilâvesiyle isimlerde teşkîl olunur: Elek, öksürük, adağ, aksırık, kasmak, kayık, sarık, çarık, durak, durak, konak, yatak, sıcak.

3- Madde-i aşıyyeye kin, gin; kün, gün; kın, ğın; kun, ğun; kan, ğan; lâhikalarının ‘ilâvesiyle müştak sıfatlar vücûda getirilir:

Piş (pişmek) pişgin^[126] (pişgin ekmek, pişgin me‘mûr, pişgin işçi)

şiş (şişmek) şişkin yüz, şişkin hesâb, şişkin vücûd.

g(k)eç (g(k)eçmek) g(k)eçgin (g(k)eçgin adam, g(k)eçgin yaş, g(k)eçgin meyve^[127], g(k)eçgin ekin)

kes (kesmek) kesgin (kesgin bıçak, kesgin söz, kesgin adam, kesgin emir)

ger (germek) gergin (gergin adam, gergin fikir)

düş (düşmek) düşgün (düşgün ‘aile, düşgün adam)

küs (küşmek) küsgün (küsgün yoldaş, küsgün dost, küsgün adam)

sür (sürmek) sürgün (sürgün adam, sürgün cemâ‘at)

düz (düzmek) düzgün (düzgün libâs, düzgün söz, düzgün iş)

(s. 40)

şas (şasmak) şaşkın (şaşkın adam, şaşkın terâzi, şaşkın sa‘at, şaşkın hesâb)

alış (alışmak) alışkın

az (azmak) azgın (azgın adam, azgın at, azgın çocuk, azgın fikir)

kız (kızmak) kızgın (kızgın demir, kızgın adam, kızgınsohbet, kızgın fa‘aliyet)

sal (salmak) salgın (salgın hastalık, salgın derd., salgın fikir-fenâ)

dal (dalmak) dalgın (dalgın adam, dalgın göz, dalgın fikir)

bay (baymak) baygın (baygın göz, baygın tebessüm, baygın adam)

¹²⁵ [Burada sözcüğün yazımında bir hata söz konusudur. Sözcüğün doğru yazımı *yuvarlak* olmalıydı. Bu hata doğru-yanlış cetvelinde bulunmamaktadır.]

¹²⁶ [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *pişgin* olarak düzeltilmiştir.]

¹²⁷ [Metinde birkaç yerde geçen *meyve* sözcüğü burada, son harf “he”nin üzerine “hemze” konularak yazılmıştır: ميوه.]

çıl (çılmak) çılğın (çılğın adam, çılğın fikir)

yan (yanmak) yangın (yangın ev «bu kelime ‘âdetâ sıfatlığını ğaybiderek isim hâlinde isti‘mâl idilmektedir»)

coş (coşmak) coşkun (coşkun deñiz, coşkun adam, coşkun fikir, coşkun söz)

ol (olmak) olgun (olgun meyve, olgun ekin, olgun adam)

(ur) veyā (vur) (urmak veyā vurmağ) urgun veyā vurgun.

uy (uymak) uygun (uygun söz, uygun hesāb, uygun fikir, uygun adam)

dol (dolmak) dolgun (dolgun vücūd, dolgun göz, dolgun ağız, dolgun ev)

yor (yormak) yorgun (yorgun adam, yorgun nazar, yorgun fikir)

uyut (uyutmak) uyutқан.

çalış (çalışmak) çalışқан

(s. 41)

çığirt (çığirtmak) çığirtқан

alın (alınmak) alınğan

ısır (ısırmak) ısırğan

ağla (ağlamak) ağlağan

İhtâr: 1- Azerbaycan’ın ba‘zı yerlerinde öt^[128] (ötmek) kelimesinden şāz olarak (gün) yerine (gem) isti‘mâliyle ötgem dinilür kı‘ideye göre (ötgün) olmalı idi.

İhtâr: 2- Ba‘zı madde-i aşliyyelere (ağan) ve (gen) lâhikalarının ‘ilâvesiyle mübālağalı sıfat ma‘nâsını hâ‘iz isimler meydâna gelir: Çalağan (çal-mak) kesgen (ke-smek)

4- Madde-i aşliyyeye (me), (ma) ‘ilâvesiyle:

süz (süzmek) süzme

düz (düzmek) düzme

tep (tepmek) tepme

bas (basmak) basma

yaz (yazmak) yazma

yay (yaymak) yayma

¹²⁸ [Öt- fiilindeki /ö/ sesi, metinde geleneksel yazımda olduğu gibi “elif” ve “vav” harfleriyle yazılmasına rağmen burada “hemzeli elif” ve “vav” harfiyle yazılmıştır. Hemen ardındaki parantez içindeki yazım bu durumu göstermektedir: [اوت (اوتمهك).]

‘Aynı şüretle isimler de vücūda gelir:
kızma, saldırma, sarma gibi.

5- Madde-i aşliyyeye g(k)ec, g(k)iç, ğıç, ğac, ç^[129] mūntehālarını ‘ilāvesiyle:
yüz (yüzmek) yüzgec
bil (bilmek) bilgic
dal (dalmak) dalgıc
utan (utanmak) utanğac
kısğan (kısğanmak) kısğanc gibi.

(s. 42)

İhtār: 1- Bu şifatlardan ba‘zıları, bitehāşşış yüzgec (yüzen, sābiḥ) ve dalgıc (dalan, gavvāş) ekşeriyā isim olarak isti‘ māl olunur.

İhtār: 2- ‘Aynı mūntehālarla isimler de vücūda gelir: Sūzgec, kısğac, topac, usanc, kazanc gibi.

6- Madde-i aşliyyeye nihāyeti šāmit (kısā sesli) olursa (an), šā’it (uzun sesli) olursa (yan yen)
yaz (yazmak) yazan
yak (yakmak) yakan
oku (okumak) okuyan
ara (aramak) arayan
sende (sendelemek) sendeleyen
gecele (gecelemek) geceleyen

7- Madde-i aşliyyeye (cı/ci, cu/cü) veyā (ncı/nci, ncu/ncü) ‘ilāvesiyle şıfat yapılır.
okuyucu, alıcı, dokuyucu, birinci gibi

¹²⁹ [Örneklere bakıldığında burada yalnızca “ç” harfı görülen ek, “ğac” olmalıdır.

Mühim iẖtār: Türkce fi'llerden bu müştak şıfatların meydāna gelmesi her kelime, her fi'le şāmil bir ḵā'ide ile olmayub ayrı- ayrı fi'llerden eşidilmek^[130] şüretiyle zabtēdilmekdedir^[131], ya'ni bu şıfatların teşkili semā'idir.

'Arabca Şıfatlar.

'Arabca şıfatlar dilimizde pek çok mu'ayyen ḵā'idelere tābi'dir. Onlar da müştak şıfatlardan 'add olunur. Bu şıfatlar çok zamān isim yerinde de işlendiğine göre ehemmiyetleri daha da ziyādeleşmekdedir.

Bu şıfatlardan eñ mühim kısmı yā fā'il şıfatı veyā mef'ül şıfatı olur ki, bunların mu'ayyen şekilleri var.

Bu şekiller böyledir:

(s. 43)

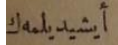
Üç harfli kelimelerden fā'il şıfatının mu'ayyen olan ḵālebi^[132] [12345]^[133] dir, ya'ni üç *xaxix*

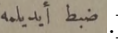
harfin birinciden soñra bir *a*^[134], ikinciden soñra bir *i*^[135] gelir.

Katlden *katil*^[136] gibi.

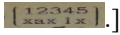
Mef'ül şıfatı ise (*məxxix*)^[137]dir.

Ya'ni başda bir *mə*^[138] hecesi soñ harfdən evvel bir *y*^[139] gelir. Katlden *məktyl*^[140] gibi.

¹³⁰ [*Eşidilmek* sözcüğünün kökü olan *ēshit/işit-* fiilindeki kapalı /e/ (/è/) sesi, metinde “hemzeli elif” ve “ye” gösterilmiştir: . Ancak diğer sayfalarda yer alan *ēshit-* fiilinde kapalı /e/ (/è/) sesini gösteren “hemzeli elif” ve “ye” harfleri kullanılmamıştır.]

¹³¹ [*Zabtēdilmekdedir* fiilindeki *ēt-* kök fiilindeki kapalı /e/ (/è/) sesi, metinde “hemzeli elif” ve “ye” gösterilmiştir: .]

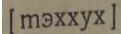
¹³² Mu'terize içerisinde x işaretleri meçhul bir harfin yerini gösterir.

¹³³ [Metinde burada bulunan numara ve sözcük Latin harfleri ile gösterilmiştir: .]

¹³⁴ [Metinde buradaki “a” harfi Latin harfi ile gösterilmiştir: .]

¹³⁵ [Metinde buradaki “i” harfi Latin harfi ile gösterilmiştir: .]

¹³⁶ [*Katlden* sözcüğünün kökü olan *katl*, metinde “kaf”, “te” ve “le” harfleriyle yazılmıştır: . Sözcük metinde hem Arap hem de Latin harfleri ile gösterilmiştir: .]

¹³⁷ [Metinde Arap dil bilgisindeki mef'ül vezninin Türkçe fiillere uygulanış yöntemini anlatan komisyon, bu kuralı Latin-Kiril harfleri ile örneklemiştir: .]

¹³⁸ [Metinde “hece” olarak ifade edilen /mə/ sesi, eserde Latin harfleriyle yazılmıştır: .]

¹³⁹ [Metinde “y” harfi doğrudan Latin alfabesindeki biçimiyle gösterilmiştir: .]

¹⁴⁰ [Metinde Latin harfleriyle yazılan *katil* sözcüğünün Arap Dilbilgisindeki mef'ül veznindeki biçimi eserde Latin harfleriyle gösterilmiştir: .]

Üç harften artık olan kelimelerde başda dā'imā **mu**¹⁴¹ hecesi, soñ sesden evvel fā'il şifatında **i**¹⁴², mef'ül şifatında ise **ə**¹⁴³ bulunur. Meşelā: İntihābdan fā'il şifatının kâlebi **muxxxix**¹⁴⁴, mef'ül şifatının kâlebi ise **muxxxəx**¹⁴⁵dir.

Muntəxib¹⁴⁶ seçen, **muntəxəb**¹⁴⁷ seçilmiş olur.

Fā'il şeklinde olan şifatlar 'aynı zamānda fā'il ma'nāsındadır. Ya'ni maşdardan çıkan ma'nā ile ittişāḳ¹⁴⁸ iden isme delālet itmekdedirler.

Mef'ül şifatları ise maşdardan çıkan ma'nānın kendi üzerlerinde olduğunu göstererler.

Eñ çok işlenen bu cins 'Arabca müştāḳ şifatla¹⁴⁹, onların aşılıarını, aşağıdaki cedvelde gösteriyoruz.

¹⁴¹ [Metinde "hece" olarak ifade edilen /**mu**/ sesi eserde Latin harfleriyle yazılmıştır: **mu**.]

¹⁴² [Metinde /i/ sesi Latin alfabesindeki biçimiyle ile gösterilmiştir: **i**.]

¹⁴³ [Metinde mef'ül vezninin anlatımında **ə** harfinin Kiril karşılığı kullanılmıştır: **ə**.]

¹⁴⁴ [Metinde **muxxxix** şeklinde işaretlenen sözcük Latin harfleriyle kodlanarak gösterilmiştir: **muxxxix**.]

¹⁴⁵ [Metinde **muxxxəx** şeklinde işaretlenen sözcük Latin-Kiril harfleriyle kodlanarak gösterilmiştir: **muxxxəx**.]

¹⁴⁶ [Metinde **muntəxib** şeklinde işaretlenen sözcük Latin-Kiril harfleriyle kodlanarak gösterilmiştir: **muntəxib**.]

¹⁴⁷ [Metinde **muntəxəb** şeklinde işaretlenen sözcük Latin-Kiril harfleriyle kodlanarak gösterilmiştir: **muntəxəb**.]

¹⁴⁸ [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde **ittişāf** olarak düzeltilmiştir.]

¹⁴⁹ [Burada sözcüğün yazımında bir hata söz konusudur. Sözcüğün doğru yazımı **şifatlarla** olmalıydı. Bu hata doğru-yanlış cetvelinde bulunmamaktadır.]

(s. 44)

Aşlı	Fā' il Şıfatı	Ma' nāsı	Mef' ul Şıfatı	Ma' nāsı
fi' l	fā' il		mef' ul	
kitābet	kātib	yazan	mektüb	yazılmış birinden diğerine gönderilen kāğaz
şehādet	şāhid			
emr	āmir	emir iden	māmūr	hükümet veya bir idārede vazīfedār olan
vuşul	vāşıl	yetişen	mevsul	yetişmiş kāğaz veya şey
kevn	kā' in	var olan		
' ilm	' ālim	bilen	ma' lūm	bilinmiş
şehābet	şāhib	mālik olan	meşcūb	
vücūd	-		mevcūd	var olan
vuķū'	vāķi'	olan		
su' āl	sā' il	isteyen, soran	mes' ul	istenmiş, sorulmuş

‘irfān	‘ārif	bilen	ma‘rūf	tanışmış
cem‘	cāmi‘	toplayan	mecmū‘a	toplanmış

(s. 45)

ḥamd	ḥāmid	sitāyiş eyleyen	maḥmūd	
şükr	şākir	şükür eyleyen	meşkūr	kıymete alınmış, kıadri bilinmiş
galebe	ġālib	yenen	maḡlūb ^[150]	yenilmiş
ġaflet	ġāfil	bīḡaber		
kısmet	kāsim	bölücü	ma‘um, maḡsū‘aleyh ^[151]	bölünmüş, kendisine bölünmüş
ġayb	ġā‘ib	mejdānda olmayan		
duḡūl	dāḡil	giren	medḡūl	‘ayıblı, pis hareket
ṭalebe	ṭālib	isteyen	maṭlūb	istenen
ḡudret	kādir	beceren	maḡdūr	elden gelen
‘ibādet	‘ābid	ḡulluḡ iden	ma‘būd	kendine ḡulluḡ idilen
meyl	māyil	eġilen		

¹⁵⁰ [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *maḡlūb* olarak düzeltilmiştir.]

¹⁵¹ [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *maḡsūm* olarak düzeltilmiştir.]

karā' in	kāri'	okuyan		
ziyāde	zā'id	artık	mezīd	artırmış ^[152]
küfr	kāfir	dini danan		
selāmet	sālim	hastalıktan āzāde olan		
sebağa	sābiğ	geçen	mesbuk	geçmiş

(s. 46)

Aşlı	Fā' il Şıfatı	Ma'nası	Mef'ul Şıfatı	Ma'nası
rızā ¹⁵³	rāzı	rızā gösteren, hoşnūd		
'işyān	'āşī	'işyān iden		
rivāyet	rāvī	rivāyet iden, haber getiren	mervī	rivāyet olunmuş
naql	nāqil	naql iden, hikāye eyleyen	menkūl	g(k)öçürülmüş, g(k)öçürülebilen
cehl	cāhil	bilig(k)siz, bilinmeyen	mechūl	tanınmamış

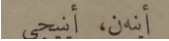
¹⁵² [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *artırılmış* olarak düzeltilmiştir.]

¹⁵³ Soñ harfî (“u/ü”, “ı/i”, “a/e”) olan kelimelerde fā' il şıfatının kâlebi ise (*mæxxi*)dir. [Dipnotta /u/, /ü/, /ı/, /i/, /a/, /e/ sesleri و, ی, ا “vav”, “ye”, “elif” harfleriyle gösterilmiştir: و ی ا. Aynı dipnotta *xaxi* yapısı Latin harfleriyle gösterilmiştir: xaxi. Dipnotta *mæxxi* yapısı ise Latin-Kiril harfleriyle gösterilmiştir: mæxxi.]

ḥuṣūl	ḥāṣıl	ḥāṣula gelen, ele gelen	maḥṣūl	ele gelmiş (meyve, ekin)
nüzūl	nāzil	ēnen, ēnici ^[154]	menzūl	ēnmiş ^[155]
‘azīmet	‘āzim	nitelenen, gidici		
ṣalāḥ	ṣālīḥ	yarayıcı, elvirişli		
ṣa‘ūd	ṣā‘id	çıkıcı, dırmaşan		
nizām	nāzım	düzücü, düzen, қошап	manzūm	düzülmüş, қоşulmuş
sa‘d	sā‘id, se‘īd	ēyi baḥṭlı	mes‘ūd	baḥṭiyār

(s. 47)

nesr	nāsir	düzgün söyleyen ve yazan	menşūr	vezinsiz yazılmış eser-i edebī

¹⁵⁴ [Ēnen, ēnici sözcüklerinin kökü olan ēn- fiilindeki kapalı /e/ (/è/) sesi, metinde “hemzeli elif” ve “ye” ile gösterilmiştir: .

¹⁵⁵ [Ēnmiş sözcüğünün kökü olan ēn- fiilindeki kapalı /e/ (/è/) sesi, metinde “hemzeli elif” ve “ye” gösterilmiştir: .

neşr	nāşir	neşr eyleyen, dağıtan	menşūr	iki ucu bir kalınlıkda köşeli cisim hendesi
ṭabʿ	ṭābiʿ	basan, ṭabʿ iden	maṭbuʿ	basılmış
tebaʿiyyet	tābiʿ	boyun eğen	metbuʿ	kendine boyun eğilen
şîʿr	şāʿir	şîʿr yapan	meşʿūr	bilinmiş
cerḥ	cāriḥ	yaralayan	mecrūḥ	yaralanmış, tenķide uğramağa lāyık fikir
izn			meʿzūn	izinli
cebr	cābir	zorlayan	mecbūr	zorlanmış
minnet			memnūn	rāzı
semm			mesmūm	zehirli
delālet	dāll		medlūl	
ḳazā	ḳāzı	ḥūkm iden		
islām	müslim	selāmet olan, zararlı olan		
ikram	mükrim	ikrām iden, ḥürmet gösteren	mükerrem	ikrām olunmuş

(s. 48)

Aşl	Fā'il Şıfatı	Ma'nāsı	Mef'ul Şıfatı	Ma'nāsı
īmān	mü'min	inanan		
inkār	münkir	danan	menkur	danılmış
iḥbār	muḥbir	haber viren, bildiren		
icbār	mücbir	icbār iden, zorlayan	mecbur	zorlanmış
irşād	mürşid	yol gösterici (taşavvuf)		
isrāf	müsrif	isrāf iden, ölçüsüz, harcleyen		
şirk	müşrik	vaḥdaniyeni inkār iden		
ikrāz	mükriż	borc viren		
imkān	mümkin	olabilen		

ismār	müşmir	semer virici, fā'ideli		
ihsān	muhsin	ihsān idici		
i'zāb	mu'zib	'azablayan		
icād	mu'cid	yeñiden meydāna getiren	mevcud	yeñiden meydāna çıkarılmış
icār	mu'cir	kiraya viren		

(s. 49)

ikrār	muḵbir ^[156]	diliyle söyleyen		
idāre	mūdīr	çeviren, idāre iden		
ināre	münīr	nurlandıran		
ifāde	müfīd	fā'ide viren		
işāret	müşīr	işāret iden, gösteren	meşār	gösterilmiş

¹⁵⁶ [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *muḵir* olarak düzeltilmiştir.]

işābet	muşīb	doğru, uygun fikir	muşāb	uğramış (hastalığa)
izāfet			mużāf, mużāfun ileyh	
inca	muncī	kurtarıcı, necāt virici		
iḥyā	muḥyī	ḥayat viren, dirilten		
ta' līm	mu' allim	öğredici	ma' lum	öğredilmiş (ḥayvānlar, asker, ḥaqqında müsta' meldir)
te' kīd	mü' ekkid			
tedrīs	müderris	ders virici (professör)		
tenvīr	münevver	nurlanmış, aydın		
tertīb	mürettib	tertīb iden, düzen	müretteb	düzülmüş(yalan, aşısız söz)
te' şīr	mü' eṣṣir	te' şīr idici, yer eyleyen		

(s. 50)

Aşlı	Fā'il Şıfatı	Ma'nası	Mef'ul Şıfatı	Ma'nası
taḥrīr	muḥarrir	eşer yazan	muḥarrer	yazılmış (eşer veyā kâğaz)
teşvīk	müşevvik	şevke getiren, heveslendiren; işe salan		
teḥrīk	muḥarrrik	harekete getiren, kıvıldanan, sebep olan		
tebşīr	mübeşşir	müjdeleyen, beşâret haberi getiren	mübeşşer	müjdelenen, eyi haber alan
taşnīf	muşannif	bir kitābı taşīf ^[157] eyleyen, koşan		

¹⁵⁷ [Burada sözcüğün yazımında bir hata söz konusudur. Sözcüğün doğru yazımı *taşnīf* olmalıydı. Bu hata doğru-yanlış cetvelinde bulunmamaktadır.]

	mü'ellif	bir kitābı te'līf iden, қоған	müellef	қоғулмуш kitāb (mü'ellifāt-ı müste'mildir)
tehmīd	muḥammad	öğücü	muḥammed	öğülmüş (isim hāşı olarak müste'mildir)
taqdīm			muḥaddem	ileri g(k)eçirilmiş

(s. 51)

tesbīb ^[158]	müsebbib	sebeb olan	müsebbeb	kendisine sebeb olan
teşlīs			müşelleş	üç köşeli olan
teşriḥ	müşerriḥ	şerḥ iden açan. vücūdı yaran		
tebdīl	müdebbil	çeviren, değıştiren	müdebbel	değışmiş, çevrilmiş

¹⁵⁸ [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *tesbīb* olarak düzeltilmiştir.]

taşvīr	muşavvir	şekil virici	muşavver	şekillenmiş, bezenmiş
teslīm			müsellem	ķabūl idilmiş, rāzı olunmuş fikir
tānīs			müenneş	dışileşmiş (şarf ıştılāhıdır)
tehrīm			muharrem	ķaram kılınmış
tesmīn			müsemmen	semirtilmiş (azərbaycan'da müsemīn şeklinde müste'mildir)
tecrīd	mücerrid	ayıran	mücerred	ayrılmış, maddilikden çıkmış.
terbiye	mürebbī	terbiye viren	murabbī (murabba)	terbiye olunmuş(ricāl ma'nāsındadır)

taşfiye			musaffi (muşaffa)	paklanmış
muvāfaqat	muvāfiq	uyğun gelen		

(s. 52)

Aşlı	Fā'il Şıfatı	Ma'nası	Mef'ul Şıfatı	Ma'nası
muḥācerat	muḥācir	hicret iden		
münāsebet	münāsib	uyğun		
muḥālefet	muḥālif	zıd giden, uymayan.		
mülāyemet	mülāyim	yumuşak, uygun.		
murādefet	murādif	bir ma'nada olan söz.		
muḥārebe	muḥārib	savaşan, harb iden.		

muḥābere	muḥābir	ḥaber viren veyā yazan (gāzete vesā'ireye)		
murāḳabe	murāḳıb	gözcü, işlere baḳan.		
munāfaḳa	mubāfıḳ	ḳalbi yüzüne uymayan		
muḳābele	muḳābil	ḳarşı gelen, uyan		
muḳāherat	muḳāhir	arka duran		
müşāver	müşāvir	fikir viren, fikri sorulan muteḥaṣṣıṣ		
mudāvemet	müdāvim	devām iden, mektebli, me'mūr.		

(s. 53)

mübāreze	mübāriz	çarpişan		
mudāhene	müdāhin	yüze göre hürmet gösteren.		
muṣāzāt	müṣāzī	yekdiğerine ‘aynı yakınlıkda olarak giden		
mir‘āt	mürā‘ī	yüze göre iş yapan		
munādāt	münādī	bazar yerlerinde yüksek sesle i‘lān viren.		
mudāvāt	müdāvī	devā viren, dermānlayan, bağan hekim.		
mümāse ^[159]	mümās	doğunan (müṣelleṣāt ıstılāḥātındandır).		

¹⁵⁹ [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *mümāse* olarak düzeltilmiştir.]

muẓāde	muẓādd	zıd olan (biyoloji tıbbi ıstılahlarındandır).		
incimād	müncemid	donan, donmuş		
inkisār	münkesir	kırılan, kırılmış.		
inķısām	munķasım	bölünen, bölünmüş		
inşirāḥ	münşerih	yüze gülen, gülmüş.		
inşikāk	münşekik	yarılan, yarılmış.		

(s. 54)

Aşlı	Fā‘il Şıfatı	Ma‘nāsı	Mef‘ül Şıfatı	Ma‘nāsı
infikāk	münfek	ayrılan, ayrılmış		
inķiyād	minķād	boyun eğen, tābi‘ olan		
inzivā	münzevī	bir köşeye çekilerek ‘āleme karışmayan		

incinā	mūncenī	eğri		
inṭifā	mūntefī	sönmüş		
istinād	mūstenid	dayanan		
ictihād	mūctehid	çalışan, yol arayıp bulan.		
iḥtirāk	mūḥterik	yanan, yanmış		
i'tirāf	mu'terif	boynuna alan.		
intiḥāb	mūnteḥib	seçen seçici	mūnteḥab	seçilmiş
ibtisām	mūtebessim	yüzü gülümseyen		
iḥtilāf	muḥtelif	uygun gelmeyen ayrı-ayrı		
ittiṣāf	mutteṣif	şıfatlanan		

(s. 55)

ittiḥād	mütteḥid	birleşmiş		
ittifāk	müttefik	ittifāk itmiş olan, uyuşan	müttefekun 'aleyh	kendi üzerinde ittifaḳ olunan fikir.

i'tiyād	mu'tād	'ādet iden veyā idilmiş olan (mef'ūl şıfatı ma'nāsında müste'mildir)		
iştiyāk	müşṭāk	ārzūlayan		
iḥtiyār	muḥtār	iḥtiyār şāḥibi olan.		
imtidād	mümted	uzayan		
iştidād	müşted	şiddetlenen		
ıztırār	muẓṭār	sıkıntıda kalan, mecbūr olan.		
intiḥā	müntehī	bitici, nihāyetlenen	müntehā	uc, nihāyet ucu.
iştirā	müşterī	alıcı		
ibtidā	mübtedī	başlayan	mübtedā	bāş, başlangıç.

iddi'ā	müdde'ī	da'vā eyleyen. hāḡḡını ṭaleb için maḡkemeye mürāca'at iden.	müdde'ā	maṭleb, ṭaleb olunacak müdde'ā 'aleyh kendisinden hāḡ istenilen.
ittiḡā	mütteḡī	'ibādet meṣḡūl olan.		
tekbir	mütekebbir	özünü büyük sayan.		

(s. 56)

teḡallūb	müteḡallib	hāḡsız yere 'ālemiñ başına (g)keçen.		
tefennūn	mütefennin	fen şāḡibi olan.		
te'allūm	müte'allim	'ilm öğrenmekde olan.		
tesellī	mütesellī	yüreḡine serinlik viren.		

terakķī	müterakķī	yükselen, terakķī iden.		
istiḥşāl	müsteḥşıl	ḥaşūla getirici, ele getirici.		
istiḥlāk	müstehlik	ele g(k)eçen maḥşūlları yiben ^[160] , şarf iden		
istikāf ^[161]	müstenkif	vazīfede veyā fikir beyānında kendini çeken		
istikrāz	müstekrız	borc alan.		
istihzā	müstehzī	alay iden, rişḥand iden.		
istifāde	müstefīd	fā' idelenen		

¹⁶⁰ [Burada sözcüğün yazımında bir hata söz konusudur. Sözcüğün doğru yazımı *yiyen* olmalıydı. Bu hata doğru-yanlış cetvelinde bulunmamaktadır.]

¹⁶¹ [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *istinkāf* olarak düzeltilmiştir.]

(s. 57)

istignā	müsteğnī	muhtāc olmayan, ğinā gösteren.		
istilā	müstevlī			
istibdād	mütebid	kendi fikrini haksız yere ¹⁶² yürütmeğe çalışan.		
istikrār	müstekir	karār üzre olub değişmeyen.		
tecāsür	mütecāsir	cesāret idici.		
tefāvüt	mütefāvit	farklı olan.		
teḥālūf	müteḥālif	uygun olmayan (fikir)		
tevāli	mütevālī	bir-biriniñ arkasından gelen.		
tebākī	mütebākī	kalın		
te‘ālī	müte‘ālī	yükselen		
iğbirār			muğber	keyfine doğunmuş.
tercüme	mütercim	tercüme iden, çeviren.		

¹⁶² [Yere sözcüğünün kökü olan yer; burada ye ve re harfleriyle yazılmıştır: ۛرۛ.]

vesvese	müvesvis	yüreği rāhat olmayan.		

(s. 58)

C- Ba‘zı ‘Arabca şıfatlar var ki, isimler üzerinde şābit kalırlar. Bunlara (şābit şıfatlar) dinir. Başlıcaları şunlardır:

Ahmer = kıızıl ; eşfer = sarı ; ebyāz= ak; a‘ma =kör, gözsüz ; ebkem =dilsiz ; ‘atşān = susuz; rayyan= sudan doymuş ; hayran = şaşmış; sekeran/sekran= serhoş; cemīl= güzel ; kabīh= çirkin ; kebīr= büyük ; şağīr= küçük ; marīz = hasta; kuvvī = kuvvetli; gānī = zengin; ‘üryān = çıplak; meyt= ölü; yābis = kuru; rātib = ıslak, nemli; bārd = soğuk/suyuk; tām = nokşansız; ahmak = ağılsız, fikirsiz.

D- Ma‘nāsında mübālağa olan ba‘zı ‘Arabca şıfatlar da dilimizde işlenmektedir, bunlara (mübālağa şıfatları) dinilir.

Kezzāb = çok yalan söyleyen; rahīm = çok merhametli.

E- Ma‘nāsı nisbeten çok ileri olan şıfatlar, bunlara (tafdīl şıfatları) diyerler. Bunların şekilleri birdir ve değişmez, başlıcaları :

Ekber, a‘zam = daha büyük, eñ büyük

Aşgar = daha küçük, eñ küçük

Enfes = daha nefīs, eñ nefīs

Eşref = daha şerefli, eñ şerefli

Ahsen = daha güzel, eñ güzel

Ekmel = daha kemālli, eñ mükemmel

Az‘af = daha za‘īf, eñ za‘if

Ahkar = daha hakīr, eñ hakīr

(s. 59)

Eslem = daha selāmet, eñ selāmet

A‘lā = daha ‘āli, eñ ‘āli

Akvai= daha kuvvetli, eñ kuvvetli

Ednā = daha alçak, eñ alçak

Efşah = daha faşīh, eñ faşīh

Eblağ = daha belīğ, eñ belīğ

‘Arabcadan Dilimize Geçen Şıfatlarda Te’ nış.

39- Dilimizde müsta‘mel olan ‘Arabca şıfatlar ister şıfat ve ister isim hâlinde olsun ba‘zan te’ nış alâmeti alırlar.

1- Te’ nış alâmetlerinin eñ mühimi tā-i te’ nış didikleri (e-t) harfidir. Kitâbdan - kâtibe, emirden-âmile, mü’ minden- mü’ mine, kâfirden- kâfire, âkılden-âkıle, muğlağdan- muğlağ, mücerreden-mücerrede, müstaḥşil - müstaḥşile, mütekebbir - mütekebbire, mütercim - mütercime, k (g) gibi nihâyeti teşdîdli veyâ (y) li olan şıfatlar da hiçbir tebdîle uğramadan (e) alırlar:

Râzı=râziye, revâ=revâye, müteselli=müteselliye, müşetted=müşettide gibi şâbit ma‘nâlı şıfatlardan ba‘zılarının mü’ enneşleri aşağıdaki gibidir:

aḥmar - ḥamrâ, eṣfer - ṣafrâ, ebyaz - beyzâ, a‘ma - i‘miyyâ, cemîl - cemîle, ḳabîḥ - ḳabîḥe, kebîr - kebir, ṣağîr - ṣağira, meyt - meyte, yâbis - yâbise, râṭib - râṭibe, tâm - tâme.

İhtâr: Türkce kelimelerde erkeklik, dişilik olmadığına göre ‘Arabcadan dilimize g(k)eçen bu şıfatlarda mü’ enneşlik işlenmemeli.

(s. 60)

‘Arabcadan Dilimize Geçen Ba‘zı Şıfatların Cem‘leri

‘Arabca şıfatların cem‘leri dilimizde müsta‘mel ve birçok ḳā‘idelere tâbi‘dir. Yukarıda zikridilen şıfatlar sırasıyla müsta‘mel olan cem‘ler aşağıda gösterilmiştir.

Müfred	Cem‘	Müfred	Cem‘
kâtib	küttâb, ketebe	dâḥil	dâḥilîn.
mektûb	mekâtîb	ḥâc	ḥâceyn.
âmir	ümerâ	ṭâlib	ṭalebe, ṭâlibîn.
şâhid	şuhûd		
me‘mûr	me‘mûrîn	maṭlûb	maṭlubât.
kā‘in	kā‘inât	ḳâdir	ḳâdirîn.
‘âlim	‘ulemâ	‘âbid	âbidîn.
şâḥib	eşḥâb	ḳâri‘	ḳâri‘în.
vâḳı‘a	vâḳı‘ât	zâ‘id	zâ‘idât.
mevcûd	mevcûdât	mezîd	mezîdât.
sâ‘il	sâ‘ile	kâfir	küffâr, kefare.

‘ārif	‘urefā, ‘ārifān	sābık	sābıkīn.
mes’ul	mes’ulīn	ķāđi	ķuzāt.
		rāvī	rāviyān.
ma’rūf	ma’rūfīn	nāķil	nāķilān.
şāķir	şāķirīn	‘āķil	‘āķilān, ‘uķalā.
ġāfil	ġāfilīn, ġāfilān	ma’ķul	ma’ķulāt.
		menķul	menķulāt.
cāhil	cehele, cūhelā	muşāb	muşābīn.

(s. 61)

mechul	mechulāt	mu’allim	mu’allimīn.
hāşıl	hāşılāt	müderriş	müderrişin.
maḥşul	maḥşulāt	mübeşşir	mübeşşirīn.
‘āzim	‘āzimīn	muşannif	muşannifīn.
sa’id	su’adā	müselles	müsellesāt.
manzūm	manzūmāt	müsellim	müsellimāt.
mes’ud	mes’udīn	muḥarrem	muḥarremāt.
ṭābi‘	ṭābi‘īn	mücerred	mücerredāt.
maṭbū‘	maṭbū‘āt	muḥācir	muḥācirīn.
tābi‘	tebe‘a, tebe‘a	muḥālif	muḥālifīn.
şā’ir	şu‘arā	müctehid	müctehidin.
mecrūḥ	mecrūḥīn	müttefik	müttefikīn.
müslim	müslimīn	müteğallib	müteğallibe.
mü’min	mü’mīn	muḥābir	muḥābirīn.
münkir	münkirīn	mütercim	mütercimīn.
mümkın	mümkınāt		
müdīr	müdīrān		
münci	münciyān		

Şābit sıfatlardan ba‘zıları böyle olur:

aḥmar-ḥamrā; kebīr-kübrā; meriz-merzā; ġani-aġniyā; faķir-fuķarā; meyt- emvāt;
aḥmaķ- ḥumeķā.

Tafdīl Şıfatlarının Cem'leri:

Ekber-ekābir; aşgar- aşāgır; enfes- enāfis;

a'lā- e'ālī ; adnā-adānī; ehsen/aḥsen-eḥāsin.

İhtār: Gerek 'Arabca şıfatlar ve gerek bunların cem'i ve müenneşi diliñ şafvet nāmına isti'mâlde mümkün^[163] mertebe terk idilmeli.

(s. 62)

Basit ve Mürekkebat Şıfatlar.

41- Şıfatlar ba'zen yalnız bir kelimeden ibaret olur. Böyle şıfatlara (basit şıfatlar) dinir.

Ak-kara, sessiz, 'amelī, uçuk, yazma, 'ārif, mechul gibi.

Ba'zen de birden ziyade kelime bir ismi tavşif ider. Böyle **birden ziyade kelimeden teşkil** iden ve bir ismi tavşif iden kelimeler hey'etine (mürekkebat şıfat) diyerler.

Mürekkebat şıfatlar ba'zen bir şıfatla bir isimden ya'ni sadece bir (terkib-i tavşifi)den ibaret olur:

Açıkgöz çocuk (uyanık, becerikli, elinden iş gelen), boşboğaz adam (sarsaklayan, ağzında söz durmayan geveze). Düzdaban misafir (ayağının altı oyuk olmayan, meymenetsiz, uğursuz)

pisboğaz herif (çok yiyen, ekul)

sallabaş Fatma (ihtiyarsız baş sallayan) gibi.

ba'zen de mu'ayyen kâ'ideye göre mürekkebat şıfatlar yapılır:

A- Terkib şıfatlarının nihâyetine (lî/li) edâtı getirilerek mürekkebat şıfat yapılır.

Mevşuf	Mürekkebat şıfat	Terkib-i Tavşifi
adam	ağır başlı	ağır baş+lı
kadın	uzun etekli	uzun etek+li
muḥāsebe	sarı cüzdanı	sarı cüzdan+lı
kişi	gâfil fikirli	gâfil fikir+li

B- Terkib-i tavşifilerde isimle şıfat yerleri değiştiriler.

¹⁶³ [Buradaki isti'mâlde mümkün ifadesi, doğru-yanlış cetvelinde mümkün olarak düzeltilmiştir.]

Bu hâlde isim muzâf hâline getirilir. İş bu ismiñ soñ harfi

(s. 63)

Şāmit (kısa sesli) ise biri (ı/i), şā'it(uzun sesli) ise bir (sı/si) 'ilāve idilerek mürekkeb şıfatlar yapılır.

Şıfat-ı Mevşūfī

açık el	el+i açık = eli açık adam (cömerd, saḥî)
güzel koku	koku+su güzel = kokusu güzel çiçek
açık baş	baş+ı açık çocuk
uzun el ^[164]	el+i uzun hizmetci (biraz hayırsız, biraz uğru)
açık alın	alın+ı açık (utanacak bir kuşūrı olmayan)
yalın ayak	ayak+ı yalın

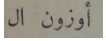
C- Türkce veyā 'Arabca şıfat olduğu hâlde ma'nası tamām olmayan şıfatlarıñ evveline fethe^[165] getirmek şüretiyle mürekkeb şıfatlar yapılır. Böyle şıfatlara mütemmimli şıfatlar da dinür.

Kitābını okuyan çocuk, derdini dağıtan ihtiyār, ḥazīn gözleriyle uzaklara bakan şā'ir, memlekete müstevlī bir derd, ḥakīkatı mu'terīf bir düşmān.

Terkīblerde (kitābını okuyan), (derdini dağıtan), ḥazīn gözleriyle uzaklara bakan, memleket müstevlī, ḥakīkatı mu'terīf, hey'etleri dāḥilinde (okuyan), (dağıtan), (bakan), (müstevlī), (mu'terīf) kelimeleri şıfat iken ma'naları tamām olmadığına göre bunlarıñ evvellerine ma'nalarını tamamlayan birtakım kelimeler, mütemmimler getirilerek mürekkeb şıfatlar yapılmıştır.

İhtār: Derme çatma, yamrı yumru, eğri büğrü gibi mürekkeb şıfatlar şāzdır.

(s. 64)

¹⁶⁴ [Uzun sözcüğünün ilk hecesindeki /u/ sesi, metinde “hemzeli elif” ve “vav” harfi ile yazılmıştır: .

¹⁶⁵ [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *mütemmim* olarak düzeltilmiştir.]

Dilimizde Farsī kā‘idesiyle ve Farsī veyā Arabī kelimelerle yapılan mürekkeb şıfatlar da var bu şıfatlar âtîdeki kā‘idelerle yapılır.

1 - Farsca terkîb ve şıfatıyla da ismiñ kesresi hıẓf idilerek (dilşād) dan (dilşād) = kalbi şād gibi

2 – Terkîb-i tavşîfîlerde isimle şıfatıñ yerlerini değışdirerek: (Büy-ı hoş)dan (hoşbū), (behāy-ı girān)dan, (girānbehā=ağır kıymetli) gibi.

3 - Teşbiye ifāde iden terkîb-i tavşîfîlerde ismiñ kesresi hıdf^[166] idilerek: (mah rū)dan (mahrū =ay yüzlü), (gülçehre)den (gülçehre= gül yüzlü) gibi.

4 – Terkîb-i izāfîler de mütemmimiñ isme taqdîmiyle: (pāye-i āsmān) dan (āsmānpāye) = gök dereceli)

5 - Farsī ism-i mef‘ûllerîñ evvellerine mütemmim getirerek:

(Dîde=görmüş)den ; cihāndîde

(Ālūde=bulaşmış)dan ; ‘amme ālūde gibi

6 - Farsī emr-i hāzırlarıñ evvellerine münāsib bir isim getirerek: (Hāh)dan hayırhāh, (bîn)den (bedbîn) gibi.

İhtâr: Dilimiziñ şafvetini muhāfaza için lâzımdır ki, bu gibi ecnebī kā‘idesiyle yapılan şıfatlar artık isti‘māl idilmesin.

Şıfatlarıñ Ma‘nâlarındaki Dereceler.

42- Şıfatlarıñ delālet itdikleri keyfiyetler başlıca yedi derece olabilirler:

1- ‘Adī Derece: Adī derece ‘alel‘āde şıfatlarıñ ma‘nâsındaki dereceye diyerler:

(s. 65)

Büyük ev, küçük kitāb, kırmızı bayrak terkîblerinde olduğı gibi.

2 - Mübālağa derecesi. Mübālağa derecesi ‘ādi şıfatlara (pek, çok, gāyet pek çok, soñ derece...) kelimelerinden biriniñ ‘ilāvesiyle elde idilir:

Pek büyük defter, çok çalışkan şāgird, gāyet akıllı çocuk, pek çok fā‘ideli iş, soñ derece hayırlı bir tedbîr terkîblerinde olduğı gibi.

3 - Tafdîl derecesi: Bu ma‘nā (eñ, eñ ziyāde) kelimelerinden biriniñ ‘ilāvesiyle hāşıl olur.

¹⁶⁶ [Burada sözcüğün yazımında bir hata söz konusudur. Sözcüğün doğru yazımı *hıẓf* olmalıydı. Bu hata doğru-yanlış cetvelinde bulunmamaktadır.]

Eñ büyük talebe, eñ kırmızı kâğaz, eñ ziyâde büyük ev, eñ ziyâde kırmızı kâğaz, Tafdîl derecesi iki şûretle olur:

Birinci - Mevsûfuñ başka hâllerinde nefsine nispetle şıfatıñ tafdîl derecesi.

İkinci - Mevsûfuñ başkalara nisbetle tafdîl derecesi.

Birinciye mişâl: Bir ana, balasınıñ yanında eñ ziyâde bahtiyârdır.

İkinciye mişâl: Bu ana analar içinde, eñ bahtiyâr anadır.

Görülür ki, birinci muķāyesede (eñ ziyâde), ikinci muķāyesede yalnız (eñ) isti'māl olunur.

4 - Rüşhân derecesi: Bu ma'nā şıfata (daha, daha ziyâde) ta'birleriniñ 'ilâvesiyle olur.

Bu kitâb ötekinden daha fâ'idelidir, bu ev şundan daha ziyâde alçaqdır, Ahmed Hasan'dan daha akıllıdır, cümlelerinde olduğu gibi.

Şıfatlara rüşhân ma'nâsını virmek için dilimizde 'Arabca ve Farscadan alınma daha iki şekil vardır:

(Nefis ü 'azîm) şıfatlarına rüşhân ma'nâsı virmek için enfes, a'zam dinir. Farsî şıfatlarıñ nihâyetine (ter, terîn) kelimeleri getirilir:

(s. 66)

bālā- bālāter; hoş-hoşterîn gibi.

5 - Mübālağalı rüşhân derecesi: Şıfata (pek çok daha) kelimeler hey'etiniñ 'ilâvesiyle bu ma'nā añlaşılr:

Ma'ârif bir memleket için harb sanāyi'inden pek çok daha fâ'idelidir gibi.

6 - Müsāvāt derecesi. Bu ma'nā şıfatdan evvel (kadar) ve buna beñzeyen kelimeler 'ilâvesiyle meydāna gelir:

Ahmed Hasan kadar çalışkandır.

Bu kitâb öteki kadar fâ'idelidir.

İhtâr: Müsāvāt derecesinde bu, şu, o zamîrleri müsāvâtınıñ taraflarından biri olarak bu kelimelerden soñra (kadar) kelimesi gelirse, mezkûr zamîrler (terkîb-i izâfî)dir. İsmiñ mütemmimi (ya'ni muzâfun ileyh) hâlinde kullanılır. O talebe de bunuñ kadar tenbeldir, bu ev şunuñ kadar alçaqdır, bu kitâbda onuñ kadar kıymetlidir gibi.

İhtâr: Bu kadar, şu kadar, o kadar hey'etleri mikdāra delâlet iden taraflar olub, onlar da şıfatlarda müsāvāt derecesi göstererlerse de bu iki şekil arasında ma'nāca hafîf bir fark

vardır. Şöyle ki, bu ikinci şekilde muḳāyese yokdur. Muḳāyese ma‘nāsı virileceği zamān işāret zāmīrleri muḳāfun ileyh şekline girer.

7 - ‘Adem-i rüchān derecesi. (az, pek az, eñ az, daha az) kelimeleriniñ ‘ilāvesiyle: Köpek koyundan az fā’idelidir.

Gümüş nikelden renkce pek az farklıdır.

Bu üç çocuğuñ Aḥmed, eñ az çalışkanıdır.

Demir altundan daha az ağırdır gibi.

(s. 67)

Azlık ve Çokluk Şıfatları.

1- Şıfatlarıñ nihāyetine bir (ce) edātı getirmekle ma‘nālarına azlık virilmiş olur:

ḥafīfce bir daş(az ḥafīf bir daş)

ağırca bir söz (az ağır bir söz)

güzelce bir ev (az güzel bir ev)

2 - Dad veyā renk gösteren şıfatlara (mı/mi^[167]) ‘ilāvesiyle yine azlık gösteren şıfatlar meydāna gelir:

ekşimiş^[168] bir çorba (az ekşi bir çorba)

acımsı bir bal (az acı bir bal)

sarımsı bir gül (az sarı bir gül)

3 - Dad veyā renk gösteren şıfatlara (mtrak/mtrek)¹⁶⁹ ‘ilāvesiyle kezā azlık virilir:

ekşimtrak bir çorba (az ekşi bir çorba)

acımtrak bir bal (az azı bir bal)

sarımtrak bir gül (az sarı bir gül)

¹⁶⁷ [Ek burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde -msı/-msi olarak düzeltilmiştir.]

¹⁶⁸ [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde ekşimsi olarak düzeltilmiştir.]

¹⁶⁹ **mtrak, mtrak: Əqsimtrak, acımtrak.** [Metinde Arap harfleriyle (مترک، متراق) şeklinde yazımı verilen {+mtrak}/{+mtrek} eki ve ekşimtrak (اکشیمترک), acımtrak (آجیمتراق) örnekleri, dipnotta Latin harfleriyle gösterilmiştir: Mtrak, Mtrak: Əqsimtrak, Acımtrak]

4 - Şıfatlara cik **Ciq**, cık **Cık**^[170] 'ilâvesiyle şıfatların ma'nalarında çokluk anlaşılır; böyle şıfat mübālağa derecesine gelmiş olur:

körpecik kızu (çok körpe kızu)

incecik kollar (çok ince kollar)

ufacık eller (çok ufağ eller)

alçacık bir ev (çok alçağ bir ev)

(ufağ ve alçağ kelimelerinin k'ları hızf idilmiştir.

(s. 68)

daracık bir oda (çok dar bir oda)

azacık yimek (çok az bir yimek)

(Bunlarda «dar» ve «az» şıfatlarına zā'id bir -a- gelmiştir.)

Say şıfatlarda da azlık ve çokluk ma'nası olabilir. Bu maşşadı te'min için Azerbaycan şivesinde say şıfatlarının soñuna bir (ce, ca) getirilir:

birce ev, onca kanat, ellice yıl gibi.

İstanbul edebî lisânında yalnız (bir) aşlî 'adedî şıfatının āhırına (icik) lâhıkası getirilir:

biricik evlād, biricik ev gibi

Bundan başka saylarda da ma'düduñ āhırına (cik, cık) getirilir:

üç liracık, iki gömlekcik

Te'kidî Şıfatlar.

43 - Bir kelimededen fazla kelimelerle vücūda gelen ba'zı şıfatlar var ki, 'ilâve idilen kelime ma'nasız olup şıfatın ma'nasını kuvvetlendirir.

Böyle şıfatlara mü'ekked şıfatlar dinir. Bu şekil şıfata mübālağa ma'nası virer.

Mü'ekked şıfatlar şu sūretle vücūda gelir:

Şıfatın birinci hecesine (p, m, s) harflerinden biri ilhāk idilir:

apağ (tamāmiyle ağ)

apacık

sapsarı

¹⁷⁰ [Metinde +cik eki Arap harfleriyle şu şekilde yazılmıştır: Arap harfleriyle yazılan {+cik} ekinin hemen yanında Latin harfli yazımı verilmiştir: . Aynı şekilde {+cık} eki, metinde Arap harfleriyle şeklinde yazılmış, yanında Latin harfli yazımı verilmiştir:]

kapkara

sapsağlam

kıpkırmızı

kıpkızıl

(s. 69)

kupkuru (tamāmiyle kuru)	sımsıkı (tamāmiyle sıkı)
up uzun	tam takım
sip sivri	kas katı
dip diri	tas tamām
bom boş	bes belli
bem beyāz	büs bütün

(s. 69)

dimdik	mos mor
yem yeşil	mas mavi
bam başka	yus yuvarlak
sim siyāh	kıs kıvrak
yam yassı	

şāz olarak şu şıfat-ı mü'ekkedeler de müsta'meldir.

sır sıkılam (tamāmiyle ıslak)

çırılçıplak (tamāmiyle çıplak).

Ta'yinî Şıfatlar.

44 - İsmiñ evveline gelib onuñ ma'nāsına teşir iden ve ma'nāca isme bağlanan kelimelere 'umūmiyetle şıfat diyoruz; bu şıfatlarıñ bir cinsi var ki, ismiñ ma'nāsındaki bir hāli bir keyfiyeti göstermeyi ancak isimlere bir nev'i mu'ayyenlik virerler. Meşelā: Kitāb denilmiş olsa. Bu kelimeniñ ma'nāsı her cihetden ve tam ma'nāsıyla mübhem ve ğayri mu'ayyen olur. Ama (bu kitāb) didikde kitāb ta'yin idilmiş olur. (İki kitāb) disek yine hiç olmazsa kitābıñ tekrār itdikini söyleyerek kitāba bir mu'ayyenlik ma'nāsı virilmiş olur.

Kezā (hangi kitāb) didiğimiz zamān güyā kitāb mefhūmu zihnımızde mu‘ayyen olup o mu‘ayyen kitablardan biri su‘āl idilmektedir ki, böylece yine kitāba bir nev‘i

(s. 70)

Mu‘ayyenlik virilmiş olur, bu sūretle isimlere bir nev‘i mu‘ayyenlik viren kelimelere (ta‘yīn-i şıfat) dinir.

Ta‘yīnī şıfatlar üç nev‘idir: İṣārī şıfatlar, ‘adedī şıfatlar, mübhem şıfatlar.

İṣārī Şıfatlar veyā İṣāret Şıfatları.

45 - İsimlerin^[171] medlüllerine işāret sūretiyle mu‘ayyenlik viren kelimelere işāret şıfatları diyerler.

İṣāret şıfatları şunlardır: Bu, şu, o, hemīn, hemān, işbu, bu hemīn, iş bu eñ yakın bulunan medlüllerine işāret için kullanılır. Bu kitāb, hemīn adam, işbu tezkere gibi.

Şu, nisbeten biraz uzakda olan medlüllere işāret ider.

Elimizdeki kitābdan biraz ötede masamızın ötesinde duran kitāba işāretle (şu kitāb) didiğimiz de nisbeten biraz uzağı göstermiş oluruz.

(O) daha uzağa işāret içindir: O gün, o binā, o tedbīrler gibi

Bu şıfatların mevşūflarına işāret kelimesinden olarak (müṣār) da dinir. İṣāret şıfatları hiçbir zamān cem‘lenemez.

İḥṭār: Hemīn, hemān Farsca olduklarına göre tamāmen terk idilmesi ve (işbu) nuñ da resmī lisānda ḥārice çıkarılması lāzımdır.

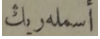
‘Adedī Şıfatlar veyā Say Şıfatları.

46 - Say şıfatları, isimlerin medlüllerini ‘aded i‘tibārıyla tecdīd ve ta‘yīn eyleyen şıfatlardır. Bunlara (‘aded) veyā (say) da dinir.

Say şıfatları üç dürlüdür: Aşlī, rütbi, tevzī‘ī

Aşlī say şıfatları bildiğimiz saylardır.

Birden bir milyara kadar saymak için kullanılan ve ḥesābda tama

¹⁷¹ [İsimlerin sözcüğünün ilk sesi hemzeli elif ile gösterilmiştir. Ancak burada dikkat çeken durum *isim* sözcüğünün metindeki hiçbir yerde hemzeli kullanılmayıp yalnızca burada kullanmış olmasıdır: .]

(s. 71)

-Vaşfiyla tavşif idilen aşlî say şıfatları yigirmi ikidir:

Bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, doğuz, on, yigirmi, otuz, kırk, elli, altmış, yetmiş, seksen, doğsan, yüz, biñ, milyon, milyār.

Birden ona kadar başîf kelimelerle edā idilir ve bunlara (āḥād-birler) dinir. On, yigirmi, otuz, kırk, elli, altmış, yetmiş, seksen, doğsan kelimelerine (‘āşerat-onlar) diyerler.

‘Aşerāt aralarındaki sayları ifāde itmek için ‘aşerāt gösteren kelimedenden soñra birleri gösteren kelimeler getirilir: On bir, on doğuz, yigirmi beş, otuz sekiz gibi.

Yüzden biñe kadar olan sayları göstermek için yüzden soñra ‘aşerātı gösteren, ondan da soñra āḥādî gösteren kelimeler gelir: Yüz otuz dört gibi. Eğer sözler tekerrür iderse yüzden evvel tekerrüri gösteren kelime gelir. Üç yüz seksen altı gibi.

(Bir biñ)de (bir yüz)de olduğu (bir) ḥızf idilir ve biñden küçük saylar yüzdeki kā‘ideye göre ‘ilāve idilir. Biñ üç yüz kırk iki, sekiz biñ iki yüz otuz doğuz gibi.

Biñler tekerrür iderse evveline birden doğuz yüz doğsan doğuz yüze kadar olan saylar gelir.

Yarım, üç de bir, beşde bir kelimeleri vāḥidiñ eczāsını gösteren aşlî say şıfatlarıdır ki, bunlara hesabda (kesir) diyerler.

Say şıfatlarının mevsūflarına (ma‘dūd) da dinir.

Say şıfatları ve ma‘dūdları cem‘lenemezler.

(s. 72)

Aşlî say şıfatlarının ma‘dūdları ḥızf idildiği ḥâlde yine say şıfatları cem‘lenemezler.

Üç kardeşim var, üçü de evdedir. Cümlelerinde olduđu gibi ba‘zen ma‘rūf ve ma‘lūm ma‘dūdlarına say şıfatları kullanılmaktadır ki, o zamān bu saylara cem‘ edātı ‘ilāve idilir. Ma‘lūm olan üç şahısdan bahş iderken (üçler) dinir. Dört ma‘lūm nümāyende (mümeşşil) niñ teşkîl itdik(ğ)i konferansa «dörtler konferansı» demişlerdi.

(yediler), (kırklar) gibi ta‘bîrler de böyledir.

Ma‘dūdlar ma‘lūm ve mu‘ayyen oldukları zamānda cem‘ edātı alırlar.

iki kardeşler (ma‘lūm olan iki kardeş)

üç aylar (ma‘lūm ve mu‘ayyen olan üç ay: receb, şa‘bān, ramazān).

Ma'dūdun cem' edâtı olması onun muhâtablarca da ma'lûm ve mu'ayyen olduğunu gösterir. O hâlde iki kardaşlar demek (O herkesin bildiği kendilerinden bahş idilen iki kardaş) demek olur.

Say şıfatlarını ve ma'düdlarını cem'lendirmek de herhâlde çok ihtiyâtlı olmalıdır.

Rütbî Say Şıfatları.

47 - Rütbî say şıfatları ta'yîn itdikleri isimlerin dereceleri, kaçınıcı olduklarını gösterirler. Bu şüretle ta'yîn olunan isim az-çok mevşûf hâline gelmiş olur. Bu sebeble rütbî say şıfatları (vaşfî 'adedler) de dinir.

Rütbî say şıfatları veyâ vaşfî 'adedler aşlî say şıfatlarının nihâyetine (ncı/nci) edâtının 'ilâvesiyle vücûda gelir.

(s. 73)

Birinci şâgird, ikinci kitâb, üçüncü defter, sekseninci gün, yüzüncü mes'ele gibi.

Rütbî say şıfatlarının ta'yîn itdikleri isimler (cem') edâtı almazlar.

Rütbî say şıfatları tamamîyle şıfat gibi isti'mâl idildiklerinden, mevşûfları hızf idilerek kendileri ismin yerini dutarlarsa, cem'lenebilirler.

Birinciler, beşinciler gibi.

İhtâr: (İlk =birinci), ortanca (=ortadaki), sonuncu kelimeler şâz olarak say şıfatlarından hesâb idilirler.

Tevzî'î Say Şıfatları.

Ma'düdların musavî kısımlara ayrıldığı, parçalara tevzî'î olduğunu gösteren say şıfatlarına tevzî'î say şıfatları diyerler.

Tevzî'î say şıfatları, nihâyeti şâmit(kısa sesli) bir harf olan aşlî say şıfatlarına bir (er), nihâyeti şâ'it (uzun sesli) olan aşlî say şıfatlarına bir (şer) lâhikasının 'ilâvesiyle elde edilir.

Say şıfatlarının âhengine göre (er, ar) ve (şer, şar) gibi telaffuz edilir. Çocuklardan her birine birer kitâb virdim. Her çocuğa ikişer kalem viriniz. Her gruba^[172] onar asker

¹⁷² [Burada sözcüğün yazımında bir hata söz konusudur. Sözcüğün doğru yazımı *gruba* olmalıydı. Bu hata doğru-yanlış cetvelinde bulunmamaktadır.]

ayrıldı. Her odada altışar pencere var gibi. Bu şekildeki say sıfatlarından sonra bir isim bulunmazsa bunlar say sıfatı olmakdan çıkıp zarf hâline gelirler, ya'ni zarf olurlar ve mükerrer olarak söylenirler.

Talebeler üçer-üçer g(k)eçdi, ikişer ikişer geliñiz.

(s. 74)

Cümlelerinde üçer-üçer ve ikişer- ikişer sözleri hâldir, sıfat değildir; Çünkü tevzî'î say sıfatları mevşûfları hızf idilmez.

Arabcadan geçip dilimizde ba'zen işlenilen say sıfatları şunlardır.

Evvelâ aşlî say sıfatları:

vāḥid (bir) işneyn (iki) selāse- selās (üç) erbe'a-erba' (dört) ḥamse- ḥams (beş) sitte-sitt(altı) seb'a- seb' (yedi)- semāne- semān (sekiz) tis'a- tis' (dokuz) 'aşre-'aşer(on) işnā 'aşer (on iki) 'ışrīn (yigirmi) selāşīn (otuz) erbā'īn (kırk) ḥamsīn (elli) sittīn (altmış) seb'īn (yetmiş) semānīn (seksen) tis'īn (doksan) mi'eye (yüz)/mā'it 'elf (biñ) āḥād (biñler) 'aşerāt (onlar) mat (yüzler), ulūf (biñler). Mişaller:

ekānīm-i selāse=üç uknūm = ḥristiyanların zu'm itdikleri anā, oğul, rūḥ'ul muḳaddes 'enāşır-ı erba'a = dört 'unşur = ḳadīm-i tıbb'ıyyūnuñ za'imine göre kā'inātūñ aşlī olan dört mādde āb, āteş, ḥāk, bād; ya'ni su, od, toprak, hava

cihāt-ı erba'a= dört cihet= şimāl, cenūb, şark, ğarb.

evḳāt-ı ḥamse= beş vakit= şabāḥ, öğle, ikindi, akşām, yatsı.

havās-ı ḥamse= beş ḥasse= bāşıra, sāmi'ā, lāmise, zā'ika, şāme.

cihāt-ı sitte= altı cihet = şimāl, şimāl-i şarkī, cenūb-i şarkī, cenūb, cenūb-i ğarbī, şimāl-i ğarbī.

sitte-i şevr= sevr burcunuñ altı günü. kışın ikinci ay ibtidāsında soyuğu çok sert altı gündür.

'aşere-i mübeşşire= on adamdır ki güyā hayatlarında hiç ḳuşūrları

(s. 75)

olmayan, itdikleri iyilikleri ḳabaḥātlerini örttüğü, peygamber tarafından i'lān idilmiş.

'aşer= Ḳur'āndan herhangi on āyet

imām-ı işnā-i 'aşera= on iki imām

tekmīl-i şelāşīn= ayıñ otuz gününü tamāmlayan^[173]

erba'īn= kışıñ ilk kırk günü ki, buna halk arasında büyük çile dinir.

hamsīn = kışıñ soñ elli günü ki, bunun ilk otuz gününe küçük çile diyerler.

sittin sene= altmış yıl uzun müddetden kināyedir.

‘Arabca rütbi say sıfatları dilimizde daha çok işlenmektedir.

Rütbi say sıfatları şunlardır:

Müzekker	Mü’enneş	Türkcesi	
evvel	evvelī	birinci	evvelā
şānī	şāniye	ikinci	şāniyen
şelāş	şālişe	üçüncü	şālişen
rābi‘	rābi‘a	dördüncü	rābi‘ān
hāmīs	hāmīse	beşinci	hāmīsan
sādis	sādīse	altıncı	sādīsan
seb‘	seb‘a	yedinci	seb‘ān
şemān	şemāne	sekizinci	şemānen
tāsi‘	tāsi‘a	doğuzuncu	tāsi‘ān
‘āşir	‘āşirā	onuncu	‘āşiran

Dilimizde ‘Arabca kesirler de müsta‘meldir; başlıcaları:

nışf= yarım, şülüş= üçde bir, rub‘=dörtde bir, hūms= beşde bir,

(s. 76)

Sūdüs= altıda bir, sub‘= yedide bir, şümün= sekizde bir, tus‘= doğuzda bir, ‘uşr= onda bir.

Dilimizdeki Farsī say sıfatları Türkçemizde nādiren işlenilen Farsī say sıfatları şunlardır: Yek (bir), dū(iki), se (üç), çehār (dört), penc(beş), şeş (altı), heft(yedi), heşt(sekiz), bist (yigirmi), heştād (seksan), şad (yüz), hezār (biñ)

Ba‘zı Farsī kesirler de isti‘māl olunur:

Nīm, nīme (yarım), çāryek (dörtde bir), heft yek (yedide bir) gibi.

¹⁷³ [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *tamamlamak* olarak düzeltilmiştir.]

‘Arabca, Farsca say şıfatları gitdikce dilimizde azalmaktadır ve azalmalıdır.

Mübhem Şıfatlar.

İsimlerin evveline gelib onlara mübhem ve ‘umūmī bir mu‘ayyenlik viren kelimelere (mübhem şıfat) dinür. Dilimizde mübhem şıfatlar çok ise de eñ ziyāde müsta‘mel olanları şunlardır:

hiç- Hiçkes kendisini her şey’iñ ‘ālimi ‘add idemez.

her- Herkes okumalı.

bir- Bir gün size misāfir geleceğim.

hangi- Hangi evde^[174] oturursunuz?

herhangi- Herhangi kalem elime alırsam güzel yazamayorum.

hangi bir- Hangi bir söz te’şīrsiz kalmıştır?

herhangi bir- Herhangi bir adam çalışırsa, terakķi ider.

başka- Başka yerler bizim memleket kadar güzel değildir.

diğer- Bir diğer rivāyet bizim fikrimiziñ doğru olduğunu gösterdi.

(s. 77)

sā’ir- Sā’ir insānlar da bizim gibidir.

‘aynı- ‘Aynı gün size İstanbul’da rast gelmişdim.

her bir- Her bir şahış kendi vazīfesini bilmelidir.

hiçbir- Hiçbir me’mūr kânünsuz iş göremez.

birçok- Birçok hāstalıkların kolaylıkla öñü alınabilir.

nasıl- Sen nasıl adamsın?

öyle- Öyle iş olmaz.

şöyle- Şöyle yazılar halk için fā’ideli olmayabilir.

böyle- Böyle sözlere kulak virmem.

öyle bir- O gün öyle bir yağmūr yağdı ki, soğaklardan g(k)eçilmez oldu.

şöyle bir- Şöyle bir naşīhat viriñiz.

böyle bir- Böyle bir va’d ile siz beni bekletdiñiz.

kaç- Kaç gündür ki, sizi görmedim.

birkaç- Birkaç gün soñra inķılāb bayramı olacak.

¹⁷⁴ [Evde sözcüğünün kökü olan ev; “hemze”, “he” ve “vav” Arap harfleriyle yazılmıştır:

ba‘z, ba‘zı- Ba‘z adamlar kendilerini div aynasında görürler.
birtakım- Birtakım çocuklar sokaklarda kalmışlar.
nice- Nice yüzler gördüm, g(k)eçdi ben unuttum.
hayli- Ma‘ārif mağāzasından mektebimize hayli defter geldi.
falān- Falān gün geleceğimdir, siz bana va‘d itmişdiñiz.
bütün- Bütün bir ayı Ruscaya çalışmakla g(k)eçirdim.
tekmīl- Tekmīl mektebler kend taşarrufatı işleriyle ‘alākadār olmalıdırlar
‘umūm- ‘Umūm köylerimiz ma‘ārif istiyor.
çend- Çend senedir ki, ziyālī kuvvetimiz sür‘atle artıyor.

(s. 78)

(Bir) kelimesi bir miqdārı ta‘yīn için kullanılsa, ya‘ni vāhidi göstererse (aslī say) şıfatı olur.

Bizim kendimizde bir (ya‘ni yalnız bir dane) mekteb var, mektebde Almancaya haftada yalnız bir gün çalışıyoruz cümlelerinde olduğu gibi.

(Herhangi bir) ma‘nāsına geldiği zamān mübhem şıfat olur: (Bir gün size geleceğim) cümlesinde olduğu gibi.

(Bütün) kelimesi (tamām, eksiksiz) ma‘nāsına geldiği zamān tavşīfī şıfat olur.

Ahmed bugün bir bütün karpuz yedi^[175]. Cümlesinde olduğu gibi.

İsme mübhem bir mu‘ayyenlik virdiği zamān mübhem şıfat olur:

Bu sene bütün karpuzlar dadsızdır gibi. (‘umūm ve tekmi) cem‘ hālinde bir isimden veya bir ism-i cem‘den evvel gelirlerse, mübhem şıfat olurlar;

‘Umūm ev halkı, tekmi insanlar gibi.

Sā‘ir yerlerde başka vazīfe görürler. Başlanılan iş tekmi itmeli. (‘Arabca maşdar).

‘Umūma karşı yalan söylenmez (isim), hangi; nasıl, kaç şıfatları istifhām için kullanıldıklarına bināen bunlara (istifhām şıfatları) dinir. Meşelā:

Hangi evde oturursunuz?; gelen nasıl adamdı?; kaç gün sonra gideceksiniz? gibi.

Çend şıfatı çok nādir isti‘māl idilir: Hiç, her, bir, herhangi bir, her bir, hiçbir, öyle bir, şöyle bir, böyle bir, birkaç, çend şıfatlarından sonra gelen isimler cem‘lenemez.

Hangi, başka, diğer, sā‘ir, ‘aynı birçok, nasıl, öyle, şöyle, böyle, kaç, ba‘zı, birtakım, hayli, falān, bütün, tekmi, ‘umūm kelimelerinden sonra gelen isimler (mevşūflar) icābında cem‘lenebilir.

¹⁷⁵ [Yedi sözcüğünün kökü olan ye- fiili, metinde yi- biçiminde iki “ye” harfiyle yazılmıştır: .

(s. 79)

Bunlardan birtakım ve (sā'ir) sıfatlarının mevşūfları dāimā cem' hālinde olur. (Birçok) kelimesinin mevşūfu ise hemān dāimā cem' hālinde bulunur.

Terkīb Şıfatı.

49 - İsimle şıfatdan meydāna gelerek mu'ayyen ve tek bir şe'ye delālet iden kelime hey'etine (terkīb-i tavşīfī) dinir.

Türkcede şıfat evvel, mevşūf soñra gelir: Uzun yol, añaşlar söz, süzgün gözler, uzun boylu adam, dersini bilen talebe, bu defter, üç kitāb, herkes gibi.

Tavşīfī terkīb ile izāfī terkīb arasında farklar var:

1) Terkīb-i izāfī doğrudān- doğruya iki isimden meydāna gelir. Terkīb-i tavşīfī ise bir şıfatla bir isimden teşkīl ider.

2) Terkīb-i izāfīde ikinci ismin nihāyetinde dā'imā (ı/i, sı/si) edātı bulunur. Birinci kelimenin nihāyetinde de ba'zen (k, ik) edātı hızf idilebilir ve ba'zen de hiç bulunmaz.

3) Terkīb-i izāfīde her iki kelimenin ayrı- ayrı medlülü nazara alınır.

Terkīb-i tavşīfī de ise bütün hey'etin ma'nası tek olur.

4) Terkīb-i izāfīde birinci kelime edatsız olursa, terkīb-i teşkīl iden iki kelime arasına (bir mübhem şıfatı giremez), terkīb-i tavşīfī de ise girebilir.

Meşelā:

1) Kitābın cildi (kitāb ve cild her ikisi isimdir) terkīb-i izāfī edātlıdır. Birinci nev'

2) Kitāb cildi. Kitāb ve cild her ikisi isimdir. Terkīb-i izāfī edatsızdır. (İkinci nev') bu ikinci mişālde birinci kelimenin edātı hızf idilebilmiştir.

(s. 80)

3) Çınar ağacı. Çınar ve ağaç isimdir. Birinci kelime edāt alamaz (üçüncü nev‘). Çınar ağacı, limon ağacı, ceviz ağacı hey‘etleri çınar viren, limon viren, ceviz viren ağac ma‘naları kaçd idildiklerine göre her iki kelimeniñ ma‘nāsı nazara alınur dımekdir.

4) Sarı çiçek sözünde, sarı ayrı bir şey‘e delālet itmez. Her iki kelimeniñ bir tek ma‘nāsı var ki, o da çiçektir. Kızıl yüzük de böyle.

5) Kitābın cildi. Bir kitābın cildi, kitābın bir cildi, bir kitābın bir cildi. dinilebilir.

Terkīb-i izāfide birinci kelimeniñ edātı hızf idilirse, iki kelime arasına (bir) giremez. Bir kitāb cildi dinür, kitāb bir cildi dinmez. Buna göre altun yüzük, toprak dīvār sözleri terkīb-i tavşīfidir; çünkü altun bir yüzük, toprak bir dīvār dinilebilir.

Türkce terkīb-i tavşīfī, Türkce kelimelerden yapılabildiği gibi ‘Arabcadan ve Farscadan dilimize g(k)eçen kelimelerle de yapılabilir.

Meşelā: Doğru söz, ‘ālī binā, cesīm dağ, büyük teşebbüs, nīk nām , nevrüz, ‘āciz peder, ābād şehir, dilhūn kıardaş, ölmüş birāder gibi.

‘Arabca Terkīb-i Tavşīfī.

Dilimizde ba‘zı Arabca terkīb-i tavşīfīler de işlenmekdedir. Arabca terkīb-i tavşīfīlerde mevşūf evvel, şıfat soñra gelir ve ekşeriyā şıfatlar eliflāmlı olurlar.

Eñ çok işlenen ‘Arabca terkīb-i tavşīfīler şunlardır:

(s. 81)

muħarremü'l ħarām	ħarām olan muħarrem	<i>muħarrem-ul-ħaram^[176]</i>
şeferü'l ħayr	ħayırlı olan şefer	<i>şefar-ul-xajr</i>
rebi‘u'l evvel	ilk rebī‘	<i>rabiul əvvəl</i>
rebi‘u'l āħir	soñ rebī‘	<i>rabiul axir</i>
cemādiye'l evvel	ilk cemādī	<i>cəmədijəl yla</i>
cemādiye'l āħir	soñ cemādī	<i>cəmədiyəl uxra</i>

¹⁷⁶ [Bu sütundaki sözcükler metindeki Latin ve Kiril harfleriyle yazılmıştır.]

recebū'l ferd	tek receb	<i>rəcəbul fərd</i>
şa'banū'l müezzəm	büyük şa'bān	<i>Şə, banul muəzzəm</i>
ramazānū'l mübārək	mübārek ramazan	<i>rəmāzanəl mubarəq</i>
şevvālū'l mükərrem	mükarrem şevvāl	<i>Şəvvalul muqərrəm</i>
zilkā'idetū'l hārām	hārām olan zilkāde(zilkā'ide)	<i>zilkə,dətil həram</i>
zilhiccetū'l hārām	hārām olan zilhicce	<i>zilhəccətil həram</i>
ka'ibetū'l mu'allā	mu'allā olan ka'ibe	<i>qə'bətul muəllā</i>
meşhedū'l muqaddes	muqaddes meşhed	<i>məşhədul mukəddəs</i>
muḥammedū'l emīn	emin olan muḥammed	<i>muhəmmədul əmin</i>
Kitābu'l Muqaddes	Muqaddes Kitāb (İncil)	<i>Qitabul Mukəddəs</i>

Türkcede isti'māl idilmiş olan Arabī terkīb-i tavşīfīlerde mevşūfların ya'ni birinci kelimelerin nihāyetleri maẓmūm (u)^[177] okunur. 'Arabī terkīb-i tavşīfīlerde sıfat ve mevşūfuñ Arabca olmaları şartdır.

İhtār: Türkcede böyle terkīblerden ictināb idilmesi müreccahtır.

Fars Terkīb-i Tavşīfīleri.

Türkcede Farsī kâ'idesiyle yapılmış terkīb-i tavşīfīler de vardır. Bunlar 'Arabca terkīblerden daha çok ve daha rāyicidir.

Farsī terkīb-i tavşīfīlerde de mevşūf evvel sıfat soñra gelir. Farsī terkīb-i tavşīfīler, Farsī terkīb-i izāfīlerle beñzerler. Binā'en'aleyh Farsca terkīb-i tavşīfīlerde mevşūfuñ nihāyeti kesre ile hārekelenir. Ancak burada ikinci kelime, ṭabī'ī sıfatdır.

(s. 82)

Farsī terkīb-i tavşīfīlerde sıfatlar 'Arabca olursa, muṭābıkata ri'āyet olunur; şöyle ki:

1) Mevşūf mü'ennes-i ḥaḳīkī olursa, sıfat da mü'ennes olur, meşelā:

'abd-ı 'aciz (sıfat ve mevşūf müzekker) 'aciz kıl, zevce-i mütəharrime (sıfat ve mevşūf mü'ennes) muḥterem zevce.

¹⁷⁷ [Metinde parantez içinde verilen /u/[ü] sesi Latin harf ile gösterilmiştir: (u).]

2) Mevşūf mü'enneş-i semā'ī olursa, şıfat ekşeriyā mü'enneş olur, meşelā:

yedd-i beyzā= beyāz el (yedi kelimesi vücūd-ı beşerdeki diğer çift 'üzüvlar gibi mü'enneş-i semā'īdir.

3) Mevşūf cem' olursa, şıfat ekşeriyā mü'enneş olur. (Çünkü cem' -i mü'enneş i'tibār idilir) Meşelā:

hükemā-yi sālīfe = g(k)eçmiş hükemā.

kurūn-ı āhire = soñ kurūnlar.

eṭbā-yı hāzıka = hāzık eṭbā.

riyāziyyūn-i meşhūre = meşhūr riyāziyyūn.

fuḳarā-yı kāsıbe = kāsıb fuḳarā.

mevşūf cem' olduğu zamān şıfat ba'zen cem' hālinde gelir.

meşelā: 'ulemā-yı ṭabī'ıyyūn = ṭabī'at şinās 'ālimler.

felāsife'-i dehriyyūn = dehri felāsife.

ağniyā-yı şākirūn = şükür idici ağniyā, gibi.

Mevşūf teşniye olursa, şıfat da ba'zen teşniye olur, zāviyetān, dāhiltān gibi.

Nihāyetinde (e) olan Farsī isimlerden yapılan terkīb-i vaşfīlerde şıfatlar mü'enneş olamaz, «endīşe-i mü'ellime» dinmez, endīşe-i müellim (elem virici endīşe) dinür. Farsī şıfatlara (te'nīs-i tāsī) lāhiḳa olamaz, çünkü Farscada müzekker, mü'enneş yoktur.

(s. 83)

Şimdiki hālde Türkcemizde eñ çok müsta'mel Farsca terkīb-i tavşīfīler ve şekilleri aşağıda gösterilmiştir.

medeniyet-i hāzır = hāzırki medeniyet.

kurūn-ı evvelī = ilk kurūnlar.

kurūn-ı vüştī = orta 'aşırılar.

kurūn-ı āhire = soñkü (sonki) 'aşırılar.

'aşr-ı hāzır = şimdiki 'aşır.

inkılāb-ı āhīr = soñ inkılāb.

heyecān-ı bedī'ī = bedī'ī heyecan.

sanāyi'-i nefīse = güzel san'atlar.

şervet-i medeniyye = medenī şervet..

lisān-ı millî = millî lisān

kıymet-i aşliyye = aslî kıymet.

kıymet-i izāfiye = izāfî kıymet.

terkîb-i izāfî = izāfî terkîb.

şîfat-ı ta'yîniyye = ta'yîn-i şîfat.

külâh-ı frengî = Freng mensûb külâh (Âzerbaycan halkı dilinde **qulâfirânqi**^[178] şekline girmiş bir^[179] nev' i dām örtüsü).

ğül-ı yabânî = Yabânî ğül (Azerbaycan halkı dilinde **gulâjbani**^[180] şüretinde telaffuz idilir).

refîka-i muhtereme = muhterem refîka.

yâr-ı vefâdar = vefâdar dost.

timûr-ı lenk = aksak timûr.

zât-ı 'ālî = 'ālî zât.

serdâr-ı a'zam = büyük serdâr.

(s. 84)

mesele-i 'azimâ = büyük mes'ele.

hayât-ı haqîkîye = haqîkî hayât.

mu'allimîn-i muhtereme = muhterem mu'allimler.

baht-ı nāsâz = nāsâz baht.

baht-ı siyâh = kara baht.

merd-i dānâ = bilgili adam

tıfl-ı nādān = bilgisiz çocuk

dest-i mübârek = mübârek el

bâr-ı girân = ağır yük

tâcir-i derbendi = derbendli tâcir

sa'dî-i şîrâzî = Şîrâzlı Sa'dî

molla-yı rûmî = rumlu molla

¹⁷⁸ [Metinde *külâh-ı frengi* sözcüğü Arap harfleriyle şu şekilde yazılmıştır: **کلاه فرنگی**. Sözcüğün açıklamasında Latin harfleriyle yazılışı da verilmiştir: **qulâfirânqi**.]

¹⁷⁹ [Eserde düzeltilmesi gereken tabloda bulunan *ber* ve *bir* sözcüklerinin yazımı aynı olduğu için anlamdan yola çıkılarak verilmiştir.]

¹⁸⁰ [Metinde *ğül-ı yabânî* sözcüğü Arap harfleriyle şu şekilde yazılmıştır: **غول یابی**. Sözcüğün açıklamasında Latin harfleriyle yazılışı da verilmiştir: **gulâjbani**.]

ebūnaşr-ı farābī = farāblı Ebū Naşr
‘ömer-i hayyām = çadircı ‘Ömer
fuzūlī-i baġdādī = baġdadlı Fuzūlī
riyāzī-i şehir = meşhūr riyāzī
şā‘ir-i meşhūr = meşhūr şā‘ir
idāre-i hāzıra = şimdiki idāre
fuķarā-yı kāsibe = kāsıb fuķarā
mekātīb-i leyliye = gicelik mektebler gibi.

İht̤ar : Bu şüretle Fars k̤ā‘idesi üzerine yapılan terkīb-i tavşīfīleriñ k̤atī‘en isti‘māl idilmemesi ve bunlarıñ yerlerine Türkce terkīb-i tavşīfīler işlenmesi şiddetle tavsiye olunur.

(s. 85)

Żamīr

50- Żamīr, ismiñ ‘avażında işlenen kelimeler.

Żamīriñ fā‘idesi bir cümle veyā ‘ibārede aynı ismi tekrār itmemekdir.

Meşelā: (Settar her gün hem mektebe gidiyor, hem atasına kömek idiyor; Settar ġayretli bir çocukdur) ‘ibāresinde iki dane (Settar) ismi vardır. Bu (Settar) ismini tekrar itmemek için onuñ yerini dutmak üzere (O) żamīrini getirerek (Settar her gün hem mektebe gidiyor, hem atasına kömek idiyor; O ġayretli bir çocukdur) diriz. İşte (Settar) isminiñ yerinde kullandığımız (O) kelimesi żamīrdır.

Żamīrler hangi ismiñ yerini dutarlarsa, o isme żamīriñ (merci‘i) diyerler. Yukarıki ‘ibārede (O) żamīri (Settar) isminiñ yerini dutduğundan (Settar) ismi (O) żamīriñ merci‘idir.

51- Beş dürlü żamīr vardır:

Şaḡış żamīrleri, işāret żamīrleri, mülkī żamīr, rabṭ żamīri, mübhem żamīrlerdir.

52- Şaḡış żamīrleri - isimleriñ yerini dutmakla berāber şaḡış gösteren żamīrlerdir.

Şaḡış - isimleriñ kelāmda dutukları yer dımeķdir. Üç şaḡış vardır.

Birinci şaḡış - bir sözü söyleyen kimsedir ki, buna (mütekellim=söz söyleyen) diyerler.

İkinci şahıs - kendisine söz söyleyen kimsedir ki, buna (muḥāṭab) diyerler.

(s. 86)

Üçüncü Şahıs- özü hâzır olmadığı hâlde ondan bahş olunan kimsedir ki buna (ğāyb) diyerler.

Şahıs zamīrleri şunlardır:

mütekellim için: ben

muḥāṭab için : sen

ğā'ib için: o

Bunların cem'leri cem' kâ'idesinin hâricinde olarak (biz, siz, onlar)dır.¹⁸¹) Şahıs

zamīrlerinin bir de mü'ekkid şekilleri vardır ki şunlardır:

mütekellim için: kendim, özüm

muḥāṭab için : kendiñ, özüñ

ğā'ib için: kendi, özü

Bunların cem'leri:

kendimiz = özümüz

kendiñiz = özüñüz

kendiler = özleri, olur.

Şahıs zamīrleri isimler gibi muhtelif hâllere girerler, yalnız muzāf olamazlar.

Mücerred	ben	sen	o	biz	siz	onlar
- -	beni	seni	onu	bizi	sizi	onları
- -	bana	sana	ona	bize	size	onlara
- -	bende	sende	onda	bizde	sizde	onlarda
- -	benden	senden	ondan	bizden	sizden	onlardan
- -	benimle	seniñle	onuñla	bizimle	siziñle	onlarla
- -	benim için	seniñ için	onuñ için	bizim için	siziñ için	onlar için
Muzāfun ileyh	benim	seniñ	onuñ	bizim	siziñ	onlarıñ

¹⁸¹ (*Anadolu ve Azerbaycan'da (o) zamīriniñ cem' i (olar) şüretinde olarak da işledilmektedir.

(s. 87)

Şaḥıṣ zāmīrleri bir ismiñ mütemmimi, ya‘ni muḏāfun ileyh oldukları zamān gerek özleri ve gerekse isim, muḏāfun ileyh ve muḏāf kā‘idesiniñ ḥāricinde olarak aşağıdaki şekli alır:

Müfred	Cem‘
benim evim	benim evlerim
seniñ eviñ	seniñ evleriñ
onuñ evi	onuñ evleri
bizim evimiz	bizim evlerimiz
siziñ eviñiz	siziñ evleriñiz
onlarıñ evi	oñların evleri) ¹⁸²

Şaḥıṣ zāmīrleri bir ismiñ mütemmimi ya‘ni muḏāfun ileyh olduğu zamān ḥıẓf da idilebilir.

defterim	defteriñ	defteri
defterimiz	defteriñiz	defterleri

gibi ki:

(benim defterim, seniñ defteriñ, onuñ defteri, bizim defterimiz, siziñ defteriñiz, oñlarıñ defterleri) demekdir.

Defterim itdi.

Defteriñ nerededir?

Defteri itmiş.

Defterimiz éyidir?

Defteriñiz çok güzeldir.

Defterleri az yapraklı, gibi.

(s. 88)

Bir ismiñ mütemmimi ya‘ni muḏāfun ileyhi olan şaḥıṣ zāmīrleri atılmadığı zamānlarda ismiñ (muḏāfiñ) nihāyetindeki muḏāf edātınıñ atılması (müfred ve cem‘-i ġāib zāmīrlерinden başka yerlerde) cā’iz olur.

¹⁸² (* Yukarıki cedvelde görüldüğü üzere yalnız müfred ve cem‘-i ġāib olan şaḥıṣ zāmīrlерiniñ muḏāfun ileyhi ile muḏāfları kā‘ideye muvāfıkdır (onuñ evi, oñlarıñ evleri) gibi.

benim kitābım yerine benim kitāb
seniñ işiñ yerine seniñ iş
bizim evimiz yerine bizim ev
siziñ eviñiz yerine siziñ ev
dimek cā'iz olur.

Şahıs zamīrleri cümle dāhīlinde müsnedün ileyh (mübtedā, fā'il) olurlar.

Ben geldim	}	gibi
Sen çalışkansıñ		
O ğayretlidir		

53- İşāret Zamīrleri - işāret fikriyle berāber bir ismiñ veyā bir cümleñiñ 'avażında kullanılan zamīrlere diyerler.

İşāret zamīrleri şunlardır:

Müfred	Cem'
bu	bunlar
şu	şunlar
o	onlar

Mişāl:

1-Fenālık kökleşdikden soñra **ondan** kurtulmağ güc olur.

2-Her nev'i ispirotlu içki şıh̄hate zarardır **bu**, fen ile sābitdir.

3-Cānı için vīdān istirāhati yokdur. O vīdān istirāhati aradıķca vīdān istirāhati **ondan** kaçır.

(s. 89)

Birinci cümlede bulunan (ondan) zamīri işāret zamīridir, çünkü (fenālık) isminiñ yerini dutmuş ve onu işāret itmiştir. İkinci cümlede bulunan (bu) zamīri de, işāret zamīridir; çünkü (ispirotlu içki şıh̄hate zarardır) cümlesiniñ yerinde işlenmiştir, üçüncü cümlede bulunan (o, ondan) zamīrleri de işāret zamīridir, çünkü (cānı) isminiñ yerini dutmağla berāber, onu ya'ni (cānı) ismini işāret itmiştir.

İşāret zāmīrleri mef'ūl yapıldıkları zamān özlerinden soñra ve mef'ūl edātından evvel bir (n) getirilir.

ona, buna, şuna	} gibi.
ondan, bundan, şundan	
onda, şunda, bunda	

(Bu, şu, o) kelimeleri hem işāret sıfatı, hem işāret zāmīri olurlar. İşāret sıfatı oldukları zamān özlerinden soñra herhālde bir isim bulunur ve o ismi ta'yīn iderler.

Bu talebe çok zekīdir. Şu deñiziñ leṭāfeti hiçbir şe'ye kıyās idilemez. O adam terbiyelidir. Cümlesinde bulunan (bu, şu, o) kelimeleri işāret sıfatıdır; çünkü kendi kendilerinden soñra eklenen (talebe, deñiz, adam) isimlerini ta'yīn itmişlerdir.

İşāret zāmīri oldukları zamān ise özlerinden soñra isim bulunmaz. Kendileri bir ismiñ veyā bir cümleñiñ yerini dutarlar:

1- Kūrre-i 'arz güneşiñ eṭrāfında döner. **Bunu** herkes taşdıķ İder.

2- **Şunu** da unutmamalıdır ki, yalnız zekā bir işe yaramaz; onu fā'ideli bir hāle soķacak metānet ahlākıdır. Cümlelerinde bulunan (bu, şu, o) kelimeleri işāret zāmīridir; çünkü

(s. 90)

Kendilerinden soñra bir isim bulunmamıştır. Kendileri bir ismiñ veyā cümleñiñ 'ivazında kullanılmışdır. (O- onlar) hem şahıṣ zāmīri, hem işāret zāmīri olabilir. Şahıṣ zāmīri oldukları zamān vazīfesi, gā'ib bir veyā birkaç şahşıñ yerini dutmaķdır.

(O, ahlāklı bir talebedir) cümlesinde bulunan (O) şahıṣ zāmīridir, çünkü gā'ib olan bir şahşıñ yerini dutmuşdur. Aşağıki cümlelerde bulunan (o, onlar) kelimeleri işāret zāmīridir.

1- Dünyāda ḥaķīķī dost pek azdır, insān onları ancak felāket zamānlarında ayırabilir.

2- Cānı sūkūn veistirāḥat aradıķca, sūkūn veistirāḥat ondan kaçır.

Birinci cümlede bulunan (onlar) zāmīri, işāret zāmīridir, çünkü (ḥaķīķī) dost isminiñ yerini dutmuş ve onu işāret itmişdir.

İkinci cümlede bulunan (O) zamīri de işāret zamīridir, çünkü (cānı) isminiñ yerini dutmuş ve onu işāret itmiştir.

54-Mülkī Zamīr, aşağıdaki yerlerde^[183] kullanılan zamīrdir:

1- Bir terkīb-i izāfide mütemmim (muzāfun ileyh şahış zamīri olduğu ve muzāf atıldığı vakit, o mütemmim (muzāfun ileyh) olan şahış zamīriniñ āhırına getirilir ve atılan muzāfıñ yerini durar.

2- Bir terkīb-i izāfide mütemmim (muzāfun ileyh) ve muzāf her ikisi de isim olduğu ve muzāf atıldığı vakit, mütemmimiñ (muzāfun ileyhiñ) āhırına getirilir ve atılan muzāfıñ yerini durar. Mülkī zamīr (**ki**) kelimesidir.

(s. 91)

Şimdi yukarıki fā'ideleri bir mişāl ile izāh idelim:

(Aḥmed'in kitābı eyi ise de benimki daha eyidir^[184]) cümlesinde (benim) şahış zamīriniñ āhırında bulunan (**ki**) zamīri mülkī zamīrdir. Çünkü (benim) şahış zamīriniñ muzāfun ileyh hālidir, muzāfı atılmışdır. Onun^[185] için āhırına (ki) mülkī zamīri getirilmiştir. Bu (ki) zamīri atılan (kitāb) muzāfınıñ yerini dutmuştur. Benim kitābım eyi ise de Aḥmed'in ki daha eyidir) cümlesinde (Aḥmed'in) kelimesiniñ āhırında bulunan (ki) zamīri de mülkī zamīrdir; çünkü Aḥmed'in kelimesi ismiñ muzāfun ileyh hālidir. Muzāfı atılmış (kitāb) ismidir^[186]. Bu atılan muzāfıñ yerini dutmak üzere āhırına (ki) mülkī zamīri getirilmiştir.

(Ki) zamīriniñ cem'i (kiler) dir. (Ki) zamīr-i mülkisi bir isim gibi muhtelif hāllere girer:

(Ki) zarflara ve zarf hālindeki isimlerin āhırına geldiği vakit sıfat edātı olur ve o kelimeyi sıfat hāline getirir:

Dünkü gazete evdeki kitāb, bağçadaki çiçek gibi.

55- Rabṭ zamīri, bir cümleyi kendisinden evvel gelen bir isme yāhūd bir zamīre bağlamağa yarayan zamīrdir. Rabṭ zamīri (ki) kelimesidir.

¹⁸³ [Yerlerde sözcüğünün kökü olan yer; metinde “ye” ve “re” harfleri ile yazılmıştır: .]

¹⁸⁴ [Eyidir sözcüğünün kökü olan eyi sözcüğündeki kapalı /e/ (/è/) sesi metinde “hemzeli elif”, ve “ye”

harfleriyle gösterilmiştir: .]

¹⁸⁵ [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde onuñ olarak düzeltilmiştir.]

¹⁸⁶ [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde isimdir olarak düzeltilmiştir.]

Bir mu'allimki ahlāk cihetiyle talebeye numūne olmaz, ma'ārife zarar virir) 'ibāresinde (ahlāk cihetiyle talebeye numūne olmaz) cümlesini kendisinden evvel bulunan (mu'allim) ismine bağlanan (ki) kelimesi rabṭ zamīridir. (O ki vazīfesine diḳḳat itmez) cümlesini kendisinden evvel bulunan (O) zamīrine bağlayan (ki) kelimesi rabṭ zamīridir.

(s. 92)

(Ki) rabṭ zamīri evveline geldiği cümleliñ yā müsnedün ileyh (fā'il) yāḥūd mütemmimi (mef'ül) olur. Eğer (ki) zamīriñ merci'inde mütemmim (mef'ül) edātlarından biri yoksa, kendisinden soñra gelen cümleliñ fā'ili, merci'inde mütemmim (mef'ül) edātlarından biri varsa, kendisinden soñra gelen cümleliñ mef'ülü olur. (O ki vazīfesine diḳḳat itmez, dā'imā maḥcūb olur) 'ibāresinde (ki) rabṭ zamīriñ merci'i (O) dır. Bunun āhırında mütemmim (mef'ül) edātlarından biri yokdur, onuñ için (ki) rabṭ zamīri (vazīfesine diḳḳat itmez) cümlesiniñ fā'ilidir.

O adam ki, siz gördüñüz, ben de gördüm) 'ibāresinde ise (ki) rabṭ zamīriñ merci'i (adam) kelimesidir. Bunun āhırında mütemmim (mef'ül) edātı vardır. Onuñ için (ki) rabṭ zamīri (siz gördüñüz) cümlesiniñ mef'ülüdür.

İhtār: (Ki) rabṭ zamīriñi hiç kullanmamalıdır. (Ki) rabṭ zamīri cümlede fā'il vazīfesini yapıyorsa, rābıta-ı fā'aliyet- ismi fā'il) şīḡasını kullanmalı. Eğer (ki) rabṭ zamīri mef'ül vazīfesini görüyorsa rābıta-ı mef'üliyet- şıla şīḡasını kullanmalıdır, Meşelā:

O ki vazīfesine diḳḳat itmez, dā'imā maḥcūb olur 'ibāresinde (ki) rabṭ zamīri (vazīfesine diḳḳat itmez) cümlesiniñ fā'ili olduğu için bunları rābıta-ı fā'aliyet ile birbirine bağlayarak (vazīfesine diḳḳat itmeyen dā'imā maḥcūb olur) diriz. (O adamı ki siz g(k)ördüñüz, ben de gördüm) 'ibāresinde ise (ki) rabṭ zamīri (siz gördüñüz) cümlesiniñ mef'ülü olduğu için bunları rābıta-ı mef'üliyet ile birbirine rabṭ iderek (siziñ gördüğünüz adamı ben de gördüm) diriz.

(Ki) rabṭ edātı da olur. Rabṭ edātı olduğu zamān iki cümleyi birbirine bağlamağa yarar. (Ümīd iderim ki hava şabāḥ güzel olur) 'ibāresinde bulunan (ki) rabṭ edātıdır, çünkü (ümīd iderim) cümlesiyle hava şabāḥ güzel olur cümlesini birbirine bağlamağa yaramışdır. (Ki) gerek rabṭ zamīri ve gerek rabṭ edātı olsun hiçbir vakit cem' yapılamaz.

(s. 93)

56- **Mübhem zamîrler-**, şahış ve şe'yleriñ mübhem, ya'ni ğayri mu'ayyen bir şüretde yerini dutan zamîrlere diyerler.

(Birisi geldi) didiğimizde bu cümlede bulunan (birisi) mübhem zamîrdir, çünkü mu'ayyen olmayan bir şahışın yerini dutmuşdur. Daha doğrusu (birisi) zamiriniñ merci'i mua'yyen değildir, meçhûl bir insândır.

Mübhem zamîrler aşağıdakilerdir: Biri, birisi, kim, kimi, kimisi, beheri, her biri, ba'zısı, hangisi, hiçbirisi, diğeri, birkaçı, birçoğu, kaffesi, cümlesi, kimse, insân, adam.

Bu zamîrlerden (kim, ne, hangisi) zamîrlerine istifhâm zamîri diyerler.

Mişâller:

Bu dünyâda kimse hâlınden memnûn değildir. Biri geldi. Kapıyı birisi çaldı. Dünyâ böyledir; Kimi güler kimi ağlar. Dünyânın hâli böyledir; kimisi düşer, kimisi kalkar, bugün bize hiç kimse gelmedi. İçeride kimse var mı? Kardaşımı kim aradı? Bunları, bugün satın aldım, beheri bir manatadır. (Kimses, insân, adam) kelimeleriniñ evveline zamîr oldukları zamân (bir) edâtı getirilemez: İsim oldukları zamân (bir) edâtı getirilebilir:

(Bir kimses ne ekerse onu biçer) gibi.

İhtâr- Mübhem zamîrleriñ içinde bulunan 'Arabî ve Farsî kelimeler doğrudân doğruya Türkceleşmiş olduğundan, bunları ayırmağa hâcet yoktur.

(s. 94)

Fİ'L

57- **Fî'l-** Zamân-şahış şîğa gibi mütemmim fikirlerle bir hükmü, bir hâli, bir işi veya te'sîri bildiren kelimeye «fî'l» denir.

Dünya **yuvarlaqdır** - bir **hüküm** bildiriyor.

Kuş **uçuyordu** - Bir **hâl** bildiriyor.

Tarlayı **sürüyorum**- Bir **iş** bildiriyor.

Cam **kırıldı** - Bir **te'sîr** bildiriyor.

58- Madde-i Aşliyye ve müntehâ - fî'lerde iki kısım vardır :

Madde-i Aşliyye - Müntehā

Madde-i Aşliyye fi'liñ deǵışmeyen kısımdır. Buna «cevher» veyā Türkce ta'bīrle «kök» demek de mümkündür. Meşelā:

gez-mek,	gez-iyorum.
gez-miş,	gez-ecekler.
gez-en,	gez-meli.

Kelimelerinde «gez» madde-i aşliyyedir, hepsinde 'aynı şekilde kalmış ve deǵışmemiştir.

Müntehā; şahış, 'aded, zamān ve tarz gibi mütemmim fikirlere göre deǵışır. Yukarıki mişāllerdeki: «mek, iyorum, mış, edecekler, en, meli» birer müntehādır.

(s. 95)

Türkce fi'llerdeki «madde-i aşliyye» emr-i hāzır şeklidir. Şundan da anlaşılıyor ki, bütün fi'ller, hatta bütün fi'lerden yapılan kelimelerin kökü emr-i hāzırlardır. Diğer kelimeler hep emr-i hāzırlara 'ilāve idilen müntehālar ve edātlarla yapılır.

Fi'leriñ Deǵışmesi

59- **Şahış-** fi'ller şahşa göre deǵışebilir. Başlıca üç şahış vardır:

- 1- Birinci Şahış = Söz söyleyen ben söyledim
- 2- İkinci Şahış = Söz diñleyen sen diñlediñ
- 3- Üçüncü Şahış = Baħsi g(k)eçen o gezdi.

60- Meyt^[187]- fi'ller şahışnı 'adedine, miqdārına göre de deǵışebilir.

Buna kemiyyet denir ki, fā'illeriñ müfred, ya'ni tek yāhūd cem'; ya'ni çok olduğuna delālet ider.

Müfred- **Ben söyledim, sen diñlediñ, o gezdi.**

Cem' - **Biz söyledik, siz diñlediñiz, Onlar** gezdiler.

¹⁸⁷ [Eserin düzeltme cetvelinde yanlış yazıldığı belirtilmemiş ancak sözcük *meyt* şeklinde yanlış yazılmış olup doğru yazılışı *kemiyyet*'dir.]

Fā'il 'aynı şahıŖdan cem' olursa, fi'l de 'aynı şahıŖdan cem' olur.

Biz söyledik, siz diñlediñiz, onlar gezdiler.

Fā'il baŖka- baŖka şahıŖlardan cem' olursa, fi'l hā'iz-i rüchān olan şahıŖdan cem' olur.

Birinci şahıŖ, ikinci ve üçüncü şahıŖlara rāciħdir:

1- **Ben ve sen** bu kitābı berāber **oğuruz**. Fā'il **birinci** ve **ikinci** şahıŖlardan, **fi'l birinci şahıŖ cem'** olmuŖdur.

2- **Ben ve o** seni **aradık**. Fā'il **birinci** ve **üçüncü** şahıŖlardan, **fi'l birinci şahıŖ cem'** olmuŖdur.

(s. 96)

İkinci şahıŖ üçüncü şahıŖa rāciħdir:

Sen ve O dā'imā berāber **gezersiñiz**. Fā'iliñ ikinci ve **üçüncü** şahıŖlardan, **fi'l ikinci şahıŖ cem'** olmuŖdur.

Fā'il; ħayvānlar zümresinden ise cem' olduğu zamān, fi'li müfred veyā cem' kullanmak ihtiyārīdir:

Ɩuşlar uçdu	Fā'il cem'	Fi'l müfred,
Ɩuşlar uçdular	Fā'il cem'	Fi'l cem'

Bu ħuşuŖda çok zamān cümleñiñ āhengine göre yazmak lāzım gelir:

Fā'il; cansız Ŗeylerden ise, fi'l dā'imā müfred Ɩalır:

Yapraklar döküldü	Fā'il cem'	Fi'l müfred

61- Zamān.- İŖiñ hangi anda yapıldığını bildirmek için fi'liñ aldığı Ŗekildir, baŖlıca üç zamān vardır:

1-Māzī = geçmiŖ zamān git-di.

2- Ėāl = Ŗimdiki zamān gid-iyor

3- İstikbāl = gelecek zamān gide-cek

Fi'llerde māzī iki kışma ayrılmışdır. G(k)eçmiş zamānda yapılmış olan bir iş kat'ī şüretde ma'lūm ise, o işi bildirmek için fi'le virdiğımız şeikle **māzī -i şuhūdī** denir.

Kuş uçdu. Kuşuñ uçduğı bizce kat'iiyen ma'lūmdur. Geçmiş zamānda yapılmış olan bir iş nakil ve rivāyet şüretiyle ma'lūm olursa, o işi añlamak için fi'le virdiğımız şeikle **māzī-i naklī** deriz.

Kuş **uçmuş.** Kuşuñ uçduğı bizce ma'lūm değildir, faķat bize nakil ve rivāyet olunmuşdur.

(s. 97)

Māzī-i naklī şekli ba'zen de, **şübheyi, istihzāyı vaħdeti**^[188] göstermek için de kullanılır. Her zamān doğıru olan bir hareketi veyā bir hükümü bildirmek için fi'le virdiğımız bir şekil daha vardır ki, ona da **mużāri'** diriz:

Āteş **yaķar.** Āteşin yaķması haķķında virdiğımız hüküm her zamān için doğırudur.

Bu şüretle fi'ller, zamān göstermek için beş muħtelīf şekil alırlar.

Basīť ve Mürekkeb Zamānlar.

62- Fi'llerde zamānlar basīť ve mürekkeb diye iki kışma ayrılır. Taşrıflerinde «fi'l-i cevherī» olmayan zamānlara **basīť zamānlar** denir ki, dokuz danedir:

Basīť Zamānlar:

- 1- **Emr-i ħāzır:** Gez, yaz
- 2- **Emr-i ġā'ib:** Gezsın, yazsın
- 3- **Māzī-i şuhūdī:** Gezdi, yazdı
- 4- **Māzī-i naklī:** Gezmiş, yazmış
- 5- **Ĥāl:** Geziyorum (gezirem)¹⁸⁹, yazıyorum (yazıram)
- 6- **Mużāri':** Gezer, yazar
- 7- **İstikbāl:** Gezecek, yazacak
- 8- **İltizām şekli:** Geze, yaza

¹⁸⁸ [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğıru-yanlış cetvelinde *ve ĥiddeti* olarak düzeltilmiştir.]

¹⁸⁹ *Yerli şivede isti'māl idilen şekil mu'terizeye alındı.

9- **Vücüb şekli:** Gezmeli, yazmalı.

Mürekkeb zamānları teşkīl itmek için fi‘l-i cevherīniñ **māzī-i şühūdī**, **māzī-i naklī**, **şart şīğaları** kullanılır. Bu tarzda, taşrīflerinde «fi‘l-i cevherī» bulunan zamānlara **mürekkeb zamānlar** denir. Bunlar da yigirmi danedir:

(s. 98)

	Hikāye Zamānları	Rivāyet Zamānları	Şart Zamānları
1- Māzī-i Şuhūdī	gezdi idim		gezdi isem
2-Māzī-i Naklī	gezmiş idim	gezmiş imişim » imişem	gezmiş isem
3-Hāl	geziyor idim (gezir idim)	geziyor imişim gezir imişem	geziyor isem (gezir isem)
4-Muzāri‘	gezer idim	gezer imişim » imişem	gezer isem
5-İstikbāl	gezecek idim	gezecek imişim » imişem	gezecek isem
6-İltizām şekli	geze idim	gezse imişim » imişem	gezsem
7-Vücüb şekli	gezmeli idim	gezmeli imişim » imişem	gezmeli isem

(s. 99)

63- Şīğa.- İş veyā hālīñ tarzını göstermek için fi‘līñ aldığı şekle şīğa denir.

Şīğalar yā taşrīf olunurlar ve muşarrıf nāmını alırlar.

Ya taşrīf olunmazlar ve ğayri muşarrıf nāmını alırlar.

Taşrīf idilen şīğalar şunlardır:

1- Emir şīğaları: Hāl veyā işi, emir, teşvīk veyā ricā şüretinde bildirir.

2- İhbār şīğaları: Hāl veyā işi, emir ve muhakkak şüretde bildirir.

3- İltizām şīğaları: Hāl veyā işi, şübheli ve ğayri mu‘ayyen gibi gösterir.

4-Vücüb şīğaları: Hāl veyā işi, vazīfe şüretinde gösterir.

5-Şart şîğaları: Hāl veyā işiñ, bir şartā bağılı olduğunu bildirir.

6-Hikāye şîğaları: Hāl veyā işiñ geçmiş zamāna ‘āid olduğunu anlatır.

7- Rivāyet şîğaları: Hāl veyā iş, imkansız veya şübhe ve istihzā ile bildirir.

8- Şıla şîğaları: Fā‘il ve mef‘ül aldığı hālde şıfat veyā isim mevki‘inde kullanılır.

Taşrîf idilmeyen şîğalar şunlardır:

1- Maşdarlar: Hāl veyā işi şahış, kemiyet ve zamān göstermeden mübhem tarzda bildirir.

(s. 100)

2-

Fer‘ şîğaları	İsm-i Fā‘iller: Hāl veyā işi yapanı bildirir.
	İsm-i Mef‘üller: Hāl veyā işden müte‘eşşir olanı bildirir

3-

4- Rabṭ şîğaları: Cümleleri veyā cümle kısımlarını biri-birine bağlar.

Zamān ve Şîğalarıñ Teşkilî.

64- Zamān ve şîğaları teşkil itmek için evvelā madde-i aşliyye olan emr-i hāzırı alır-bu kökdür- sonra bu köküñ sonuna her zamān ve her şîğaya mahşuş olan edātları ‘ilāve ideriz.

Gezer emr-i hāzırını alalım, istediğimiz zamāna mahşuş müntehāları bu köke ‘ilāve iderek teşkil itmek mümkündür.

Māzî-i şuhūdîyi teşkil itmek için «gez» emr-i hāzırınıñ sonuna māzî-i şuhūdîye mahşuş müntehāları getiririz:

Müfred	birinci şahış gez	-dim, düm	yaz	-dım, dum
	ikinci şahış gez	-diñ, dūñ	yaz	-dıñ, duñ
	üçüncü şahış gez	-di, dü	yaz	-dı, du
Cem‘	birinci şahış gez	-dik, dük	yaz	-dık, duk
	ikinci şahış gez	-diñiz, dūñüz	yaz	-dıñız, duñuz
	üçüncü şahış gez	-diler, düler	yaz	-dılar, dular

Büyük harflerle yazılmış, dim (düm),diñ (düñ),di (dü),dik (dük),dık (duk), dıñız (duñuz), diler (düler), dılar (dular) mǎzī-i şuhūdīye maḥşūş edātlar, ya‘ni müntehālardır.

Bu müntehālar şahşa göre ve şahşın miqdārına göre değişir.

(s. 101)

Mǎzī-i naklīyi teşkīl itmek için (gez) emr-i ḥāzırının soñuna mǎzī-i naklīye maḥşūş müntehāları getiririz.

gez	-mişim (mişem) /müşüm	yaz	-mışım (mışam) /muşum
gez	-mişsiñ (mişeñ)/müşsüñ (müşeñ)	yaz	-mıssıñ (mısañ) /muşsuñ (muşañ)
gez	-miş/müş	yaz	-mış/muş
gez	-mişiz (mişik) /müşüz (müşük)	yaz	-mışız (mışık) /muşuz (muşuk)
gez	-mişsiñiz/müşsüñüz	yaz	-mıssıñız/muşsuñuz
gez	-mişler/müşler	yaz	-mışlar/muşlar

Ḥālī teşkīl itmek için «gez» emr-i ḥāzırının soñuna ḥāle maḥşūş müntehāları getiririz:

gez	-iyorum (irem)	yaz	-ıyorum (ıram)
gez	-iyorsuñ (irseñ)	yaz	-ıyorsuñ (ırsañ)
gez	-iyor (ir)	yaz	-ıyor (ır)
gez	-iyoruz (irik)	yaz	-ıyoruz (ırık)
gez	-iyorsuñuz (irsiñiz)	yaz	-ıyorsuñuz (ırsıñız)
gez	-iyorlar (irler)	yaz	-ıyorlar (ırlar)

İstikbāli teşkīl itmek için emr-i ḥāzırın soñuna istikbāle maḥşūş müntehāları getiririz:

gez	-eceğim (ecegem)	yaz	-acağım
gez	-eeksiñ (eekseñ)	yaz	-acağsiñ (acağsañ)
gez	-ecek	yaz	-acağ
gez	-eceğiz (eceğik)	yaz	-acağız (acağık)
gez	-eeksiñiz	yaz	-acağsiñiz
gez	-ecekler	yaz	-acağlar

(s. 102)

Muzāri ‘yi teşkîl itmek için emr-i hâzırnıñ soñuna muzāri ‘ye mahşûş muntehâlar getiririz:

gez	-erim (erem)	yaz	-arım (aram)
gez	-ersiñ (erseñ)	yaz	-arsıñ (arsañ)
gez	-er	yaz	-ar
gez	-eriz (erik)	yaz	-arız (arık)
gez	-ersiñiz	yaz	-arsıñız
gez	-erler	yaz	-arlar

Şîğalarıñ Teşkîli.

Şîğalarıñ teşkîli içinde esās, zamānlarıñ teşkîlindeki esāsdır; ya ‘ni yene «kök» emr-i hâzırdır. Emr-i hâzırnıñ soñuna her zamān ve şîğāya mahşûş olan muntehâları getirmek şüretiyle bütün şîğaları teşkîl itmek mümkündür.

Emir Şîğası.

emr-i hâzır	gez		yaz	
	gez	-iñ,üñ, yüñ	yaz	-iñ,uñ
	gez	-iñiz,üñüz, yüñüz	yaz	-iñiz,uñuz, yuñuz
emr-i gā‘ib	gez		yaz	
	gez	-sin,süñ	yaz	-iñiz,uñuz, yuñuz
	gez	-sinler,sünler	yaz	- sinlar,sunlar.

(s. 103)

Şîğa-i İhbāriye.

Māzī-i Şuhūdī	gez	dim, diñ, di, dik, diñiz, diler düm, düñ, dü, dük, düñüz, düler
Māzī-i Naklī	gez	mişim, mişiñ, miş, mişiz, mişiñiz, mişler müşüm(mişem), müşüñ(mişeñ), müş, müşüz(mişik), müşüñüz, müşler

Hāl	gez	iyorum, iyorsın, iyor, iyoruz, iyorsunuz, iyorlar (İrem), (irseñ), (ir), (irik), (irler)
İstikbāl	gez	eceğim, eceksin, ecek, eceğiz, eceksiniz, ecekler (eceğem), (ekseñ), (eceğik)
Muzāri‘	gez	erim, ersin, er, eriz, ersiniz, erler. (erem), (erseñ), (erik)

İltizām Şîğaları:

Māzī-i Şuhūdī	gez	eydim, eydin, eydi, eydik, eydiniz, eydiler.
Māzī-i Naklī	gez	eymişim, eymişsin, eymiş, eymişiz, eymişsiniz, eymişler (eymişem), (eymişeñ), (eymişik)
Hāl	gez	-
İstikbāl	gez	-
Muzāri‘	gez	eyim, esiñ, e, elim, esiniz, eler (em), (eseñ), (ek)

(s. 104)

Vücüb Şîğaları.

Māzī-i Şuhūdī	gez	meliydim, meliydin, meliydi, meliydik, meliydiniz, meliydiler.
Māzī-i Naklī	gez	meliymişim, meliymişsin, meliymiş, meliymişiz, meliymişsiniz, meliymişler (meliymişem), (meliymişseñ), (meliymişik)
Hāl	gez	-
İstikbāl	gez	-
Muzāri‘	gez	meliyim, melisin, meli, meliyiz, melisiniz, meliler. (meliyem), (meliseñ), (meliyik)

Böyle tahfîfa "meliydim, meliydik" denildiği gibi "meli idim, meli idin, meli idi" tarzında da tām olarak isti‘ māl idilir.

Şart Şîğaları.

Māzī-i Şuhūdī	gez	seydim, seydiñ, seydi, seydik, seydiñiz, seydiler
Māzī-i Naklī	gez	seymişim, seymişsiñ, seymiş, seymişiz, seymişsiñiz, seymişler (seymişem), (seymişseñ), (seymişik)
Hāl	gez	-
İstikbāl	gez	-
Muzāri‘	gez	gez-sem, señ, se, sek señiz, seler

(s. 105)

Bu şîğalarda da	«seydim, seydiñ» yerine «se idim, se idiñ, se idi...»	
	«seymişim, seymişsiñ» yerine «se imişim, se imişsiñ, se imiş...» (seymişem, seymişseñ) (se imişem), (se imişseñ)	

tarzında tamām olarak yazmak da cā’izdir. Konuşulan lisānda birinci şekil ya’ni taḥfifî şekli cārīdir.

Hikāye Şîğaları.

Māzī-i Şuhūdī	gez	diydim, diydiñ, diydi, diydik, diydiñiz, diydiler
Māzī-i Naklī	gez	mişdim, mişdiñ, mişdi, mişdik, mişdiñiz, mişdiler
Hāl	gez	iyordum, iyorduñ, iyordu, iyorduk, iyorduñuz, iyorlardı (irdim), (irdiñ), (irdi), (irdik), (irdiñiz), (irlerdi)
İstikbāl	gez	ecekdim, ecekdiñ, ecekdi, ecekdik, ecekdiñiz, eceklerdi.
Muzāri‘	gez	erdim, erdiñ, erdi, erdik, erdiñiz, erdiler.

Rivāyet Şīğaları.

Māzī-i Şuhūdī	gez	-
Māzī-i Naklī	gez	mişmişim, mişmişsiñ, mişmiş, mişmişiz, mişmişsiñiz, mişmişler. (mişmişem), (mişmişseñ), (mişmişik)

(s. 106)

Hāl	gez	iyormuşum, iyormuşsuñ, iyormuş, iyormuşuz, iyormuşsuñuz, iyorlarmış (irmişem), (irmişseñ), (irmiş), (irmişik), (irmişsiñiz), (irlemiş ^[190])
İstikbāl	gez	ecekmişim, ecekmişsiñ, ecekmiş, ecekmişiz, ecekmişsiñiz, eceklermiş (ecekmişem), (ecekmişseñ), (ecekmişik),
Muzāri‘	gez	emişim ^[191] , ermişsiñ, ermiş, ermişiz, ermişsiñiz, erlermiş. (ermişem), (ermişseñ), (ermişik).

Şıla Şīğaları.

Şıla şīğalarının yalnız muzāri‘ ve istikbālî vardır:

Muzāri‘	gez	diğim, diğsiñ, diği, diğimiz, diğsiñiz, dikleri (dügüm), (dügüñ), (dügü), (dügümüz), (dügüñüz), (dükleri)
İstikbāl	gez	eceğim, eceğsiñ, eceği, eceğimiz, eceğsiñiz, ecekleri

(s. 107)

Taşrīf Olunmayan Şīğaların Teşkili.

¹⁹⁰ [Sözcük burada yanlış yazılmıştır. Ancak düzeltme cetvelinde bahsedilen sözcüğün farklı olduğu görülmektedir. Sözcük *-irlemiş* olarak yazılmış sayfa 151’de *-irlermiş* olarak düzeltilmiştir.]

¹⁹¹ [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *ermişim* olarak düzeltilmiştir.]

Maşdarlar.

Maşdarları teşkîl etmek için emr-i hâzırların sonuna maşdarlara mahşuş muntahâlar getirilir.

1- Aşlî Maşdarlar:	gez	-mek.	yaz	-ma
2- Tahfîfî Maşdarlar:	gez	-me.	yaz	-mağ.
3- Te'kîdî Maşdarlar:	gez	-meklik.	yaz	-mağlık.
4- Nev'î Maşdarlar:	gez	-iş.	yaz	-ış.

Maşdarlar isim hükmündedirler. İsimlerin taşrîfine ta'bîdirler, fakat aşlî maşdarlar taşrîf idilemezler. Meşelâ: Gelmeğim, gelmeğin, gelmeği denilmez bunların yerine tahfîfî maşdarlar kullanılır: gelmem, gelmeñ, gelmesi denilir.

Te'kîdî maşdarlar da bugün isti'mâlden düşmeğe başlamıştır. Onların yerine de tahfîfî maşdarlar kullanılmaktadır. Lisânın âhengi bu değişikliğe sebep olmaktadır.

Fer' Şîğaları.

Fer' şîğalarından da yalnız muzâri' ve mâzî kullanılır. Muzâri'ye ism-i fâ'il, mâzîye de ism-i mef'ûl nâmını viririz.

İsm-i Fâ'il:	gez	-en, enler
İsm-i Mef'ûl:	gez	-miş, mişler

Rabţ Şîğaları.

1- 'Atf rabıtası:	gez	-ib üb
2- Hâl rabıtası:	gez	-erek, erken
3- ibtidâ rabıtası:	gez	-eli beri, eliden beri.

4- İntihā rabıtası:	gez	- inceleme kadar, inceleme dek, inceleme değin. ünceleme ünceleme » ünceleme »
5- Tevķit rabıtası:	gez	- dikce dükce
6- Ta'ķib rabıtası:	gez	- incele üncele
7- Zamān rabıtası:	gez	meden evvel, dikden soñra dükden soñra

Şigaların İsti'mali

1- **Emir şigaları** ba'zen sâde emir için, ba'zen de ricâ ve teşvîk için kullanılan şigalardır. Meşelâ «dersini oku» demek, buradaki «oku» tamâmiyle bir emirdir, fakat «haydi oğlum dersine **çalış**» dir isek, buradaki «çalış» bir emir olmakdan ziyâde bir teşvîkdir.

Kardeşim bana bir su **vir**, diyecek olsak buradaki «vir» sözü de bir emir değil bir ricâdır.

2- **İhbâr şigaları** hâl veya işin yapıldığını kat'iyetle bildiren şigalardır. Zamânları muhtelîf ma'nâlara delâlet ider.

Hâli	İşin konuşulan zamânda yapıldığını gösterir: Mektûb yazıyorum (yazıram)
	İşin gelecek zamânda yapıldığını gösterir: Bir haftaya kadar mekteb açılıyor (açılır)
	İşin bir alışıklık ve 'âdet olduğunu gösterir: Bu yaşda şigara içiyor (içir)

(s. 109)

İstikbali	İşin gelecekte yapıldığını gösterir: Kardeşim bir hafta soñra gelecek .
	İşin vâcib veya lâzım olduğuna delâlet ider. Emir ma'nâsı virir: Başını kitâbdan kaldırmayacaksın (caķsañ)

Muzārī	İşin her zamān ḥaḳīḳat olduğunu anlatır: Āteş yaḳar .
	İşin alışıklıktan yapıldığını gösterir: Bilirim (bilirem); Ḥasan yalan söyler .
	Yakın geleceği gösterir: Babam yarın gelir .
	İmhāl ve ‘adālet gösterir: Elbette Bir gün gideriz (giderik)
	Hikāye idilen işlerde geçmiş zamān yerine kullanılır ve ifādeye kuvvet ve şiddet virir: Türkler ba‘zen ‘Ācemlerle, ba‘zen ‘Arablarla döğüşe döğüşe bütün Asya ve ‘Arabistān’ı ahırlar . Şıfat maḳāmında kullanılır: ‘Ali söz añlar adamdır. Deha ^[192] birçok tarzlarda kullanılır.

Māzī-i Şuhūdī	İşin geçmiş zamānda olup yapıldığını kat’ī olarak gösterir: Geçen hafta zavodlara gittik .

Māzī-i Naklīsi	İşin geçmiş zamānda yapıldığını nakliler: Mekteb açılmış .
	İftihār ve tefāḥūr gösterir: Dünyāyı dolaşmışım dolaşmışam
	İstihzāyı gösterir: Dünyānıñ eñ ^[193] güzel romanını yazmış.

3- İltizām Şiğaları

¹⁹² [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *daha* olarak düzeltilmiştir.]

¹⁹³ [Eñ sözcüğü metinde elif ve kef harfleri ile yazılırken yalnızca burada “hemzeli elif” ve “kef” harfleriyle yazılmıştır: .

İltizām şīğalarının hāl ve istikbālî yokdur. Diğer zamānları başlıca iltizāmı veyā şübheyi veyā āruzūyu^[194] gösterir

(s. 110)

Muzāri 'niñ müfred-i gā'ibi mükerrer kullanılırsa, hāl ma'nāsı virir.

Geze-geze gitdik. «Gezerek gitdik» dimekdir. Ba'zen müfred-i gā'ibiñ soñuna bir «si/sı» veyā «sice, sıca» muntehāsı getirilir. O zamān beddu'ā ma'nāsı çıkar:

Yere geçesi; yere «geçsin» dimekdir.

Geberesice, «gebersin» dimekdir.

Vücüb Şīğaları

4. Hāl veyā işi vācib ve lāzım gösteren, vazīfe bildiren şīğalardır. Çalışmalıyım(çalışmalıyam) çalışmak benim için vazīfedir, lāzımdır. Vācibdir dimekdir. Ba'zen serzeniş için kullanılır:

Vazīfeñizi **bilmeli idiñiz!**

Şart Şīğaları:

5. Bu şīğalar yapılan bir işiñ bir şarta bağılı olduğunu gösterir. Şart şīğasından soñra gelen cümle «cezā» nāmını alır.

Hava güzel **olursa** gezeğe **gideriz**. Gezeğe gitmemiz havanın güzel olması şartına bağılıdır. «Gezeğe gideriz» cümlesi «hava güzel olursa» cümlesiniñ «cezā»sı olur ve o cümleye cümle-i cezā'ıye denir. Bir cümle şartıñıñ cezāsı kullanılmazsa o cümleñiñ ma'nāsı yā **korķu** yāhud da **ārzūyu** gösterir.

«Biz yetişmeden ders başlarsa....» cümlesinde bir **korķu ma'nāsı** vardır.

«Bir kere yaz gelse!...» cümlesinde **bir ārzū** mevcüddür.

(s. 111)

Hikāye Şīğaları:

6. Geçmişde yapılan işleri añlamak için kullanılan şīğalardır:

Hāl- Geçmiş zamāndaki bir işi veyā bir hālî hikāye için kullanılır; Babamı gördüğüm zamān korķudan **ağlayordum**.

¹⁹⁴ [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *ārzūyu* olarak düzeltilmiştir.]

İstikbālī- İşlenildiği zamān nāzaran istikbāl ile ‘alākadar olan bir işi hikāye için kullanılır: Bizimle seyahāt itseydiñiz ne hoş **olacaktı**.
Muzāri‘i- Māzīde yapılması ‘ādet olan bir işi hikāye için kullanılır: Vaktiyle insānlar avcılıkla **geçinirlerdi**.

Rivāyet Şīğaları.

7. Bu şīğalar şübhe, istihzā ve tekzīb için kullanılır: Benden daha çok **çalışıyormuş** (çalışmış) «tekzīb» çalışmıyor dimerdir.
Bütün dünyāyı okutmuş «istihzā»
Nādir Şāhla bir sofrada yemek yemiş imiş «şübhe»

Şıla Şīğaları

8. Bu şīğalar tıbkı fi‘ller gibi fā‘il ve mef‘ul oldukları hālde cümlede isim veyā şıfat olurlar.
Gezdiğim yerler çok güzeldi. «Gezdiğim» şılası «yer» isminiñ **şıfatıdır**. Bu şīğalar «gibi, mebnī, bināen, nāzaran, cihetle, sebeble, yandan dolayı, ilh...» gibi birçok edātlar lāhika olarak ma‘nāsını ta‘dīl ider.
Ata **atladığı** gibi gitdi. «Atlar- atlamaz» dimerdir. «Ta‘kīb» gösterir.

(s. 112)

Şınıfda **kaldığına** bināen, mektebden çıkarıldı «beyān» gösterir.
Hāsta olduğu için imtihāna giremedi «sebeb» gösterir.

Müşbet - Menfī.

Fi‘ller bir işiñ yapıldığını gösterdikleri taqdīrde müşbet, yapılmadığını bildirdiği hālde menfī nāmını alırlar.

1- Müşbet: **geziyorum** (gezirem), **yazıyorum** (yazıram)

2- Menfī: **gezmeyorum** (gezmeyoram), **yazmayorum** (yazmayoram)

Müşbet bir fi‘li menfī yapmak mümkündür. Bunun için madde-i aşıyyeden soñra hafif maşdarlarda (me) şakīl maşdarlarda (ma) ‘ilāve idilir:

	ḥafīf maşdarlar	şakīl maşdarlar
Müşbet	gez/mek	yaz/mağ
Menfî	gez/me/mek	yaz/ma/mağ

İstifhām.

6 (9)- İstifhām işiñ yapılb yapılmadığını ańlamak için fi‘le virilen şekle istifhām denir; Bu da müşbet veyā menfî olur. Yapıldığını ańlamak için verilen şekle (müşbet), yapılmadığını ańlamak için virilen şekle «menfî» denilir.

Bunuñ için de müşbetlerde de menfîlerde de, fi‘llerden soñra istifhām edâtı olan «mı/mi» ‘ilāve idilir.

geziyor mu? (gezir mi?)	yazıyor mu? (yazır mı?)
gezmeyor mu? (gezmeyir mi?)	yazmıyor mu? (yazmayır mı?)

Taşrīfâtta bu istifhām edâtı āhengin icābına göre müntehālardan bir kısım ile/ kısmıyla yerlerini değışdirir. Meşelā: **yazıyorum mu?** (yazıram mı?) dinmez **yazıyor muyum?** (yazır mıyam) denir.

(s. 113)

Fi‘llerin Şekilleri.

67- **Ma‘lūm ve mechūl.** Bir işi yapan şahıs cümlede zıkr idilerse, o fi‘le ma‘lūm denir. **Aḥmed** mektebe **gitdi**. Mektebe giden şahıs Aḥmed’dir. O da cümlede vardır. O şahısa da «fā‘il» denir. Şu hālde fā‘ili cümlede zikridilen fi‘llere «ma‘lūm» denir.

Fā‘ili cümlede zikridilmeyen fi‘llere «mechūl» nāmı virilir.

Aḥmed mektebe **gönderildi**. Burada Aḥmed fā‘il değıldir; çünkü **gönderen** Aḥmed değıl başkasıdır, o da cümlede zikridilmemiş burada **Aḥmed mef‘ūl** olur, çünkü gönderilmek fi‘linden mūte‘essir olan zātdır.

Ma‘lūm bir fi‘li mechūl yapmak mümkündür. Bunuñ için madde-i aşliyyeniñ soñuna «l» veyā «n» harflerinden biri ‘ilāve idilir.

Madde-i aşliyyeniñ soñunda:

1- «a, o/ö/u/ü, e, ı/i» harflerinden biri varsa, «n» getirilir.

ma‘lûm- bilemek, yıkaamak, okumak, kazıamak

mechûl- bile(n)mek, yıka(n)mak, oku(n)mak, kazı(n)mak

2-«l (L)» harfi varsa, yine «n» getirilir, fakat nûndan evvel âhenk kâ‘idesine göre bir imlâ harfi ‘ilâve idilir:

ma‘lûm- bilmek, gülmek, bulmak

mechûl- bil(in)mek, gül(ün)mek, bul(un)mak

3- Diğer harflerden biri varsa bir «L» harfi getirilir, fakat madde-i aşılyeniñ soñuna âhenge muvâfık bir imlâ harfi ‘ilâve idilir.

(s. 114)

ma‘lûm- görmek, koşmak, yakmak, asmak

mechûl- gör(ül)mek, koş(ul)mak, yak(ıl)mak, as(ıl)mak

Bu kâ‘ideleriñ ba‘zı istisnâları da vardır. Meşelâ:

«demek- istemek - söylemek» (den) kâ‘ideye taṭbîken:

«denmek- istenmek - söylenmek» tarzında da mechûl yapıldığı gibi istisnâen:

«denilmek- istenilmek - söylenilmek» tarzında da mechûl yapılır.

İhtâr: Mechûl fi‘lleriñ fâ‘illeri yokdur, fâ‘ile beñzeyen bir (ı/i)li hâl (mef‘ûl-i şarîḥ) vardır; ona da **nâ‘ib-i fâ‘il** nâmı virilir.

«Ahmed mektebe gönderildi.» cümlesinde (ı/i) li hâl (mef‘ûl-i şarîḥ) olan **Ahmed** «nâ‘ib-i fâ‘il» nâmını alır.

Lâzım ve Müte‘addî.

(ı/i)li hâl mef‘ûl-u şarîḥ olabilen fi‘llere müte‘addî denir. Lâzım fi‘lleriñ (ı/i)li hâle mef‘ûl-u şarîḥ)e ihtiyâcı yokdur. Meşelâ:

«Uyumak» bir fi‘l-i lâzımdır; çünkü fâ‘iliñ yaptığı iş kendisinden başkasına te’sîr itmez.

Bir mef‘ûl-u şarîḥ yokdur. «Ne uyudum?» diyemeyiz.

Hâlbuki «uyumak» bir fi‘l-i müte‘addî dir, çünkü fâ‘iliñ yaptığı iş kendisinden başkasına da te’sîr ider. Fi‘l (ı/i)li bir hâl alır.

Ahmed dersini **okudu**. Okuyan Ahmed'dir, fakat okuduğu dersdir; ders (mef'ül-u şarîh) olur.

Lâzım bir fi'li müte'addî yapmak mümkündür; Bunun için madde-i aşliyyeniñ soñuna: (t, dir/dır, dur/dür, ır/ir, ur/ür) edâtlarından biri getirilir:

(s. 115)

Madde-i aşliyyesi bir heceli fi'llerde «dir/dır, dur/dür» getirilir:

gezmek	gezdirmek
süzme	süzdürmek

«Kokmak, korkmak, akmak, sarmak» fi'lleriniñ müte'addîleri şâz olarak, «t» ile «koğutmak, korkutmak, akıtmak, sarmak» tarzında yapılır.

«Uçmak, yatmak, batmak, kopmak, kaçmak, aşmak, taşmak, çıkmak, duymak, sızmak, geçmek, içmek, göçmek» gibi fi'llerin müte'addîleri de «r» ile:

«Uçurmak, yatırmak, batırmak, koparmak, kaçırmak, aşırma, taşırma, çıkarma, duyurma, sızırma, geçirme, içirme, göçürme» tarzında gelir: Bundan başka da tek tük istisnâlar vardır:

«sızma- sızdırma» tarzında da müte'addî yapılır.

Kalkmaktan- kaldırma; gitmekten- gönderme ve gidirme; görmekten- gösterme ve gördürme; azmaktan- azdırma ve azıtma gibi müte'addîler de yapılır.

2- Madde-i aşliyye birden fazla heceli olan fi'llerde soñ harfi:

İmlâ harfi olursa «t» getirilir:

beke-mek	beke-tmek
uyu-mak	uyu-tmak

(r) veyâ (l) olursa yine (t) getirilir:

ögür-mek ^[195]	ögür tmek
irkil-mek	irkil-tmek

Sā'ir harflerden biri olursa (dir/dır, dur/dür) gelir:

koş- mağ	koş- durmağ
alış- mağ	alış- dırmağ

Müte'addîniñ derecesini artırmak da mümkündür, bunuñ için de evvelce

(s. 116)

(t) 'ilâve idilmiş ise (dir/dür); (r) veyâ (dır/dur) 'ilâve idilmiş ise (t) 'ilâve idilir:

uyumak	uyutmak	uyutdurmak
uçmak	uçurmak	uçurtmak
koşmak	koşdurmak	koşdurtmak
gezmek	gezdirmek	gezdirtmek

Muṭāva'at – Müşāraket

68- Bir fi'liñ fā'ili 'aynı zamānda mef'ülü hükümünde olursa, o fi'le «muṭāva'at» nāmı virilir: Giyinmek, çekinmek.

Aḥmed giyindi dir isek, Aḥmed kendini giydirdi demektir. Şu hâlde Aḥmed hem fā'il ve hem mef'ül hükümündedir.

Bir fi'li muṭāva'at şekline koymak mümkündür; bunuñ için madde-i aşliyyeniñ soñuna, āhenge göre «n, l, ş» harflerinden biri getirilir. Madde-i aşliyyeniñ soñ harfî de āhenge muvāfiğ olarak bir imlā harfiyle yazılır:

Çekmek - çekilmek ve çekinmek (ı/i-l), (ı/i-n)

savmak - savuşmak (u-ş)

¹⁹⁵ [Ögür- fiilinin ilk hecesindeki /ö/ sesi, metinde “hemzeli elif” ve “vav” harfiyle yazılmıştır:]

Muṭāva‘at şeklindeki fi‘llere ‘ilāve idilen (n) ve (l) lerle meḥṭūl şeklindeki fi‘llere ‘ilāve idilen (n) ve (l)ler yekdiğeriyle karışdırılmamalı, meḥṭüllerde hiç fā‘il yoktur, hālbuki, muṭāva‘at şeklindeki fi‘llerde fā‘il esāsdır; çünkü ‘aynı zamānda da mef‘ūl hükmündedir. Muṭāva‘at şekline konulan fi‘lleriñ madde-i ašliyyeleri imlā harflerinden biriyle nihāyet buluyorsa «n» getirmek zarūrīdir: Saklamak - saklanmak gibi.

(s. 117)

Bir fi‘liñ ma‘nāsında müşāraket fikri varsa, o fi‘le müşāraket nāmı virilir:

koşmak, boğuşmak gibi

Madde-i ašliyyesine bir (ş) getirerek fi‘lleri müşāraket şekline koymak mümkündür:

kaçmak - kaçışmak

boğmak - boğuşmak

Bunlar da madde-i ašliyyeniñ soñuna āhenge göre bir de harf-i imlā getirilir.

Müşāraket şeklindeki fi‘lleriñ (ş) ile muṭāva‘at şeklindeki fi‘lleriñ (ş)lerini karışdırılmamalı. Muṭāva‘atda, lāzım ma‘nāsı vardır. Fā‘il birdir, ‘aynı zamānda mef‘ūldür. Müşāraketde, iştirāk ma‘nāsı vardır, fā‘il ma‘nā i‘tibārıyla cāmi‘dir.

Fi‘l-i Cevherī.

Fi‘l-i cevherī birçok şīğaları kullanılmayan, kullanılan şīğaları da diğeri fi‘lleriñ taşrıflerine yardım iden **imek** fi‘lidir. Fi‘l-i cevherī hüküm bildiren fi‘ldir. Kullanılan şīğaları şunlardır:

İhbār Şīğası.

Muzāri‘	(yim)im, siñ, dir, (iz, yiz, z), siñiz, dirler, dırlar
Māzī-i Şuhūdī	idim, idiñ, idi, idik, idiñiz, idiler.

(s. 118)

Māzī-i Naklī	imişim, imişsiñ, imiş, (imişem), (imişseñ), İmişiz, imişsiñiz, imişler (imişik),

Şart Şığası.

Muzāri‘	isem, iseñ, ise, isek, iseñiz, iseler

Bu fi‘liñ menfī şekli evveline «değil» kelimesiniñ ‘ilāvesiyle yapılır. Fi‘l-i cevherīniñ diğər şığalarınıñ yerine «olmak» fi‘liniñ şığaları qarıllanılır.^[196]

Yardımcı Fi‘ller.

70- Mürekkeb fi‘ller teşkiline yardım iden ba‘zı basit fi‘ller vardır, bunlara **yardımcı fi‘ller** nāmı virilir. Bunlarıñ bütün şığa ve zamīnlarınıñ evveline Türkce veyā ‘Arabca veyā Farsca isim veyā sıfatlardan bir kelime ‘ilāvesiyle mürekkeb bir fi‘l vücūda getiriz^[197]. O kelimeler değışmez, yalnız yardımcı fi‘ller taşrīf idilir. Bunlar: «itmek, eylemek, olmağ, bulmağ, kılmağ, buyurmağ» gibi fi‘llerdir. Bunlar iki kısma ayrılırlar:

1- Diğər ba‘zı fi‘llere ‘ilāve idilerek evvelki fi‘lleriñ ma‘nalarını değışdirirler. Bunlar: «bilmek, virmek, durmağ, qalmağ, gelmek, gitmek, olmağ, yazmağ» fi‘lleridir.

A- Bir fi‘liñ madde-i aşliyyesi soñuna «-ebilmek, yebilmek, ya bilmek» getirilirse; o fi‘liñ ma‘nāsında iktidārı gösterir. Bir tebdil^[198] haşūla gelir; buna **fi‘l-i iktidārī** nāmı virilir.
gezmek-gezebilmek- gezmeye iktidārı olmağ
istemek-isteyebilmek- istemeğe iktidārı olmağ
oğumağ- oğuyabilmek- okumağa iktidārı olmağ

¹⁹⁶ [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *kullanılır* olarak düzeltilmiştir.]

¹⁹⁷ [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *getiririz* olarak düzeltilmiştir.]

¹⁹⁸ [Burada sözcüğün yazımında bir hata söz konusudur. Sözcüğün doğru yazımı *tebdil* olmalıydı. Bu hata doğru-yanlış cetvelinde bulunmamaktadır.]

(s. 119)

Bu ma'nā yalnız müsbet fi'lerde hâşıl olur. Fi'l-i iktidārîleriñ menfîleri birinci fi'liñ menfî şeklinden 'ibâretdir. «Bilmek» fi'liniñ 'ilâvesine lüzûm yokdur.

«**Gezebilmek**»den «**gezebilmemek**» olmaz, **gezememek** denir.

B- Bir fi'liñ madde-i aşliyyesi soñuna «ivirmek, yivirmek» getirerek birinci fi'liñ ma'nāsında bir sür'at, bir 'acele peydâ ider; Buna da **fi'l-i te'cîlî** nâmı virilir:

gezmek- gezivirmek, yazmak- yazıvirmek

C- Bir fi'liñ madde-i aşliyyesi soñuna «eyazmak, ya yazmak» getirerek evvelki fi'liñ ma'nāsında fi'le bir takrib hâsûla getirilir; buna **fi'l-i takrîbî** denir:

Düşmek-düşeyazmak, hemân düşmek üzere olmak dimekdir.

Bugünkü edebî lisānda bu fi'l metruk'dur. Mehcûr ta'bîrlerden sayılır.

D- Bir fi'liñ madde-i aşliyyesi soñuna «e durmak, adurmak, ye durmak, ya durmak» 'ilâvesiyle evvelki fi'liñ ma'nāsında devām ve istimrār olduğu gösterilir ki, buna da **fi'l-i istimrārî** denir:

Gez e durmak, yaz a durmak

İste ye durmak, okuya durmak

Gezmekde, yazmakda, istemekde, okumakda devām itmek dimekdir. Aşağı, yukarı 'aynı ma'nāda «kalmak» maşdarı da kullanılabilir; bunda biraz da hayret ve korku ma'nası vardır: Bakakalmak, kalakalmak gibi.

Bunlardan mā'ada «gelmek, gitmek, görmek, çekmek, dönmek»

(s. 120)

gibi fi'lerde kullanılır ki, bunlar da az, çok evvelki fi'leriñ ma'nalarını ta'dîl iderler meşelâ:

Bilmemezlikden gelmek - görmemezlikden gelmek

ola gelmek- yapa gelmek^[199]

¹⁹⁹ [Bu sözcük doğru-yanlış cetvelinde *yaya* olarak düzeltilmiştir. Ancak bu düzeltmede hata olduğu tespit edilmiştir.

ola gitmek - yapa gitmek^[200]

Bunlar da edebî lisânda kullanılmamaktadır.

2- Türkce, Farsca, ‘Arabca isim ve sıfatlarda maşdar, hâsıl maşdar gibi kelimelere ‘ilâve edilen «itmek, eylemek, kılmak, buyurmak, olmak» fi‘lleridir ki, bunlara da «**yardımcı fi‘ller**» denir ve yalnız fi‘ller taşrîf idilir: «Emir itmek, "ināyet eylemek, mürüvvet kılmak, fermân buyurmak, mükedder olmak» gibi.

Olmak fi‘li ile taşrîf idilen fi‘ller dā‘imā «lāzım»; itmek, eylemek, buyurmak fi‘leriyle taşrîf idilenler de dā‘imā «müte‘addī» olurlar.

Bir Şahıslı Fi‘ller.

71- Ba‘zı fi‘llerin yalnız üçüncü şahısları kullanılır. Böyle fi‘llere «bir şahıslı fi‘ller» denir. Gök gürlemek, yağmur yağmak, şimşek çakmak ta‘bîrlerindeki gürlemek, yağmak, çakmak fi‘lleri gibi.

gürleyorum (gürleyoram)	gürleyorsuñ (gürleyorsañ)... dinmez
yağıyorum (yağıram)	yağyorsuñ... (yağırsañ) »
çağıyorum (çakıram)	çağıyorsuñ... (çakırsañ) »

(s. 121)

Bu fi‘ller ma‘nā-yı hâkîkîlerinden hâric olarak mecâzen ve kināye kullanılırlarsa, o zamân taşrîfleri cā’iz olabilir:

Bulut olub şu göklere ağsaydım.

Yağmur olub tarlalara **yağsaydım**.

Beytindeki **yağsaydım** fi‘li gibi.

Ef‘âl-i ‘Āmme.

²⁰⁰ [Bu sözcük doğru-yanlış cetvelinde *yaya* olarak düzeltilmiştir. Ancak bu düzeltmede de hata olduğu tespit edilmiştir.

72- «**Var-yok**» kelimeleri gördükleri vazīfe dolayısıyla fi'le beñzerler, bunun için bunlara «ef'āl-i 'āmmе» dendir dirler. Bunların ba'zı şīğaları da yapılır:

Hikāye-vardı idi-yokdı idi

Rivāyet-varmış imiş- yokmuş imiş

Şart- varsa ise - yoksa ise

«**Gerek**» lüzūm göstermek için kullanılan bu kelimedede «Ef'āl-i 'āmmе» den sayılmaktadır. «Fi'l-i lāzım» gibi fā'il olan bir kelimedir. Doğrusunu söylemek **gerekdir**; Menfisi mehcūrdur.

(s. 122)

(s. 122)

Taṣrīf Numūneleri

73- (Müşbet Şekli)

Emir Şîğası

Emr-i Hâzır	gez	geziñ	geziñiz
Emr-i Ğā'ib	gezsın	(gezsınler)	

İhbār Şîğaları.

Māzī-i Şuhūdī	gezdim	gezdiñ	gezdi	gezdik	gezdiñiz	gezdiler
Māzī-i Naqlī	gezmişim (gezmişim)	gezmişsiñ (gezmişseñ)	gezmiş	gezmişiz (gezmişik)	gezmişsiñiz	gezmişler
Hāl	geziyorum (gezirem)	geziyorsıñ (gezirseñ)	geziyor (gezir)	geziyoruz (gezirik)	geziyorsunuz (gezirsiñiz)	geziyorlar (gezirler)
İstiḳbāl	gezeceğim (gezeceğem)	gezeceksiñ (gezecekseñ)	gezecek	gezeceğiz (gezeceğik)	gezeceksiñiz	gezecekler
Mużāri'	gezerim (gezerem)	gezersiñ (gezerseñ)	gezer	gezeriz (gezerik)	gezersiñiz	gezerler

(s. 123)

İltizām Şīğaları.

Māzī-i Şuhūdī	gezeydim	gezeydiñ	gezeydi	gezeydik	gezeydiñiz	gezeydiler
Māzī-i Naklī	geze imişim (geze imişem)	geze imişsiñ (geze imişseñ)	geze imiş	geze imişiz (geze imişik)	geze imişsiñiz	geze imişler
Hāl	-	-	-	-	-	-
İstikbāl	-	-	-	-	-	-
Muzāri‘	gezeyim (gezem)	gezesiñ (gezeseñ)	geze	gezelim (gezek)	gezesiñiz	gezeler

Vücüb Şīğaları.

Māzī-i Şuhūdī	gezmeliydim	gezmeliydiñ	gezmeliydi	gezmeliydik	gezmeliydiñiz	gezmeliydiler
Māzī-i Naklī	gezmeli imişim (gezmeli imişem)	gezmeli imişsiñ (gezmeli imişseñ)	gezmeli imiş	gezmeli imişiz (gezmeli imişik)	gezmeli imişsiñiz	gezmeli imişler

Hāl	-	-	-	-	-	-
İstikbāl	-	-	-	-	-	-
Muzāri‘	gezmeliyim (gezmeliyem)	gezmelisiñ (gezmeliseñ)	gezmeli	gezmeliyiz (gezmeliyik)	gezmelisiñiz	gezmeliler

(s. 124)

Şart Şîğaları.

Māzī-i Şuhūdī	gezseydim	gezseydiñ	gezseydi	gezseydik	gezseydiñiz	gezselerdi
Māzī-i Naklī	gezse imişim (gezse imişem)	gezse imişsiñ (gezse imişseñ)	gezse imiş	gezse imişiz (gezse imişik)	gezse imişsiñiz	gezse imişler
Hāl	-	-	-	-	-	-
İstikbāl	-	-	-	-	-	-
Muzāri‘	gezsem	gezseñ	gezse	gezsek	gezseñiz	gezseler

Hikāye Şîğaları.

Māzī-i Şuhūdī	gezdiydim	gezdiydiñ	gezdiydi	gezdiydik	gezdiydiñiz	gezdilerdi

Māzī-i Naḳlī	gezmişdim	gezmişdiñ	gezmişdi	gezmişdik	gezmişdiñiz	gezmişlerdi
Hāl	geziyordum (gezdirdim)	geziyordunñ (gezirdiñ)	geziyordu (gezirdi)	geziyorduk (gezirdik)	geziyordunñuz (gezirdiñiz)	geziyorlardı (gezirlerdi)
İstikbāl	gezecekdin	gezecekdiñ	gezecekdi	gezecekdik	gezecekdiñiz	gezeceklerdi
Muzāri	gezerdim	gezerdiñ	gezerdi	gezerdik	gezerdiñiz	gezerlerdi

(s. 125)

Rivāyet Şīğaları.

Māzī-i Şuhūdī	-	-	-	-	-	-
Māzī-i Naḳlī	gezmiş imişim (gezmiş imişem)	gezmiş imişsiñ (gezmiş imişseñ)	gezmiş imiş	gezmiş imişiz (gezmiş imişik)	gezmiş imişsiñiz	gezmiş imişler
Hāl	geziyor imişim (gezir imişem)	geziyor imişsiñ (gezir imişseñ)	geziyor imiş (gezir imiş)	geziyor imişiz (gezir imişik)	geziyor imişsiñiz (gezir imişsiñiz)	geziyor imişler (gezir imişler)
İstikbāl	gezecek imişim (gezecek imişem)	gezecek imişsiñ (gezecek imişseñ)	gezecek imiş	gezecek imişiz (gezecek imişik)	gezecek imişsiñiz	gezecek imişler

Muzāri	gezer imişim (gezer imişem)	gezer imişsiñ (gezer imişseñ)	gezer imiş	gezer imişiz (gezer imişik)	gezer imişsiñiz	gezer imişler

Şıla Şıǵaları

Muzāri	gezdiǵım	gezdiǵıñ	gezdiǵı	gezdiǵımız	gezdiǵıñız	gezdikleri
İstiǵbāl	gezeceǵım	gezeceǵıñ	gezeceǵı	gezeceǵımız	gezeceǵıñız	gezecekleri

(s. 126)

Maşdarlar.	
Aşlī Maşdar	gezmek
Tahfīfī Maşdar	gezme
Te'kīdī Maşdar	gezmeklik
Nev'ī Maşdar	geziş

Fer'ī Şîğalar.	
İsm-i Fā'il	gezen, gezenler
İsm-i Me'ûl	gezmiş, gezmişler

Rabṭ Şîğaları.	
‘Aṭıf Rābıtası	gezib
Hāl Rābıtası	gezerek, geze geze, gezerken
İbtidā Rābıtası	gezeli beri, gezeliden beri
İntihā Rābıtası	gezinceye kadar, gezinceye değin
Tevkīṭ Rābıtası	gezince
Ta'kīb Rābıtası	gezdikce
Zamān Rābıtası	gezmeden evvel, gezdikden sonra

Taṣrīf Numūneleri.

74- (Menfī Şekli)

Emir Şîğası.

Neh-yi Hāzır	yazma, yazmayıñ, yazmayınız
Neh-yi Ġā'ib	yazmasın, yazmasınlar

(s. 127)

İhbār Şîğaları.

Māẓī-i Şuhūdī	yazmadım	yazmadıñ	yazmadı	yazmadık	yazmadınız	yazmadılar
Māẓī-i Naklī	yazmamışım	yazmamışsıñ (yazmamışsañ)	yazmamış	yazmamışız (yazmamışık)	yazmamışsınız	yazmamışlar
Hāl	yazmayorum (yazmayoram)	yazmayorsuñ (yazmayorsañ)	yazmayor	yazmayoruz (yazmayoruk)	yazmayorsunuz	yazmayorlar
İstikbāl	yazmayacağım (yazmayacağam),	yazmayacaqsıñ (yazmayacaqsañ)	yazmayacak	yazmayacağız (yazmayacağık)	yazmayacaqsınız	yazmayacaklar
Muzāri [‘]	yazmam	yazmazsıñ	yazmaz	yazmayız(yazmarık)	yazmazsınız	yazmazlar

İltizām Şîğaları.

Māẓī-i Şuhūdī	yazmayaydım	yazmayaydın	yazmayaydı	yazmayaydık	yazmayaydınız	yazmayaydılar
Māẓī-i Naqlī	yazmaya imişim (yazmaya imişem)	yazmaya imişsin (yazmaya imişseñ)	yazmaya imiş	yazmaya imişiz (yazmaya imişik)	yazmaya imişsiniz	yazmaya imişler
Hāl	-	-	-	-	-	-
İstikbāl	-	-	-	-	-	-
Muzāri‘	yazmayayım (yazmayam)	yazmayasın (yazmayasañ)	yazmaya	yazmayalım (yazmayak)	yazmayasınız	yazmayalar

(s. 128)

Vücüb Şîğaları.

Māẓī-i Şuhūdī	yazmamalıydım	yazmamalıydın	yazmamalıydı	yazmamalıydık	yazmamalıydınız	yazmamalıydılar
Māẓī-i Naqlī	yazmamalı imişim (yazmamalı imişem)	yazmamalı imişsin (yazmamalı imişseñ)	yazmamalı imiş	yazmamalı imişiz (yazmamalı imişik)	yazmamalı imişsiniz	yazmamalı imişler
Hāl	-	-	-	-	-	-

İstikbāl	-	-	-	-	-	-
Muzāri‘	yazmamalıyım (yazmamalıyam)	yazmamalısiñ (yazmamalısañ)	yazmamalı	yazmamalıyız (yazmamalıyık)	yazmamalısiñiz	yazmamalılar

Şart Şigaları:

Māzī-i Şuhūdī	yazmasaydım	yazmasaydıñ	yazmasaydı	yazmasaydık	yazmasaydıñız	yazmasaydılar
Māzī-i Naqlī	yazmasa imişim (yazmasa imişem)	yazmasa imişsiñ (yazmasa imişseñ)	yazmasa imiş	yazmasa imişiz (yazmasa imişik)	yazmasa imişsiñiz	yazmasa imişler
Hāl	-	-	-	-	-	-
İstikbāl	-	-	-	-	-	-
Muzāri‘	yazmasam	yazmasañ	yazmasa	yazmasak	yazmasañız	yazmasalar

(s. 129)

Hikāye Şigaları.

Māzī-i Şuhūdī	yazmadıydım	yazmadıydıñ	yazmadıydı	yazmadıydık	yazmadıydıñız	yazmadıldı

Māzī-i Naḳlī	yazmamışdım	yazmamışdın	yazmamışdı	yazmamışdık	yazmamışdınız	yazmışlardı ²⁰¹
Hāl	yazmayordum	yazmayordun	yazmayordu	yazmayorduk	yazmayordunuz	yazmayorlardı
İstikbāl	yazmayacaktım	yazmayacaktın	yazmayacaktı	yazmayacaktık	yazmayacaktınız	yazmayacaklardı
Muzāri'	yazmazdım	yazmazdın	yazmazdı	yazmazdık	yazmazdınız	yazmazlardı

Rivāyet Şiğaları.

Māzī-i Şuhūdi	-	-	-	-	-	-
Māzī-i Naḳlī	yazmamış imişim (yazmamış imişem)	yazmamış imişsin (yazmamış imişseñ)	yazmamış imiş	yazmamış imişiz (yazmamış imişik)	yazmamış imişsiniz	yazmamış imişler
Hāl	yazmayor imişim (yazmayor imişem)	yazmayor imişsin (yazmayor imişseñ)	yazmayor imiş	yazmayor imişiz (yazmayor imişik)	yazmayor imişsiniz	yazmayor imişler

(s. 130)

²⁰¹ *Yerli şivede bu şekillerde işleniyor; yazmışdılar, yazmayordılar, yazmayacakdılar, yazmazdılar.

İstikbāl	yazamayacak imişim (yazamayacak imişem)	yazamayacak imişsiñ (yazamayacak imişseñ)	yazamayacak imiş	yazamayacak imişiz (yazamayacak imişik)	yazamayacak imişsiñiz	yazamayacak imişler
Muzāri‘	yazmaz imişim (yazmaz imişem)	yazmaz imişsiñ (yazmaz imişseñ)	yazmaz imiş	yazmaz imişiz (yazmaz imişik)	yazmaz imişsiñiz	yazmaz imişler

Şıla Şığaları

Muzāri‘	yazmadığım	yazmadığıñ	yazmadığı	yazmadığımız	yazmadığıñız	yazmadıkları
İstikbāl	yazmayacağım	yazmayacağıñ	yazmayacağı	yazmayacağımız	yazmayacağıñız	yazmayacakları

Maşdarlar:	
Aşlī Maşdar:	yazmamaq
Taḥfīfī Maşdar:	yazmama
Te’kīdi Maşdar:	yazmamaqlıq
Nev‘ī Maşdar:	yazmayış

Rabṭ Şıgaları:	
‘Atıf Rābıtası:	yazmayıb
Hāl Rābıtası:	yazmayarak
İbtidā Rābıtası:	yazmayalı beri
İntihā Rābıtası:	yazmayıncaya kadar
Tevķīt rābıtası:	yazmayınca
Ta‘ķīb rābıtası:	yazmadıkca
Zamān rābıtası:	yazmadıktan soñra

Fer‘i Şıgalar:	
İsm-i Fā‘il	-yazmayan, yazmayanlar
İsm-i Mef‘ul	-yazmamış, yazmamışlar

(s. 131)

İstifhām Şekli

Emir Şigaları

Emr-i Hāzır	-	-	-	-	-	-
Emr-i Ġā'ib	-	-	istesin mi?	-	-	istesinler mi?

İhbār Şigaları

Māzī-i Şuhūdī	istedim mi	istediñ mi	istedi mi	istediñ mi ²⁰²	istediñiz mi	istediler mi?
Māzī-i Naklī	istemiş miyim (istemiş miyem)	istemiş misiñ (istemiş miseñ)	istemiş mi	istemiş miyiz (istemiş miyik)	istemiş misiñiz	istemişler mi?
Hāl	isteyor muyum (isteyir miyem)	isteyor musuñ (isteyir miseñ)	isteyor mu (isteyir mi)	isteyor muyuz (isteyir miyik)	isteyor musuñuz (isteyir misiñiz)	isteyorlar mı? (isteyirler mi)
İstikbāl	isteyecek miyim (isteyecek miyem)	isteyecek misiñ (isteyecek miseñ)	isteyecek mi	isteyecek miyiz (isteyecek miyik)	isteyecek misiñiz	isteyecekler mi?
Muzāri'	ister miyim (ister miyem)	ister misiñ (ister miseñ)	ister mi	ister miyiz (ister miyik)	ister misiñiz	isterler mi?

²⁰² [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *istedik mi?* olarak düzeltilmiştir.]

(s. 132)

İltizām Şîğaları

Māzī-i Şuhūdī	-	-	-	-	-	-
Māzī-i Naqlī	-	-	-	-	-	-
Hāl	-	-	-	-	-	-
İstiḳbāl	-	-	-	-	-	-
Muzārī [‘]	isteyeyim mi	isteyesiñ mi (isteyeseñ mi)	isteye mi	isteyelim mi	isteyesiñiz mi	isteyeler mi

Vücüb Şîğaları

Māzī-i Şuhūdī	istemeli mi idim	istemeli mi idiñ	istemeli mi idi	istemeli mi idik	istemeli mi idiñiz	istemeli mi idiler?
Māzī-i Naqlī	istemeli mi imişim (istemeli imişem)	istemeli mi imişsiñ (istemeli mi imişseñ)	istemeli mi imiş	istemeli mi imişiz (istemeli imişik)	istemeli mi imişsiñiz	istemeli mi imişler?
Hāl	-	-	-	-	-	-
İstiḳbāl	-	-	-	-	-	-
Muzārī [‘]	istemeli miyim (istemeli miyem)	istemeli misiñ (istemeli miseñ)	istemeli mi	istemeli miyiz (istemeli miyik)	istemeli misiñiz	istemeliler mi

(s. 133)

Şart Şîğaları

Māzî-i Şuhūdî	istese mi idim	istese mi idiñ	istese mi idi	istese mi idik	istese mi idiñiz	isteseler mi idi?
Māzî-i Naklî	istese mi imişim (istese mi imişem)	istese mi imişsiñ (istese mi imişseñ)	istese mi imiş;	istese mi imişiz (istese mi imişik)	istese mi imişsiñiz	istese mi imişler?
Hāl	-	-	-	-	-	-
İstikbāl	-	-	-	-	-	-
Muzāri‘	istesem mi	isteseñ mi	istese mi	istesek mi	isteseñiz mi	isteseler mi?

Hikāye Şîğaları

Māzî-i Şuhūdî	istedimmi idi	istediñ miydi	istedi miydi	istedik miydi	istediñiz miydi	istediler miydi?
Māzî-i Naklî	istemişmi idim	istemiş miydiñ	istemiş miydi	istemiş miydik	istemiş miydiñiz	istemişler miydi?
Hāl	isteyor mı idim	isteyor mıydiñ	isteyor mıydi	isteyor mıydık	isteyor mıydiñiz	isteyorlar mıydi?

(s. 134)

İstikbāl	isteyecek miydim	isteyecek miydiñ	isteyecek miydi	isteyecek miydik	isteyecek miydiñiz	isteyecekler miydi
Muzārī [‘]	ister miydim	ister miydiñ	ister miydi	ister miydik	ister miydiñiz	isterler miydi?

Rivāyet Şigaları

Māzī-i Şuhūdī	-	-	-	-	-	-
Māzī-i Naklī	istemiş mi imişim (istemiş mi imişem)	istemiş mi imişsiñ ^[203] (istemiş mi imişseñ)	istemiş mi imiş	istemiş mi imişiz (istemiş mi imişik)	istemiş mi imişsiñiz	istemiş mi imişler?
Hāl	isteyor mı imişim (isteyir mi imişem)	isteyor mı imişsiñ (isteyir mi imişseñ)	isteyor mı imiş (isteyir mi imiş)	isteyor mı imişiz (isteyir mi imişik)	isteyor mı imişsiñiz (isteyir mi imişsiñiz)	isteyor mı imişler? (isteyir mi imişler)
İstikbāl	isteyecek mi imişim (isteyecek mi imişem)	isteyecek mi imişsiñ (isteyecek mi imişseñ)	isteyecek mi imiş	isteyecek mi imişiz (isteyecek mi imişik)	isteyecek mi imişsiñiz	isteyecek mi imişler?
Muzārī [‘]	ister mi imişim (ister mi imişem)	ister mi imişsiñ (ister mi imişseñ)	ister mi imiş	ister mi imişiz (ister mi imişik)	ister mi imişsiñiz	ister mi imişler?

²⁰³ [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *istemiş mi imişsiñ* olarak düzeltilmiştir.]

(s. 135)

İstifhām Menfī Şekli.

Emir Şîğaları.

Neh-yi Hāzır	-	-	-	-	-	-
Neh-yi Ġā'ib	-	-	oynamasın mı?	-	-	oynamasınlar mı?

İhbār Şîğaları.

Māẓī-i Şuhūdī	oynamadım mı	oynamadıñ mı	oynamadı mı	oynamadık mı	oynamadıñız mı	oynamadılar mı?
Māẓī-i Naqlī	oynamamış mıyım (oynamamış mıyam)	oynamamış mısıñ (oynamamış mısañ)	oynamamış mı	oynamamış mıyız (oynamamış mıyık)	oynamamış mısıñız	oynamamışlar mı?
Hāl	oynamıyor muyum (oynamıyor muyam)	oynamıyor musuñ (oynamıyor mısañ)	oynamıyor mu	oynamıyor muyuz (oynamıyor mıyık)	oynamıyor musuñuz	oynamıyorlar mı?

İstikbāl	oynamayacak mıyım (oynamayacak mıyam)	oynamayacak mısıñ (oynamayacak mısañ)	oynamayacak mı	oynamayacak mıyız (oynamayacak mıyık)	oynamayacak mısıñız	oynamayacaklar mı?
Muzāri‘	oynamaz mıyım (oynamaz mıyam)	oynamaz mısıñ (oynamaz mısañ)	oynamaz mı	oynamaz mıyız (oynamaz mıyık)	oynamaz mısıñız	oynamazlar mı?

(s. 136)

İltizām Şīğaları.

Māẓī-i Şuhūdī	yazmaya mı idim	yazmaya mı idiñ	yazmaya mı idi	yazmaya mı idik	yazmaya mı idiñiz	yazmaya mı idiler
Māẓī-i Naqlī	yazmaya mı imişim (yazmayamı imişem)	yazmaya mı imişsiñ (yazmayamı imişseñ)	yazmaya mı imiş	yazmaya mı imişsiz (yazmayamı imişik)	yazmaya mı imişsiñiz	yazmaya mı imişler
Hāl	-	-	-	-	-	-
İstikbāl	-	-	-	-	-	-
Muzāri‘	yazmayayım mı	yazmayasıñ mı	yazmaya mı	yazmayalım mı	yazmayasıñız mı	yazmayalar mı?

Vücüb Şîğaları.

Mâzî-i Şuhûdî	yazmamalı mı idim	yazmamalı mı idiñ	yazmamalı mı idi	yazmamalı mı idik	yazmamalı mı idiñiz	yazmamalı mı idiler?
Mâzî-i Naklî	yazmamalı mı imişim (yazmamalı mı imişem)	yazmamalı mı imişsiñ (yazmamalı mı imişseñ)	yazmamalı mı imiş	yazmamalı mı imişiz (yazmamalı mı imişik)	yazmamalı mı imişsiñiz	yazmamalı mı imişler?
Hâl	-	-	-	-	-	-
İstikbâl	-	-	-	-	-	-
Muzâri‘	yazmamalı mıyım (yazmamalı mıyam)	yazmamalı mısıñ (yazmamalı mısañ)	yazmamalı mı	yazmamalı mıyız (yazmamalı mıyık)	yazmamalı mısıñız	yazmamalılar mı

(s. 137)

Şart Şîğaları.

Māzî-i Şuhūdî	yazmasa mı idim	yazmasa mı idiñ	yazmasa mı idi	yazmasa mı idik	yazmasa mı idiñiz	yazmasa mı idiler?
Māzî-i Naklî	yazmasa mı imişim (yazmasa mı imişem)	yazmasa mı imişsiñ (yazmasa mı imişseñ)	yazmasa mı imiş	yazmasa mı imişiz (yazmasa mı imişik)	yazmasa mı imişsiñiz	yazmasa mı imişler
Hāl	-	-	-	-	-	-
İstikbāl	-	-	-	-	-	-
Muzâri‘	yazmasa mı idim	yazmasa mıydıñ	yazmasa mıydı	yazmasa mıydık	yazmasa mıydıñiz	yazmasa mıydılar

Hikāye Şîğaları.

Māzî-i Şuhūdî	yazmadı mı idim	yazmadı mıydıñ	yazmadı mıydı	yazmadı mıydık	yazmadı mıydıñiz	yazmadı mılardı
Māzî-i Naklî	yazmamış mıydım	yazmamış mıydıñ	yazmamış mıydı	yazmamış mıydık	yazmamış mıydıñiz	yazmamışlar mıydı?
Hāl	yazmayor mıydım	yazmayor mıydıñ	yazmayor mıydı	yazmayor mıydık	yazmayor mıydıñiz	yazmayorlar mıydı?

(s. 138)

İstiḳbāl	yazmayacak mıydım	yazmayacak mıydıñ	yazmayacak mıydı	yazmayacak mıydık	yazmayacak mıydıñız	yazmayacaklar mıydı?
Muzāri	yazmaz mı idim	yazmaz mı idiñ	yazmaz mı idi	yazmaz mı idik	yazmaz mı idiñiz	yazmazlar mıydı?

Rivāyet Şıǵaları.

Māẓī-i Şuhūdī	-	-	-	-	-	-
Māẓī-i Naḳlī	yazmamış mı imişim (yazmamış mı imişem)	yazmamış mı imişsiñ (yazmamış mı imişseñ)	yazmamış mı imiş	yazmamış mı imişiz (yazmamış mı imişik)	yazmamış mı imişsiñiz	yazmamış mı imişler
Hāl	yazmıyor mı imişim (yazmıyor mı imişem)	yazmıyor mı imişsiñ (yazmıyor mı imişseñ)	yazmıyor mı imiş	yazmıyor mı imişiz (yazmıyor mı imişik)	yazmıyor mı imişsiñiz	yazmıyor mı imişler
İstiḳbāl	yazmayacak mı imişim	yazmayacak mı imişsiñ	yazmayacak mı imiş	yazmayacak mı imişiz (yazmayacakmı imişik)	yazmayacak mı imişsiñiz	yazmayacak mı imişler

	(yazmayacak mı imişem)	(yazmayacak mı imişseñ)				
Muzâri'	yazmaz mı imişim (yazmaz mı emişem)	yazmaz mı imişsin (yazmaz mı emişseñ)	yazmaz mı imiş	yazmaz mı imişiz (yazmaz mı imişik)	yazmaz mı emişsiñiz	yazmaz mı emişler

(s. 139)

İsmiñ Hâlleri.

75- İsimler bir cümlede üç hâl üzere bulunurlar:

1- Yalınız olarak buna «mücerred» denir. Cümlede fâ'il olur. **Ƙuş** uçdu; Ƙuş mücerredir ve fâ'ildir.

2- Yeni bir ma'nāya delālet itmek üzere diğerk bir isme bağılı olur. Buna «izāfet» denir. **Ƙuşuñ Ƙanadı** gibi. «Ƙuş ve Ƙanat» isimleri biri-birine bağılıdır ve Ƙanadıñ Ƙuşa 'āidiyetini gösterir. Bunda iki taraf vardır: Yā muzāfun ileyh olur, evvel gelir ve nihāyetine «iñ/iñ» veyā «niñ/nıñ» gelir.

Ƙuşuñ Ƙanadı	şāmitlerde
Ƙapınıñ Ƙanadı	şā'itlerde

Yā **muẓāf** olur, soñra gelir ve nihāyetine «ı,i» veyā «sı,sı» gelir:

bağçeniñ yolu	şāmitlerde
bağçeniñ Ƙapısı	şā'itlerde

İzāfet mu'ayyen ve ma'lūm bir şeyi gösterirse, hem muzāfun ileyhe ve hem de muzāfa edāt gelir:

Bağçeniñ Ƙapısı, Ƙuşuñ Ƙanadı gibi ve buna «ma'rīfe» dinir.

İzāfet ğayri mu'ayyen ve 'umūmī bir māhiyetde olursa, muzāfun ileyhiñ edātı atılır:

Bağçe Ƙapısı, **Ƙuş** Ƙanadı gibi

Bir meslek veyā zana'ate delālet iderse, yine muzāfun ileyh edātı atılır:

Maħalle bekcisi, **köy** hekimi gibi.

(s. 140)

Mürekkeb bir isim olursa, yine muzāfun ileyh edātı düşer.

Hānım eli, **ebe** gümecı

Bir cinci^[204] gösterirse yine muzāf ileyh edātı düşer:

Limon ayvası, **çalı** fasülyası

Bir şe'yiñ neden yapılmadığını gösterirse, hem muzāfıñ, hem de muzāfun ileyhiñ edātları düşer:

Altun yüzük, elmas bilezik, kurşun kâlem, tahta kaşık gibi.

3- Yapılan işden müte'essir olanı gösterir ki, fi'liñ mef'ülü olur. Bu da iki şüretledir:

Yā fā' ile beñzer mücerred hâldedir. Ğayri mu'ayyen bir şe'ye delâlet ider (ı,ı,ü,u) lı hâl olur:

«üzüm yedim»

cümlesindeki «üzüm» ismi gibi. Üzüm burada mef'üldür, faķať fi'le edâtsiz olarak bağlanmışdır. Bir de:

«Üzüümü yedim»

diriz burada da üzüm kelimesi fi'le «si/sı» edâtıyla bağlıdır; Bu da 'aynı cinsden mef'üldür. Birinci «mef'üliye şarîh», ikinciye «mef'üliye ğayri şarîh» («ı,ı,u,ü» lı ve başka^[205] hâller) denir.

Yāhūd fi'le birtakım edātlarla bağlanarak işiñ ma'nāsını tamamlarlar. Bunlara da ğayri şarîh mef'üller denir.

1) «e, ye»li mef'üller	ev- e	köylü- ye
2) «de»li mef'üller	ev- de	köylü- de
3) «den-dan»lı mef'üller	ev- den	köylü- den
4) «le, ile»li mef'üller	ev- ile	köylü- ile
5) «için»li mef'üller	ev- için	köylü- için

(s. 141)

İsim ve Şifatlardan Fi'l Teşkili

76- Birçok isim ve şifatlardan fi'ller teşkîl idilir, faķať bunlarıñ hemān hepsi semā'îdir:

1- İsimleriñ soñlarına (le-la) getirilerek müntehā 'ilāve idilir.

²⁰⁴ [Burada sözcüğün yazımında bir hata söz konusudur. Sözcüğün doğru yazımı *cinsi* olmalıydı. Bu hata doğru-yanlış cetvelinde bulunmamaktadır.]

²⁰⁵ [Sözcükler burada *ı/i'li* ve *başka* şeklinde fazla yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde *ve başka* olarak düzeltilmiştir.]

göz-gözlemek	baş-başlamak
ses-seslemek	kış- kışlamak

2- İsimlerin soñlarına göre âhenge göre «-len, -lan» ‘ilâve idilerek muntelhâlar ‘ilâve idilir:

keyif-keyiflenmek	kat- katlanmak

3- Ba‘zı taklîdî lafızların soñlarına «-emek, -amak» ‘ilâve idilir:

hışır-hışırdamak

4- Ba‘zı şıfatların soñuna muntelhâlardan evvel «lemek-lamak» getirilerek yapılır:

Ƙara-Ƙaralamak	hırda-hırdalamak

5- Şıfatların soñuna muntelhâdan evvel «-len, -lan» ‘ilâvesiyle yapılır.

hafif- hafiflenmek	ağır- ağırılanmak

6- Şıfatların soñuna sâdece «-mek, -mak» getirilerek yapılır:

Ƙuru-Ƙurumak	acı-acımak

77- Fi‘llerde birtakım isim ve şıfatlar yapılır. Bunlar da hemen hemen semâ‘i gibidir: Maşdarın bütün nev‘ieri isim hükmündedir. Madde-i aşliyyelerin soñlarına «m,im/ım, ik/ık, uƙ/ük, ki/ƙı, ƙu/kü, ğu/ ğu, ğı/ ğı » gibi edâtlar getirilerek yapılır: «Alım satım, delik deşik, aşƙı, dizi, ƙorƙu... »gibi. Fi‘llerden ƙıyâs^[206] olarak yapılan şıfatlar şunlardır:

²⁰⁶ [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde ƙıyâsî olarak düzeltilmiştir.]

İsm-i Fā'iller	yaz-an	gez-en
İsm-i Mef'ûller	yaz-mış	gez-miş

(s. 142)

İsm-i Fā'illeriñ başka şekli:	yaz-ıcı	gez-ici
Fi'l-i Muzâri' üçüncü şahıs:	yaz-ar	gez-er

Semâ'i olarak sıfatlar yapılır:

utangaç	biligiç	ezik	titrek	gibi.
pişkîn	sürgün	bozgun	sürtük	

Fi'lden İsim Teşkîli.

78- Kökleriñ (cevher) soñuna (-tı, -tu, -ıntı, -ntu) 'ilâve itdikde bir nev'i isim olur. Bunlar her maddeden teşkîl olunabilirlerse de, buna da eñ çok işlenenleri îrâd olundu:

aşmak	mağ + ıntı	= aşıntı
aķmak	mağ + ıntı	= aķıntı
çalķamak	mağ + ntı	= çalķantı
ķararmak	mağ + tı	= ķarartı
tökmek	mek + üntü	= töküntü
ķırpmaķ	mağ + ıntı	= ķırpıntı
üzmek	mek + üntü	= üzüntü
süpürmek	mek + üntü	= süprüntü
ķıkmaķ	mağ + ıntı	= ķıkıntı
sıkmaķ	mağ + ıntı	= sıkıntı
ķazmaķ	mağ + ıntı	= ķazıntı
sararmak	mağ + tı	= sarartı
ķızarmaķ	mağ + tı	= ķızartı
görgermek ^[207]	mek + ti	= göğerti

²⁰⁷ [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde göğermek olarak düzeltilmiştir.]

(s. 143)

Zarf

79- Zarf, fi'liñ ve şıfatıñ ma'nāsını tamamlayan: zamān, mekān, hāl, miqdār, sebep ve maqşad gösteren kelimelerdir.

Zarflar bir nev'i şıfatdırlar. Şıfatlar isimleriñ başlarına gelerek ta'yīn itdikleri gibi, zarflar da müsned olan fi'illeri ve şıfatları ta'yīn iderler: Ne zamān, nerede, nereye, nereden, nasıl, ne kadar, ne için ve ilh gibi su'āllere cevāb olurlar.

Zamān Gösteren Zarf:

Basitler: Seher, şabāh, akşām, dün, şimdi, yarın, dā'imā, hemīşe, geç, irken, evvel.

Mürekkebler: Bugün, daha dün, irtesi gün, bundan evvel, bundan soñra, dün akşam, her ān, her zamān, hiçbir zamān, fīmā-ba'd, ara sıra, işidince, soñra, yarın, kışñ, şabāhleyīn.

Zamān gösteren zarflar: Ne zamān, ne vakit su'āline cevāb olurlar.

Mekān Gösteren Zarf:

Buraya, şuraya, uzak, yakın, ileri, geri, āşağı, yākın, öte, beri^[208], içeri, dışarı,

Mekān gösteren zarflar: Nereye, nereden, nerede su'āllerine cevāb olurlar.

(s. 144)

Hāl Gösteren Zarf:

Güzel-güzel, rāhat-rāhat, birdenbire, çabuk, iyi, kötü, güle-güle, gülerek, mışıl-mışıl, derhāl, böyle, şöyle, öyle, yavaş, ānsızın, parıl- parıl, hāl gösteren zarflar: Nasıl su'āline cevāb olurlar.

1) Kayd: Zarflar müsned olan fi'illeriñ yā şıfatlarıñ ma'nalarını tamamladıkları gibi. Müsned yā müsnedün ileyh olan maşdarlarıñ da ma'nalarını tamamlarlar. Bundan soñra çalışmak fāidesizdir. Akşāmları irken uyumak, şabāhleyīn irken kalkmak şıhhāt için fāidelidir. Maqşadım pek çalışmaktır.

²⁰⁸ [Sözcük burada yanlış yazılmış, doğru-yanlış cetvelinde biri olarak düzeltilmiştir.]

2) Kayd: Hāl gösteren zarflarıñ: bir kısmı ismiñ ma‘nāsını tamamlarken şıfat, fi‘liñ ma‘nāsını tamamlarken zarf olurlar: İyi çocuk çalışıyor. Çocuk iyi çalışıyor^[209].

Tertīb ve Miqdār Gösteren Zarflar:

Az, çok, ne kadar, bu kadar, pek, gāyet, birinci, beşinci.

Nefī Gösteren Zarflar:

Kaṭ‘iyyen, ašlā, hiç.

Sebeb ve Maqşad Gösteren Zarflar:

Fi‘liñ ne sebeb ve ne maqşadla yapıldığını gösterir, ne sebeb ne maqşadla su‘āline cevāb olur, Aḥmed şehre işlemeğe gitdi. Ben beşeriyete fāide virmek için çalışıyorum. İnsān hemcinsine yardım itmek için yaşmalıdır.

Nidā.

80- Hissiyāt ve teheyycūcdan birini ifādeye ḥıdmet iden ṭabī‘-i eşvāta veyā i‘tibār-ı elfāz ve kelimāta nidā ta‘bīr olunur.

A, ay, hey, of, aḥ, oḥ, vay, āmān, ḥayf, āh, efsūs, hāydi, vāh, ne, ḥayf, yāzık , āferīn, hāydi.

(s. 145)

Edāt

81- Yalnız başına bir ma‘nā ifāde itmeyib başka kelimelerle birleşerek veyā cümleleriñ aralarına getirilerek bir ma‘nā añlatan kelimelere edāt dinilir.

1- Mef‘ūlleri, muzāfun ileyhleri teşkīl iden edātlar:

²⁰⁹ [İyi çocuk çalışıyor. Çocuk iyi çalışıyor, cümlelerindeki iyi sözcüğü, metinde diğer yerlerde yazıldığı gibi kapalı /e/ (/è/) sesini karşılayan “hemzeli elif” ve “ye” ile değil, “elif” ve “ye” harfleriyle yazılmıştır: .]

<u>Basitleri</u>
ı/i- yı/yi
e- ye, a- ya
de- da
den- dan
ya ,ye, e doğru
ile- le- la
için- içün, çin- çün
üzere/üzre
ñ- i/i- sı/sı.

<u>Mürekkepleri</u>
a, e, rağmen
ya, ye, rağmen
ya, ye, e göre
ya-a, ye-e doğru
dan, den evvel

2- Şart Edâtları:	eğer, eğerçi.
3- İstişnâ Edâtları:	illâ, meğer ki, mâ´ada, başka, özge, ğayri.
4- Tenbîh Edâtlarına:	işte, hele, hâ, yâ.
5- Temşîl Edâtları:	gibi, nasıl, sanki.

(s. 146)

6- Şıfat Edātları:	ı, lu, siz, ce, ci, lık, lik, luğ, lük.
7- Kemiyyet Edāti:	ler, lar.
8- İsm-İ Mekān Edātları:	lık, luğ, lik, lük, lağ.
9- İsm-İ Taşğır Edātları:	cık, ci, çağız, ceğiz.
10- Fi'l Edātları:	dı, du, miş, muş, ecek, cağ, ir, ar, yar, e, meli, malı, sın, sun.
11- Nefī Ve İstifhām Edātları:	me, ma, miz, mı.
12- Fi'l-i Mechül Edātları:	l, n.
13- Fi'l-i Mute'addī Edātları:	dır, t, dur.
14- Fi'l-i Muṭāva'at Edātları:	l, ş.
15- Fi'l-i Müşāraket Edātları:	ş.
16- İsm-i Fā'ıl Ve Mef'ül Edātları:	en, miş, muş, an, in, yan, yıcı, cı.
17- Fi'li Şıfat Yapan Edātlar:	ğ, k, ı/i, kin, ğın, ğun, gün, kan, kun.
18- Fi'li İsim Yapan Edātlar:	ğ, k, ğı, ğu, gı, gu, im, um, u, ı/i, ntı, giç/kiç, ğıc/ ğic, kaç, ç.
19- Şıfatlardan İsim Yapan Edātlar:	lık, lik, luğ, lük.
20- İsimlerden Fi'l Yapan Edātlar:	len, lan, le, la, lış, laş.
21- Şıfatlardan Fi'l Yapan Edātlar:	ar, r.

(s. 147)

22- Şığa, Rabṭ ve Şıla Edātları:	ub/üb , yub/yüb, yib/yıb, rek, raḳ, diğeri, düğü, diği, duğu, nca, dikce, dükce, dıḳca, duḳca, eli(meli), eliberi, ken.
23- Rabṭ Edātları:	u/ü, hem, ne, de, ile, yā, faḳaṭ, ama, illā, ḫatta, lākīn, zirāki, çünki, gerek, ancak, eğer, güyā, sanki, yoksa, yāḫūd, gibi, ḫālbūki, madāmki, vaḳttaki, nasıl ki, binā'en, berreyn, ona göre, demek ki, ma'māfīh, bunuñ için, ise de, eğerçi.

(s. 148)

-FİHRİS-

Şahîfe

Bir İki Söz.....	3-5
Şarfıñ Ta'rifî.....	7...
Tenkit.....	8-11
Kelime.....	11...
İsim.....	12-18
İzâfet.....	19-22
Şıfat.....	2-84
Zamir.....	85-93
Fi'l.....	94-142
Zarf.....	143-144
Nidâ.....	144 ...
Edât.....	145-147

(s. 149)

Sesleri gösterecek harfleriñ yokluğu, müretteb ve yeñi imlâya alışmamaları sebebine bu kitâbda birçok yanlışlar olmuştur ki, göze çarpanları aşağıdaki cedvelde gösterildi.

Şahîfe	Satır	Yanlış	Doğru
3	aşağıdan 4	il	dili
4	yuğarıdan 3	bu kâ'ideleri	kâ'ideleri
4	aşağıdan 1	ıstılâhlarını	ıstılâhları
5	aşağıdan 3	esās	esāsı
7	yuğarıdan 5	seslerde	seslerden
7	yuğarıdan 19	kuruluşuna	kuruluşunda
8	aşağıdan 7	kelimeler imlâsıyla	kelimeler öz imlâsıyla
9	aşağıdan 2	tağsimlerini	tağsîmlerini

9	aşağıdan 8	on	olan
10	aşağıdan 8	müsāvī	hāvī
14	aşağıdan 10	Ne ve ne de	ne
16	aşağıdan 4	mecere/mücer	mücerred
24	aşağıdan 7	bulunmaları	bulunmaları 'âdetdir
25	aşağıdan 5	Kelimelere	kelimeler
26	yukarıdan 6	şifatlarda	şifatlardan
27	aşağıdan ikinci	-	-
-	sütün 8	kıyāsī şıfat	şıfat
32	yukarıdan 1	(‘alī, şan‘ī)	‘ilmī ve şafī
34	yukarıdan 34	yoldaşyaya	yoldaşyana
(s. 150)			
Şahıfe	Satır	Yanlış	Doğru
36	yukarıdan 1	fā‘iliñ	fā‘iliyyet
36	» 16	ik	<i>Ik</i> ²¹⁰
37	» 5	kalmağ	kalkmağ
39	» 13	pīşigīn	pīşgīn
43	» 12	littisāk	ittisāf
45	» 3	mağlūb	mağlūb
45	» 5	ma‘um	mağsūm
45	» 13	artırmış	artırılmış
49	» 1	muğabbir	muğir
51	» 1	nisbeb	tesbīb

²¹⁰ [Metin içinde Arap ve Latin birlikte bulunan ek, doğru-yanlış cetvelinde de belirtilmiştir. Latin harfli kullanımında yanlış yazım söz konusu olduğu için doğru biçimi yine Latin harfleriyle verilmiştir: *ı k*, *ık*.]

53	» 7	mümāse	mümāse
56	» 10	istikāf	istinkāf
61	aşağıdan 1	isti'mālde mümkün	mümkün
63	yukarıdan 11	fetħe	mütemmim
67	» 1	mi	msi
67	» 9	ekşimiş	ekşimsi
75	» 5	tamamlayan	tamamlamak
83	aşağıdan 7	Ber	bir
91	yukarıdan 5	onun	onuñ
91	» 9	ismidir	isimdir
97	» 1	vaħdeti	ve ħiddeti

(s. 151)

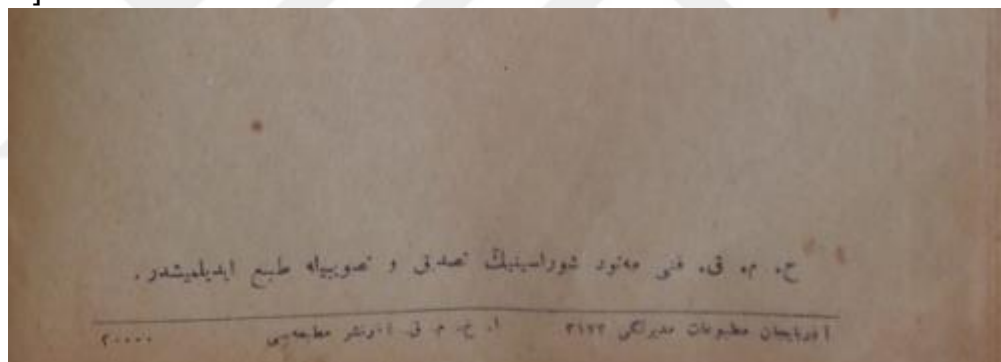
Şahıfe	Satır	Yanlış	Doğru
105	yukarıdan 2	se imişim	se imişim
106	» 6	-irlemiş	-irlermiş
106	» 6	e mişim	er mişim (irmişim)
109	» 14	deha	daha
118	» 10	ķarıllanılır	ķullanılır
118	» 15	getiriz	getiririz
112 ²¹¹	aşağıdan 1	ārüzüyu	ārzüyu
120	yukarıdan 4	Yapa	yaya
120	» 5	Yapa	Yaya
131	» 6	İstediñ mi	İstedik mi

²¹¹ [Burada düzeltmesi verilen sözcüğün bulunduğu sayfa numarası yanlış verilmiştir. Doğru sayfa numarası 109'dur.]

134	» 6	İstemişmi imişsiñ	İstemişmi imişsiñ
135	» 7	oynamışmı	oynamamışmı
140	aşağıdan 8	(ı/i)lı ve başqa	Ve başqa
141	» 3	kıyās	kıyāsī
142	» 1	görgermek	gögermek
143	» 9	İrkin	irken
143	» 1	beri	biri

İzāfet ve sıfat bahşindeki «altun yüzük» meşeli altundan yapılmış yüzük ma‘nāsına olursa terkīb-i izāfīdir; Altun gibi sarı yüzük ise terkīb-i tavşīfīdir.

[s. 152]

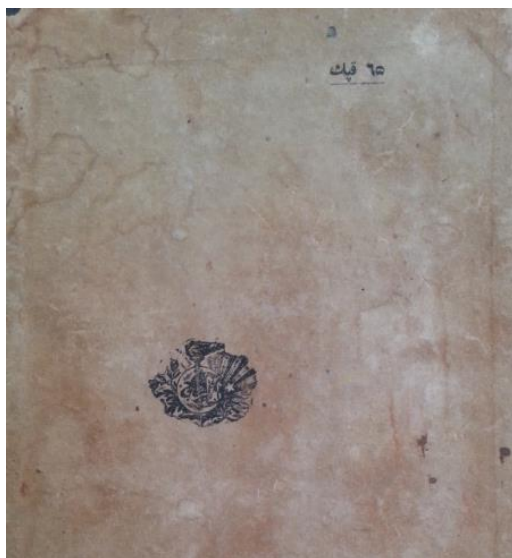

H. M. K. fennī metod şūrāsının taşdıķ ve taşvībiyle tab‘ idilmiştir.

Azərbaycan mətbu‘at müdirligi 3173

A. H. M. K. Azərneşr mətbə‘ası

[s. 153]

65 Keri

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKCE SARF- NAHİV ESERİNİN DİL İNCELEMESİ

3.1 Eserde Kullanılan Alfabeler ve Dil

3.1.1. Alfabeler

Türkce Sarf-Nahiv adlı eserde; Arap, Latin, Kiril (sadece üç harf) alfabeleri kullanılmıştır. Arap alfabesi metinde kullanılan temel alfabedir. Metnin tamamı Arap alfabesi ile yazılmıştır. Eserde kullanılan Latin alfabesi ve bu alfabedeki Kiril harfleri ise Arap harflerinin yazımda yetersiz kaldığı durumlarda veya Azerbaycan'daki yerel söyleyişi aktarabilmek amacıyla kullanılmıştır.

3.1.1.1. Arap Alfabesi

Arap alfabesi, Türklerin İslamiyet'i kabulü ile birlikte Türkler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. 11. yüzyıldan itibaren Türkçe'nin farklı yazı dillerinin yazımında kullanılan Arap alfabesi, Türkiye'de resmî olarak 1 Kasım 1928'e kadar kullanılmıştır.

Azerbaycan'da 1922 yılın kadar sadece Arap alfabesi kullanılmıştır. Bu yıldan itibaren 1 Ocak 1929'a kadar ise Latin harfleriyle birlikte kullanılan Arap alfabesi 1929 yılından itibaren tamamıyla terkedilmiştir (Şirin User, 2006: 222-226).

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde kullanılan Arap harfleri ve karşıladıkları sesler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Şirin User, 2006: 227-228):

Tablo 3. 1. Arap Alfabeti

Arap Alfabeti	
Harfler	Ses Karşılıkları
ا, آ	/a/, /ā/, /e/
ب	/b/
پ	/p/
ت	/t/
ث	/ṣ/
ج	/c/
چ	/ç/
ح	/ħ/
خ	/ḫ/
د	/d/
ذ	/ẓ/
ر	/r/
ز	/z/
ژ	/j/
س	/s/
ش	/ʃ/
ص	/ṣ/
ض	/ẓ/, /ḏ/
ط	/ṭ/
ظ	/ẓ/
ع	/ʕ/
غ	/ġ/

ف	/f/
ق	/k/
ك	/k/, /ğ/
گ	/g/, /ğ/
ڭ	/ñ/
ل	/l/
م	/m/
ن	/n/
و	/v/, /o/, /ö/, /u/, /ü/
ه	/h/, /e/, /a/
ى	/y/, /ı/, /i/
ای, اى	/ı/, /i/, /è/
او, اَو	/o/, /ö/, /u/, /ü/
ء	,

3.1.1.2. Latin Alfabesi

Türkçenin yazımı için tarihte kullanılan alfabelerden birisi de Latin alfabesidir. Latin alfabesinin Türkçeyi yazmada kullanıldığı ilk örnek tarihî Kıpçak Türkçesinin önemli eserlerinden kabul edilen Codex Cumanicus'tur. Batılı araştırmacıların Türkçeye ilgili yaptıkları çalışmalarda Latin alfabesini kullanmalarının dışında Türklerin ana dilleri olan Türkçeyi Latin harfleriyle yazmaya başlaması 20. yüzyılın başındadır. Türkiye'de 1 Kasım 1928'den itibaren resmî olarak kullanılmaya başlanan Latin alfabesi Sovyetler Birliği içerisindeki Türkler tarafından da farklı tarihlerde kullanılmıştır. Azerbaycan'da resmî olarak 1922 ile 1939 yılları arasında kullanılan Latin alfabesi uzun yıllardan sonra Sovyetler'in dağılmasının ardından bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan'da 1991 yılından itibaren yeniden kullanılmaya başlanmıştır ancak bunun resmî olarak gerçekleşmesi 2001 yılındadır (Şirin User, 2006: 228-231). Azerbaycan Türkçesi, 2001'den günümüze kadar Latin alfabesi ile yazılmaktadır.

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* adlı eserin yazıldığı yıllarda kullanılan Latin harfleri ve ses karşılıkları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Şirin User, 2006: 231).

Tablo 3. 2. Latin Alfabesi

Latin Alfabesi	
Harfler	Ses Karşılıkları
a	/a/
b	/b/
c	/c/
ç	/ç/
d	/d/
ə	/e/
e	/é/
f	/f/
ç	/g/
g	/ğ/, /ğ/
h	/h/
i	/i/
j	/y/
q	/k/
k	/k/
l	/l/
m	/m/
n	/n/
ñ ²¹²	/n/
o	/o/
ə	/ö/
p	/p/
r	/r/
s	/s/
3	/ş/
t	/t/
y	/u/
v	/v/
x	/h/
u	/ü/
z	/z/
z	/j/
ı	/ı/

Sarf Komisyonu, sesleri açıklarken Arap alfabesindeki harflerin yeterli gelmemesinden veya anlaşılamamasından ötürü ilgili seslerin Latin alfabesindeki biçimlerini de göstermiştir.

²¹² Alfabedeki “ñ” harfi 1938 yılına kadar kullanılmış ancak 1938 yılında Azerbaycan- Latin alfabesinden çıkarılmıştır (Şirin User, 2006: 230).

İncelenen Türkce Sarf- Nahiv adlı eserde karşılaşılan Arap harfleriyle yazılmış olmasına rağmen Latin harfli örneklere şunlardır:

Tablo 3. 3. Latin Harfli Dipnotlar

<i>o, ou, eu, u, i :</i>	<i>ı=ı, :u=, :eu=, :ou=, :o=,</i>	(s. 8)
<i>Kız-lık, Toj-lyk, Kostu[ü]m-lu[ü]gq, Qəmləq-liq :</i>	<i>Kız-lık, Toj-lyk, Kostum-lugq, Qəmləq-liq</i>	(s. 28)
<i>İmtihan-mısı, baxça-mısı, joly-msy :</i>	<i>İmtihan-mısı, baxça-mısı, joly-msy</i>	(s. 30)
<i>xaxi:</i>	<i>xaxi</i>	(s. 46)
<i>Mtrəq, mtrak: Əqəimtrəq, Acımtrak :</i>	<i>Mtrəq, Mtrak: Əqəimtrəq, Acımtrak</i>	(s. 67)

Tablo 3. 4. Metin İçindeki Latin Harfli Kullanımlar

<i>suz, siz, syz, su[ü]z</i>	<i>syz, siz, siz, suz</i>	(s. 28)
<i>katil</i>	<i>katil</i>	(s. 43)
<i>a</i>	<i>a</i>	(s. 43)
<i>i</i>	<i>i</i>	(s. 43)
<i>mə</i>	<i>mə</i>	(s. 43)
<i>y</i>	<i>y</i>	(s. 43)
<i>məktı[u]l</i>	<i>məktı</i>	(s. 43)
<i>mu[ü]l</i>	<i>mu</i>	(s. 43)
<i>muxxxix:</i>	<i>muxxxix</i>	(s. 73)
<i>muhərrəm-ul-həram:</i>	<i>Muhərrəm-ul-həram</i>	(s. 81)
<i>səfər-u[ü]l-xəjr:</i>	<i>Səfər-ul-xəjr</i>	(s. 81)
<i>rəbiu[ü]l əvvəl:</i>	<i>Rəbiul əvvəl</i>	(s. 81)
<i>rəbiu[ü]l axir:</i>	<i>Rəbiul axir</i>	(s. 81)
<i>cəmadijəl yla:</i>	<i>Cəmadijəl yla</i>	(s. 81)
<i>rəcəbu[ü]l fərd:</i>	<i>Rəcəbul fərd</i>	(s. 81)
<i>rəməzanəl mu[ü]barəq:</i>	<i>Rəməzanəl mubərəq</i>	(s. 81)
<i>zilkə,dətil həram:</i>	<i>Zilkə,dətil həram</i>	(s. 81)
<i>qə'bətu[ü]l mu[ü]əlla:</i>	<i>Qə'bətul muəlla</i>	(s. 81)
<i>məzhədu[ü]l mukəddəs:</i>	<i>Məzhədul mukəddəs</i>	(s. 81)
<i>muhəmmədu[ü]l əmin:</i>	<i>Muhəmmədul əmin</i>	(s. 81)
<i>Qitabu[ü]l Mukəddəs:</i>	<i>Qitabul mukəddəs</i>	(s. 81)

<i>cəmədiyəl uxra:</i>	Cəmədijəl uxra	(s. 81)
<i>3ə, banu[ü]l muəzzəm:</i>	3ə,banul muəzzəm	(s. 81)
<i>3əvvalu[ü]l mu[ü]lqərrəm:</i>	3əvvalul muqərrəm	(s. 81)
<i>Zilhəccətil həram:</i>	Zilhəccətil həram	(s. 81)

Tablo 3. 5. Metinde Parantez İçindeki Latin Harfli Kullanımlar

<i>rəncvər:</i>	(rəncvər)	(s. 35)
<i>rəncy[u]r:</i>	(rəncyr)	(s. 35)
<i>muzdvər:</i>	(muzdvər)	(s. 35)
<i>my[u]zdy[u]r:</i>	(myzdyr)	(s. 35)
<i>xaxix:</i>	(xaxix)	(s. 43)
<i>u/[ü]:</i>	(u)	(s. 81)
<i>quləfirənqi:</i>	quləfirənqi	(s. 83)
<i>guləjbani:</i>	guləjbani	(s. 83)

Tablo 3. 6. Seslerin Açık Bir Biçimde Anlaşılabilmesi İçin Kullanılan Latin Harfleri

<i>bi:</i>	bi	(s. 33)
<i>j:</i>	i	(s. 34)
<i>in:</i>	in	(s. 34)
<i>y[u]r:</i>	yr اور	(s. 35)
<i>ık:</i>	ik-ای	(s. 36)
<i>i:</i>	(i ای)	
<i>u[ü]:</i>	(u و)	(s. 38)
<i>Ciq:</i>	Ciq	(s. 67)
<i>cık:</i>	Cık	(s. 67)

3.1.1.3. Kiril Alfabesi

Kiril alfabesi de Türkçenin yazımı için kullanılmış alfabelerden biridir. Ancak bu alfabenin diğerlerinden en önemli farkı Türklere zorla kabul ettirilen bir alfabe olmasıdır. 1939'da çıkarılan kararname ile SSCB Türkleri tarafından kullanılmaya mecbur bırakılmıştır. Dönemin SSCB ülkelerinden biri olan Azerbaycan, 1939'da gerekli hazırlıkları yaparak resmî olarak 1 Ocak 1940 tarihinden itibaren Kiril alfabesini

kullanmaya başlamıştır. Resmî kayıtlara göre 2001 yılına kadar Kiril alfabesi, 2001 yılından itibaren ise Latin alfabesi kullanılmıştır (Şirin User, 2006: 234-240).

1 Ocak 1940 tarihinde kullanılmaya başlayan Kiril alfabesi ve ses karşılıkları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Şirin User, 2006: 235-236):

Tablo 3. 7. Kiril Alfabeti (1939-1993)

Kiril Alfabeti	
Harfler	Ses Karşılıkları
A-a	/a/
Б-б	/b/
В	/v/
К-к	/ğ/
Г	/ğ/
Д	/d/
Ә	/é/
Е	/e/, /ye/
Ж	/j/
З	/z/
И	/i/
Ы	/ı/
Й	/y/
К	/k/
Г	/g/
Л	/l/
М	/m/
Н	/n/
О	/o/
Ө	/ö/
П	/p/
Р	/r/
С	/c/
Т	/t/
У	/u/
Ў	/ü/
Ф-ф	/f/
Х	/h/
Һ	/h/
Ч	/ç/
Ц	/c/
Ш	/ş/

Arap alfabesiyle yazılan *Türkce Sarf-Nahiv* adlı eserde Latin harflerinin yanı sıra bazı eklerin ve sözcüklerin gösteriminde Kiril harfleri kullanılmıştır. Eserde sadece üç Kiril harfinin kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan iki tanesi (Ы= ı ile Ә harfleri) Kiril

alfabesinde olup Latin alfabesinde yer almayan harflerdir. Diğeri ise (y) Kiril alfabesinde olup Latin harfleri içerisinde de kullanılan harftir.

Bu üç harfin kullanıldığı örnekler şunlardır:

Tablo 3. 8. Eklerin Gösteriminde Kullanılan ve Latin Alfabesinde Yer Almayan Kiril Harfleri

/l/ = ъ: ъ (S.8) (dipnotta)
Э: Э (S.43) (metin içinde harf doğrudan bu şekilde verilmiştir).

Tablo 3. 9. Eklerin Gösteriminde Kullanılan ve Latin ve Kiril Alfabelerinde Bulunan /y/

y[u]κ: (yκ - قو) (s. 36) (metin içi destek yazım)

Tablo 3. 10. Karışık Kullanılan Latin ve Kiril Harfleri

muxxxəx: muxxxəx (s. 43)
muntəxib: muntəxib (s. 43)
muntəxəb: muntəxəb (s. 43)
məxxyx: [məxxyx] (s. 43)
məxxi: məxxi (s. 46)

3.1.2. Dil

Eserdeki dil, “Eserde Kullanılan Dil” ve “Eserde Anlatılan Dil” olarak iki ayrı başlık altında değerlendirilmiştir. Bu bölümde Komisyonun eserde kullandığı dil ve özellikleri incelenmiştir.

3.1.2.1. Ses ve Yazım Özellikleri

Ses, iletişimin en küçük parçasıdır. Dil biliminde “dilın anlam ayırt etme yeteneğine sahip en küçük birim” olarak adlandırılan sesbirim (fonem) “yapısal olarak dildeki zincirin ilk halkasını” oluşturmaktadır. Dilde iki tür sesbirim vardır: Ünlüler ve ünsüzlerdir (Demirci, 2021: 66).

Tarih boyunca milletler dillerini, kullandığı sesleri sembollerle ifade etme gereksinimi duymuştur. Devletlerde dilde her ses, bir harf veya sembol ile ifade edilmektedir. Harflerin sıralı ve sistemli bir şekilde sıralanması sonucu ortaya çıkan alfabeler, dilde bir sistem

oluşturmaktadır. Dil incelemelerinde sık kullandığımız yazım terimi ise dilin oluşturulan ve sistemleştirilen alfabe ile “nasıl yazılması gerektiğini” belirleyen kurallar bütünüdür (Demirci, 2021: 106-107).

Azerbaycan Türkçesinin öğretimi için yazılmış *Türkce Sarf-Nahiv* adlı eserin dilindeki ses ve yazım özellikleri, iki yazı dili karşılaştırılarak incelenmiştir.

3.1.2.1.1. Ünlüler ve Yazımları

Dil bilgisinde ünlü, akciğerlerdeki havanın ses aygıtından çıkarken bir engele takılmadan sadece ses tellerinin titreşmesiyle oluşturduğu seslerdir (Demir ve Yılmaz, 2014: 23).

Türkiye Türkçesi yazı dilinde 8 ünlü bulunmaktadır. Bunların her biri sesbirim niteliğinde olduğu için Latin esaslı Türk alfabesinde birer harfle gösterilmiştir. Bu ünlüler dört farklı ölçüte göre sınıflandırılmaktadır: Oluşum noktalarına göre art ünlüler: /a/, /ı/ , /o/, /u/; ön ünlüler: /e/, /i/ , /ö/, /ü/’dür. Ağız boşluğunun açıklık-kapalılık durumuna göre geniş ünlüler: /a/, /e/, /o/, /ö/ ve dar ünlüler: /ı/ , /i/, /u/, /ü/’dür. Dudakların durumuna göre düz ünlüler: /a/, /e/, /ı/ , /i/ ve yuvarlak ünlüler: /o/, /ö/, /u/, /ü/’dür. Sınıflandırmadaki dördüncü ölçüt ise sürenin esas alındığı uzunluk ve kısalıktır. Sesin çıkarılma süresi göz önüne alındığında /ı/ ünlüsünün diğer ünlülere kıyasla daha kısa olduğu söylenmektedir (Demir ve Yılmaz, 2014: 24).

Azerbaycan Türkçesinde ise /a/, /e/, /ë/, /ı/ , /i/, /o/, /ö/, /u/, /ü/ olmak üzere 9 ünlü bulunmaktadır. Bunların tamamı birer sesbirimdir ve her biri Latin esaslı Azerbaycan alfabesinde birer harfle gösterilmiştir (Demirçizadə, 2007: 22-24; Kartallıoğlu ve Yıldırım, 2007: 176).

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde iki yazı dilini birbirinde ayırt eden ünlüler, yazım özellikleri ve örnekleri şu şekildedir:

3.1.2.1.1.1. /e/ sesi (Kapalı, Açık)

Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi temel ses farklılıklarından birisi /e/ ünlüsü ile ilgilidir. Türkiye Türkçesinde bulunan /e/ ünlüsü; ön, yarı kapalı/yarı açık ve düz niteliklerine sahiptir. Bu ses alfabede tek bir harfle gösterilir: /e/. Azerbaycan Türkçesinde ise biri kapalı (è), diğeri açık olmak üzere (ə) iki ayrı sesbirim (fonem) ve dolayısıyla iki ayrı harf bulunmaktadır.

3.1.2.1.1.1.1. (/è/) (Kapalı E) Sesi ve Yazımı:

/i/ ile /e/ arasında bulunan /è/ sesi, Türkiye Türkçesi yazı dilinde bir sesbirim değildir. Ancak Azerbaycan Türkçesinde bir sesbirimdir ve harf karşılığı bulunmaktadır. Azerbaycan Türkçesinde /e/ sesi hem kapalı hem de açık olarak iki şekilde görülmektedir. Ön damakta telaffuz edilen /è/ sesi Türkiye Türkçesine kıyasla daha dar ve art bir sestir. /è/ sesi kelimenin birinci hecesinde kullanılır ancak açık /e/ sesi Türkiye Türkçesinde olduğu gibi kelimenin herhangi bir yerinde kullanılabilmektedir (Kartallıoğlu ve Yıldırım, 2007: 176).

Yazımı tartışmalı olan bu ses tarihî Oğuzca metinlerinde özel bir harfle işaretlenmemiş, bu sesin bulunduğu sözcükler Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nden itibaren Arap harfli metinlerde genellikle ع harfi ile yazılmıştır. Bu sesin çağdaş Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçelerinde, Türkiye Türkçesi ağızlarında bulunması Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nde de bulunduğunu düşündürmektedir (Akar, 2018: 103-104).

Türkce Sarf-Nahiv eserinde /è/ sesi ع harfi ile gösterilmiş ve bu şekilde yazılan birkaç örneğe rastlanmıştır. Aşağıdaki tabloda ع ile yazılan örnekler bulunmaktadır:

Tablo 3. 11. . /è/ Ünüsünün Yazımı

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
yérine	أَينِش (s. 9)	yerinə	yerine
naql édilen	نَقْلُ أَيدِيلَهَن (s. 10)	nəkl edilən	nakledilen
èyi	أَيِي (s. 10)	eyi	iyi
èşidilmek	أَيشِيدِيلَمَهَك (s. 42)	eşidilmək	işitilmek
zabtédilmekdedir	ضَبْطُ أَيدِيلَمَه (s. 42)	Zəbt edilməkdədir	zapt edilmek

ènen, ènici	أَينَهَن، أَينِجِي (s. 46)	enən	inen, inici
ènmiş	أَينِمِش (s. 46)	enmiş	inmiş

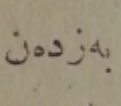
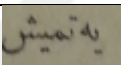
Arap harfli yazımdan ötürü *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde /i/ sesi ile yazılan bazı örnekler çağdaş Azərbaycan Türkçesinde /è/ sesi ile gösterilmektedir. Eserden hareketle bazı örnekler tabloda gösterilmiştir. Aşağıdaki tabloda sözbaşında “ای” ve söz içinde yalnızca “ی” harfi ile yazılan örnekler bulunmaktadır:

Tablo 3. 12. /i/ Sesi ve AZT’de /ë/ Sesinin Kullanımı

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
dimek	دیمه کدیر (s. 85)	demək	demek
gice	گیجه لیک (s. 84)	gecə	gece
virmek	ویرمه ک (s. 118)	vermək	vermek
itmek	ایتمه ز (s. 91)	etmək	itmek
işidilen	ایشیدیلەن (s. 4)	eşidilən	işitilen
irtesi	ایرتەسی (s. 143)	ertesi	ertesi
giri	گیرى (s. 143)	geri	geri
gitmek	گیتمه ک (s. 118)	getmək	gitmek
giydi	گیندی (s. 116)	geydi	giydi
div	دیو (s. 77)	div	dev

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde Arap harfli yazımdan dolayı /e/ olarak okunmuş sözcükler Azerbaycan Türkçesinde kapalı /e/ (ë) sesi ile yazılmaktadır:

Tablo 3. 13. /e/ Sesi ve AZT’de /ë/ Sesinin Kullanımı

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
ev	 (s. 20)	ev	ev
beş	 (s. 74)	beş	beş
bezden	 (s. 30)	bez	bez
yeñi	 (s. 29)	yeni	yeni
yetmiş	 (s. 71)	yetmiş	yetmiş
yedim	 (s. 15)	yedim	yedim

Eserde *ev*, *gece*, *iyi* sözcüklerinde ve *it-*, *eyle-*, *ye-*, *işit-* fiillerinde yazım tutarsızlığı bulunmaktadır (Bk: Tablo 3.1.3.- Tablo 3.47.).

3.1.2.1.1.1.2. /ä/ (Açık E) Sesi ve Yazımı:

Açık /e/ sesi önde çene açıkken çıkarılan sestir. Günümüzde Azerbaycan Türkçesinde kullanılan bu sesin bulunduğu sözcüklerin tarihî Oğuz Türkçesinde farklı bir işaretlemesi görülmemektedir.

Eski Anadolu Türkçesinde tüm /e/’ler elif (ﻻ) ve hemzeli elif (ﺀ) harfleriyle gösterilmiştir. Ek olarak he (ﻪ) sesinin de kullanıldığı bilinmektedir (Şahin, 2018: 38).

Osmanlı Türkçesinde ise /ä/ sesi kelimenin ilk harfinde elif (ﻻ) ve hemzeli elif (ﺀ) ile gösterilir ancak ilk hecede bulunan /e/ sesi hiçbir zaman gösterilmez (بش). Kelime sonundaki /e/ sesi ise genellikle yazılmaz, yazıldığında ise (ha-i resmiye) he (ﻪ) sesi ile gösterilmiştir (پرده) (Kurt, 2015: 32).

Türkiye Türkçesi yazı dilinde /ä/ sesi bir sesbirim olmadığı için bir harf karşılığı da yoktur. Azerbaycan Türkçesinde ise bu ses bir sesbirimdir ve harf karşılığı vardır. Türk dili tarihinde açık /e/ sesinin yazımıyla ilgili farklı bir uygulama bulunmamaktadır.

Günümüzde Azerbaycan Türkçesinde /ä/ ile yazılan sözcüklerin *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde /ä/ sesini “elif”, (ل), “hemzeli elif” (له), “he” (ه) harfleri ile karşılandığı görülmektedir.

Eserde “elif” (ل- له) harfi ile yazılmış ve sözcüğün artlık önlük durumu dikkate alınarak transkribe edilmiş sözcükler Azerbaycan Türkçesinde /ä/ ile yazılmaktadır. Özellikle Azerbaycan Türkçesinde ön damak ünlüsüyle telaffuz edilen alıntı sözcüklerde bu sesin kullanıldığı görülmektedir. Bu tür sözcükler metinde özgün yazımlarıyla yer almaktadır:

Tablo 3. 14. /a/ Sesi ve AZT’de /ə/ Sesinin Kullanımı

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
vaṭandaş	وطنداشلارا (s. 3)	vətəndəş	vatandaş
‘azizim	عزيزيم (s. 9)	əzizim	azizim
ṭaraf	طرف (s. 19)	tərəf	taraf
ḳadar	قادار (s. 26)	qədər	kadar
taṣvīr	تصوير (s. 51)	təsvir	tasvir
ṭaleb	طلب (s. 55)	tələb	talep
arż	ارض (s. 89)	ərz	arz
mu‘allim	معلم (s. 91)	müəllim	muallim
‘Arabca	عربجا (s. 118)	Ərəbcə	Arapça
tenḳit	تنقيط (s. 8)	tənqid	tenkit
eski	اسكى (s. 5)	əski	eski
edebī	ادبي (s. 120)	ədəbi	edebiyat

3.1.2.1.1.2. Düz- Dar Ünlüler ve Yazımları

Eski Anadolu Türkçesinde /ı/ ve /i/ sesleri ى harfi ile karşılanmıştır. Bu sesler söz başında elif (ل) ve elif ye (لي) ile; söz sonunda sesi ye (ي)/esreli ye (ئي) ile yazılmıştır (Şahin, 2018: 38).

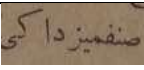
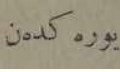
Osmanlı Türkçesinde /ı/ ve /i/ sesleri, ى harfi ile karşılanmıştır. Kelime başta yazıldığı zaman y sesini verirken elif (ل) ve elif ye (لي) ile yazıldığında sözcüğe göre /ı/ ya da /i/ olarak okunmaktadır (Kurt, 2015: 25-26).

Düz, dar ve art /ı/; düz, dar ve ön /i/ ünlüsü her iki yazı dilinde de birer sesbirimdirler. Bu nedenle alfabede harf karşılıkları vardır (Dəmirçizadə, 2007: 47).

Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki farklılıkları ortaya çıkaran ses olaylarından biri düz-dar ünlüler ile ilgilidir. Türkiye Türkçesinde söz başında görülen /ı/ sesi, Azerbaycan Türkçesinde /i/ şeklindedir. Aynı zamanda önseste bulunan /-y/ sesinin erimesi ile sonraki ses olan /ı/ sesi ön ses konumuna geçmiş ve /i/ sesine dönüşmüştür. Ayrıca /y/ sesi Azerbaycan Türkçesindeki bazı sözcüklerde (yit- > it-, yüzük > üzük) görülmektedir (Korkmaz, 2020: 180).

Eserde bu iki ses Arap harfli yazımdan dolayı ayırt edilememekte olup her ikisi de söz başında (ی), söz ortasında ve sonunda “ی” harfi ile gösterilmiştir. Dolayısıyla örneklerin hangi ses kullanılarak verildiği anlaşılamamaktadır. Ancak önceki ya da sonraki sesin/ünsüzün artlık ve önlük durumuna göre /ı/ ya da /i/ belirlenmiştir. İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde /ı/ -/i/ seslerinin kullanımı ve /y/ sesinin düştüğü örneklerden bazıları ve her iki yazı dilindeki kullanımları tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. 15. /ı/ , /i/ ve /y/ Sesinin Kullanımı

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
yıl	 (s. 25)	il	yıl
yüzük	 (s. 22)	üzük	yüzük
şınıfımızdaki	 (s. 13)	sinifimizdeki	sınıfımızdaki
şifat	 (s. 25)	sifət	sıfat
yürekden	 (s.30)	ürəkdən	yürekten
yüz	 (s. 53)	üz	yüz

3.1.2.1.1.3. Yuvarlak Ünlüler ve Yazımları

Eski Anadolu Türkçesinde /o/, /ö/, /u/ ve /ü/ sesleri ۋ harfi ile yazılmıştır. Ancak /o/, /ö/, /u/ ve /ü/sesleri sözcüğün başında “elif vav” (ۋ) veya “ötreli elif vav” ile yazılmıştır (Şahin, 2018: 38).

Osmanlı Türkçesinde de bu yazım geleneği devam ettirilmiştir ancak /u/, /ü/ sesleri sözcüğün ikinci hecesinde “vav” (ۋ) harfi ile gösterilirse ilk hecesinde gösterilmemiştir. Çünkü ikinci hecede bulunan /u/, /ü/ sesi ilk hecedeki sesin de yuvarlak okunmasına gerektiğine işaret sayılmıştır (Kurt, 2015: 33).

Bu sesler Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Azerbaycan Türkçesinde de birer sesbirimdir dolayısıyla ses karşılıkları bulunmaktadır (Dəmirçizadə, 2007: 47-49).

Türkce Sarf-Nahiv adlı eserde /o/, /ö/, /u/, /ü/ sesleri, Arap harfli Oğuzca metinlerdeki gibi gösterilmiştir. Eserde “elif vav” (ۋ) ve “vav” (ۋ) harfleriyle beraber “hemzeli elif vav” (ۋ) harfi de kullanılmıştır.

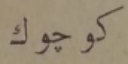
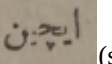
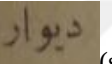
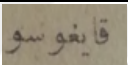
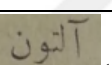
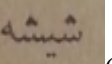
Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesindeki ses farklılıklarından bazıları bu yuvarlak ünlüler ile ilgilidir. Örneğin a>o ve e>ö. Yuvarlaklaşma adı verilen bu ses olayının görüldüğü sözcüklerin eserdeki yazımları şu şekildedir:

Tablo 3. 16. /a/, /e/ Sesinin Yuvarlaklaşma Örnekleri

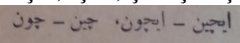
Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
savmaq	ساوماق (s. 116)	sovmaq	savmak
davşan	داوشانجیل (s. 30)	dovşan	tavşan
devlet	دولت (s. 31)	dövlet	devlet
qav(i)me	قومه (s. 28)	qövm	kavim
ceviz	جویز (s. 80)	cövüz	ceviz
avcı	اوجیلقالا (s.111)	ovçu	avcı
nevrüz	نوروز (s. 80)	novruz	nevruz
hacet	حاجت (s. 93)	höcət	hacet
evlād	اولاد، (s. 68)	övlad	evlat
mevcüd	موجوددور (s. 110)	mövcud	mevcut

Eserdeki Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi temel farklarından olan /ı/ , /i/ > /u/, /ü/ değişimi örneklerinden bazıları şunlardır:

Tablo 3. 17. Düz ve Yuvarlak Ünlülerin Kullanımı

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
küçük	 (s. 58)	kiçik	küçük
mühim	 (s. 4)	mühüm	mühim
İçin (çün) ²¹³	 (s. 34)	üçün	için
dīvār	 (s. 28)	divar	duvar
qayğusu	 (s. 19)	qayğısı	kaygısı
kapı	 (s. 21)	qapı	kapı
altun	 (s. 22)	altun	altın
tilki	 (s. 23)	tülkü	tilki
şişe	 (s. 19)	şüşə	şişe

Eserde yuvarlak ünlü ile yazılan sözcüklerin Türkçenin her iki yazı dilindeki kullanımları tabloda örneklendirilmiştir.

²¹³ Eserde dil bilgisi anlatımı bölümün *için*, *içün*, *çin*- *çün* şekilleri de verilmiştir ancak eserin dilinde yalnızca *için* sözcüğü kullanılmıştır: (s. 144).

Tablo 3. 18. Geniş ve Dar Yuvarlak Ünlülerin Kullanımı

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
ülkemiziñ	اولكه ميزيك (s. 4)	ölkəmizin	ülkemizin
kuvvət	قوت (s. 38)	qüvvət	kuvvet
yürük-yörük	يوروك (s. 38)	yürük	yörük
dudak	دوداق (s. 15)	dodaq	dudak
hükümet	حكومت (s. 44)	hökümət	hükümet
hürmet	حرمت (s. 47)	hörmət	hürmet
ğudret	قدرت (s. 45)	hökümət	hükümet
mu'allim	معلم (s. 49)	müəllim	muallim
hüküm	حكم (s. 94)	hökm	hüküm
büyük	بويوك (s. 55)	böyük	büyük
güzel	گوزدل (s. 58)	gözəl	güzel

3.1.2.2. Ünsüzler ve Yazımları

Her dilde ünlülerin yanı sıra ünsüzler de bulunmaktadır. Ünlülerin olduğu gibi ünsüzlerin de alt sesbirimleri vardır. Bunlar oluşum noktalarına, ses tellerinin titreşimine, havanın salınım şekline ve hava yollarına göre dört gruba ayrılmaktadır (Demirci, 2021: 70-71).

Arap alfabesi ile yazılmış olan *Türkce Sarf-Nahiv* ders kitabında alfabeden dolayı bir ünsüzü karşılayan birden fazla gösterim mevcuttur. Eserde /h/ sesi için ح - خ - ه, /t/ sesi için ت - ط - ظ, /k/ sesi için ك - ق, /s/ sesi için س - ث, /z/ sesi için ise ز - ذ - ض harfleri kullanılmıştır.

Türkce Sarf-Nahiv eserinde iki yazı dilinin ses, yazım farklılıklarını oluşturan dudak ünsüzleri ve tonlu tonsuz ünsüzlerin yer aldığı örnekler bulunmaktadır.

3.1.2.2.1 Dudak Ünsüzleri (/b/, /p/, /m/) ve Yazımları

Eski Anadolu Türkçesinde /b/ sesi “be” (ب), /m/ sesi ise “mim” (م) harfi ile gösterilmiştir.

Ancak /p/ sesi Arap alfabesinde bulunmadığından ötürü Farsçadan alınan “pe” (پ) harfi ile işaretlenmiştir. Fakat /p/ sesi daha sonraki dönemlerde hem be (ب) hem “pe” (پ) harfi ile yazılmıştır (Akar, 2018: 96).

Osmanlı Türkçesinde /b/ sesi (ب), /m/ sesi (م), /p/ sesi ise (پ) harfleri ile gösterilmiştir (Kurt, 2015: 13).

Türkiye Türkçesinde tonlu, patlamalı- ötümlü ve çift dudak ünsüzü olan /b/ sesi; Azerbaycan Türkçesinde de bir sesbirimdir ve harf karşılığı bulunmaktadır (Dəmirçizadə, 2007: 58).

Türkçede /b/ ~ /m/ değişimi Türkçenin eski dönemlerinden beri görülen kelime başı /b/ sesinin “nazal asimilasyonla” /m/ sesine dönüşmesidir. Sözcüğün ilk harfinde görülen /b/ ~ /m/ değişimi EAT’de de görülmüş ve karışık olarak kullanılmıştır. Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi temel fonetik farklardan biri olan /b/ ~ /m/ değişimi Osmanlı sahasında /b/ sesinin, Azerbaycan sahasında ise /m/ sesinin kullanımıyla belirlenmiştir (Ergin, 1971: 98).

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde tespit edilen /b/~ /m/ seslerinin değişimine örnek olan bazı sözcükler, çağdaş Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi yazı dilindeki kullanımları tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. 19. /b/~ /m/ Ünsüzlerinin Kullanımı

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
tenbel	تنبل (s. 24)	tənbəl	tembel
beni	به نئی (s. 77)	məni	beni
biñ (sayı)	بیك (s. 71)	min	bin

Türkiye Türkçesinde /p/ sesi bulunan bazı sözcüklerin Azerbaycan Türkçesinde /b/’li olduğu görülmektedir (Korkmaz, 2020: 181). Türkçe kökenli sözcüklerin yanı sıra Arapça

ve Farsça alıntı sözcüklerde de bu değişim gözlenmiştir. Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi yazı dilinde /p/ ~ /b/ tonlulaşması fonetik farklardan biridir.

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde tespit edilen /b/ ve /p/ seslerinin değişimine örnek olan bazı sözcükler, Çağdaş Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi yazı dilindeki kullanımları ile tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3. 20. /b/ ~ /p/ Ünsüzlerinin Alıntı Sözcüklerde Kullanımı

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
bazar	بازار (s. 53)	bazar	pazar
sebeb	سبب (s. 107)	səbəb	sebe
hesāb	حساب (s. 39)	hesab	hesap
şāhib	صاحب (s. 35)	sahib	sahip
kātib	کاتب (s. 60)	katib	katip
ṭālib	طالب (s. 45)	talib	talip
şübhe	شبهه (s. 99)	şübhə	şüphe
ṭıbb	طب (s. 30)	tıbb	tıp
‘ayıblı	عیلی (s. 45)	ayıblı	ayıklı
münāsib	مناسب (s. 3)	münasib	münasip
mübhəm	مبهم (s. 27)	mübhəm	müphem
mektüb	مکتوب (s. 108)	məktub	mektup
kitābımız	کتابیمیز (s. 3)	kitabımız	kitapımız

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde tespit edilen /b/ ve /p/ seslerinin değişimine örnek olan Türkçe kökenli bazı sözcükler, Çağdaş Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi yazı dilindeki kullanımları ile tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. 21. /b/~/p/ Ünsüzlerinin Türkçe Sözcüklerde Kullanımı

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
bozuğ	بوزوق (s. 37)	pozuq	bozuk
dibsiz	دیبسيز (s. 26)	dibsiz	dipsiz
pişmek	پیشمەك (s. 39)	bişmək	pişmek

3.1.2.2.2. Tonlu-Tonsuz Ünsüz Çiftleri

Tonlu ünsüz olan /c/, /d/, /g/ seslerinin tonsuz karşılıkları /ç/, /t/, /k/ sesleridir. Yine tonlu ünsüz /h/ sesinin tonsuz ünsüz karşılığı /k/’dir. Her iki yazı dili arasında bu ünsüz çiftlerinin ses ve yazımlarıyla farklılıklar bulunmaktadır.

3.1.2.2.2.1. /c/ ~ /ç/ Ünsüzleri ve Yazımları

Eski Anadolu Türkçesinde /c/ sesi “cim” (چ), /ç/ sesi ise “çe” (چ) harfi ile gösterilmiştir. Ancak /ç/ sesi Arap alfabesinde bulunmadığından ötürü Farsçadan alınan “çe” (چ) harfi ile işaretlenmiştir. İlk dönem metinlerinde daha çok /c/ ve /ç/ sesleri, (چ) harfi ile gösterilirken sonraları “ç” harfinin kullanımı yaygınlaşarak (چ) harfi ile gösterilmiştir. Eski Anadolu Türkçesi Dönemi metinlerinin bir kısmında /ç/ sesi bulunan Türkçe kökenli sözcüklerin ve eklerin yazımında (چ) harfinin kullanıldığı bilinmektedir (Akar, 2018: 95).

Osmanlı Türkçesinde /c/ sesi “cim” (چ) harfi, /ç/ sesi ise Arap harflerinde bulunmadığından ötürü Farsçadan alınan “çe” (چ) harfi gösterilmiştir (Kurt, 2015: 13).

Türkiye Türkçesinde tonlu, süreksiz ve diş-damak ünsüzü olan /c/ sesi; tonsuz, süreksiz ve diş-damak ünsüzü olan /ç/ sesi Azerbaycan Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi birer sersbirimdir ve farklı harflerle işaretlenmiştir (Kartallıoğlu ve Yıldırım, 2007: 178).

Türkiye Türkçesinde genel kural olarak /b/, /c/, /d/, /g/ (ğ) tonlu sesleri, söz sonunda bulunmaz. Ancak bu kural Azerbaycan Türkçesinde bulunmamaktadır. Özellikle alıntı kelimelerde yer alan son ses korunmuştur (Kartallıoğlu ve Yıldırım, 2007: 181).

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde tespit edilen /c/ ve /ç/ seslerinin kullanımına örnek olan bazı sözcükler, çağdaş Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi yazı dilindeki kullanımları ile tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. 22. /c/ - /ç/ Ünsüzlerinin Türkçe Ek ve Köklerde Kullanımı

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
yüzgec	يوزگج (s. 41)	üzgəc	yüzgeç
dalğıc	دالغيج (s. 41)	dalğıc	dalgıç
kışganc	قيسغانج (s. 41)	qısqanc	kıskanç
süzgec	سوزگج (s. 42)	süzgəc	süzgeç
kazanc	قازانج (s. 42)	qazanc	kazanç
Türkcede	تورکجهده (s. 79)	Türkcədə	Türkçede
hıdmetci	خدمتجي (s. 63)	xıdmətci	hizmetçi
renkce	رەنگجە (s. 66)	rəngcə	renkçe
həfifce	خفيفجه (s. 67)	xəfifcə	hafifçe
Rusca	روسجايا (s. 77)	Rusca	Rusça
güc	گوج (s. 88)	güc	güç
gezdikce	گەزدیکجە (s. 126)	gəzdikcə	gezdikçe
ağac	آغاج (s. 12)	ağac	ağaç
bekcisi	کجیسی (s. 20)	bəkçi	bekçi
borc	بورج (s. 48)	borc	borç
uc	اوج (s. 55)	uc	uç
başlangıc	باشلانغیجدا (s. 4)	başlangıc	başlangıç

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde tespit edilen /c/ ve /ç/ seslerinin kullanımına örnek

olan bazı alıntı sözcükler, Çağdaş Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi yazı dilindeki kullanımları ile tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3. 23. /c/ - /ç/ Ünsüzlerinin Alıntı Sözcüklerde Kullanımı

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
mechül	 (s. 46)	məchul	meçhul
ictināb	 (s. 81)	ictinab	içtinap
ictihād	 (s. 54)	ictihad	içtihat

3.1.2.2.2. /g~/k/ Ünsüzleri ve Yazımları

Temel ses farklılıklarından biri de /k~/g/ tonlulaşmasıdır. Her iki yazı dili arasında /k/ /g/ tonlulaşması bulunmaktadır. Türkiye Türkçesinde ön sesteki /g/, Azerbaycan Türkçesindeki bazı sözcüklerde /k/ biçimindedir. Aynı şekilde Türkiye Türkçesinde ön sesteki /k/ sesinin Azerbaycan Türkçesinde /g/ sesi ile karşılandığı örnekler bulunmaktadır.

EAT. Dönemi’nden itibaren /k/-/g/ sesleri kef harfi ile yazıldığı için bu ses değişiminin gerçekleşip gerçekleşmediği arap harfli metinlerde tespit edilememektedir.

Osmanlı Türkçesinde /k/ sesi iki harf ile gösterilmiştir. Ön damak ünlüleriyle “kef” (ك), art damak ünlüleriyle “kaf” (ق) ile kullanılmıştır. Transkripsiyonda /k/ sesi kaf harfini temsil ederken /k/ sesi “ك” harfiyle gösterilmiştir.

Türkiye Türkçesinde tonsuz, süreksiz-patlayıcı ve ön damak ünsüzü olan /k/ sesi tek bir harf ile işaretlenmiştir. Bu ses, Arap harfli yazım geleneğinde olduğu gibi Latin harfli Azerbaycan Türkçesinde de ön damak ünlüleriyle /k/, art damak ünlüleriyle /q/ sesi kullanılmaktadır. Bu uygulama alıntı sözlerde farklılık göstermektedir. Ayrıca /k/ sesi tonsuz, süreksiz-patlayıcı, ön damak ünsüzü iken /q/ sesi tonlu, süreksiz ve art damak ünsüzüdür (Dəmirçizadə, 2007: 70; Kartallıoğlu ve Yıldırım, 2007: 178).

Çağdaş Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi yazı dili arasındaki /k~/g/ tonlulaşması farklılığı eserde açık bir biçimde örnekler üzerinde belirlenememektedir. Metinde /g/ sesi bazı örneklerde “gef” (گ) ile işaretlenmesine rağmen bu tüm örneklerle uygulanmadığı için kef harflerinin /k/ sesini mi /g/ sesini mi işaretlediği tam olarak anlaşılamamaktadır. Dolayısıyla “kef” (ك) ve “gef” (گ) harflerinin kullanımında bir yazım tutarsızlığı olduğu tespit edilmiş ve çeviriyazı yapılırken bu durum dikkate alınmıştır.

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde tespit edilen /k/ ve /g/ seslerinin kullanımına örnek olan bazı sözcükler, çağdaş Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi yazı dilindeki kullanımları ile tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. 24. /g/ - /k/ Ünsüzlerinin Kullanımı

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
gönül	گوکلوک (s. 20)	könül	gönül
gibi	کیبی (s. 59)	kimi	gibi
‘asker	عسکر (s. 23)	əsgər	asker
g(k)eçid	کهچید (s. 30)	keçid	geçit
kömlleklik	کومله کلک (s. 28)	köynək	gömlek
geçmiş	کهچمیش (s. 45)	keçmiş	geçmiş
geçen	کهچهن (s. 109)	keçən	geçen
göçmek	گوچمک (s. 115)	köçmək	göçmek
göçürmek	گوچورمک (s. 115)	köçürmək	göçürmek
renk	رەنگ (s. 67)	rəng	renk

3.1.2.2.2.3. /ğ/-/k/ Sesleri ve Yazımları

Eski Anadolu Türkçesinde /k/ sesi, kaf harfiyle ق harfiyle gösterilmiştir. Art damak ünsüzü olan bu ses, /k~/g/ tonlulaşmasında olduğu gibi düzenli değildir. Eski Anadolu

Türkçesinde art damak ünlüsü ile yazılan /k/ sesleri korunmuştur. Sadece Türkmen ve Azerbaycan yazı dillerinde /ğ/’ya dönüşmüştür (Akar, 2018: 121).

Osmanlı Türkçesinde /k/ sesi, Arap harfli yazım geleneğinde olduğu gibi “kaf” (ك) harfi ile /ğ/ sesi “gayn” (غ) harfi ile gösterilmiştir (Kurt, 2015: 13).

Türkiye Türkçesinde tonsuz, süreksiz-patlayıcı ve ön damak ünsüzü olan /k/ sesi tek bir harf ile işaretlenmiştir. Bu ses, Arap harfli yazım geleneğinde olduğu gibi Latin harfli Azerbaycan Türkçesinde de ön damak ünlüleriyle /k/, art damak ünlüleriyle /ğ/ sesi kullanılmaktadır. Bu uygulama alıntı sözlerde farklılık göstermektedir. Ayrıca /k/ sesi tonsuz, süreksiz-patlayıcı, ön damak ünsüzü iken /ğ/ sesi tonlu, süreksiz ve art damak ünsüzüdür (Dəmirçizadə, 2007: 70; Kartallıoğlu ve Yıldırım, 2007: 178). İki ya da daha fazla heceli sözcüklerin sonunda bulunan /k/ sesi, Azerbaycan Türkçesinde bazı sözcüklerde /ğ/ sesi ile karşılanmıştır.

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde tespit edilen /k/ ve /ğ/ seslerinin kullanımına örnek olan Türkçe kökenli bazı sözcükler, Çağdaş Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi yazı dilindeki kullanımları ile tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. 25. /q/- /g/ Ünsüzlerinin Türkçe Kökenli Sözcüklerde Kullanımı

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
qorqunc	قورقونج (s. 10)	qorxunc	korkunç
qara	قارا (s. 62)	qara	kara
qısqanc	قىسقانچ (s. 41)	qısqanc	kıskanç
qadın	قادین (s. 62)	qadın	kadın
qızgın	قىزغىن (s. 40)	qızgın	kızgın
qızıl	قىزىل (s. 58)	qızıl	kızıl
qazma	قازما (s. 41)	qazma	kazma
açık	آچىق (s. 4)	açık	açık
qırık	قىرىق (s. 36)	qırık	kırık
quzu	قوزو (s. 67)	quzu	kuzu
kuş	قوش (s. 94)	quş	kuş
qoyundan	قويوندان (s. 66)	qoyundan	koyundan
qardaşım	قارداشىم (s. 72)	qardaşım	kardeşim
koymak	قويماق (s. 116)	qoymaq	koymak
qırıldı	قىرىلدى (s. 94)	qırıldı	kırıldı
qalmışdır	قالمىشدير؟ (s. 76)	qalmışdır	kalmışdır

uzak	اوزاق (s. 38)	uzaq	uzak
yanık	يانيق (s. 37)	yanıq	yanık
yapraklı	ياپراقليدير (s. 87)	yarpaqlı	yapraklı
toprak	توپراق (s. 23)	torpaq	toprak

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde tespit edilen /k/ ve /ğ/ seslerinin kullanımına örnek olan bazı alıntı sözcükler, çağdaş Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi yazı dilindeki kullanımları ile tabloda gösterilmiştir:

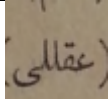
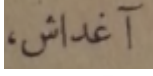
Tablo 3. 26. /k/-/ğ/ Ünsüzlerinin Alıntı Sözcüklerde Kullanımı

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
kalem	قلم (s. 73)	qələm	kalem
kıymetli	قيمتلي (s. 64)	qiymətli	kıymetli
karār	قرار (s. 57)	qərar	karar
kırmızı	قيرمیزی (s. 65)	qırmızı	kırmızı

Bu değişimlerin haricinde eserde AZT ve TT arasındaki farklardan biri olan /k~/ğ/ sızıcılığına örneklerine de rastlanmıştır:

Çağdaş Azerbaycan Türkçesinde görülen bu sızıcılığın da metinde yazımdan dolayı anlaşılamadığı görülmektedir. Ancak belirleyebildiğimiz tek örnekte (*ağdāş*) bu sızıcılığına yazıma yansıtılmıştır.

Tablo 3. 27. /k/- /ğ/ Ünsüzlerinin Kullanımı

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
‘akıllı	 (s. 35)	ağıllı	akıllı
ak	 (s. 62)	ağ	ak
ağdāş	 (s. 15)	ağdaş	aktaş

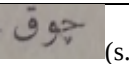
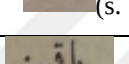
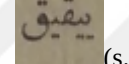
3.1.2.2.2.4. /k~/h/Sesleri ve Yazımı

Arap harfli yazım geleneği olan Eski Anadolu Türkçesinde ve Osmanlı Türkçesinde /h/ sesi, “hı” (ح) harfî ile gösterilirken /k/ sesi “kaf” (ق) harfî ile gösterilmiştir. Art damak tonsuz ve süresiz /k/ sesinin tonsuz, sürekli, sızıcı /h/ sesine dönülmesi sızıcılışmanın Türk dilindeki ses özelliklerindendir (Karataş ve Tunalı Uçar, 2022: 456-457).

Oğuz Türkçesinin bir özelliği olan / k/>/h/ değişimi, EAT Dönemi’nden itibaren yaygın olarak görülmüştür. EAT Dönemi’nden sonra birçok sözcük sonundaki /k/ sesi /h/ sesine dönüşmeye başlamış ancak her iki ses karışık olarak kullanıma devam etmiştir. Dönemin sonuna doğru Azerbaycan sahası /h/ sesini, Osmanlı sahası ise /k/ sesini kullanmaya başlamıştır (Ergin, 1971: 91). EAT ve Türkiye Türkçesi ağızlarında görülen bu sızıcılışma Azerbaycan Türkçesinde de görülmektedir ve Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi arasındaki temel fonetik farklılıklardan birisidir. Türkiye Türkçesinin yazı dili olan İstanbul Türkçesinde ses birimi olmayan bu ses Çağdaş Azerbaycan Türkçesinde “x” harfî ile gösterilmektedir.

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde tespit edilen /k~/h/ sızıcılışmasına örnek olan bazı sözcükler, Çağdaş Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi yazı dilindeki kullanımları ile tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. 28. /k/-/h/ Ünsüzlerinin Kullanımı

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
yok	 (s. 3)	yox	yok
koğu	 (s. 63)	qoxu	koku
çok	 (s. 144)	çox	çok
bağan	 (s. 53)	baxan	bakan
yağın	 (s. 70)	yaxın	yakın
yıkık	 (s. 36)	yıxıq	yıkık
akşam	 (s. 143)	axşam	akşam
oku	 (s. 42)	oxu	oku

3.1.2.2.2.5. /t~/d/ Sesleri ve Yazımı

Eski Anadolu Türkçesinde /t/ sesi “ط” ve “ت” harfleri ile gösterilmiştir. Ancak ت sesi ön sesli ünlülerle kullanılmakta ve transkripsiyonda “t” harfi ile gösterilmektedir. art ünlülerle kullanılan “ط” harfi transkripsiyonda “t” harfi ile gösterilmektedir (Şahin, 2018: 392).

Osmanlı Türkçesinde /t/ sesi EAT’de olduğu gibi “ت” ve “ط” harfleri ile işaretlenmiştir. Seslerin art ve ön ünlüler ile kullanımı farklıdır (Kurt, 2015: 15).

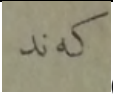
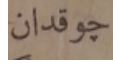
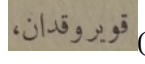
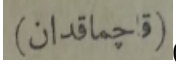
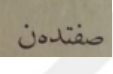
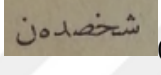
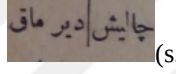
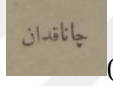
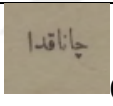
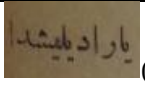
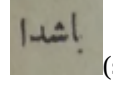
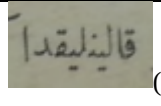
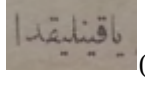
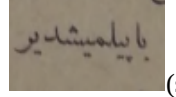
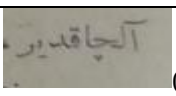
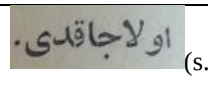
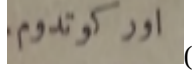
Türkiye Türkçesinde tonsuz, patlayıcı- süreksiz olan /t/ sesi, her iki yazı dilinde de birer sesbirimdir ve ses karşılıkları bulunmaktadır (Dəmirçizadə, 2007: 59).

Azerbaycan Türkçesinde Eski Türkçedeki sözbaşı /t/ seslerinin birçoğu korunmuştur (*töküntü*). Ancak bir kısmı da /d/ sesine dönüşmüştür (Korkmaz, 2020: 181). Her iki sahadaki /t/-/d/ kullanımlarına bakıldığında farklılıkların olduğu görülmektedir.

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde tespit edilen /t/ ve /d/ seslerinin kullanımına örnek olan bazı sözcükler, Çağdaş Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi yazı dilindeki kullanımları ile tabloda gösterilmiştir. Burada tonlulaşmanın genel olarak yazıma yansıtıldığı görülmektedir:

Tablo 3. 29. /t/-/d/ Ünsüzlerinin Türkçe Sözcüklerde ve Eklerde Kullanımı

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
süd	سود (s. 8)	süd	süt
duzlu	دوزلو (s. 23)	duzlu	tuzlu
dürlü	دوراو (s. 23)	dürlü	türlü
daşlı	داشلی (s. 28)	daşlı	taş
dırnaq	دیرناق (s. 10)	dırnaq	tırnak
g(k)eçid	کهچید (s. 30)	keçid	geçit
davşancıl	داو شانجیل (s. 30)	dovşancıl	tavşancıl
dört	دورت (s. 28)	dörd	dört
tökmek	توکه مک (s. 142)	tökmək	dökmek
durna	دورنا (s. 18)	durna	turna
dad	داد (s. 67)	dad	tat
doxunan	دوقونان (s. 53)	toxunan	dokunan
töküntü	تو کوتو (s. 142)	töküntü	döküntü

kend	 (s. 22)	kənd	kent
daban	 (s. 5)	daban	taban
çokdan	 (s. 3)	çoxdan	çoktan
kuyrukdan	 (s. 28)	quyruqdan	kuyruktan
kaçmaqdan	 (s. 38)	qaçmaqdan	kaçmaktan
sıfatdan	 (s. 66)	sifətdən	sıfattan
şahısdan	 (s. 72)	şəxsdən	şahıstan
çalışdırmak	 (s. 115)	çalışdırmaq	çalıştırmak
çanaqdan	 (s. 18)	çanaqdan	çanaktan
çanaqda	 (s. 18)	çanaqda	çanakta
yaradılışda	 (s. 32)	yaradılışda	yaratılışta
başda	 (s. 43)	başda	başta
qalınlıqda	 (s. 47)	qalınlıqda	kalınlıkta
yaxınlıqda	 (s. 53)	yaxınlıqda	yakınlıkta
yapılmışdır	 (s. 63)	yapılmışdır	yapılmıştır
alçaqdır	 (s. 65)	alçaqdır	alçaktır
olacaqdı	 (s. 111)	olacaqdı	olacaktı
ürkütdüm	 (s. 15)	ürkütdüm	ürküttüm

Eserdeki ayrılma hali eki, bulunma hali eki ve görülen geçmiş zaman eki uyuma girmeyerek tonlu şekilde kullanılmıştır. Bu Azerbaycan Türkçesine ait bir özelliktir.

Tablo 3. 30. /t/-/d/ Ünsüzlerinin Alıntı Sözcüklerde Kullanımı

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
dane	دانادیر (s. 97)	danə	tane
cedvelde	جدولده (s. 149)	cədvəl	cetvel
zıd	ضد (s. 5)	zidd	zıt
icād	ایجاد (s. 11)	icad	icat
mevcūd	موجود (s. 60)	mövcud	mevcut
armud	آرمود (s. 38)	armud	armut

3.1.2.3. Göçüşme

Dil biliminde *metatez* olarak da adlandırılan göçüşme, fonolojik olarak ve kelime grupları arasında görülebilir. Fonolojik seviyedeki göçüşme bir kelime içindeki bazı seslerin aralarında yer değiştirmesi olarak tanımlanır. Göçüşme yakın ve uzak olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Demirci, 2021: 85).

Tabloda verilen örneklerdeki *toprak yaprak*, *arvat* sözcükleri yakın göçüşme örneği iken *ileri* sözcüğü uzak göçüşme örneğidir. Ağızlarda da görülen bu göçüşme örneği Türkiye Türkçesi ve çağdaş Azerbaycan Türkçesi açısından değerlendirildiğinde çağdaş Azerbaycan Türkçesindeki kullanımın göçüşme örneği olduğu söylenebilir. Bu örneklerden sadece *arvat* sözcüğünün yazıma yansıdığı görülmektedir. İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde tespit edilen göçüşme örnekleri tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. 31. Göçüşme Örnekleri

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
arvat	(آروات) (s. 13)	arvad	avrat
ileri	ایله ری (s. 143)	irəli	ileri
toprak	توپراق (s. 80)	torpaq	toprak
yaprak	یاپراق (s. 38)	yarpaq	yaprak

3.1.2.2. Biçim Özellikleri

Biçim/Şekil/Yapı Bilgisi (morfoloji); bir dilin kelime köklerinin ve eklerinin birbirleriyle bağlantılarını, anlamsal boyutlarını, türetme ve çekim özelliklerinin incelendiği gramer dalıdır. Dildeki isim kök ve gövdeleri ile fiil kök ve gövdeleri bir duruma karşılık gelmektedir. Ancak ekler köklere veya gövdelere geçici olarak bağlanmaktadır. Geçici olarak “anlam bağlantısı” kuran ekler işletme (çekim) ekleri, sözcük oluşumunda kullanılan ve sözcüğe eklenerek anlam farkı yaratarak “kalıcı bir ilişki kuran” ekler ise yapım ekleri olarak adlandırılmaktadır (Korkmaz, 2019: 99-110).

Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi arasındaki farklardan bir kısmı da biçim özellikleri ile ilgilidir. İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinden belirlenebilecek nitelikte olan özellikler ve bunların kullanımları tespit edilmeye çalışılmıştır.

3.1.2.2.1. İsim Çekimleri

İşletme (çekim) ekleri, isimler-isimler veya isimler-fiiller arasındaki bağlantıyı geçici bir süreliğine ilişkilendiren eklerdir. İşletme (çekim) ekleri, isim çekim ekleri ve fiil çekim ekleri olmak üzere iki grupta incelenmektedir (Korkmaz, 2019: 111).

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinden hareketle isim çekim ekleri, Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi kullanımlarında belirtme durumu çekim eklerinde, isim bildirme çekiminin teklik 1.-2. ve çokluk 1. kişi eklerinde ve soru çekiminde farklılıklar olduğu

gözenmiştir.

3.1.2.2.1.1. Belirtme Durumu Çekimi

Türklük biliminde *yükleme durumu eki* olarak da ifade edilmektedir. Türk dili tarihinde belirtme durumu çekiminde farklılıklar görülmektedir. ET’de /-g/ şeklinde gösterilirken EAT’de /-g/ erimiş ve /-g/ ünsüzünden önceki ünlü belirtme durumu eki olarak kalmıştır. Belirtme durumu çekiminde, sözcüğün son sesinde /ı/-i/ ünlüsü bulunuyorsa {+yI} şeklinde görülmüştür (Ercilasun, 2016: 455).

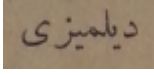
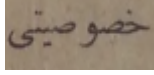
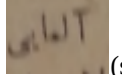
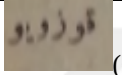
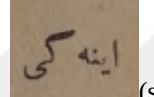
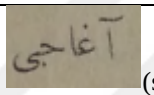
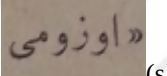
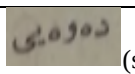
Osmanlı Türkçesinde belirtme durumu eki “ye” (ے) harfi ile gösterilmiş ve {+I} olarak okunmuştur.

Türkiye Türkçesinde belirtme durumu çekimi, {(y)I}, {(y)U} eki ile yapılmaktadır (Korkmaz, 2019: 112).

Azerbaycan Türkçesinde belirtme durumu çekimi {+I}, {+U}, {+nI}, {+nU} ekleri ile sağlanmaktadır (Hüseynzadə, 2007: 50). Son sesi ünlü olan sözcüklere {+I}, {+U} ekleriyle yapılan belirtme durumu çekimi Arap harfli metinlerde daha sık kullanılırken Latin harfli metinlerde oldukça azalmış, Kiril harfli metinlerde ise kullanımı tamamen kalkmıştır. Ancak son sesi ünlü olan sözcüklere {+nI}, {+nU} ekleriyle yapılan çekimlerde tersi bir durum olarak Arap harfli metinlerde çok az sayıda görülmüştür. Son sesi ünsü olan isimlere {+nI}, {+nU} eki getirilerek yapılan belirtme durumu çekimi, Arap, Latin ve Kiril harfli metinlerde az örnekte görülmüş, çağdaş Azerbaycan Türkçesinde 1940 yılına kadar kullanılmamış, sonraki dönemde ise tekrar kullanıma girmiştir (Karataş ve Karaduman, 2021: 786-787).

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde tespit edilen belirtme durumu çekimlerinden bazı örnekler tabloda verilmiş ve Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi yazı dilinde kullanımları tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. 32. Belirtme Durumu Ömekleri

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
dilimizi	 (s. 3)	dilimizi	dilimizi
hususiyeti	 (s. 3)	xüsusiyyəti	hususiyeti
almanı	 (s. 15)	almanı	elmanı
kuzuyu	 (s. 15)	quzunu	kuzuyu
ineği	 (s. 21)	inəyi	ineği
ağacı	 (s. 22)	ağacı	ağacı
üzümü	 (s. 140)	üzümü	üzümü
deveyi	 (s. 15)	dəvəni	deveyi

3.1.2.2.1.2. İsim Bildirme Çekimi

Türkçede en temel görevi isimleri bildirmek olan ve yardımcı fiili olarak da kullanılan {i-} fiilinin başlıca görevleri; isimleri bildirmek, fiilleri birleşik çekime sokmak ve zarf fiil ekini (-ken) kullanıma dahil etmektir. İsim bildirme işlevinde kullanılan {i-} fiili, geniş zamanda, öğrenilen ve görülen geçmiş zamanda ve şart kipinde olmak üzere dört biçimde kullanılmaktadır (Karataş, 2023: 429).

Çağdaş Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi yazı dilinde isim bildirme çekimi eklerinin bazılarında farklılıklar söz konusudur. Türkiye Türkçesinde teklik 1. kişi eki {-Im}, {-Um} teklik 2. kişi eki {-sIn}, {-sUn}, çokluk 1. kişi eki {-Iz}, {-Uz} ile karşılanırken Azerbaycan Türkçesinde teklik 1. kişi eki {-Am}, teklik 2. kişi eki {-sAn}

ve çokluk 1. kişi eki {-ıq}, {-ik}, {-uq}, {-ük} ekleri ile karşılanmaktadır (Kartallıoğlu ve Yıldırım, 2007:197).

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde isim bildirme ekleri ile ilgili çok örneğe rastlanmamış olup tespit edilenler ve her iki yazı dilindeki kullanımları tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. 33. İsim Bildirme Ekleri

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
adamsın	آدامسیڭ (s. 77)	adamsan	adamsın
çocukdur	چوقودور (s. 85)	çocuqdur	çocuktur
çalışkansın	چالیشقانسین (s. 88)	çalışqansan	çalışkansın

İsim bildirme çekimlerinin olumsuzunu yapmak için kullanılan *değil* sözcüğü Azerbaycan Türkçesinde *dəyil* biçimindedir. Bu sözcük incelenen eserde “gef” (گ) harfi ile gösterildiği için /ğ/ mi /y/ mi olduğu anlaşılamamaktadır:

Tablo 3. 34. Değil Sözcüğünün Kullanımı

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
sıfat değildir	صفت ده گیلدر (s. 25)	sıfat dəyildir	sıfat değildir
çok değildir	چوق ده گیلدر (s. 26)	çox dəyildir	çok değildir
yok değildir	یوق ده گیلدر (s. 3)	yox dəyildir	yok değildir

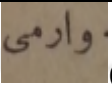
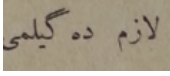
3.1.2.2.1.3. Soru Çekimi

İsim bildirme çekimlerinden biri olan soru çekimi eki {-mI}/{-mU}, geniş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve görülen geçmiş zaman çekimlerinden önce gelir (Ör: *Hasta mıydım?*). Şart ve zarf fiil (-ken) çekimlerinde ise sona gelir (Ör: *Gençken mi?*) (Karataş, 2023: 433).

Soru bildirme ekinin Azerbaycan Türkçesinde ve Türkiye Türkçesi yazı dilindeki kullanımlarında farklılıklar bulunmaktadır. Söz konusu ek her iki yazı dilinde de düzlük-yuvarlaklık ve önlük-artlık uyumuna uymaktadır. Türkiye Türkçesinde isim ile {-i} ek fiilin arasında bulunan soru eki (*güzel mi idi*); geniş zaman, görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman çekimlerinde isimden ayrı yazılırken (Karataş, 2019: 432). Azerbaycan Türkçesinde, Türkiye Türkçesinden farklı olarak isme bitişik olarak yazılmaktadır. Konuşma dilinde tonlama, vurgulama ve sesletimle de soru çekimi yapılabilmektedir (Kartallıoğlu ve Yıldırım, 2007: 197; Korkmaz, 2019: 183).

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde isimlerde soru ekinin çok örneğine rastlanmamış olup tespit edilenler sözcükler her iki yazı dilindeki kullanımlarıyla tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. 35. Soru Çekimi Örnekleri

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
var mı?	 (s. 93)	var mı?	var mı?
lâzım değil mi?	 (s. 4)	lazım dâylmi?	lazım değil mi?

3.1.2.2.2. Fiil Çekimleri

Fiil köklerine ve gövdelerine gelen ekler, isimlerle fiiller arasında geçici olarak anlam bağlantıları kurmaktadır. Türkçede fiil çekimi kip ekleri, kişi ekleri ve soru ekleri ile yapılmaktadır (Korkmaz, 2019: 113).

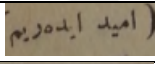
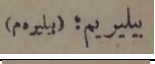
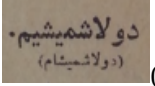
İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi kullanımlarının farkı göz önünde bulundurularak teklik 1 ve 2; çokluk 1. kişi ekleri; şekil ve zaman (kip) eklerinde ise geniş zaman, şimdiki zaman, öğrenilen geçmiş zaman, yeterlilik fiil çekimi ve soru çekimleri örnekleri tespit edilmiştir.

3.1.2.2.1. Kişi Ekleri

Fiil çekimlerinde kişi ekleri eylemin kim tarafından yapıldığını, işin hangi kişiye ait olduğunu belirtmektedir. Türkiye Türkçesinde ve Azerbaycan Türkçesinde 3 teklik ve 3 çokluk olmak üzere 6 tür kişi çekimi mevcuttur. Her iki yazı dilinde teklik birinci ve ikinci kişi, çokluk birinci kişi eklerinde farklılık söz konusudur. Teklik birinci kişi eki Türkiye Türkçesinde {- (I)m}/{-(U)m}'dur. Azerbaycan Türkçesinde ise teklik birinci kişi eki {-Am} şeklindedir (Kartallıoğlu ve Yıldırım, 2007: 205).

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde teklik birinci kişi eklerinin kullanımında farklılıklara rastlanmış olup örneklerden bazıları her iki yazı dilindeki kullanımlarıyla tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. 36. Teklik 1. Kişi Ekinin Kullanımı

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
ümîd iderim	 (s. 92)	ümid idərəm	ümit ederim
bilirim (bilirem)	 (s. 109)	bilirəm	bilirim
dolaşmışım (dolaşmışam)	 (s. 109)	dolaşmışam	dolaşmışım

Sarf Komisyonu, metinde genel olarak Türkiye Türkçesi kullanımlarını esas almıştır. “Eserde Anlatılan Dil”in incelenmesinde Türkiye Türkçesi kullanımları asıl olarak verilirken Azerbaycan Türkçesi yazı diline ait kullanımlar parantez içinde verilmiştir. (Bk: Tablo 3.50.).

Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi arasında teklik ikinci kişi kullanımlarında da fonetik farklar bulunmaktadır. Türkiye Türkçesinde teklik ikinci kişi eki, {-sIn}/{-sUn} ile sağlanırken Azerbaycan Türkçesinde teklik ikinci kişi eki {-sAn} ile yapılmaktadır (Kartallıoğlu ve Yıldırım, 2007: 205; Korkmaz, 2019: 114).

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde teklik ikinci kişi kullanımına örnek olan sözcüklerden bazıları her iki yazı dilindeki kullanımlarıyla tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. 37. Teklik 2. Kişi Ekinin Kullanımı

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
kaldırmayacağsñ(çağsañ)	قالديرماياجاؤيك (جافساڭ) (s. 109)	qaldırmayacaqsañ	kaldırmayacaksın
gürleyorsuñ (gürleyorsañ)	گورلەيورسيڭ . . . (گورلايورساڭ) (s. 120)	gürlersin	gürlüyorsun
yağıyorsuñ... (yağırsañ)	ياغیورسوك . (ياغیرساڭ) (s. 120)	yağırsan	yağıyorsun
çağıyorsuñ... (çağırsañ)	چاقيورسوك . (چاغيرساڭ) (s. 120)	çaxırsan	çağıyorsun

Gürleyorsuñ, yağıyorsuñ, çağıyorsuñ sözcükleri metinde tek şahıslı fiil çekimlerini anlatmak için verilen yanlış sözcük çekim örnekleridir.

Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi arasındaki kişi eki farkı çokluk 1. kişide de görülmektedir. Türkiye Türkçesinde çokluk 1. kişi ekleri {-(I)z}/{-(U)z} ile yapılırken Azerbaycan Türkçesinde {-ıq}, {-uq}, {-ik}, {ük} ekleri ile yapılmaktadır (Kartallıoğlu ve Yıldırım 205; Korkmaz, 2019: 114).

Tablo 3. 38. Çokluk 1. Kişi Ekinin Kullanımı

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
gideriz (giderik)	گیدەریز (گیدەریک) (s. 109)	gedərik	gideriz
vazgeçiyoruz	واز گچیوروز (s. 4)	vaz kəçirik	vazgeçiyoruz
bakıyoruz	باقیوروز (s. 14)	baxırıq	bakıyoruz
gösteriyoruz	گۆستەریوروز (s. 43)	göstəririk	gösteriyoruz

Bu durum yazarların dil bilgisi kurallarını verdikleri bölümde de açıkça görülmektedir. Doğru biçim olarak günümüz Türkiye Türkçesi yerel söyleyişteki biçim esas olarak günümüz Azerbaycan Türkçesindeki kullanım parantez içinde yazılmıştır. (Bk: Tablo 3.53).

3.1.2.2.2. Geniş Zaman Çekimi

Türkiye Türkçesinde geniş zaman eki {-r}, {-Ar} ile yapılmaktadır. Azerbaycan Türkçesinde geniş zaman eki {-(y)Ar} eki ile yapılmaktadır. Türkiye Türkçesindeki geniş zaman ekleri Azerbaycan Türkçesinde şimdiki zamanı ifade etmek için kullanılan eklerdir.

Türkiye Türkçesinde geniş zamanın olumsuzluk eki, teklik 1. kişide {-m}, teklik 2. kişide {-mAylz} teklik ve çokluk 2 ve 3. kişilerde {-mAz} eki ile sağlanırken Azerbaycan Türkçesinde teklik ve çokluk 1. kişi {-mAr}, teklik ve çokluk 2 ve 3. kişiler ise {-mAz} eki ile oluşturulmaktadır (Kartallıoğlu ve Yıldırım, 2007: 208).

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde geniş zaman eki için genellikle Türkiye Türkçesi ekleri kullanılmıştır. Eserde tespit edilen örneklerden bazıları her iki yazı dilindeki kullanımlarıyla tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. 39. Geniş Zaman Çekimi

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
bilirim (bilirem)	بیلیریم: (بیلیرم) (s. 109)	bilirəm	bilirim
getirilir	گەتیریلیر (s. 16)	gətirilər	getirilir
okunur	اوقونور (s. 16)	oxunur	okunur
söyler	سویلهر (s. 109)	söylər	söyler

Tabloda verilen örneklerin haricinde eserde Azerbaycan Türkçesine ait kullanım olan

olabilir (s. 15-90) ve *dinilebilir* (s. 27) sözcükleri tespit edilmiştir (Bk: Tablo: 3.49.).

3.1.2.2.2.3. Şimdiki Zaman Çekimi

Şimdiki zaman çekimi Türkiye Türkçesinde genel olarak {-yor} eki ile yapılmaktadır. Bunun dışında aynı çekim için {-mAktA} ve {-mAdA} ekleri de kullanılır. (Korkmaz, 2019: 548). Şimdiki zamanın olumsuz çekimi {-mA} ekinin fiile getirilmesiyle yapılmaktadır ancak burada *gelmeyor*, *gitmiyor* sözcüklerinde {-mA} olumsuzluk eki {-yor} ekindeki /y/ sesinden dolayı daralmıştır.

Azerbaycan Türkçesinde şimdiki zaman {-Ir}/{-Ur} eki ile yapılmaktadır. Azerbaycan Türkçesinde şimdiki zamanın olumsuzluk eki olan {-mA} ekinin {-Ir}/{-Ur} eki ile kaynaşması sonucu {-mIr}/{-mUr} şeklinde kullanılmaktadır (Hüseynzadə, 2007: 151-152).

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde şimdiki zamanın olumlu çekimi yaygın olarak {-yor}, nadir olarak {-Ir}/{-Ur} eki kullanılmıştır. Eserde şimdiki zaman ekinin Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi ile karışık kullanılmasının yanı sıra Türkiye Türkçesinin kullanımının esas olduğu görülmektedir. Eserde tespit edilen örneklerden bazıları her iki yazı dilindeki kullanımlarıyla tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. 40. Şimdiki Zaman Çekimi

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
yazmışdılar	یازمیشدیلار (s. 129)	yazmışdılar	yazmışlardı
çalışıyorum	چالشیور (s. 144)	çalışıram	çalışıyorum
işleniyor	ایشلنور (s. 129)	işlenir	işleniyor(kullanılıyor)
oturursunuz?	اوتورورسونوز؟ (s. 76)	oturursunuz?	oturuyorsunuz?
koşuyor	قوشویور (s. 9)	qaçır	koşuyor
başlıyordu	باشلا یوردو (s. 9)	başlıyırdı	başlıyordu

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde şimdiki zamanın olumsuz çekiminde {-mAyor} eki kullanılmıştır. Eserde tespit edilen örneklerden bazıları her iki yazı dilindeki kullanımlarıyla tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. 41. Şimdiki Zamanın Olumsuz Çekimi

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
yazmayordılar	یازمازدیلار (s. 129)	yazmırlardı	yazmıyorlardı
gelmiyor	گلمه یور (s. 20)	gəlmir	gelmiyor
yazamayorum	یازاما یوروم (s. 76)	yazamıram	yazamıyorum

3.1.2.2.2.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Korkmaz, Eski Anadolu Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman ekinin dil benzeşmesine uğrayarak {-mİş} şeklini aldığını ve Osmanlı Türkçesi Dönemi'nin sonlarına doğru dudak benzeşmesine uğrayarak bugünkü şeklini aldığını belirtmiştir (Korkmaz, 2019: 540).

Geçmiş zaman iki farklı şekilde işlenmektedir. Görülen, şahit olunan geçmiş zaman ve öğrenilen/duyulan geçmiş zaman olarak ayrılmaktadır. Türkiye Türkçesinde {-mİş}/{-mUş} eki sağlanmaktadır. Öğrenilen geçmiş zaman {-mİş/-mUş} eki eklendiği kökün ve gövdenin durumuna göre önlük-artlık ve düzlük- yuvarlaklık uyumuna girmektedir. Öğrenilen geçmiş zamanın olumsuz çekimi -mA eki ile yapılmaktadır (Korkmaz, 2019: 540).

Azerbaycan Türkçesinde {-mİş}/{-mUş} ekinin kullanımı ortaktır ancak Kıpçakçadan geçen {-p tur-ur} yapısından kısalan {-Ipdır} ve {-Ip}, {-Ib}/{-Ub} ekleri de öğrenilen geçmiş zamanın eki olarak kullanılmıştır (Hüseynzadə, 2007: 151; Korkmaz, 2020: 184).

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde öğrenilen geçmiş zaman ekinin kullanımı ile ilgili tespit edilen sözcüklerden bazıları her iki yazı dilindeki kullanımlarıyla tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. 42. Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
gözedilmişdir	گوزەدیلmişدیر (s. 4)	gözədilmişdir	gözetilmiştir
dolaşmışım (dolaşmışam)	دولاشمیشیم (دولاشمیشام) (s. 109)	dolaşmışam	dolaşmışım
bölünmüş	بولونموش (s. 45)	bölünmüş	bölünmüş
qalmışlar	قالمیشلار (s. 77)	qalmışlar	kalmışlar

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde öğrenilen geçmiş zamanda yaygın olarak {-mİş}/{-mUş} eki kullanılırken iki örnekte {-p} ekinin kullanıldığı görülmektedir. Eserde tespit edilen örneklerden bazıları her iki yazı dilindeki kullanımlarıyla tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. 43. Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi {-p} Eki

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
atılıb	آتلیب (s. 4)	atılıb	atılmış
oturub durduñ	اوتوروب دوردوڭ؟ (s. 17)	oturubdurdun?	oturmuştun?

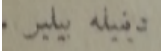
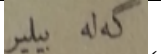
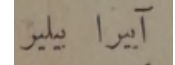
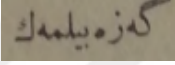
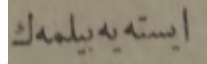
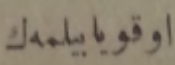
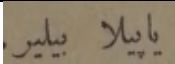
3.1.2.2.2.5. Yeterlilik Fiili Çekimi

Türkiye Türkçesinde yeterlilik fiili çekimi asıl fiile +A (zarf fiil eki)+ bilmek yapısı ile oluşturulur. Olumsuz çekiminde ise asıl fiil+ A (zarf fiil eki)+ (U-) ma-> AmA- şeklindedir (Korkmaz, 2019: 200).

Çağdaş Azerbaycan Türkçesinde yeterlilik fiili, Türkiye Türkçesindeki gibi {-Abil-} yardımcı fiili ile yapılırken yeterlilik fiilinin olumsuz şekli farklıdır. Türkiye Türkçesinde yeterlik fiilinin olumsuzu {-AmA-} yapısı ile yapılırken Azerbaycan Türkçesinde yeterlilik çekiminin olumlu yapısında kullanılan{-Abil-} yardımcı fiiline -mA olumsuzluk ekinin çekimlenmesiyle yapılır (Kartallıoğlu ve Yıldırım, 2007: 210; Hüseyinzadə, 2007: 177).

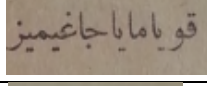
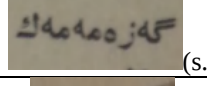
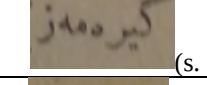
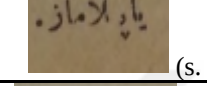
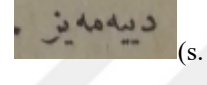
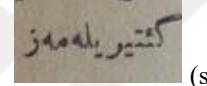
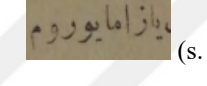
İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde tespit edilen yeterlilik fiilinin olumlu çekimlerine örnek olan sözcüklerden bazıları her iki yazı dilindeki kullanımlarıyla tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. 44. Yeterlilik Fiilinin Olumlu Çekimi

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
dinilebilir	 (s. 23)	deniləbilər	denilebilir
gelebilir	 (s. 27)	gələ bilər	gelebilir
ayırabilir	 (s. 90)	ayıra bilər	ayırabilir
gezebilmek	 (s. 118)	gəzə bilmək	gezebilmek
isteyebilmek	 (s. 118)	istəyə bilmək	isteyebilmek
okuyabilmek	 (s. 118)	oxuya bilmək	okuyabilmek
yapabilir	 (s. 80)	edə bilər	yapabilir

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde tespit edilen yeterlilik fiilinin olumsuz çekimlerine örnek olan sözcüklerden bazıları her iki yazı dilindeki kullanımlarıyla tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. 45. Yeterlilik Fiilinin Olumlu Çekimi

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
koyamayacağımız	 (s. 3)	qoya bilməyəcəgimiz	koyamayacağımız
gezememek	 (s. 119)	gəzə bilməmək	gezememek
giremez	 (s. 79)	girə bilməz	giremez
yapılamaz	 (s. 92)	edilə bilməz	yapılamaz
diyemeyiz	 (s. 114)	deyə bilmərik	diyemeyiz
getirilemez	 (s. 13)	gətirilə bilməz	getirilemez
yazamıyorum	 (s. 76)	yaza bilmirəm	yazamıyorum

İncelenen eserde yeterlik fiilinin anlatıldığı bölümde geçen «gezebilmek»den «gezebilmemek» olmaz, *gezememek denir* (s. 119) cümlesi o dönemde Azerbaycan'da yazı dili olarak kullanılan dilde bu yapının olması gerektiği dile getirilmiştir. Türkiye Türkçesi şekil bilgisi kuralıdır. Azerbaycan Türkçesi ders kitabında böyle bir ifadenin bulunması dikkat çekmektedir.

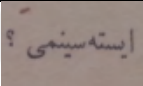
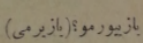
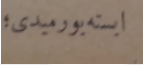
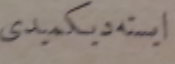
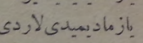
3.1.2.2.2.6. Soru Çekimleri

Fiillerde soru çekimi, zaman ya da tasarlama kiplerini kişilere soru yolu ile bağlamak için kullanılan ektir. Türkiye Türkçesinde önlük-artlık, düzlük-yuvarlaklık uyumuna göre {-mI}/{-mU} şekline girebilmektedir. Söz konusu ek, her zaman sonuna eklendiği çekimli fiillerden ayrı yazılmaktadır. Fakat ekin yeri çekime göre değişmektedir. Örneğin, görülen geçmiş zaman, emir, şart ve istek kiplerinde kişi çekimlerinden sonra gelirken öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman ve gereklilik kiplerinde kişi çekimlerinden önce gelmektedir (Karataş, 2023: 445).

Azerbaycan Türkçesinde fiillerde soru çekimi eki, Türkiye Türkçesindeki gibi {-mI}/{-mU} şeklinde görülmektedir. Ancak Türkiye Türkçesinden farklı olarak sözcüğe bitişik yazılmaktadır (Kartallıoğlu ve Yıldırım, 2007: 210). Örneğin; *yazmalısanmı*, *oxuyacaqsanmı* (Hüseynzadə, 2007: 178).

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde tespit edilen soru çekimine örneklerinden bazıları her iki yazı dilindeki kullanımları tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. 46. Soru Çekimleri

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
istesinmi?	 (s. 131)	istəsin?	istesin mi?
yazıyor mu? (yazır mı?)	 (s. 112)	yazırmı?	yazıyor mu?
isteyormıydı?	 (s. 133)	istəyirmiydi?	istiyor muydu?
istedikmiydi?	 (s. 134).	istədikmiydi?	istedik miydi?
yazmadı mıydılardı	 (s. 138)	yazmadımıydılar?	yazmadılar mıydı?

3.1.3. Yazım Tutarsızlıkları

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde aynı kelimenin farklı yazımları olduğu görülmektedir. Eserde geçen yazım tutarsızlıklarından bazıları 1. Örnek/Biçim ve 2. Örnek/Biçim yazımları ile taloda gösterilmiştir:

Tablo 3. 47. Yazım Tutarsızlıkları

	1. Örnek/Biçim	2. Örnek/Biçim
gibi	 (s. 10)	 (s. 16)
renk	 (s. 67)	 (s. 36)

yər	یئرله رده (s. 9)	یه رینی (s. 25)
naql edilen	نقل ایدیلن (s. 10)	نقل ایدیلن (s. 10)
gece	گیجه لیک (s. 84)	گهجه له یهن (s. 42)
əyi-iyi	ایی (s. 10)	ایی (s. 144)
év	ئه وده (s. 76)	او - اودهن (s. 16)
‘asker	عسکر (s. 30)	عسکر (s. 73)
bilgic	بیلگیچ (s. 142)	بیلگیچ (s. 41)
g(k)eçen	که چهن (s. 80)	که چهن (s. 109)
gerek	که ره ک (s. 61)	که ره ک (s. 92)
sekiz	سه کیز (s. 71)	سه گیز (s. 71)
yigirmi	ییکیرمی (s. 71)	ییکیرمی (s. 74)
isteyecekmi	ایسته بهجه گمی سیگیز (s. 131)	ایسته بهجه گمی (s. 131)
hangi	هانگی (s. 23)	هانگی (s. 96)
köşeli	کوشه لی (s. 51)	کوشه لی (s. 47)
g(k)eçmiş	که چمیش (s. 96)	که چمیش (s. 96)
yèdi	ییدی (s. 78)	یه دیم (s. 15)
meyve	میوه (s. 39)	میوه (s. 63)

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde hemzenin kullanımıyla ilgili bazı tutarsızlıklar tespit edilmiştir. “Hemze” gelenekselleşmiş olarak /e/ sesini, Arapça ve Farsça tamlamaları gösterirken “ye” (ي) harfi ile beraber kullanıldığında kapalı /e/ (è) sesini göstermek için kullanılmıştır. Ancak yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere *ev*, *iyi*, *nağl edilen*, *yèr* sözcüklerinin yazımında da bir tutarsızlık söz konusudur.

Ölümçül أولومچيل (s. 30) sözcüğünde ve *ögür-* اوكور (s. 115), *öt-* اوت fiillerinde hemzeli elif ve vav ön ünlü ile okunması gerektiğini göstermek için kullanılmıştır. Ancak *öt-* fiilinden türeyen sözcüklerde yalnızca elif ve vav harfinin kullanılması yazım tutarsızlığı örneğidir. اوتكم (اوتكمك) (اوتگون) (s. 41). Ayrıca “hemzeli elif” ve “vav” harfinin birlikte kullanıldığı örnekler bakıldığında *uzun* sözcüğünün ön ünlü ile okunamayacağı görülmüş ve metin içerisinde iki şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir: اوزون ال (s. 63) - اوزون (s. 62).

3.2. Eserde Anlatılan Dil

3.2.1. Eserdeki Bölümlerin Karşılaştırmalı İncelenmesi

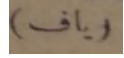
Eser, Sarf Komisyonunun dil bilgisi konularına geçmeden önce yazdıkları eserin amacını, içeriğini ve yazılma sebebini açıkladıkları ön söz niteliğinde bir bölümle başlamaktadır. Bu bölümde dikkat çeken husus, kuralları anlatılan dilin adının açık bir şekilde “Türk dili” olarak belirtilmiş olmasıdır. Ayrıca bu bölümde “işitilen seslerin yazılamaması” sorunu karşısında Türkçe kelimelerde işitilen seslerin ahenk ve telaffuza uygunluğu ile Türk dilinin ilmî ve fennî bir şekilde ilerleyebileceği belirtilmiştir. Bu nedenle, eserin yazımında ve hazırlanmasında Türk dili ve kuralları esas alınmıştır. Eserde Arapça dil bilgisinde yer alan ancak Türkçe/Türk dili açısından bir anlam ifade etmeyen terimlerin çıkarılıp onun yerine aykırı olmayan terimlerin kullanıldığı belirtilmiştir.

Komisyon, eserde ele alınan sarf meselesini, geciktirilmemesi gereken bir konu olarak görmüş ve yenilikler üzerinde duramadıklarını belirtmiştir. Komisyon, gelecekte Türk dili ile ilgili yapılacak yeniliklerin eserin değerini düşürmeyeceğini dile getirmiştir.

Komisyon, eserin Azerbaycan’da ortaklaşa (kollektiv) yazılan ilk kitap olduğunu ifade etmiştir. Eserin daha önce yazılan sarf kitaplarından farklı hatta zıt olduğunu dolayısıyla tartışmalara neden olabileceğini ancak, bu tartışmalar ve eleştiriler ışığında yanlışların düzeltileceğini, Türk sarfının daha mükemmel yazılması için gayret edeceklerini belirtmiştir.

3.2.1.1. Şarḥ Ta’rīfī

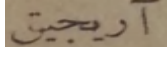
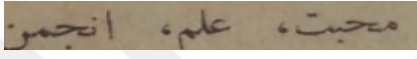
Eser, sarfın tarifi ile başlamaktadır. Sarfın konusu açıklandıktan sonra *dil/lisan* teriminin tanımı yapılarak en küçük birim olan sesler, morfemler Türk dili örnekleminde açıklanmıştır. Sarf Komisyonu, Türkçedeki *ünlüler ve ünsüzleri* eserde *uzun sesler* ve *kısa sesler* olarak tanımlamıştır. Türkçedeki seslerin 41 “şekil” ile gösterildiği yazılmıştır. 8 uzun ses, yazım karışıklığı olmaması için Kiril ve Latin harfler ile de gösterilmiştir. Eserde uzun seslerin anlatımı bölümünde bulunan dipnotta ilgili seslerin Latin karşılığı verilirken “Fransızca karşılığı”, Kiril karşılığı verilirken ise “Rusca karşılığı” ifadesi kullanılmıştır.

“Kısa sesler/kısa sesli harfler” (ünsüzler)in sayısı 33 olarak belirtilmiştir. Bu sayıya “ ‘ ” harfi de dahil edilmiştir. Ayrıca Sarf Komisyonu harfler arasında bir harfinin olduğunu ancak basımda bu harfin karşılığı olmaması sebebiyle yazılamadığını belirtmiştir.

Eserin dil bilgisi anlatımının başında verilen tanımlar arasında yer alan *hece*, bir *yāḥūd* “hep birden telaffuz olunan bir neçe harfdir” olarak ifade edilmiştir.

Komisyonun *āhenk* tanımı, “Türk dilinde sözleriñ söyleyişinde bize esās olacak bir *kānūn* vardır. O *kānūn* da kelimeniñ kuruluşuna birinci hecenin gördüğü mühim vazīfeden ‘ibāretidir. Eğer bir kelimeniñ birinci hecesi kalın ise, yerde kalan heceler kalın, ince ise ondan soñra gelen heceler de ince olarak gelir ki, buna «āhenk» *kānūnu* diyilir: Ṭabī‘ī bu *kānūn* Türkce kelimelere ‘āiddir. Ecnebī dillerden dilimize qabūl olunan kelimeleriñ bizim āhenk *kānūnuna* tābi‘ olanları bulunduğı gibi, mensūb olduğı diliñ

huşuşıyetini saklamış olan sözler de pek çokdur.” Bu ifadeler, Türkçedeki *önlük-artlık/uyumunun* karşılığıdır.

Sarf Komisyonunun, “Türk Diliniñ İmlâsı. Edebî Türkçeniñ ve âhengiñ bozulmaması şartıyla danışığa tâbi’dir. İster kelimeniñ aşlında, ister soñradan gelen hecelerde bütün sesli harfler yazılacaktır. Meşelâ: arı, arıcık, arılar... gibi. ‘Arab ve Farscadan dilimize giren kelimeler imlâsıyla yazılır. Şadâkat, muhabbet, ‘ilm, encümen gibi.” İfadelerinden hareketle, ahenge önem verdiği ve alıntı sözcükler dışındaki Türkçe sözcüklerdeki ünlülerin yazılacağını belirtmiştir.

3.2.1.2. Tenkîî (Noktalama İşaretleri)

Eserde Arap dil bilgisindeki adlandırma ile yazılan *Tenkîî İşaretleri*, AZT’den de *durğu işaretleri*, Türkiye Türkçesinde ise *noktalama işareti* olarak adlandırılmaktadır. Komisyon bu bölümde, noktalama işaretlerinin her birini ayrı ayrı açıklamış ve örneklendirmiştir.

3.2.1.3. Kelime

Eserde detaylı olarak açıklanan noktalama işaretlerinin ardından *kelimenin* tanımı yapılmış ve yedi kelime türü olduğu belirtilmiştir. İlk olarak isim türü ele alınmış açıklanmıştır.

3.2.1.4. İsim

Eserde *İsim* başlığı altında *ism-i hâş* ve *ism-i cins* konusu AZT’de *xüsusi isimlər* ve *ümumi isimlər* olarak adlandırılmıştır (Qazımov, 2010: 44). N. Nərimanov’un 1899 yılında yazdığı “Türk- Azerbaycan Dilinin Muhtasar Sarf- Nahvi” adlı kitapta da *ism-i xas* ve *ism-i cins* olarak adlandırılmıştır. AZT’de *ism-i hâş* konusu, *xüsusi isimlər*, *ism-i cins* konusu *ümumi isimlər* başlığı altında izah edilmiştir (Hüseynzadə, 2007: 25; Qazımov, 2010: 44). TT’de ise *özel isim* ve *cins isim* olarak adlandırılmaktadır.

İsmiñ Nev'ileri başlığında isim çeşitleri, *mürekkeb isim* ve *ism-i cām'i* şeklinde sınıflandırmıştır. AZT'de *İsmin Quruluşca Növləri* konusunda ismin çeşitleri olarak üçe ayrılmıştır. TT'de ise *birleşik isim* ve *topluluk isimleri* olarak ayrılmıştır. Ancak TT'de özel/cins, soyut/somut, tekil/çoğul/topluluk ve yapılarına göre (basit/ türemiş/birleşik) olarak ayrılmaktadır.

Cins başlığı altında, Arap dil bilgisinde olan *müzekkerlik* ve *müenneslik* durumunun yani dişilik/erkeklik durumunun *cins isimler* üzerinde kullanıldığını ancak Türkçede böyle bir ayrımın bulunmadığı ve kullanılmadığı belirtilmiştir. İhtar olarak verilen kural/uyarı bölümünde *müzekkerlik* ve *müenneslik* durumunun Arabî isimlere ait olduğu yazılmıştır. Bu nedenle eserde, erkek veya dişi olarak ayrı bir kuralın gözetilmediği ifade edilmiştir.

İsm-i cinslerin başlığı altında *Kemiyyet* konusu açıklanmıştır. AZT'de bu konu *tək* ve *cəm* olarak adlandırılmıştır. İsimleri *cem'* yani çoğul yapmak için *önlük* ve *artlık* uyumunun gösterildiği görülmektedir (Qazımov, 2010: 60). Türkçede ise *teklik* ve *çokluk* olarak geçen *müfred* ve *cemler* “kemiyyet” olarak adlandırılmıştır. Bununla beraber TT'de de Azerbaycan Türkçesinde de *çokluk eki* uyuma girmektedir. Eserde *ism-i hāşların cem'* konusunda özel isimlere (Ahmed) {+lAr} ekinin getirilebildiğini, bu durumun hem tarihî şahısları vurgulamak için hem de aynı isimdeki birçok kişiyi ifade etmek için kullanıldığı belirtilmiştir. AZT'de *isimlerin kəmiyyəti* konusu altında ele alınan çokluk eki, {+lAr} ekinin yanı sıra kişi ve iyelik eklerini {+q}/{+k}, {+Iz} eklerini de bu konu altında değerlendirilmiştir (Hüseynzadə, 2007: 38-39). TT'de *çokluk eki* yalnızca {+lAr} eki ile yapılmaktadır.

İsmiñ Hālleri bölümünde, isimlerin ifade ettikleri anlamlara göre şeklinin değiştiğinden bahsedilmiştir. Sarf Komisyonu bu bölümde sınıflandırdığı hālleri AZT'de ve TT'den farklı olarak ele almıştır. Örneğin, *edatsız* (mücerred) yani *yalın hali* ayrı bir başlıkta ele alınmıştır. Ayrıca, AZT'de *adlıq hal*, *yişəlik hal*, *yönlük hal*, *təsirlik hal*, *yerlik hal*, *çıxışlıq hal*; TT'de, *yalın hal*, *ilgi hali*, *yönelme hali*, *yükleme hali/ belirtme hali*, *bulunma hali* ve *ayrılma hali* olarak gruplandırılmış ve adlandırılmıştır. Yukarıda belirtildiği üzere,

AZT’de *yalın* yani *adlıq hal* ile beraber toplamda ismin 6 halinin olduğu belirtilmiştir. Nərimanov’un 1899 yılında yazdığı eserde, *vasıta halini* de ekleyerek ismin 7 halini tablolastırmıştır. 1924-1944 yılında yazılan eserlerde, ismin hallerinin sayısı hakkında net bir görüş olmadığı (beş, altı, yedi ve dokuz halinin olduğu) öne sürülmüş, ayrıca çağdaş Azərbaycan Türkçesinin anlatıldığı ders kitaplarında *vasıta hali* ekinin yer almadığı bilinmektedir (Seyidov, 2006: 226’dan akt. Gulusoy, 2019: 30). İncelenen eserde, ismin halleri AZT ve TT’deki gibi *adlıq* ve *yalın hal* olarak isimlendirilmemiş, isme getirilen ekler ile sıralanmıştır. Eserde eklere göre *sıralama yükləme/belirtmə hali*, *yönelmə hali*, *bulunma hali*, *ayrılma hali*, *vasıta hali* ve *amaç* anlamı katan “için, çin, çün” getirilen haller olarak yazılmıştır. Bu sıralamada da görüldüğü üzere *ilgi/yiyəlik hali* bulunmamaktadır.

Birinci şekil olarak belirtilen *yükləmə/ belirtmə/ təsirlik hal eki* AZT’de {+nI}, {+nU} eki olmasına rağmen eserde söz konusu hal eki, TT’deki şekliyle {+I}/{+yI}, {+U}/{+yU} olarak ifade edilmiştir. Ayrıca Komisyon birinci şekil olan *yükləmə hali* ekinin sorularını AZT’de *Haranı?*, sorusu yerine *Kimi?*, *Neyi?*, *Nereyi?* Soruları TT’deki şekliyle yazmıştır.

İkinci şekil olarak verilen *yönelmə/yönlük hali* ekinin TT’deki gibi kullanıldığı görülmektedir. Ancak burada da birinci şekildeki gibi *Haraya?* sözcüğü yerine *Nereye?* sözcüğünün kullanılması dikkat çekmektedir. Bu kısımda Sarf Komisyonu, sonu {+I} ile biten sözcüklerde, yazım hususunda ikinci şeklin ekininin kolaylık olması açısından ayrı yazıldığını belirtmiştir.

Eserde üçüncü ve dördüncü şekil olarak verilen *bulunma/yerlik hali eki* {+dA} ve *ayrılma/çıxışlıq hali eki* {+dAn} olarak verilmiştir. AZT’de bu halin ekleri yalnızca tonlu biçimde kullanılırken TT’de tonsuz biçimleri de kullanılmaktadır. Eser tamamen incelendiğinde AZT’de olduğu gibi ekin yalnızca tonlu biçimlerinin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Ancak bulunma hali ekinin sorusu olan *Harada?* sözcüğü ile ayrılma hali ekinin sorusu olan *Haradan?* sözcüğü yerine TT’deki *Nerede?* ve *Nereden?* sözcükleri kullanılmıştır.

Eserde beşinci şəkil olaraq verilən “ile, le, la” edatları AZT’de *ismin hal kateqoriyası* başlığında ismin bir hali olaraq verilməmişdir (Hüseynzadə, 2007: 65). TT’de bu ek, *vasitə hali eki* olaraq adlandırılmışdır.

Eserde altıncı şəkil olaraq verilən “için, çin çün” edatı ilə “benimçin” şəklində istifadə edilən hal, AZT’de “üçün” (Dəmirçizadə, 2007: 132), TT’de isə “için” şəklində istifadə edilməsi mövcuttur.

3.2.1.5. İzāfet (Tamlamalar)

AZT’de *viyəlilik hali* olaraq adlandırılan TT’deki *ilgi hali*, eserde *izāfet* başlığı altında dəyərləndirilmişdir. AZT’de bu halin eki {+In}/{+Un}, {+nIn}/{+nUn}’dur. Eserdə *ilgi halinin* ekleri {+In̄}/{+Un̄}, {nIn̄}/{+nUn̄} şəklində “n̄” ilə verilməsi diqqət çəkməkdədir. *Su* sözcüğünün *ilgi hali* ekinin istisnai durumu AZT’de və TT’de ortaktır. Bu nədənle Komissiya ihtar olaraq sözcüğün *ilgi hali* ilə istifadəsini verməmişdir.

Sarf Komissiyası, yazımın anlaşılabilmesi üçün sonunda /ı/, /i/ bulunan isimlərin yazımında istifadə edilən ı harfinin sözcükdən ayrılmasının rahatlıq sağlayacağını ifadə etmişdir.

3.2.1.6. Şıfat

Sarf Komissiyası *Şıfat* bölümündə, ilgili dil bilgisi teriminin tanımını yapmış və örnekləndirmişdir. Örneklərin arasında *herkes* sözcüğünün ayrılaraq *kes* sözcüğünün sıfatı olaraq göstərilməsi diqqət çəkməkdədir. Ayrıca Komissiya, dərslər kitabında öyrənciyə rahatlıq sağlamaq amacıyla bir kelimənin sıfat olup olmadığını anlamak üçün o kelimədən sonra insan, heyvan və ya nəsəyə dəlalət edən bir ismin götürülməsi ilə doğru və uyğun bir anlam çıxacağına yönəlik açıqlamalar və nümunələr təqdim etməkdədir.

Sarf Komissiyası; sıfatı, *tavşif* və *ta’yin* olaraq ikiye ayırmışdır. N. Nərimanov isə *sifəti-səmaiiyyə* (kuralsız sıfat) və *sifəti-qiyasiyyə* (qurallı sıfat) olaraq ikiye ayırmışdır. AZT’de *sadə sifətlər* və *düzəltmə sifətlər* olaraq ifadə edilən sıfat kateqoriyası TT’de *nitelemə*

sıfatları ve *belirtme sıfatları* olarak iki ana kategoride değerlendirilmektedir. Komisyonun *Tavşîfî Şıfat* olarak adlandırdığı sıfat türü, *sifəti- səmaiyyəyi* karşılamaktadır. Bir ismin halini, keyfiyyetini ve niceliğini bildiren sıfatları işaret eden *tavşîfî şıfatlar*, TT’de niteleme sıfatına karşılık gelmektedir. *Tavşîfî şıfatların* cevap verdiği sorular, Azerbaycan Türkçesi *Nece?* ve Türkiye Türkçesi *Nasıl?* sözcükleri olarak verilmiştir. Eserde mevşüfsuz sıfatların açıklandığı bölüm AZT’de *Sifətin Advərbiallaşması* başlığıyla (Qazımov, 2010: 115), TT’de ise *adlaşmış sıfat* olarak adlandırılmıştır.

İncelenen eserde *Tavşîfî Şıfatlar*; *aşlî şıfatlar*, *yapma şıfatlar* ve *müştak şıfatlar* olarak gruplandırılmıştır. *Aşlî Şıfatlar* başlığı altında, Arapça ve Farsçadan sıfat olarak kullanılan sözcüklere de yer verilmiştir. *Yapma Şıfatlar*, isimlerden ve fiillerden oluşan sıfatlar olarak aktarılmıştır. *İsimlerden Yapma Şıfatların* sorusu, TT’deki soru ile *Nasıl?* gösterilmiştir. Bu bölümde Komisyon, örneklerden biri olan “altun yüzük” ibaresinin eski *sarf ve nahiv* kitaplarında *terkīb-i izāfî* yani isim tamlaması olduğunu ancak isim tamlamalarının arasına giremeyen bir sözcüğünün *altun bir yüzük* şeklinde yazılabilmesi sebebiyle bu fikre katılmadıklarını belirtmiştir.

Eserde *Fi’llerden Yapma Şıfatlar*, AZT’de *fəldən düzələn şıfatlar*,²¹⁴ TT’deki ifadesiyle ise *sıfat-fiiller* açıklanmış ve örneklendirilmiştir. Komisyon sıfat-fiilleri açıklamış ve örneklendirmiştir.

Ta’yiñî Şıfatlar başlığı altında yer alan *Müştak Şıfatlar*, çeşitli ekler vasıtasıyla isimlerden ve fiillerden meydana gelir. İsimlerden meydana gelen *müştak şıfatlar*, çeşitli eklerin ilavesiyle yapılmıştır. AZT’de bu bölüm *düzəltmə şifətlər* konusunda yer almıştır. TT’de bu sıfat türü *niteleme sıfatları* kategorisindedir.

İsimlerden Müştak Şıfatlar, çeşitli eklerin isimlere ilavesiyle meydana gelmiştir. Komisyon, ilk olarak {+II}, {+IU} ekinen bahsetmiş ve örneklendirmiştir. Bu ekin kullanımı hem AZT’de hem de TT’de eserde anlatıldığı ve örneklendirildiği gibidir.

²¹⁴ Çağdaş Azerbaycan Türkçesinde bu konu “fel” başlığında fel-i sifət olarak ayrıca değerlendirilmiştir (Hüseynzadə, 2007: 183).

Eserde yer verdiği resmî lakapların {+II}, {+IU} eki ve örnekleri Nerimanov'un eserinde de görölmektedir.

İkinci olarak mahrumiyet/eksiklik ifade eden {+sIz}, {+sUz} ekleri AZT dil bilgisinde de aynı sıralama ile verilmiştir. Söz konusu ek, TT'de de aynı anlamdadır. Bu bölümde eklerin Kiril harfleriyle desteklenmesi dikkat çekici bir noktadır.

Üçüncü şekil olarak {+IIk}, {+IUk} eklerinin ilavesiyle yapılan örnekler verilmiştir. Örnekler arasında yer alan *Kız-lık*, *Toj-lyk*, *Kostum-lugq Qəmlək-liq* sözcüklerinin Kiril ve Latin harfleriyle verilmesi Arap harfli bir metinde yazımının anlaşılabilmesi açısından önem arz etmektedir. Aynı zamanda bu eklerle mekân manası da sağlanmaktadır. Nerimanov'un eserinde bu mana, *İsm-i Məkan* başlığı altında verilmiştir.

Dördüncü maddede isimlere {+cA} ekinin ilavesiyle oluşturulan örnekler yer almaktadır. Nerimanov'un eserinde benzer örnekler yer almıştır. Ancak AZT'de bu ekin durum zarfı olduğu belirtilerek sıfat bölümünde yer verilmemiştir.

Sonraki maddelerde {+msI}, {+msU}, {+cII}, {+dAn}, eklerinin ilavesiyle yapılan örnekler yer almaktadır. Burada Azerbaycan Türkçesi ile (bağca, davşancıl) ve Türkiye Türkçesi (*yürek*, *elbise*) sözcüklerinin karışık olarak verilmesi dikkat çekmektedir. Ayrıca *imtiḥānımsı*, *bāğçamsı*, *yolumsu* sözcükleri *İmtihan-mısı*, *baxça-mısı*, *joly-msy* Kiril ve Latin harfleri yazımı ile dipnotta gösterilmiştir.

Türkçe eklerden sonra Arapça ve Farsça eklerinin (*ī- nisbet yāsi*, *nā*, *bā*, *bī* = *bī*²¹⁵, *ber*, *āne*, *gīn*, *y=(i)*²¹⁶, *īn- in*²¹⁷, *mend*, *vend*, *ver*, *vār*, *āver*, *yār*, *īr*, *nāk*, *ver*, *ger*, *gār*, *kār*, *sa*, *āsa*, *sān*, *sār*, *veş*, *fam*) ilavesi ile oluşturulan sözcükler yer almaktadır. Bu maddelerde yer alan ekler Arap ve Fars dillerinin yazımına göre açıklanmıştır. Farsça edat olarak adlandırılan ön ek ve son eklerin, sözcüklere eklendikleri takdirde ne anlam ifade ettiğini

²¹⁵ Latin alfabesindeki biçimi ile gösterimi verilmiştir.

²¹⁶ Latin alfabesindeki biçimi ile gösterimi verilmiştir.

²¹⁷ Latin alfabesindeki biçimi ile gösterimi verilmiştir.

ve dilde kullanılan sözcüklere örnekleri verilmiştir. Komisyon, bu ekler arasında bulunan {+(y)āne} ekinin Azerbaycan'da Türkçe kelimelere eklenmediğini, eklendiği takdirde bunun tamamen yanlış olacağını ve dilin gelişimi açısından zararlı olacağını ifade etmiştir.

İsimlerden Müştak Şıfatlar bölümündeki Arapça ve Farsça ekler/edatlar ile oluşturulan sözcüklerin bir kısmı TT'de de kullanılan sözcüklerdir. Ancak *pilsā*, *şīrāsa*, *şermsār*, *tīvānger*, *hışmnāk*, *vāpesīn* gibi sözcükle TT'de kullanılmamaktadır.

AZT'de, {+II}, {+IU}, {+sIz}, {+sUz}, {+kI}, {+kU}, {+dAkI}, {+cII}, {+cUI}, {+lıq}, {+lik}, {+luq}, {+lük}, {+I}, {+U}, {+sal}, {+sul}, {+c}, {+man}, {+lam}, {+ş}, {+cA} ekleri sırasıyla bu şekilde verilmiş ve örneklendirilmiştir.

Müştak sıfatların fiil kökleri eserde *Fi'llerden Müştak Şıfatlar* başlığı altında açıklanmıştır. Açıklama müştak sıfatların Türkçe fiillerin madde-i asliyyelerine yani köklerine geldiğini belirtmekle başlamıştır. Söz konusu ekler; {-k}, {-ık}, {-ik}, {-uk}, {-yk}, {-k}, {-kin}, {-gin}; {-kün}, {-gün}; {-kın}, {-ğın}; {-kun}, {-ğun}; {-kan}, {-gan}, {-mA}, {-kec}, {-kiç}, {-gıç}, {-ğac}, {-an}, {-yAn}, {-cI}, {-cU}, {-ncI}, {-ncU}'dur. Burada Sarf Komisyonu bazı uyarılarda bulunmuştur. Örneğin *korķak*, *solak*, *sarsak*, *batak* sözcüklerinin Arap harfinin yazımı sebebiyle genel kabule ve kurala aykırı olduğunu ancak kurala göre *korķuk*, *salık*, *saçık*, *batık* olması gerektiği belirtilmiştir. Burada yazımın önemi söz konusudur. Ayrı bir uyarı olarak verdiği *ürkek* sözcüğünün kurala aykırı olduğunu ve *ürkük* olarak yazılması gerektiği vurgulanmıştır.

Fi'llerden Müştak Şıfatlar başlığı altında bulunan önemli ihtarlardan/uyarılardan biri de *öt-* fiilinin *ötgün* olarak değil de genel kabule ve kurala aykırı olarak *ötgem* denilmesidir. Komisyonun, Azerbaycan'ın bazı yerlerinde *ötgem* olarak kullanıldığını belirtmesi bu sözcüğün bir ağız özelliği olarak farklı bir varyantının olduğunu düşündürmektedir.

Komisyon {-mA} ekinin ilavesiyle oluşan sıfatların yanı sıra isimlerin de oluşturulduğunu ifade etmiştir. Bu ek ve sözcüklerin fiilden isim teşkil edeni TT'de isim-

fiil olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca sayfa 42’de verilen ikinci ihtarda, fiile getirilen eklerle oluşturulan *yüzgec*, *dalgıç*, *süzgeç*, *topaç*, *usanç*, *kışgac*, *kazanc* sözcüklerinin isim olarak kullanıldığı yinelenmiştir. TT’de de durum bu şekildedir.

Altıncı maddede {-an} ve {-yAn} eklerinde, {-an} ekinin sabit olarak verilmiş ve önlük-artlık uyumunda ince seslerden sonra gelmesi gereken {-en} eki yer almamış ve örneklerde de görülmemiştir. Ancak uzun/sesli harf ile biten kelimelerden sonra getirilen ek, {-yan} ve {-yen} olarak verilmiş ve *önlük-artlık* uyumuna dikkat edilerek örneklerde gösterilmiştir.

Komisyon, *Fi’llerden Müştak Şıfatların* son maddesinden sonra önemli bir uyarıda bulunmuştur. Türkçe fiil köklerine getirilen bu ekler, her kelimeyi veya her fiili kapsayan bir kural ile belirlenmediğini ve farklı fiillerin işitilerek oluşturulabildiğini, dolayısıyla da bu sıfatların semā‘ī (dinleme) yoluyla şekillendiğini yazmıştır. Eserin ilk sayfalarında sözü geçen danışğa bağlı tabiri ile burada geçen işitme/dinleme ibaresi konuşma dilinin önemini vurgulamaktadır.

AZT’de, fiilden sıfat yapan ekler sırasıyla; {-IcI}, {-UcU}, {-qın}, {-kin}, {-qun}, {-kün}, {-ğın}, {-gin}, {-ğun}, {-gün}, {-ıq}, {-ik}, {-uq}, {-ük}, {-q}, {-k}, {-aq}, {-ək}, {-ağan}, {-əyən}, {-Inc}, {-Unc}, {-caq}, {-cək}, {-ar}, {-er}, {-maz}, {-mer}, {-ma}, {-mə}, {-əri}, {-qan}, {-rı}, {-ım}, {-ülü} ({-ü}, {-lü}); bi, na, ba, la ön ekleri²¹⁸; Arapçadan geçen {-i} eki, *dar*, *kar*, *baz*, *pərvər*, *pəsənd*; Rus ve Avrupa halklarının dilinden alınan {-anti}, {-a} ön ekleri ve {-iv}, {-loji}, {-tik}, {-ist} son ekleridir (Qazımov, 2010, 107-110). İncelenen eserde, AZT’de bulunan bazı eklerin açıklanmadığı görülmektedir.

‘*Arabca Şıfatlar* başlığı altında verilen açıklamalarda Arapça sıfatların “Türk dilinde” belirli kuralları olduğundan ve isim olarak da kullanılmasından dolayı önem arz

²¹⁸ AZT’de, *bi*, *la*, *na* ön ekleri, kendi dillerindeki yokluk ifade eden {-sIz}, {-sUz} ekini karşılık geldiğini, *ba* ön ekinin ise anlam olarak {-lı} ekini karşıladığı bilgisi verilmiştir (Qazımov, 2010: 109). Hüseyinzadə’nin eserinde bu ekler; Ərəb, Fars isimlərindən Ərəb, Fars dillərində ön və son şəkilçilər Azərbaycan dilində də *İşlənən Şifətlər* konusu altında verilmiştir (Hüseyinzadə, 2007: 71).

ettiğinden bahsedilmektedir. Burada ele alınan *fā' il* ve *mef'ul* sıfatlarının oluşumu, Latin ve Kiril harfleriyle izah edilmiştir.

44- 58. sayfalar arasında Arapça kök fiilli sıfatlar; *aşlı*, *fā' il sıfatı - anlamı*, *mef'ul sıfatı - anlamı* şeklinde sözcükler tablolaştırılmıştır. Ancak fiil çekimleri söz konusu fiilin aslının verildiği şekle göre (*naql*, *muzāherat*, *inkıyād*, *ictihād*, *intihā*, *te'allüm*, *istifāde*) *fā' il* sıfatı ve *mef'ul* sıfatının çekimi değişmektedir. 46. sayfada yer alan *rızā* sözcüğünün *fā' il* ve *mef'ul* sıfatının çekimi dipnotta Latin ve Kiril harfler ile gösterilmiştir. Ayrıca Arapça sıfatlarda asıl olarak verilen her fiilin *fā' il* ve *mef'ul* sıfatları gösterilmemiştir.

Söz konusu sayfalardaki sözcüklerin Türkiye Türkçesi ses ve yazım özelliği ile yazıldığı tespit edilmiştir. Tespit edilen sözcüklerin ses, yazım ve şekil açısından özellikleri; eserde kullanıldığı hali, AZT'deki kullanımı ve TT'deki kullanımı olarak ayrıca tablolaştırılmıştır.

Eserde Arapçadan Türk diline/Azerbaycan Türkçesine geçen sıfatlar arasında *şābit* sıfatlar olarak adlandırılan sıfatlar, Türkçe karşılıkları ile verilmiştir. AZT'de ve TT'de kullanılan bu sıfatların bir kısmı Çağdaş Azerbaycan Türkçesindeki şekliyle yazılırken bir kısmı da Türkiye Türkçesindeki yazımı ile verilmiştir.

Arapça sıfatların anlatıldığı bölümünün D maddesinde, anlamında mübalağa/abartma olana bazı sıfatların dilde kullanıldığı belirtilmiştir. Sıfatı kuvvetlendirmek için kullanılan *çok* sözcüğü AZT'de *çox*, TT'de *çok* şeklinde görülmektedir.

E maddesinde yer alan üstünlük anlamı taşıyan sıfatlar (*Tafđıl Sıfatları*)²¹⁹ daha ve eñ sözcükleriyle gösterilmiştir. AZT'de *Sifatin Dərəcələri* başlığı altında ele alınmıştır. AZT'de *daha*, *ən*, *lap* sözcükleri eserde verilmemiştir.

Sarf Komisyonu '*Arabcadan Dilimize Geçen Sıfatlarda Te'nîş* konusunun anlatımında bir uyarıda bulunmuştur. Türkçe kelimelerde erkeklik ve dişilik olmadığını yineleyerek,

²¹⁹ Eserde Arap dil bilgisindeki ifadesi de verilmiştir.

Arapçadan alınan bu sıfatlarda müenneslik yani dişilik durumunun işlenmemesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Bu durum hem Çağdaş Azerbaycan Türkçesi için hem de Türkiye Türkçesi için geçerli bir durumdur.

'*Arabcadan Dilimize Geçen Ba'zı Şifatlarıñ Cem'leri*' başlığı altında, dilde kullanılan Arapça kökenli sözcüklerin *müfred* ve *cem'* halleri verilmiştir. AZT'deki ve TT'deki kullanımı olan kelimeler mevcuttur. Komisyon buradaki ihtarında Arapça sıfatların ve bunların cem'lerinin yani çoğullarının dilin temizliği açısından mümkün olduğunda terk edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Arapça sıfatların açıklanmasından sonra *Basit ve Mürekkebe Şifatlar* yer almıştır. Basit ve mürekkebe sıfatların tanımları yapılmış ve örneklendirilmiştir. *Mürekkebe Şifatlar* Arap dil bilgisindeki *terkib-i tavşifi* olarak açıklanarak Türkçe {+II} ekinin getirilmesiyle oluşan yeni sözcükler ile sözcük grupları verilmiştir. Türkçede kullanılan *derme çatma*, *yamrı yumru*, *eğri büğrü* ikilemeleri eserde kural dışı mürekkebe sıfatlar olarak verilmiştir.

Sarf Komisyonu, Arabî ve Farsî kelimelerle yapılan mürekkebe sıfatları açıklayıp örneklendirdikten sonra bir ihtar vermiştir. Bu ihtar Türk dilinin temizliği ve saflığı açısından girişte Komisyonun ortak yazısında bahsettiği konu ile aynıdır. Komisyon burada "Dilimiziñ şafvetini muhâfaza için lâzımdır ki, bu gibi ecnebî kâ'idesiyle yapılan şifatlar artık isti'mâl idilmesin" ifadesi ile yabancı dil bilgisi kuralları ile sıfatlar oluşturulmamasını savunmuş ve dilin temizliğinin korunması gerektiğini belirtmiştir.

Komisyon *Şifatlarıñ Ma'nâlarındaki Dereceler* başlığında sıfatların yedi derecesi olduğundan bahsederek her birini ayrı ayrı açıklamıştır. Bu dereceler sırasıyla; '*adî Derece*, *Mübâlağa Derecesi*, *Tafđîl Derecesi*, *Rüçhân Derecesi*, *Mübâlağalı Rüçhân Derecesi*, *Müsâvât Derecesi* ve '*adem-i Rüçhân Derecesidir*. AZT'de *Sifatin Dərəcələri* başlığı altında ele alınmış olup sıfatın üç derecesi olduğu belirtilmiştir. Bunlar; *adi dərəcə*, *azaltma dərəcəsi* ve *çoxaltma dərəcəsidir*. TT'de sıfatların dereceleri, derecelendirme sıfatları başlığı altında açıklanmaktadır.

Eserde “mübālağa derecesi”, *pek, çok, gāyet pek çok, soñ derece*; “tafđıl derecesi”, *eñ, eñ ziyade*; “rüşhān derecesi”nde *daha, daha ziyade*²²⁰, “mübālağalı rüşhān derecesi”nde *pek çok daha*; “müsāvāt derecesi”nde, *kadar*; “‘adem-i rüşhān derecesi”nde, *az, pek az, eñ az, daha az* sözcüklerinin ilavesiyle yapıldığı belirtilmiştir.

AZT’de “adi dərəcə”, *derece ölçüsü olmayan bir derece* olarak ifade edilmiştir. “Azaltma derecesi”nde, *alamet ve keyfiyyetin adi dereceden az ve aşağı olduğu* bildirilmekte, morfoloji ve sintaktik olarak iki yöntemle oluşturulduğu belirtilmiştir. Morfoloji usulünde, sözcüklere eklerin ilavesi söz konusudur. Bu ekler; {+ImtIl} (*sarımtıl*), {+UmtUl} (*bozumtul*), {+Imtraq} (*sarımtıraq*), {+Umtraq} (*bozumtraq*), {+ımsov} (*ağımsov*), {+ümsov} (*göğümsov*), {+sov} (*uzunsov*), {+şın} (*sarışın*), {+raq} (*yaxşıraq*), {+rək} (*tösmərək*)dir. *Sintaktik usulle* oluşturulan sözcükler ise; *az, biraz, bir qədər, ala, açıq, təhər*’dir (Qazımov, 2010: 119-121). AZT’de sıfatların azaltma dereceleri bu şekilde oluşturulmaktadır. Burada dikkat çeken noktalardan biri AZT’de bulunan {+rAq}, {+rek} ekinin TT’de kullanılmamasıdır. Sıfatların üçüncü derecesi olan “çoxtaltma (çoğaltma) dərəcəsi”, *alametin ve keyfiyyetin adi dereceden çok olduğu* şeklinde tanımlanmıştır. “Çoğaltma derecesi” de “azaltma derecesi” gibi iki yöntemle oluşturulmaktadır. Bunlar; *fonosintetik* (sıfatın ilk iki sesine /m/,/p/, /r/, /s/ seslerinden birinin ilave edilmesidir) ve sintaktik (*ən, daha, lap, çox, düm*²²¹, *tünd*²²² edatlarının ve {+ca} ekinin ilavesiyle oluşturulmaktadır. Burada dikkat çeken bir durum söz konusudur. AZT’de sıfatların dereceleri başlığın altında açıklanan üç derece, eserde *Şıfatlarıñ Ma’nalarındaki Dereceler, Azlık ve Çokluk Şıfatları, Te’kid Şıfatlar* şeklinde üç başlık altında açıklanmıştır.

Azlık ve Çokluk Şıfatlarında yer alan {+msI} eki AZT’de görülmemekte olup {+Imtıl}/{+UmtUl} eki kullanılmaktadır (Hüseynzadə, 2007: 80).

²²⁰ Eserde Arapça ve Farsçadan dil geçen *enfes, a’zam, ter, terin* sözcüklerinden de bahsedilmiş ve örneklendirilmiştir.

²²¹ Sıfatlardan önce gelmektedir: *Dümyaşıl, dümsarı* (Qazımov, 2010: 122).

²²² Sıfatlardan önce gelmektedir: *Tünd narıncı, tünd qara* (Qazımov, 2010: 122).

Eserde {+mtrAk} ve {+cIk} ekinin Arap harflerinin yazımının yanı sıra Kiril harflerinin gösterilmesi ve örneklendirilmesi yazımın doğru anlaşılabilmesi açısından önemlidir.

Sarf Komisyonu {+(I)cIk} eki ile yapılan *azlık çokluk sıfatlarında* “İstanbul edebî lisani” olarak bahsettiği TT’de yalnızca *bir* sayı sıfatına getirilen {+icik} eki ile oluşan biricik sözcüğünde, AZT’de ise eserde verilen örnekler doğrultusunda sayılara {+cA} ekinin ilavesiyle yapılabildiği belirtilmiştir.

Te’kîdî Şıfatlar bölümünde anlamı kuvvetlendirmek amacıyla birinci hecesine eklenen AZT’de (p/, /m/, /s/, /r/) farklı olarak TT’deki /p/, /m/, /s/ sesleri yer almıştır.

İki ana başlıktan oluşan sıfatların ikinci başlığı *Ta’yînî Şıfatlar*’dır. İsimlere muayyenlik (belirlilik) veren *ta’yînî şıfatlar* Komisyon tarafından detaylıca açıklanmış ve örneklendirilmiştir. *Ta’yînî şıfatlar*, üçe ayrılarak incelenmiştir. Bunlar: *İşārî şıfatlar*, *‘adedî şıfatlar*, *mübhem şıfatlardır*.

İşārî Şıfatlar başlığında açıklanan örneklerinde geçen *hemîn* sözcüğü TT’de kullanılmamaktadır. Komisyon işaret sıfatlarının çoğul yapılmadığını belirterek zamirlerden ayrılma hususunda kolaylık sağlamıştır. Ayrıca Komisyonun buradaki ihtarı/uyarısı dikkat çekmektedir. *Hemîn*, *hemân* sözcüklerinin Farsça olması sebebiyle terk edilmesini ve *işbu* sözcüğünün resmî dilde kullanılması gerektiğini belirtmiştir. *İşbu* sözcüğü TT’de resmî yazışmalarda kullanılmaktadır.

Ta’yînî şıfatlar arasında yer alan sayı sıfatlarının türleri AZT’de *Say* adı altında ayrı bir başlıkta anlatılmıştır. Sayı sıfatları TT’de *belirtme sıfatı* ana başlığı altında ayrı bir başlık olarak verilmiştir. Eserde *Ta’yînî Şıfatların* ikinci başlığında *‘adedî Şıfatlar Veyâ Say Şıfatları*, AZT’de *Miqdar Sayları*, TT’de ise *Sayı Sıfatları* başlığı ile görülmektedir. Eserde *‘adedî şıfatlar* veyâ *say şıfatları* üçe ayrılmıştır. Bunlar; *aşlî*, *rütbî*, *tevzî’î*’dir. AZT’de *miqdar sayları*; (*müayyenlik bildirən miqdar sayları*, *qəyri-müayyenlik bildirən miqdar sayları*, *kəsr sayları*) ve *sıra sayları* olarak ayrılmaktadır. TT’de ise *sayı sıfatları*;

asıl sayı sıfatları, sıra sayı sıfatları, kesir sayı sıfatları, üleştirme sayı sıfatları, topluluk sayı sıfatları olarak ayrılmaktadır.

Eserde *Aşlî Say Şıfatları*, AZT’de *müəyyənlik bildirən miqdar sayları*, TT’de ise *asıl sayı sıfatları* olarak adlandırılmaktadır. Komisyon bu bölümde hem Türkçe (*onlar*) hem Arapça (‘*āşerat*) sözcükleri birlikte vermiştir.

Eserde *Rütbî Say Şıfatlarının* sözcüğe {+ncI} ekinin ilavesiyle oluşturulduğundan bahsedilmiştir. AZT’de ve TT’de de bu şekilde yapılmaktadır. Komisyon “*rütbî say şıfatı*”nın zamir özelliğine de kısaca değinmiştir. Komisyonun burada dediği ihtarda sayı bulunmayan ilk, ortanca ve sonuncu sözcüklerinin kural dışı olmalarına rağmen “*rütbî say şıfatları*” altında değerlendirildiği belirtilmiştir.

Eserde yer alan *Tevzî’î Say Şıfatları* AZT’de ayrı bir başlık altında bulunmamaktadır. Ancak bu konu TT’de *üleştirme sayı sıfatları* olarak adlandırılmaktadır. Eserde {+Ar}/ {+şAr} eki ile oluşan şekil, AZT’de ve TT’de de aynıdır. Ancak Azerbaycan Türkçesinde bu ekin birkaç örnek dışında kullanılmadığı bilinmektedir (Kartallıoğlu ve Yıldırım, 2007: 199). Sarf Komisyonu açıklamada zarf ve sıfat ayrımını da örneklendirmiştir. Burada dikkat çeken bir nokta bulunmaktadır. Kesir sayı sıfatları, AZT’de *miqdar sayları* altında, TT’de ise *sayı sıfatları* başlığı altında ayrı bir alt başlıkta ele alınırken eserde “*aşlî say şıfatları*”na dâhil edilmiştir.

Komisyon Türkçe dil bilgisi anlatımından sonra Arapçadan Türk diline geçen *aşlî, rütbi* ve *kesir* say şıfatları; Farsçadan geçen *aşlî say şıfatları* ile *kesir sayı şıfatları* açıklanmış ve örneklendirilmiştir. Komisyonun buradaki “‘Arabca, Farsca say şıfatları gitdikce dilimizde azalmaktadır ve azalmalıdır.’” sözleri önceki sayfalarda da bahsedildiği üzere dilin temizliğine vurgudur. Ta’yinî şıfatların “‘adedî şıfatları” bu şekildedir.

Ta’yinî şıfatların üçüncü türü *Mübhem Şıfatlardır*. AZT’de *qəyri-müəyyənlik bildirən miqdar sayları* konusunda ancak bir kısmına değinilmiştir eserde ise AZT’de geçen *lap, xəyli, qədər* sözcüklerinden bahsolunmamaktadır. TT’de bu konu belirsizlik sıfatları ve

soru sıfatları başlığında işlenmektedir. Komisyon bu bölümde Arapça ve Farsçadan dile geçen sözcüklerden de bahsetmiş ve örneklendirmiştir. Yazım yönünden incelediğinde Türkiye Türkçesi yazımı ile yazılan sözcüklerin olduğu dikkat çekmektedir.

Bu bölümdeki örneklerde geçen *Rusca, kend tasarrufatı, ziyahkuvvetimiz* örnekleri Azerbaycan'ın sosyal ve siyasal yaşantısına örnek teşkil etmektedir.

Komisyon aynı sözcüklerin cümle içindeki durumuna göre kullanımının farklı sıfat gruplarına girdiğini örneklerle açıklamış ve *istifhām* yani soru sıfatlarından bahsetmiştir. Ayrıca çoğul yapılabilen ve yapılamayan ekler sınıflandırılmıştır. Dönemin ana dili öğretiminde kullanılan eserde dil bilgisi kurallarının bu şekilde detaylı olarak verilmesi önemli bir ayrıntıdır.

Komisyon *Şıfat* bölümünde son olarak *Terkīb Şıfatı* konusunu ele almıştır. “Terkīb sıfatı” TT’de *sıfat tamlaması* olarak adlandırılmaktadır. Eserde *terkīb-i tavşîfî* (sıfat tamlaması) ile *terkīb-i izāfî*’nin (isim tamlaması) farkı örneklerle açıklanmıştır. *Arabca Terkīb-i Tavşîfî* başlığında dile geçen kalıplaşmış sözcükler Arapça dil bilgisi kuralları çerçevesinde açılanmış ve dilde kullanımı örneklendirilerek verilmiştir. Burada dikkat çeken noktalardan biri Arap harflerinin yanında Kiril harfleriyle desteklenmesi de önem arz etmektedir. Diğer önemli bir husus ise Komisyonun Türkçede böyle tamlamalardan kaçınılmasının daha iyi olacağı yönündeki kanaatidir.

Fars Terkīb-i Tavşîfîleri başlığında Türkçede Farsça tamlamaların Arapça terkiplerden daha fazla olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu başlık altında Farsça tamlamanın oluşumu ve Arapça tamlamanın oluşumu arasındaki fark açıklanmıştır. Arapça tamlama ile Farsça tamlama arasında verilen farklardan biri de yazım farkı olarak gösterilmiştir. *Fars Terkīb-i Tavşîfîleri* bölümünde sıfatların oluşumu maddeler halinde açıklanmış, Farsça ve Arapça tamlamaların Türkçe karşılıkları verilmiştir ve Türkçede en çok kullanılan Farsça sıfat tamlamaları verilmiştir. *Külāh-ı Frengî, Ğul-ı yabānî* örneklerinde Azerbaycan halk dilindeki telaffuzları ve kullanımları gösterilmiştir. Bu gösterimlerin yer alması Komisyonun, “danışanın diline bağlı” olması ibaresini desteklemiştir. Tamlamalar

arasında yer alan *hāzırkı medeniyet, soñkü (sonki) ‘aşırılar* sözcükleri TT’de görülmemektedir.

Sarf Komisyonu *şıfat* bölümünü Nərimanov’un eserine kıyasla çok detaylı bir şekilde açıklamış ve örneklendirmiştir. Ayrıca Çağdaş Azerbaycan Türkçesi anlatımında yer almayan Arapça ve Farsça dil bilgisi kurallarını ayrı bir başlık altında değerlendirmiştir. *Şıfat* bölümü bu şekilde aktarılmış olup sonrasında zamir konusunun anlatımına geçilmiştir.

AZT’de *əvəzlik*, TT’de *zamir* olarak geçen dil bilgisi kuralı eserde TT’deki şekliyle *zamīr* olarak adlandırılmıştır.

3.2.1.7. *Zamīr*

Zamirler, AZT’de *şaxs əvəzliləri* (şahıs zamirleri), *qayıdış əvəzliyi* (dönüşlülük zamiri), *sual əvəzlilikləri* (soru zamirleri), *qeyri-müəyyənlik bildiren əvəzlilər* (belgisiz zamirler), *inkar əvəzlilikləri*, *nisbi əvəzlilər*, *işarə əvəzlilikləri* olarak 7’ye ayrılmaktadır (Qazımov, 2010: 138). Gulusoy, Hüseynzadə’nin zamirleri *şahıs zamiri*, *işaret zamiri*, *soru zamiri*, *belirsizlik zamiri*, *tayini zamirler* ve *olumsuzluk zamiri* olarak 6’ya ayırdığını ifade etmiştir (Gulusoy, 2019: 36). Nərimanov ise yazdığı dil bilgisi kitabında *şaxs göstəren zamirler*, *zəmiri-izafı*, *zəmiri-nəsəbi*, *zəmiri-səfidi*, *zəmiri-işarət* olarak 5’e ayırmıştır. Sarf Komisyonu ise zamirleri eserde; *şahış zamīrləri*, *işāret zamīrləri*, *mülkī zamīrlər*, *rabt zamīrlər*, *mübhem zamīrlər* olarak 5’e ayırmıştır. Burada zamirlerin adlandırılması dikkat çekmektedir.

Komisyon *zamīr* konusuna kısa bir tanım ile giriş yapmış ve bir paragraf ile açıklayarak örneklendirmiştir. Şahış zamīrləri *mütəkəllim*, *muḥāṭab* ve *gā’ib* olarak ayrılmış ve çoğul hallerinin Arapça dil bilgisi *cem* ‘kuralına uymadığı belirtilmiştir. Burada dikkat çeken bir durum söz konusudur. Mütəkəllim için gösterilen ben zamiri Azerbaycan Türkçesindeki *men* şekliyle değil TT’deki şekli ile yazılmıştır. Ayrıca Anadolu ve Azerbaycan’da *o* zamirinin çoğulunun *olar* şeklinde kullanımının olduğunun belirtilmesi

eserin konuşma diline yani danışanın diline tabi olmasına kanıt niteliğindedir. Kişi zamirlerinin *mü'ekkid* şekillerinin Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi olarak birlikte verilmesi dikkat çekmektedir. Kişi zamirlerinin ismin halleri gibi çekimi tablo olarak verilmiş olup yine burada Türkiye Türkçesi ile yazımın olduğu görülmektedir. Burada ilgi ekinin /ñ/ sesi ile yazılması da dikkat çekmektedir. Kişi zamirlerinin TT'de olduğu gibi isim ile çekiminin çoğul halleri (muzāfun ileyh) tabloda gösterilmiştir. Sarf Komisyonu burada bir dipnot vermiştir. Bu dipnotta *onuñ evi* ile *onlarıñ evleri* sözcüklerinin çekimi ve durumu gösterilmiştir. Kişi zamirlerinin *defterim* sözcüğünden hareketle *defterim*, *defteriñ* olarak yazıldığında *benim defterim*, *seniñ defterin* anlamına geldiğini ve anlamının korunduğu belirtilmiştir. Komisyon burada birkaç örnek vermiştir. Örnekler arasında bulunan “defterim itdi?” sorusundaki *it-* fiili ağızlarda ortak yazı dilinde ayrılmaktadır. Metinde geçen “defteriñ nerededir?” sorusu Azerbaycan Türkçesindeki *Haradadır?* şeklinin değil de Türkiye Türkçesi Türkçesindeki *Nerededir?* şeklinin kullanımı dikkat çekmektedir.

Komisyon şahıs zamirleri ile kurulan sözcüklerin konuşma dilinde iyelik eklerinin atılarak konuşulmasının uygun olduğunu, cümle içinde ise *fā'il* yani özne olduklarından bahsetmiş ve örnek göstermiştir. AZT'de *qayıdış əvəzlikleri*, TT'de *dönüşlülük zamirleri* olarak verilen *kendi/öz* zamiri eserde kişi zamirleri içerisinde verilmiştir.

Eserde şahıs zamirlerinden sonra *İşāret Zamirleri* yer almıştır. Kısa bir tanımla yapılarak *müfred* ve *cem'* yani *teklik* ve *çokluk* halleri tablolastırılmıştır. Ayrıca Komisyon işaret zamirlerine üç örnek vermiş ve ayrı ayrı detaylı bir şekilde açıklamıştır. İşaret zamirlerinin yönelme, ayrılma ve bulunma halleri ile kullanımında zamire eklenen *zamir /n/'*sinden bahsedilmiş ve kullanımları gösterilmiştir. Ayrıca Komisyon işaret sıfatları ve işaret zamirlerinin ayırımına da değinmiştir. İsmi kullanımlarına göre sıfat ya da zamir olarak belirlenebilen kullanımın sıfat ve zamir halleri de örneklendirilmiştir. İşaret zamiri ve sıfatı farkının haricinde o işaret zamiri ile o kişi zamirinin de ayırımından bahsedilmiş detaylıca açıklanmış ve örneklendirilmiştir. Burada tanımlarda ve açıklamalarda öz ve kendi ifadelerinin birlikte karışık olarak kullanılması dikkat çekmektedir.

Bir sonraki zamir türü olan “Mülkī Zāmīr” için açıklamalar verilmiştir. Mülkī zāmīrin *ki* edatı ile yapıldığı belirtilmiş ve konuyla ilgili örneklerle yer verilmiştir. Ayrıca *ki* zāmirinin kullanımı ile ilgili sıfat ve zamir ayrımından da bahsedilmiştir. Konuyla ilgili verilen örneklerde Azerbaycan Türkçesi ses ve yazım özelliği gösteren sözcükler (*bağça, gazite*) verilmiştir. “Mülkī zāmīrlər”, AZT’de şahıs zāmirleri içerisinde değerlendirilmiştir. Nerimanov ise *zāmīri-sifədi* olarak verilmiştir.

“Rabt Zāmīri”nin eki de mülkī zamir eki ile aynıdır. Eserde *rabt* eki kullanım alanları verilmiştir. Ancak burada bir ihtar dikkat çekmektedir. Komisyon *ki* *rabt* zāmirinin hiç kullanılmamasını, bunun yerine *fā’il* ya da *mef’ul* vazifesine göre ek kullanılmasını tavsiye etmiştir. *Ki* mülkī zāmīri çokluk yapılabılırken *ki* *rabt* zāmīri ve *rabt* edatının hiçbir zaman çokluk yapılmadığı belirtilmiştir.

Eserde “Mübhem Zāmīrlər” olarak geçen zāmirler AZT’de *qeyri-müəyyənlik bildiren əvəzlilər*, TT’de ise *belgisiz zāmirler* olarak adlandırılmaktadır. Mübhem zāmirler örneğinde geçen, *beheri, kəffesi* sözcükleri TT’de kullanılmamaktadır. Azerbaycan Türkçesinde kullanılan bazı sözcüklerin eserde yer almadığı (*hara, kəs, nə, nəşə, neçələri, hərə*) görülmektedir. Ayrıca *bəzi* sözcüğünün AZT’deki *bəzi* olarak *değil* Türkiye Türkçesi yazımı ile yazıldığı görülmektedir. AZT’de *inkar əvəzliləri* olarak geçen zāmirler TT’deki olduğu gibi *belgisiz zāmirler* başlığı altında geçen bilgi eserde *Mübhem Zāmīrlər* altında anlatılmıştır.

Komisyon *bir* edatının zamir ve sıfat durumuna göre kullanımını belirtmiştir. Zāmirler konusunun sonunda bulunan ihtar da ise mübhem zāmirlerin içindeki Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçeleştiklerinden ötürü bunların ayrılmasına yani ayrı başlıklar halinde değerlendirilmesine gerek olmadığı belirtilmiştir.

AZT’de *sual əvəzliləri* ve *təyini əvəzlilər* ile TT’deki *soru zāmirleri* eserde anlatılmamıştır.

Eserde “zāmīr”lerden sonra *Fi’l* konusu yer almıştır. Bu bölümde fiilin kısa bir tanımı yapılmış ve örneklerle izah edilmiştir. Fiil tanımı AZT’de ve TT’de de aynı şekildedir. Eserde fiiller *madde-i ašliyye* ve *müntehā* olmak üzere ikiye ayrılmıştır. “Madde-i ašliyye”, Türkçede kök anlamına gelmektedir. “Müntehā” ise bu köke ilave edilen zaman, adet, kişi ve tarz bildiren eklerdir. Komisyon bir paragrafta Türkçe fiillerin “madde-i ašliyyeleri” yani kökleri *emr-i hāzır*dır. Emr-i hāzır ifadesi Arapça dil bilgisi terimidir.

3.2.1.8. Fi’l

Sarf Komisyonu *Fi’l* ana başlığı altında birkaç alt başlık oluşturmuştur. Bunlardan ilki *Fi’llerin Değişmesi* başlığıdır. Bu başlık altında “şahıs, kemiyyet ve zamanlar” yer almaktadır. Fiiller şahsa göre değişmektedir. Komisyon burada üç şahıs (*ben, sen, o*) olduğundan bahsetmiştir. “Kemiyyet” maddesinde müfred cem‘ yani kişilerin teklik ve çokluğundan bahsetmiştir. Ayrıca iki şahsın cümlede beraber kullanımı ile oluşan “fi’l-i hā’iz-i rüchān” konusuna da değinilmiş ve canlı/cansız varlıkların “fā’il” ve “fi’l” ayrımları verilmiştir. Bu durum TT’de de bu şekildedir. Birinci kişi olan *ben* zamirinin Türkiye Türkçesi yazımı ile kullanımı burada da görülmektedir.

Fiillerin zamana göre değişmesi hususunda işin ne zaman yapıldığı belirtilmektedir ve üç zaman mevcuttur. Bunlar eserde *māzī* (geçmiş zamān), *hāl* (şimdiki zamān) ve *istikbāl* (gelecek zamān) olarak hem Arapça hem Türkçe kullanımları birlikte verilmiş ve izah edilmiştir. Komisyon, *māzī* zamanın yani geçmiş zamanın geçmişte yapılan işin kesin olarak bilindiği *māzī-i şuhūdī* ile geçmiş zamanda yapılan bir işin nakil ve rivayet edildiği ya da şüphe ifade eden *māzī-i naklī* olarak iki kısma ayrıldığını bildirmiştir. AZT’de *şuhūdī keçmiş zaman* ve *nəqli keçmiş zaman* olarak geçen geçmiş zaman türleri, TT’de görülen geçmiş zaman ve duyulan/öğrenilen geçmiş zaman olarak geçmektedir. Burada şimdiki zamanın Çağdaş Azerbaycan Türkçesi *indiki* sözcüğü ile değil de Türkiye Türkçesi sözcüğü *şimdiki* olarak yazılması dikkat çekmektedir. Ayrıca Komisyon burada *muzāri*‘ zamandan da kısaca bahsetmiştir. AZT’de *qeyri-qəti gələcək zaman* olarak adlandırılan zaman TT’de *geniş zaman* olarak ifade edilmektedir. Bu ifadelerden hareketle, eserde fiillerin zaman göstermek için 5 farklı şekil aldığı bildirilmiştir.

Bir sonraki alt başlık, *Basit ve Mürekkebe Zamānlardır*. Fiilde zamanların “basit” ve “mürekkebe” olarak ikiye ayrıldığı belirtilmiş ve örneklerle açıklanmıştır.

“Mürekkebe zamanlar”, eserdeki ifadeyle basit zamanlara göre *māzī-i şühūdī*, *māzī-i naklī*, *şart şīğalarının* ilavesiyle yapılmaktadır. “Basit zamanlar”ın 9 tane, mürekkebe sıfatların 20 tane olduğu bildirilmiş ve *gez-* fiilinin 7 hâli hikāye zamanları, rivāyet zamanları ve *şart şīğalarının* ilavesiyle oluşturulmuş örnekleri tablolaştırılmıştır. Tabloda Türkiye Türkçesi ile kullanımların asıl olarak verilip Azerbaycan Türkçesi kullanımlarının parantez içinde verilmesi önem arz etmektedir.

Emr-i hāzır, *emr-i gā’ib*, *māzī-i şühūdī*, *māzī-i naklī*, *hāl*, *muzāri*, *istikbāl*, *iltizām*, *vücüb* olarak dokuza ayrılan basit zamanlar; AZT’de; TT’de sırasıyla *emir*, *görülen geçmiş zaman*, *duyulan/öğrenilen geçmiş zaman*, *şimdiki zaman*, *geniş zaman*, *gelecek zaman*, *istek kipi* ve *gereklilik kipi* olarak ayrılmaktadır.

Eserdeki “*emr-i hāzır*”, “*emr-i gā’ib*” zamanları TT’de dilek kiplerinin emir kipinin 2. ve 3. kişileri altında ele alınmıştır.

“*Māzī-i şühūdī*” için kullanılan {-dI}/{-dU} ekleri Azerbaycan Türkçesinde sadece tonlu halde kullanılırken TT’de uyuma göre tonsuz olarak da kullanılmaktadır ancak eserde Azerbaycan Türkçesindeki gibi yalnızca tonlu hallerinin kullanıldığı görülmektedir. “*Māzī-i naklī*” ise AZT’de ve TT’de aynı şekildedir. Ancak fiil çekimlerinde farklılıklar vardır.

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde, Komisyonun anlattığı dilde verdiği öğrenilen geçmiş zaman çekimine örnek sözcüklerden bazıları ve her iki yazı dilindeki kullanımları tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. 48.. Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
gezeymişim (mişem)	گەزەیمیشیم، (میشیم) (s. 103)	gəzəymişəm	gezeymişim
gez-mişsiñ(mişseñ)	میشییک، موشوگ (میشیک) (s. 103)	gəzmişsən	gezmişsin
gez-mişiz(mişik)	میشیز، موشوز (میشیک) (s. 103)	gəzmişik	gezmişiz
yazmamışım (yazmamışam)	یازمامیشیم، (یازمامیشام) (s. 127)	yazmamışam	yazmamışım
yazmamışsiñ (yazmamışsañ)	یازمایاایمیشییک، (یازمایاایمیشیک) (s. 127)	yazmamışsan	yazmamışsın
yazmamışız (yazmamışık)	یازمایاایمیشیز، (یازمایاایمیشیک) (s. 127)	yazmamışıq	yazmamışız
istemiş miyiz istemiş miyik	ایستemiş می ییز، (ایستemiş می ییک) (s. 131)	istemişmiyik/ istemişikmi?	istemiş miyiz?

Burada “hāl” durumu olarak verilen şimdiki zaman örnekleri *gez-* ve *yaz-* fiiller asıl olarak Türkiye Türkçesi ile yazılmış, parantez içinde Azerbaycan Türkçesindeki kullanımı verilmiş ve konuşma dilinde kullanılan şeklin de göz önünde bulundurulduğu belirtilmiştir. Şimdiki zaman eki AZT’de {-Ir}, {-Ur} şeklinde iken TT’de {-(i)yor} şeklindedir. Eserde kullanım önceliğinin Türkiye Türkçesi olduğu dikkat çekmektedir.

Eserde “muzāri” olarak geçen zaman AZT’de *qeyri-qəti gələcək zaman* olarak adlandırılır ve {-(y)Ar} eki ile gösterilirken TT’de *geniş zaman* olarak adlandırılır ve {-(A)r}, {-(I)r} ekleri ile gösterilmektedir.

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde, Komisyonun anlattığı dilde verdiği geniş zaman çekimi örneklerinden bazıları ve her iki yazı dilindeki kullanımları tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. 49. Geniş Zaman Çekimi

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
gezerim (gezerem)	گهزهریم (گهزهریم) (s. 122)	gəzərəm	gezerim
gezersiñ (gezerseñ)	گهزهرسیڭ (گهزهرسیڭ) (s. 122)	gəzərsən	gezersin
yazmam (yazmaram)	یازمام (یازمام) (s. 127)	yazmaram	yazmam
yazmayız (yazmarık)	یازمایز (یازمایز) (s. 127)	yazmarıq	yazmayız
oynamaz mıyım (oynamaz mıyam)	اویناماز مییم (اویناماز مییم) (s. 135)	oynamazmıyam?	oynamaz mıyım?

Eserde “istiḳbāl” olarak adlandırılan zaman, AZT’de *qəti gələcək zaman*, TT’de ise *gelecek zaman* olarak adlandırılmaktadır. Eklerin gösteriminde yazım farkı bulunmaktadır. Azerbaycan Türkçesinde {-acaq}, {-əcək} olarak gösterilen ek, TT’de {-AcAk} olarak gösterilmektedir. Eserde Türkiye Türkçesinin gösterimi kullanılmıştır.

Eserde “iltizām” şekli AZT’deki *arzu*, TT’deki *istek kipinin* karşılamaktadır. Eserde kullanılan ek de aynıdır.

Eserde “vücüb şekli” olarak geçen şekil AZT’de *vacib şekil*, TT’de ise *dilek kipleri* kategorisinde yer alan *gereklilik kipine* karşılık gelmektedir.

AZT’de fiillerin *əmr*, *xəbər*, *vacib*, *arzu*, *lazım* ve *şart* olmak üzere 6 şekli bulunmaktadır. TT’de ise *haber* ve *tasarlama kipleri* olarak ayrılmıştır. Geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman haber/bildirme kipleri kategorisinde yer alan zamanlar iken emir, istek, gereklilik, şart kipi tasarlama kipleri arasında yer almaktadır. Eserde şart kipi ayrı olarak verilmeyip “Mürekkəb Zamanlar” başlığı altında değerlendirilmiştir. Ayrıca AZT’de geçen lazım şekli, TT’de görülmeyip eserde de ayrı olarak sınıflandırılmamıştır.

Komisyon fiillerin birleşik hallerinden sonra eserde *şīḡa* olarak bahsedilen fiil çekimleri, *taşrīf olunanlar* ve *taşrīf olunmayanlar* olarak ayrılmıştır. *Emir, iḥbār, iltizām, vüḡūb, şart, hikāye, rivāyet* ve *şıla şīḡaları* tasrif edilebilen şīḡalar olarak verilmiş ve fiile ne anlam kattığı belirtilmiştir. Eserde geçen “rivāyet” ve “hikāye” sözcüklerinde Çağdaş Azerbaycan Türkçesi (*rəvayət-hekayə*) ile Türkiye Türkçesi (*rivayet-hikaye*) kullanımlarında yazım farkı görülmekte olup eserde Türkiye Türkçesi ile kullanılmıştır. Eserde “tasrif edilmeyen şīḡalar”; *masdarlar, ism-i fā‘iller, ism-i mef‘üller* ve *rabṭ şīḡaları* olarak verilmiştir.

Komisyon “Basīṭ ve Mürekkeḡ Zamānlar”²²³ başlığından sonra “*Zamān Ve Sīḡaların Teşkilī*” başlığı yer almaktadır. Burada zamanlar ve çekimlerin oluşumuna dair kısa bir açıklama verilmiştir.

Bu bölümde *gez-* ve *yaz-* “emr-i ḡāzır”larını yani fiil köklerinin zamanlara göre çekimleri verilmiştir. Kişileri *müfred* ve *cem‘* olarak ayıran Komisyon, ilk olarak *māzī-i şuhūḡīye* mahsus ekleri örneklendirmiştir. “*Māzī-i şuhūḡī*” AZT’deki gibi tonlu kullanımları verilmiştir.

Gez- ve *yaz-* fiillerinin *māzī-i naklī* çekiminde eserde {-mİş}, {-mUş} ekleri gösterilmiştir. Bu zamanın kullanımı AZT’de ve TT’de de aynı ekle yapılmaktadır. Burada dikkat çeken nokta, “*māzī-i naklī*”nin kişi çekimleridir. Gezmişim Türkiye Türkçesine ait kişi çekimi iken bu kullanım esas alınmış ve Çağdaş Azerbaycan Türkçesine ait *gezmişem* kişi çekimi parantez içinde gösterilmiştir. Bu durumu, teklik 2. kişide, çokluk 1. kişide de görülmektedir. Teklik ve çokluk 2. kişilerde {-mİş} ekinin son ünsüzü konuşma dilinde düşmektedir. Komisyon teklik 2. kişide bu kullanımı parantez içinde göstermiştir. Bunun haricinde Türkiye Türkçesi ile AZT’de ek aynıdır.

“*Hāl*” yani şimdiki zamanın teşkilinde de önemli bir durum dikkat çekmektedir. Komisyon şimdiki zaman kullanımı olarak TT’de kullanılan {-(i)yor} ekini önceleyerek parantez içinde Azerbaycan Türkçesindeki ek ile kullanımını {-(I)r} vermiştir. İncelenen

²²³ AZT’de *mürəkkəb*, TT’de *birleşik zamanlar* olarak adlandırılmaktadır.

Türkce Sarf-Nahiv eserinde, Komisyonun anlattığı dilde verdiği şimdiki zaman çekimi örneklerinden bazıları ve her iki yazı dilindeki kullanımları tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. 50. Şimdiki Zaman Çekimi

yazıyorum (ıram)	ياز يوروم (یرام) (s. 101)	yazıram	yazıyorum
yazıyorsuñ (ırsañ)	ياز يور سوڭ (یرساڭ) (s. 101)	yazırsan	yazıyorsun
yazıyoruz (ırık)	ياز يوروز (یرق) (s. 101)	yazırq	yazıyoruz
açılıyor (açılır)	آچیلیور (آچیلیر) (s. 108)	açılır	açılıyor
isteyor muyum (isteyir miyem)	ایسته یورم یوم (ایسته ییر می یم) (s. 131)	istəyirmiyəm/istəyirəmmi?	istiyor muyum?
isteyor musuñ (isteyir miseñ)	ایسته یور موسوڭ (ایسته ییر می سه ڭ) (s. 131)	istəyirmisən/istəyirsənmi?	istiyor musun?
geziyordu (gezirdi)	گه زیور دوه (گه زیردی) (s. 122)	gəzirdi	geziyordu

Komisyon “İstikbāl” bölümünde yani gelecek zaman ekleri bölümünde Çağdaş Azerbaycan Türkçesi ve TT’de yazım farkı ile ayrılan ancak kullanımda ortak olan {-AcAk} eki eserde de bu şekilde gösterilmiştir. Burada ayrılan nokta gelecek zamanın kişi çekiminde görülmektedir. Gelecek zamanın kişi çekimlerinde Türkiye Türkçesinin kullanımı öncelenmiş ve AZT’deki kullanım parantez içinde belirtilmiştir.

Eserde “muzāri”yi yani geniş zamanı oluşturmak için gösterilen {-Ar} eki, AZT’de ve TT’de de aynı şekildedir. Eserde diğer zamanlarda olduğu gibi geniş zamanın kişi çekimlerinde Türkiye Türkçesini esas alarak Çağdaş Azerbaycan Türkçesini parantez içinde vermesi dikkat çekmektedir. Ayrıca burada çağdaş Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi kişi çekimlerinin yazım ve ses yönünden ayrıldığı görülmektedir.

Eserde “Zamānların Teşkili” bölümünden sonra *Şiğaların Teşkili* konusu açıklanmıştır. “Şiğaların Teşkili”nde de zamanların teşkilinde olduğu gibi köke çeşitli eklerin ilave edilmesi söz konusudur.

Komisyon ilk olarak *Emir Şîğalarını* aynı fiil üzerinden yani *gez-* ve *yaz-* fiili üzerinden örneklendirmiştir. *Gez-* ve *yaz-* fiilinin AZT’de teklik ve çokluk 1. kişi ekleri görülürken ({-Im}, {-Um} ve {-aq}, {-ek}) TT’de teklik ve çokluk 1. kişilerde emir eki görülmemektedir yani eksizdir. AZT’de ve TT’de teklik 2. kişi eki eksiz olarak kullanılmakta olup eserde de bu şekilde eksizdir. Eserde çokluk 2. kişi ekinin TT’de olduğu gibi {-(y)İñİz}, {-(y)UñUz} şekilleri de gösterilmiştir. Burada emir şîğaları *emr-i hâzır* ve *emr-i gâ’ib* olarak ikiye ayrılarak verilmiştir.

Komisyon AZT’de *xəbər*, TT’de “haber kipleri”, zamanları, çekimleri altında verilen zamanları eserde, *Şîğa-i İhbāriye* başlığı altında bütün olarak vermiştir.

AZT’de *arzu*, TT’de *istek kipi* olarak adlandırılan kullanım eserde *İltizām Şîğaları* bölümünde *gez-* fiilinin kişilere göre çekimiyle gösterilmiştir. Tabloda Türkiye Türkçesinin kullanımının öncelendiği görülmekte olup parantez içlerinde Çağdaş Azerbaycan Türkçesi kullanımlarına yer verilmiştir. Ayrıca eserde, “iltizām şîğaları”nın hāl ve istikbālının yani şimdiki zaman ve gelecek zaman ekinin çekiminin olmadığı görülmüştür.

“İltizām Şîğaları”ndan sonra Komisyon, “*Vücüb Şîğaları*”nı örneklendirmiştir. *Gez-* fiili üzerinden verilen çekimlerde “māzī-i şuhūdī” kişi çekimleri AZT ile TT’de aynı olup eserde de bu şekilde gösterilmiştir. “Māzī-i naklī”de ve “muzāri”de TT kullanımları öne çıkarken AZT kullanımları parantez içinde gösterilmiştir. Vücüb şîğalarının eserde de yer verilmediği gibi AZT’de ve TT’de şimdiki zaman ve gelecek zaman çekimleri görülmemektedir. Komisyon burada *gezmeliydim* yazılacağı gibi *gezmeli idim* şeklinde de yazılabileceğini belirtmiştir.

Şart Şîğalarında hāl ve istikbāl yani şimdiki zaman ve gelecek zaman kişi çekimleri olmadığından gösterilmemiştir. Komisyon burada da “vücub şîğaları”nda olduğu gibi *gezseymişim* şeklinde yapılabilen çekimin *gezse imişim* şekillerinde yapılabileceğini belirtmiştir. Ancak “konuşulan lisanda” ibaresi ile konuşma dilinde *gezseymişim* şeklinin kullanımının daha uygun olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca burada AZT ve TT açısından

önemli bir kullanım farkı bulunmaktadır. AZT’de *yazdımsa, yazırsınıza, yazmalısınızsa* sözcüklerinin (Qazımov, 2010: 261) şart eki ile kullanımı farklı iken TT’de eserde kullanıldığı şekildedir.

Diğer bir şîğa olan *Hikāye Şîğaları* kişilere göre çekimlenmiştir. Burada AZT’deki gibi yalnızca tonlu biçimleri kullanılmış ancak kişi çekimlerinde TT özelliği baskın olarak öne çıkarılmıştır.

Rivāyet Şîğaları bölümünde rivayet şîğası olan -mİş, -mUş ekinin māzī-i şuhūdī çekimi bulunmamaktadır. AZT ve TT’de de böyledir. Diğer şîğalarda olduğu gibi burada da TT kullanımlarının ana gösterimde, AZT kullanımlarının parantez içinde gösterilmesi dikkat çekmektedir. Örneğin TT’de *gezmişmişim* sözcüğü, AZT’de *gezmişmişem* çekiminde verilmiştir.

Şıla şîğaları, AZT’de feli bağlama, TT’de ise zarf fiil olarak geçmektedir. TT’de ekler kalıplaşmış olarak gösterilirken eserde, *gez-* fiilinin geniş zaman ve gelecek zaman üzerinden kişi çekimleri verilmiştir.

Tasrif edilebilen yani çekimlenebilen şîğalar bu şekilde verilmiştir. Bu bölümden sonra “taşrîf olunmayan şîğalar teşkîli” anlatılmıştır. Bu konu *masdarlar* ile başlamıştır. AZT’de *māsdār* olan sözcük TT’de *mastar* olarak yazılmaktadır. Eserde de bu şekilde yazılmıştır. Ancak burada *masdarlar* olarak anlatılan dil bilgisi konusu isim fiildir. AZT’de masdarlar konusundan sonra *feli isim* konusu anlatılmaktadır. Fakat eserde isim fiil konusu ayrı bir başlık olarak değerlendirilmemiş ve masdarlar başlığı altında açıklanmıştır. İsim fiil eki TT’de fiilimsiler konusuna dahil edilmektedir. Ayrıca eserde isim fiil ve mastar kullanımıyla ilgili bir durum dikkat çekmektedir. TT’de mastar eki {-mAk}’tır. İsim fiil ekleri ise {-mA}, {-mAk} ve {-(y)İş}/{-(y)Uş}’tır. AZT’de mastar eki {-maq} ve {-mek} şeklindedir. İsim fiil ekleri ise {-maq}, {-mek}, {-ma} ve {-mæ}’dir. AZT’de {-(y)İş}/{-(y)Uş} eki isim fiil olarak değerlendirilmemektedir. Ancak eserde {-(y)İş}/{-(y)Uş} eki dahil edilmiştir. Fakat eklerin mastar isimleri farklı farklı adlandırılmıştır. Aslî olan mastarlar çekimlenemezler. AZT’de ve TT’de de

çekimlenemez. Eserde *te'kidī maşdarlar* yapımındaki eklerin kullanımdan düştüğü bunların yerine *tahfifī maşdarların* kullanıldığı belirtilmiştir. Komisyon bu değişikliğin sebebinin lisanın yani dilin ahengi ile ilgili olduğunu belirtmiştir. Bu durumdan bir iki söz başlığında bahsedilmiştir.

Fer' Şîğaları bölümünde “māzī” ve “muzāri” olarak kullanılan yapı *ism-i fā'il* ve *ism-i mef'ul* olarak adlandırılmıştır. *Rabṭ Şîğaları* bölümü ise içerisinde ‘atf rabıtası, hāl rabıtası, ibtidā rabıtası, intihā rabıtası, tevķīt rabıtası, ta'ķīb rabıtası, zaman rabıtası olarak 7 ayrı şekilde gösterilmiştir. Burada TT'deki zarf fiil ekleri de yer almaktadır. “‘Atf rabıtası” bölümünde {-Ib}, {-Ub} eki TT'de sessiz harfin durumuna göre {-Ip}, {-Up} şeklinde kullanılırken AZT'de tonlu biçimleri kullanılmaktadır. Eserde de AZT özelliği görülmektedir. Aynı durum {-dIkA}/{-dUkA}, {-dIkAn}/{-dUkAn} sonra ekleri için de geçerlidir. TT'de bu ekler tonsuz da kullanılırken AZT'de uyuma yalnızca tonlu kullanımları vardır. Yine eserde bulunan ancak TT'de ağızlarda kullanılan {-eli beri}, {-eliden beri} ekleri TT yazı dilinde kullanılmamaktadır.

Sonraki bölüm olan *Şîğalarıñ İsti'mālinde* yani kullanımında, şîğaların görevleri ve anlamları açıklanmıştır. *Emir Şîğaları* rica ve teşvik kullanımları gösterilmiş ve örneklendirilmiştir. *İhbar Şîğaları*nda şimdiki zaman yapımında kullanılan ekin cümleye ve duruma göre gelecek zaman ya da geniş zaman anlamlarını da ifade ettiği örneklendirilmiştir. Cümle TT'deki {-(I)yor} biçimiyle verilmiş AZT'deki şekli de parantez içinde gösterilmiştir.

*İstikbāl Şîğası*nın yani gelecek zaman eki olan {-AcAk} ekinin gelecek zaman anlamının yanı sıra zorunluluk ve emir anlamı taşıdığı belirtilmiş ve örneklendirilmiştir.

*Muzāri' Şîğası*nın yani geniş zaman eki kullanımlarının alışkanlık, genel kabul, kural ve bilimsel gerçekler, yakın gelecek, ihtimal, hikayeleştirme ve ifadeyi kuvvetlendirmek için, sıfat anlamında kullanımlarının yapılabildiği açıklanmış ve örneklendirilmiştir. *Māzī-i Şuhūd*nin bilinen tek anlamı verilmiştir. *Māzī-i Naklī Şîğası*nın kullanımında işin geçmiş zamanda yapıldığını bildirmesinin yanı sıra övünme ve alay anlamında

kullanımından da söz edilmiş ve örneklendirilmiştir. Bu kullanımlar TT’de de bu şekildedir. Ayrıca örneğin TT yazımı ile yazılması ve altında AZT kullanımındaki hali verilmesi yukarıdaki örneklerdeki gibi önem arz etmektedir.

“İltizām şîğalarının istimalinde” yani kullanımında şimdiki zaman ve gelecek zaman kullanımları olmadığı diğer kullanımlarında da isteği veya şüpheyi ifade ettiğini belirtmiştir. Burada örnek bulunmamaktadır. Ancak muzāri’nin yani geniş zamanın kullanımında fiil tekrar edilerek verilirse zarf anlamı görülmektedir. Komisyon bunu açıkça belirtmemiştir ancak örnekten bu çıkarımı yapmak mümkündür. Ayrıca ağızlarda ortak olarak kullanılan yere geçesi ve geberesice örnekleri “iltizām şîğaları”nın “muzāri” kullanımında {-sI} ve {-sIcA} ekinin ilavesiyle oluşturulmuştur.

Vücüb Şîğalarının kullanımında vazife bildiren anlamın yanı sıra serzeniş anlamının da yer aldığı belirtilmiş ve örneklendirilmiştir.

Şart Şîğalarının cümledeki kullanımına göre şarta bağlılık, korku ve arzu anlamları örneklerle izah edilmiştir.

Eserde *Hikāye Şîğalarının* aslında geçmiş zaman eki olduğu ancak şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman ekleriyle beraber kullanıldığında söz konusu zamanı hikaye için yani birleştirilen iki zamanın birbiriyle ilgisi olduğu açıklanmıştır. Ayrıca burada hāl yani şimdiki zaman örneğinde AZT’deki kullanım olmadan doğrudan TT’deki kullanımın verilmesi ve gelecek zamanda TT’deki tonsuzlaşma yerine AZT’deki yalnız tonlu biçimin verilmesi önemli bir noktadır.

Rivāyet şîğasının oluşumunda {-mIş}, {-mUş} ekinin diğer zamanlarla birlikte kullanıldığında şüphe, yalanlama yani inanmama ve alay anlamları olduğu belirtilmiş ve örneklendirilmiştir. Yine burada da şimdiki zaman TT’deki gösterimi ile verilmiştir.

Şıla şîğalarının kullanımında ise isim veya sıfat oldukları belirtilmiştir. Burada sıfat bahsi ile ifade edilen dil bilgisi konusu sıfat fiildir. Ayrıca takip anlamına gelen zarf fiil

kullanımı da söz konusu olup örnekte açıklanmıştır. Bu anlamların yanı sıra beyan ve sebep anlamları da söz konusudur.

Komisyon şîğaların istimalini detaylı olarak açıklayıp örneklendirdikten sonra fiillerde *Müşbet* ve *Menfî* konusuna geçmiştir. Burada fiillerde olumlu ve olumsuz kullanımlar ve anlamlar verilmiştir. “Müşbet” ve “menfî” sözcüklerinin terim anlamları kısaca açıklanarak şimdiki zaman üzerinden örneği gösterilmiştir. “Müşbet” örneğinde şimdiki zaman ekinin TT’deki kullanımı yukarıdaki örneklerde olduğu gibi esas alınıp AZT kullanımı parantez içinde verilirken “menfî” yani olumsuz kullanımında TT’de ünlü daralması olmadığı hali ile ve parantez içinde AZT ve TT özelliği birlikte karıştırılarak verilmiştir.

AZT’de *inkarlıq* ve TT’de *olumsuzluk* olarak adlandırılan ek aynıdır. {-mA} eki yazım farkıyla AZT’den ayrılmaktadır ({-me}, {-mə}). Ancak AZT’de şimdiki zamanın olumsuzunda yalnızca {-m} ekinin kullanımı da görülmektedir.²²⁴

Komisyon *İstifhām* bölümünde eylemin yapılıp yapılmadığını öğrenmek için fiile {-m}I ekinin ilavesiyle oluşan olumlu ve olumsuz şekillerden bahsetmiştir. Sonraki bölümlerde daha detaylı bir şekilde tabloda örneklendirilmiştir.

Fi’lleriñ Şekilleri bölümünde eserde *Ma’lūm ve Mechūl* konusu açıklanmıştır. AZT’de *Məlum Növ Fellər* ve *Məchul Növ Fellər*, TT’de *etken* ve *edilgen* olarak adlandırılan fiillerin yapıları açıklanmış ve örneklendirilmiştir. “Mechūl” yani “edilgen” fiillerin AZT’de {-(I)l}, {-(U)l}, {-(I)n}, {-(U)n}, {-nIl}, {-yıl} ekleriyle, TT’de ise {-l} ve {-n} ekleri ile yapılmaktadır. Eserde de {-l} ve {-n} eklerinin getirildiği görülmüş ve konuyla ilgili örnekler verilmiştir. Komisyonun ihtarında “mechūl” fiillerin “fā’illeri”nin yani öznelerinin olmadığı ve faile benzeyen *nā’ib-i fā’ilin* yani vekil öznenin bulunduğu belirtilmiştir.

²²⁴ Bk: *İnanmıram* sözcüğü (Qazımov, 2010: 233).

“Fī’lerin Şekilleri” bölümünde yer alan diğer bir fiil türü *Lāzım* ve *Müte‘addī* fiillerdir. TT’de *geçişli* ve *geçişsiz* fiiller olarak adlandırılmaktadır. Komisyon *fī’l-i lāzımların* {+1/i}’li hale yani yükleme/belirtme haline ve nesneye ihtiyacı olmadığını, *fī’l-i müte‘addīlerin* ise 1/i’li hal alabildiğini ifade etmiş ve konuyla ilgili uyumak ve okumak fiillerini örneklendirmiştir. Ayrıca burada lāzım bir fiili yani geçişsiz bir fiilin “müte‘addī” yani “geçişli” yapılabileceği belirtilmiştir. TT’de bu *etken fiil* olarak adlandırılmaktadır. Lāzım fiilleri müte‘addī yapan ekler {-t}, {-r}, {-dIr}, {-dUr} olarak verilmiş ve hangi fiile ne şekilde geleceği örneklerle açıklanmıştır. Ayrıca müteaddinin derecesini arttırmak için etken fiile getirilen ekler (-t ile bitenlere -dir, -dür; {-r} veya {-dır}, {-dur} ile bitenlere {-t} eki getirilerek yapılır.) ile yapılan örnekler de verilmiştir. TT’de bu *ettirgen fiil* olarak adlandırılmaktadır.

Komisyonun *Mutāva‘at-Müşāraket* konusunda açıkladığı fiil türü TT’de *dönüşlülük* ve *işteş* fiillerine karşılık gelmektedir. “Dönüşlülük” anlamına gelen *mutāva‘at* fiil, eserde {-(I)l}, {-(I)n}, {-(U)ş} harfleri ile yapılmaktadır. Eserde {- (U)ş} kullanımına örnek gösterilirken TT’de bu ekin dönüşlülük kullanımı görülmemekte olup “müşāraket” yani “işteş fiiller”de kullanılmaktadır. Eserde {-ş} eki hem mutavaat hem de “müşāraket fiiller”de verildiği için Komisyon fā‘ilin tekliği ve çokluğu ile ilgili olduğu ve mana açısından farklarının olduğuna dikkat çekmiştir. Yine aynı şekilde “mutāva‘at” yani “dönüşlü fiillerin”, “mechūl” yani “edilgen fiiller”in ekleri ile karıştırılmaması için fā‘ilin varlığı ve yokluğuna dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Eserde *Fi’l-i cevherī* olarak verilen fiil, TT’de *ek fiil* olarak adlandırılmaktadır. Komisyon burada ek fiilin yani “fī’l-i cevherī”nin ihbar ve şart kullanımlarının çekimlerini vermiştir. *İmek* fiilinin çekimi AZT’de ve TT’de de aynı şekildedir. Sadece yazım farkı görülmektedir ve eserde her iki şekilde görülmektedir.

Eserde yardımcı fiiller olarak geçen birleşik fiillerin oluşabilmesi için *itmek*, *eylemek*, *olmak*, *bulmak*, *kılmak*, *buyurmak* fiillerinin eklenmesi ile yapıldığı açıklanmıştır. Komisyon yardımcı fiilleri, eklendiği fiilin anlamını değiştiren ve değiştirmeyen fiiller olarak ikiye ayırmıştır. {-ebilmek} yardımcı fiili eklenen fiiller eserde *fī’l-i iktidārī* olarak

adlandırılmıştır. AZT’de *Felin Bacarıq Tərzi* başlığı altında anlatılmıştır (Qazımov, 2010: 263). TT’de bu *yetenek* ve *beceri* anlamına gelmektedir. “Fi’l-i iktidārī”nin olumsuz yapılabilmesi TT’deki gibi *gezememek* olarak verilmiştir.

Eserde {-iver-} eki ile yapılan yardımcı fiillerin, acele anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. TT’de {-iver-} şeklinde yazılan bu ek, fiile aciliyet ve çabukluk anlamı katmaktadır. Bu fiil türü eserde *fi’l-i te’cīlī* olarak adlandırılmış ve örneklendirilmiştir.

Eserde {-eyaz-} yardımcı fiili getirilerek yapılan fiiller, *fi’l-i takrībi* olarak adlandırılmıştır. Komisyon o dönemde edebi dilde bu fiilin artık kullanılmadığını belirtmiştir.

Eserde {-Adur-} yardımcı fiili ile oluşturulan fiillere *fi’l-i istimrārī* denildiği ve fiilde devamlılık sağladığı belirtilmiştir. TT’de de aynı anlamda kullanılmaktadır.

Kısmen aynı manada olan {-Akal-} yardımcı fiili, devamlılık anlamının yanı sıra hayret ve korku anlamında kullanıldığı da ifade edilmiştir.

Ayrıca eserde *gelmek*, *gitmek*, *görmek*, *çekmek*, *dönmek* yardımcı fiilleri de verilmiş ancak edebî dilde kullanılmadığı belirtilmiştir. TT’de yardımcı fiil kullanımları yazı dilinin yanı sıra ağızlarda ve konuşma dilinde daha çok kullanılmaktadır.

Komisyon anlatılan yardımcı fiillerin haricinde *itmek*, *eylemek*, *kılmak*, *buyurmak*, *olmak* fiillerinin isim ve sıfatlara eklenmesiyle beraber kullanıldığını ve yalnızca fiillerin çekimlenebildiğini örneklerle göstermiştir. Ayrıca hangi yardımcı fiillerin *lāzım* ve *müte’addī* olduğu da ifade edilmiştir.

Eserde *Yardımcı Fi’l* konusundan sonra *Bir Şahıslı Fi’ller* konusu yer almaktadır. Bu detay bilginin verilmesi önemlidir. Burada yalnızca üçüncü kişileri kullanılan fiillerden bahsedilmiş ve çekimlenmiş halleri verilerek neden tek kişi ile çekimlenmiş olduğu

mantık çerçevesinde izah edilmiştir. Ancak mecazen kullanımının uygun olabileceği belirtilmiştir.

Bu bölümden sonra verilen *Ef'āli 'Āmme* konusu, “var” ve “yok” sözcüklerinin kullanımıyla ilgilidir. TT’de isim cümlesi olarak adlandırılan bu kullanımın hikaye, rivayet ve şart çekimleri bulunmaktadır. Bu çekimler eserde de verilmiştir. Ayrıca *gerek* sözcüğünün de burada kullanıldığı belirtilmiş ve olumsuz hâlinin terkedildiği ifade edilmiştir.

Komisyon sonraki bölüm olan *Taşrîf Numûnelerinde Fi'ller* konusunda anlatılan çekimleri tablo olarak vermiştir. Burada AZT ve TT farkı önceki anlatımlarda verilmiştir. Fiillerin olumlu şekilleri *gez-* fiili üzerinden olumsuz şekilleri ise *yaz-* fiili üzerinden detaylı olarak ayrı ayrı bütün çekimlerde gösterilmiştir.

Yaz- fiilinin olumsuz hikaye şîğalarında düşülen dipnot önemlidir. TT’ne uygun olarak çekimlenen fiilin dipnotta “Azerbaycan Türkçesinin konuşma dilinde *yazmışdılar; yazmayordılar; yazmayacakdılar; yazmazdılar*” şeklinde {-lar} çokluk 3. kişi ekinin sonda kullanıldığı belirtilmiştir. *Masdarlar, rabt şîğaları ve fer'î şîğaların* da olumsuz çekimleri *yaz-* fiili üzerinden gösterilmiştir.

Fiillerin menfî/olumsuz çekimlerinden sonra *istifhām* şekli verilmiştir. Hâl yani şimdiki zaman çekiminde fiilin *isteyor mu* ve *isteyor mı* şekillerindeki farklılıkları dikkat çekmektedir. Ayrıca yukarıda olduğu gibi burada da TT kullanımları asıl olarak verilmiş AZT parantez içinde verilmiştir. İstifhām şeklinin “müsbet” şekilleri *iste-* fiilinin çekimiyle gösterilmiştir.

İstifhām menfî/olumsuz şekilleri oyna- ve *yaz-* fiilleri ile çekimlenmiştir. Burada da AZT kullanımları parantez içinde gösterilmiş olup TT gösterimiyle verilen şimdiki zaman çekimlerinin *oynamıyor mu?* ve *yazmıyor mı?* şeklinde fiilin ünlü daralmasına uğramadığı hali verilmiştir.

Fi'ller bölümünde *İsmiñ Hālleri* tekrar verilmiştir. Ancak isimler konusunda bu konu açıklanmıştır.

İsim ve Şıfatlardan Fi'l Teşkili bölümünde, isim ve sıfatlara getirilen eklerin fiil haline gelmesinden bahsedilmiştir. İsimlere getirilen {-lA}, {-lAn}; taklidî yani yansıma sözcüklere getirilen {-AmAk}; sıfatlara getirilen {-lAmAk}, {-lAn}, {-mAk} ekleri sözcüğü fiil yapmaktadır. TT'de de bu şekildedir. Burada yer alan *hırda-hırdalamak* sözcüğü TT'de kullanılmamaktadır.

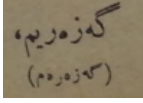
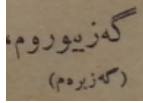
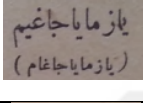
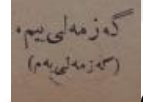
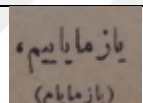
Fi'lden İsim Teşkili bölümünde Fiillerden isim ve sıfat yapımında verilen ekler TT'de de aynı şekilde olup tek farkı ünsüzün yumuşama ya da sertleşmesi durumunun söz konusu olmasıdır. Eserde mastar çeşitlerinin isim olduğu vurgulanmıştır. Fiillerden sıfat yapımında ise sıfat fiil ekleri ile birlikte {-lCİ} eki de örneklendirilmiştir. Bu örneklerin yanı sıra semai yani işitilerek yapılan sıfatlar da gösterilmiştir. Burada gösterilen örnekler TT'de de kullanılmaktadır.

Fiilden isim yapımında, fiil köküne ilave edilen {-tI}, {-tU}, {-ntI}, {-ntU} ekleri ile yapılan ve en çok kullanılan örnekler verilmiştir. Burada yer alan göğerti sözcüğü TT'de ağızlarda kullanılmaktadır.

Her iki yazı dilinde kişi çekimlerinin bazılarında farklılıklar bulunmaktadır.

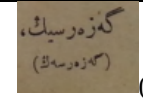
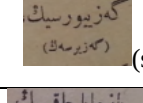
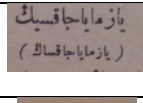
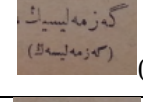
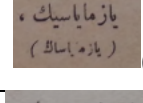
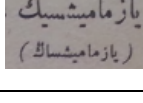
İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde, Komisyonun anlattığı dilde verdiği teklik 1. kişi ekinin çekimine örnek sözcüklerden bazıları ve her iki yazı dilindeki kullanımları tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. 51. Teklik 1. Kişi Ekinin Çekimi

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
gezerim (gezerem)	 (s. 122)	gəzəram	gezerim
geziyorum (gezirem)	 (s. 122)	gəzirəm	gezerim
yazmayacağım (yazmayacağam)	 (s. 127)	yazmayacağam	yazmacağım
gezmeliyim (gezmeliyem)	 (s. 123)	gəzməliyəm	gezmeliyim
yazmayayım (yazmayam)	 (s. 127)	yazmayam	yazmayayım

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde, Komisyonun anlattığı dilde verdiği teklik 2. kişi ekinin çekimine örnek sözcüklerden bazıları ve her iki yazı dilindeki kullanımları tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. 52. Teklik 2. Teklik Kişi Ekinin Çekimi

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
gezersiñ (gezerseñ)	 (s. 122)	gəzərsən	gezersin
geziyorsıñ (gezirseñ)	 (s. 122)	gəzirsən	geziyorsun
yazmayacaqsıñ (yazmayacaqsañ)	 (s. 127)	yazmayacaqsan	yazmayacaksın
gezmelisiñ (gezmeliseñ)	 (s. 123)	gəzməlisən/gəzəlisən	gezmelisin
yazmayasıñ (yazmayasañ)	 (s. 127)	yazmayasan	yazmayasın
yazmamışsıñ (yazmamışsañ)	 (s. 127)	yazmamışsan	yazmamışsın

İncelenen *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde, Komisyonun anlattığı dilde verdiği çokluk 1. kişi ekinin çekimine örnek sözcüklerden bazıları ve her iki yazı dilindeki kullanımları tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. 53. Çokluk 1. Kişi Ekinin Çekimi

Çeviriyazı	Metin	AZT	TT
geziyoruz (gezirik)	گەزێویروب (گەزێریک) (s. 122)	gəzirik	geziyoruz
yazmayacağız (yazmayacağıq)	یازما یا جاغیز (یازما یا جاغیق) (s. 127)	yazmayacağıq	yazmayacağız
gezmeliyiz (gezmeliyik)	گەزمە لێ ییز (گەزە لێ ییک) (s. 123)	gəzməliyik/gəzəlisiyik	gezmeliyiz
yazmayalım (yazmayāk)	یازما یا لیم (یازما یا لیک) (s. 127)	yazmayaq	yazmayalım
yazmamışız (yazmamışık)	یازما مە شیز (یازما مە شیک) (s. 127)	yazmamışıq	yazmamışız

3.2.1.9. Zarf

Bu bölümden sonra *Zarf* konusu verilmiştir. Dil bilgisi kitaplarında zarflar fiilden sonra anlatılmaktadır. AZT’de *zarf* olarak yazılan sözcük yazım farkı dolayısıyla TT’den ayrılmaktadır. Komisyon bu bölümde zarfı kısaca açıklamış ve soruları vermiştir. Burada AZT’de *Harada?*, *Haraya?*, *Haradan?* kullanımlarının yerine TT’deki kullanımlarıyla verilmesi dikkat çekmektedir.

Komisyon, zarfları; *zamān*, *mekān*, *hāl*, *mikdār*, *nefī* gösteren zarflar ve *sebeb* ve *makşad* gösteren zarflar olarak 5’e ayırmıştır. AZT’de *tərz*, *zaman*, *yer* ve *miqdar* zarfları olarak 4’e ayrılmıştır.

Eserde “Zamān Gösteren Zarflar” bölümünde zaman zarfları “basit ve mürekkebe” şeklinde ayrı verilmiştir. *Hemīše* ve *fīmā-ba’d* sözcükleri hariç diğer zaman zarfları TT’de de kullanılmaktadır. Ayrıca *şimdi* ve *hiç* sözcüğünün TT yazımı ile yazıldığı görülmektedir. *İrken* ve *irtesi gün* sözcüklerinde ise AZT yazımı söz konusudur.

Eserde “Mekān Gösteren Zarflar”, AZT’de mekan; TT’de yer-yön zarfı olarak adlandırılmaktadır. Bu zarfların soruları TT kullanımı ile verilmiştir. Ayrıca ileri sözcüğü AZT’de irili şeklindedir. Ancak eserde TT’deki şekli ile verilmiştir. Geri sözcüğü AZT ve TT’de aynı şekilde yazılmakta iken eserde *giri* şeklinde yazılmıştır. Eserde *oraya* ve *buraya* sözcükleri AZT’de *ora* ve *bura* olarak gösterilmektedir. Eserde TT’deki şekli ile yazılmıştır.

“Hāl Gösteren Zarflar”, AZT’de *tərz zarfları*; TT’de ise *durum zarfları* olarak adlandırılmıştır. AZT’de *Necə?*, *Nə cür?*, *Nə halda?*, *Nə vəziyyətdə?*, *Nə tərzdə?* sorularına cevap olduğu belirtilirken TT’de *Nasıl?* sözcüğü yeterlidir. Eserde de TT’deki kullanım yer almıştır. Komisyon burada zarfların cümleye kattığı anlam ve cümledeki görevinden de bahsetmiştir. Ayrıca zarfın kullanımına göre sıfat ya da zarf olduğu örnek üzerinde gösterilmiştir.

“Tertib ve Miqdār Gösteren Zarflar” bölümünde *bu kadar* sözcüğünün AZT’de *qədər* şeklinde gösterimi yazım farkıdır.

“Nefi Gösteren Zarflar” bölümünde yer alan *hiç* zarfı AZT’de *heç* şeklinde yazılmaktadır. Burada TT’deki yazım ile yazılmıştır.

“Sebeb ve Maqşad Gösteren Zarflar” bölümündeki kullanım AZT’de ve TT’de gösterilmemiştir.

3.2.1.10. Nidā (Ünlem)

Eserde *Zarflar* konusundan sonra *Nidā* konusu anlatılmıştır. “Nidā”nın kısa bir tanımı ve açıklamasından sonra verilen örnekler arasında hayf (AZT’deki yazımı heyf şeklindedir)

ve *efsūs* sözcükleri TT’de görülmemektedir. Ayrıca AZT’de kullanılan birçok “*nidā*” sözcüğü burada görülmemektedir.

3.2.1.11. Edāt

Nidā bölümünden sonra yer alan *Edāt* konusu detaylı bir şekilde anlatılmıştır. TT’de edatlar üç ana kategoride verilmiştir. Bunlar: *Ünlem edatları*, *bağlama edatları* ve *çekim edatları*dır. Ancak hepsi kendi içinde ayrılmaktadır (Efendioğlu, 2010: 2). Eserde bağlaçlar ve edatlar birlikte verilmiştir. *Mef‘ūlleri*, *muzāfun ileyhleri* şekillendiren edatlar, TT’deki çekim edatları kategorisindedir.

Şart edātları bölümündeki *eğerçi* sözcüğünün yazımı TT’de *eğer ki* şeklinde yazılmaktadır. *İstiṣnā edātları*, TT’de çekim edatları kategorisindeki başkalık edatlarında görülmektedir. Ancak eserde verilen *mā‘ada* ve *özge* sözcükleri yazı dilinde kullanılmamaktadır. *Tenbīh edātları*, TT’de ünlem edatları kategorisinde seslenme ve gösterme ünlemleri olarak değerlendirilmiştir. *Temsīl edātları* bölümünde bulunan gibi edatı, çekim edatları kategorisindeki benzerlik edatlarında; sanki edatı ise bağlama edatları kategorisindeki cümle başı bağlaçları bölümünde bulunmaktadır (Efendioğlu, 2010: 2). *Rabt edātları* haricinde verilen diğer edatlar TT’de edat değil, ek olarak geçmektedir. Bu ekler isimden isim, isimden fiil, fiilden isim, fiilden fiil yapan eklerdir. Edat konusunda son bölümde bulunan *rabt* edatları *berreyn* sözcüğü haricinde TT’de de kullanılmaktadır.

*Edāt*lardan sonra *Fihris* başlığı altında eserin içindekiler bölümü verilmiştir. “*Fihris*” bölümünde, eserdeki dil bilgisi konularının ana başlıkları belirtilmiştir. Bu bölümden sonra ise Komisyonun çeşitli nedenlerden dolayı kitapta yapılan yanlışların tespit edilenlerini sayfa sayısı ve satır numaraları ile belirleyerek yanlış ve doğrusu gösterilmiştir. Doğru-yanlış cetvelinden sonra *altun yüzük* meselesinin manasına göre isim tamlaması ya da sıfat tamlaması olabileceği notu düşülmüştür. Eserin son bölümünde basım ile ilgili bilgiler verilmiştir.

SONUÇ

Çağdaş Türk yazı dillerinden biri olan Azerbaycan Türkçesi, Türkçenin lehçe sınıflandırmasında yönlerle göre “güneybatı”, boylara göre “Oğuz” grubunda yer almaktadır. Türkiye Türkçesiyle geçmiş dönemlerinde aynı kaynaktan beslenen Azerbaycan Türkçesi; çeşitli siyasi, coğrafi ve sosyokültürel nedenlerden ötürü Eski Anadolu Türkçesi Dönemi’nden itibaren ayrılıklar görülmeye başlanmıştır. Eski Anadolu Türkçesi Dönemi’nde Azerbaycan ve Osmanlı sahasına ait metinlerdeki farklılıklar; kültürel, siyasi ve coğrafi nedenlerden kaynaklanan ses, biçim, söz dizimi ve söz varlığındaki değişimlerden kaynaklanmaktadır.

Akkoyunlu-Karakoyunlu Devleti, Safevî Devleti, Rus ve İran baskısı ve beraberinde gerçekleşen antlaşmalar, 1917 Bolşevik İhtilali gibi siyasi olaylar ve coğrafya, Azerbaycan Türkçesinin Türkiye Türkçesinden farklı bir sahada ilerlemesine neden olmuştur. Bolşevik İhtilali’nden sonra bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan, kısa bir süre sonra, 1920 yılında tekrar SSCB ülkelerinden biri olmuştur. Bu süreçte bağımsızlığın etkisi ile eğitim-öğretim faaliyetlerine Türklük bilinci ile yaklaşan, ana dili öğretiminde ve müfredatta milli bilinç ve şuurla hareket eden bağımsızlık dönemi Cumhurbaşkanı M. Ə. Rəsulzadə döneminde çalışmalara başlanmıştır. 1920’li yıllarda SSCB Dönemi’nde dil politikası ile değiştirilen dil adı ve alfabe değişiklikleri ders kitaplarını ve içeriklerini etkilemiştir. Ancak Latin alfabesine geçilmiş olmasına rağmen 1924 yılında Arap harfleriyle yazılan, Türkçe olarak adlandırılan ve beraberinde eserin yazımında ve hazırlığında Türkiye Türklerinin bulunduğu *Türkce Sarf-Nahiv* eseri, Azerbaycan’da Azerbaycan Türklerine Azerbaycan Türkçesinin öğretimi için yazılmış bir ana dili ders kitabıdır.

Çalışmada ele alınan *Türkce Sarf-Nahiv* eseri ses, yazım/implâ ve şekil açısından değerlendirildiğinde ulaşılan sonuçlar şunlardır:

Çalışmanın “Birinci Bölümü”nde “Azerbaycan Türkçesinin Öğretimi Tarihi” süreci anlatılmış ve “Azerbaycan Türkçesinin Öğretimi İçin Yazılan Ders Kitapları”

belirtilmiştir. Bu bölümde ders kitaplarının verilmesinin nedeni, dönemin dil adlandırması paralelliğinde ders kitaplarının adları arasındaki bağlantıyı sağlamak, egemen ideoloji ve dil politikasının ders kitaplarına yansımalarının tespiti, dil adlandırmasının ve alfabe reformlarının ders kitapları açısından incelenmesi ve eserin komisyonunda da bulunan önemli isimlerin Azerbaycan'ın eğitim ve öğretim sürecindeki yaklaşımları aktarılmıştır. Eserin komisyonunda bulunan İsmail Hikmet Ertaylan, Cabbar Əfəndizadə, Cavad Axundzadə, Said Mirqasımzadə, Mustafa Tevfik ve Abdulla Şaiq'in biyografileri, Azerbaycan'da ana dili öğretimi için oluşturulan komisyondaki süreçleri ve *Türkce Sarf-Nahiv* eseri haricindeki eserlerinden bahsedilmiştir. Ancak Mustafa Tevfik ve Said Mirkasımzadə hakkında yeterli bilgiye ulaşılamamış, sözlü kaynaktan edinilen bilgiler aktarılmıştır.

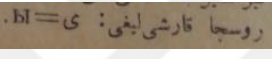
Komisyonun bir araya gelerek hazırladığı *Türkce Sarf-Nahiv* eserinin biçim ve içerik özellikleri ayrı bir başlık altında detaylıca açıklanmış ve eserin genel tanıtımı yapılmıştır.

Çalışmanın “İkinci Bölüm”ünde Arap harfleriyle yazılan *Türkce Sarf-Nahiv* Eserinin Çeviriyazısı” yapılmıştır. Çalışmanın “Üçüncü Bölümü”nde ise asıl bulguların yer aldığı *Türkce Sarf-Nahiv* Eserinin Dil İncelemesi” yapılmıştır.

Çalışmanın son bölümü olan “Üçüncü Bölüm”de eserde kullanılan alfabeler ve karşılıkları sesler verilmiştir. *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde Arap alfabesi, Latin alfabesi ve Latin alfabesinde bulunan Kiril harfleri kullanılmıştır. 1922 yılında Latin alfabesini kabul eden Azerbaycan, 1924 yılında yazılan eserde Arap alfabesini kullanmıştır. Arap alfabesi ve karşılıkları sesler Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi ile aynı sesleri karşılamıştır.

Eserde asıl olarak kullanılan Arap alfabesi, /a/, /e/, /ı/, /i/, /o/, /ö/, /u/, /ü/ seslerini ayırt edecek ve Azerbaycan Türkçesine ait bir ses olan kapalı /è/ sesini gösterecek harflerin bulunmaması sebebiyle Komisyonun Latin harflerinden ve Kiril harflerinden destek aldığı görülmüştür.

Komisyon Latin alfabesini, bahsedildiği üzere Arap harflerinin yazımının yeterli gelmediği durumlarda yazıma destek sağlayabilmek için Arap harfleriyle yazılan harfin, ekin ya da sözcüğün dipnotta, metin içinde, asıl metnin parantez içinde açıklama olarak ve Arap harfli yazımın hemen yanına sözcüğün veya ekin doğru okunabilmesi amacıyla kullanmıştır.

Üçüncü Bölüm’de metindeki Latin harfli kullanımlar tablo hâlinde verilmiş ve kullanım yerleri belirtilmiştir. Sarf Komisyonu, eserde yazımın doğru okunabilmesi için 1922 yılında kabul edilen Latin ve Kiril harflerinden destek almıştır. Komisyon eserin hazırlanışında dipnotta “ى” Arap harfinin Rusça karşılığı adı altında Kiril harfleriyle yazımı “Ы” (s. 7) harfi olarak gösterilmiştir. Bu ses Kiril alfabesinde /ı/ sesini karşılamaktadır. Kiril alfabesindeki “э”, “з”, “у”, “у”, “к” harflerinin yazımının ayırt edilebilmesi için ses karşılığı olarak verilmiştir. Eserde Latin ve Kiril harfleri tek başına kullanılabildiği gibi Arap dil bilgisinin sıfat çekimlerinin anlatımında ve bazı sözcüklerde birlikte kullanıldığı gözlenmiştir.

Çalışmanın “Üçüncü Bölüm”ünü oluşturan ikinci unsur dildir. Eserde incelenen dil “Eserde Kullanılan Dil” ve “Eserde Anlatılan Dil” olarak iki ayrı başlıkta incelenmiştir. Çünkü Komisyon eserde Azerbaycan Türkçesinin dil bilgisi özelliklerini anlatırken eserde Türkiye Türkçesinin dil bilgisi özelliklerinden yararlandığı görülmektedir.

Eserde kullanılan dil “Ses ve Yazım Özellikleri”, “Biçim Özellikleri” yönünden değerlendirilmiştir. Komisyon eserde Azerbaycan Türkçesini anlatırken eserin yazımında Türkiye Türkçesi özelliklerinin olduğu görülmektedir. Ses ve Yazım Özellikleri bölümünün “ünlüler” bölümünde Azerbaycan Türkçesinde bulunan açık /e/ (/ə/) ve kapalı /e/ (/è/) seslerinin Arap harflerinin yazımından ötürü tespit edilemediğini ancak yazar kadrosunun bölümde açıklandığı üzere “ى”–“أى” harfleri ile kapalı /e/ (/è/) sesini göstermeye çalıştığı izah edilmiştir. Ancak bu yazımların aynı sözcük üzerinde aynı yazımı sürekli kullanmadığı tespit edilmiş ve yazım tutarsızlıkları bölümünde gösterilmiştir.

Eserde kullanılan dil incelerken “Ünlüler” ve “Ünsüzler” başlığında seslerin kullanımına örnekler art zamanlı ve eş zamanlı olarak ilgili tablolarda gösterilmiştir. “Ünlüler” başlığı altında açıklanan /e/ sesinin durumu detaylıca açıklanmıştır. Aynı konu başlığı altında Arap harfli yazımdan ötürü *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde /i/ sesi ile yazılan ancak çağdaş Azerbaycan Türkçesinde /è/ sesini karşılayan örneklerin eş zamanlı olarak Türkiye Türkçesindeki kullanımları da verilmiştir. Burada verilen tablodan hareketle çağdaş Azerbaycan Türkçesinde /è/ ile gösterilen ancak *giy-* ve *git-* fiillerinin Türkiye Türkçesinde de eserdeki haliyle yani /i/ sesiyle yazıldığı tespit edilmiştir. Tabloda /i/ sesiyle yazılan ancak Türkiye Türkçesinde /e/ sesiyle gösterilen sözcüklerin ağızlarda Eski Anadolu Türkçesindeki kullanımın devam ettiği görülmektedir. Ayrıca tabloda verilen *di-*, *yi-* filleri için bir yazım düzeni bulunmamakta, dolayısıyla da Türkiye Türkçesindeki *de-* ve *ye-* şekillerinde de yazılmıştır. Aynı başlık altında eserde Arap harfli yazımdan ötürü eserde /e/ sesiyle okunan ancak AZT’de /è/ sesiyle yazılan sözcüklerin eserde Türkiye Türkçesindeki kullanımlarıyla yazılmıştır. İlgi çekici noktalardan biri de Türkiye Türkçesinde /a/ sesi ile yazılan bazı sözcükler, çağdaş Azerbaycan Türkçesinde /è/ ile yazılmaktadır. Bu sözcükler, Arap harfli yazımdan ötürü ayırt edilemediğinden Türkiye Türkçesindeki *önlük-artlık* uyumuna göre *vətəndəş*, *əziz*, *tərəf*, *qədər*, *təsvir*, *tələb*, *ərz*, *müəllim* yerine *vağandaş*, *‘aziz*, *‘taraf*, *‘kadar*, *‘taşvır*, *‘taleb*, *arż*, *mu‘allim* şeklinde yazılmıştır.

Eserde /e/ sesinin yazımı ve kullanımından sonra “Düz-Dar Ünlüler” ve “Yuvarlak Ünlüler” ayrı başlıklarda incelenmiştir. “Düz-Dar Ünlüler” konusunda, /ı/ ve /i/ sesinin Arap harfleriyle yazımı art zamanlı olarak incelenmiştir. Çağdaş Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki fonetik farklardan biri olan /ı/-/i/ sesinin kullanımı *Türkce Sarf-Nahiv* eseri üzerinden /ı/-/i/-/y/ sözcükleri “ى” harfiyle yazılmış örnekler verilmiş ve Eski Anadolu Türkçesinden itibaren Osmanlı Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi sahasında /ı/ ve /i/ kullanımları ayrılmış hatta dil biliminde yarı ünlü olarak atfedilen önsesteki /y/ sesi Azerbaycan Türkçesinde kullanımdan düşmüştür. Bu bölümde eserde düz-dar ünlülerin ve /y/ sesi düşmesinin birkaç örneği tabloda verilmiş ve çağdaş Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki kullanımları incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda eserin aslında Arap harfleriyle yazılan transkripsiyon işaretleri doğrultusunda önlük artlık uyumu

gözetildiğinde Türkiye Türkçesinde /ı/ ile yazılan sözcüğün eserde de Türkiye Türkçesindeki yazımı ile aynı olduğu görülmüştür. Bununla birlikte /y/ sesinin olduğu sözcükler incelendiğinde netice olarak Azerbaycan Türkçesindeki gibi düşmeyip Türkiye Türkçesindeki *yürek, yıl, yüzük, yüz* olarak yazılmıştır.

Ses ve Yazım Özellikleri bölümünün “Ünlüler” başlığında incelenen son konu “Yuvarlak Ünlüler”dir. Eserde bütün yuvarlak ünlü harfler Arap harfli yazımdan ötürü “vav” (و) harfi ile gösterilmiştir. Art zamanlı olarak yuvarlak ünlülerin yazımı verilen yuvarlak ünlü harflerin yazımı eş zamanlı olarak değerlendirildiğinde eserde bu bölüme örnek olarak oluşturulan tablodaki sözcüklerin, çağdaş Azerbaycan Türkçesinden ziyade Türkiye Türkçesindeki kullanımı ile yazıldığı tespit edilmiştir. Bu tabloda verilen sözcüklerde “vav” (و) harfi /o/, /ö/, /u/, /ü/ seslerini karşılarken aynı zamanda /v/ sesinin karşılığıdır. Ancak *devlet* sözcüğünde bulunan “ و ” harfinin hem /v/ hem de /ö/ sesine karşılık geldiği bilinmektedir. Fakat Komisyon eserin ilk sayfalarında ders kitabını oluştururken “işitilen seslerin yazımına” değinmiştir. Bu nedenle eserde *dövlet* olarak değil *devlet* olarak okunmuştur. Eserin yazımında komisyon /u/ ve /ü/ seslerinin gösterimi için Latin ve Kiril harflerinden destek almıştır. Metinde kullanılan sözcükler, çağdaş Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi kullanımları eş zamanlı incelendiğinde Türkiye Türkçesindeki yazım ile aynı olan örneklerin çokluğu dikkat çekmektedir. *Ceviz, avcı, nevrüz, evlād, davşan, hācet* gibi sözcüklerin yazımı çağdaş Azerbaycan Türkçesinde *cövüz, ovçu, novruz, övlad, dovşan, hēcət* olarak yazılmaktadır. Bu örneklerde yuvarlaklaşma söz konusudur.

Eserde “Yuvarlak Ünlüler” başlığında eş zamanlı olarak incelenen çağdaş Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi yazımları ve yuvarlaklaşmaya uğrayan sözcüklerden bazıları tablo halinde gösterilmiştir. Tabloda verilen *küçük, mühim, için, tülkü, şişe, ülke, dudak, mu`allim* sözcükleri eserde Türkiye Türkçesindeki şekliyle yazılmıştır. Eserde *çin* sözcüğünün kullanım varyantları verilirken Komisyonun eserin yazımında *çin* yazımını kullandığı görülmüştür.

Türkce Sarf-Nahiv eserinde “Ünsüzler ve Yazımları” başlığında bütün ünsüz harfler incelenmemiş olup “Dudak Ünsüzleri” ve “Tonlu-Tonsuz Ünsüzler” Türkiye Türkçesi ile

çağdaş Azerbaycan Türkçesi arasındaki temel ses farklılıkları açıklanmış ve örneklendirilmiştir. Metinde dudak ünsüzleri olan /b/, /p/, /m/ sesleri ile tonlu ve tonsuz ünsüzler olan /t/-/d/, /c/-/ç/, /k/-/g/, /k/-/ğ/ ünsüzleri art zamanlı olarak harf değerleri açıklanmıştır. Çağdaş Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki fonetik farklar ise eş zamanlı olarak verilmiştir. Metinde dudak ünsüzleri /b~/m/ değişimi ve örnekleri tabloda gösterilmiştir. Azerbaycan Türkçesinde /m/ sesi ile kullanılan *men*, *min* sözcükleri, Türkiye Türkçesinde *ben*, *bin* şeklinde /b/ sesi ile yazılmaktadır. Eserde kullanılan ve anlatılan dilde bu sözcüklerin *ben* ve *bin* şeklinde Türkiye Türkçesi yazımı ile gösterildiği tespit edilmiştir.

Türkiye Türkçesi ile çağdaş Azerbaycan Türkçesi farklarından birisi de /p~/b/ tonlulaşmasıdır. *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde bazı örnekler tabloda verilmiştir. Bu veriler doğrultusunda eserde, ağırlıklı olarak çağdaş Azerbaycan Türkçesindeki /b/ sesinin kullanıldığı görülmüştür. Ancak tabloda yer alan “pişmek” ve “bozmak” fiilleri Azerbaycan Türkçesindeki yazımıyla *bişmək* ve *pozmaq* şeklinde yazılmamış Türkiye Türkçesindeki yazımıyla kullanılmıştır. Eserde /b/ sesinin fazlaca kullanılmasının Arap harflerinin hâkimiyeti ve dönemin Türkçesi nedeniyle olabileceği düşünülmektedir.

Türkce Sarf-Nahiv eserinde /c/ ve /ç/ seslerinin olduğu birkaç örnek verilmiştir. Eserde /ç/ sesinin kullanımı eklerin ayırt edilmesi için de sıklıkla kullanılmıştır ancak tabloda Türkiye Türkçesinde /ç/ olarak yazılan ancak eserde çağdaş Azerbaycan Türkçesindeki gibi “c” harfi ile yazılan örnekler verilmiştir. Tabloda dikkat çeken *Bekçi* sözcüğü eserde “c” harfi ile gösterilirken Türkçenin her iki kolunda da “ç” harfi ile yazılmaktadır.

Türkce Sarf-Nahiv eserinde /k~/g/, /k~/ğ/ tonlulaşması art zamanlı olarak Arap harfleri ile yazımı açıklanmış ve temel fonetik farkı eş zamanlı olarak örneklendirilmiştir. Eserde *göñül*, *gibi*, *geçmiş*, *göçmek*, *göçürmek*, *renk*, ‘*asker*’ sözcükleri çağdaş Azerbaycan Türkçesindeki yazım ile değil Türkiye Türkçesindeki yazım ile gösterilmiştir. Yanı sıra *kömleklik* sözcüğü çağdaş Azerbaycan Türkçesi yazımı gösterilmiştir. Tablodaki sözcüklerden hareketle Türkiye Türkçesindeki kullanımın fazla olduğu görülmektedir.

Türkce Sarf-Nahiv eserinde /k~/ğ/ tonlulaşması için belirlenen örneklerde /ğ/ sesi çağdaş Azerbaycan Türkçesinde /ğ/ sesi ile yazılmaktadır. Eserde kaf (ق) ile gösterilen ve /k/ ile yazılan örneklerden birkaçı incelendiğinde *korğunc, kara, kısganc, kadın, kızgın, kızıl, kırmızı, kazma, açık, kırık, karār, kıymetli, kuzu, kuş, koyundan, kardaşım, koymak, kalem, kırıldı, kalmışdır, uzak, yanık, yapraklı, toprak* sözcükleri Türkiye Türkçesinde de bu şekildedir. Bu sözcükler çağdaş Azerbaycan Türkçesinde /ğ/ sesi ile karşılanmıştır. Eserde geçen *akıllı, ak, ağdāş* sözcükleri ise çağdaş Azerbaycan Türkçesinde /ğ/ sesi ile karşılanırken eserde Türkiye Türkçesinin yazımı ile verildiği görülmektedir.

Türkce Sarf-Nahiv eserinde *yok, koğu, çok, bağan, yakın, yıkık, akşām, oğu* sözcükleri Türkiye Türkçesinde de “k” harfi ile karşılanırken çağdaş Azerbaycan Türkçesinde “x” harfi ile karşılanmaktadır. Sözcüklerin eserde /h/ ile karşılanmaması fonetik farklılık açısından dikkat çekmektedir.

Çağdaş Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin fonetik farklarından biri de /t/ ve /d/ sesleridir. Azerbaycan Türkçesinde bazı ön ses /t/ sesinin korunduğu görülmekte ve çağdaş Azerbaycan Türkçesinde /d/ ile yazılan sözcüklerin de Türkiye Türkçesinde /t/ sesi ile karşılandığı görülmektedir. Metindeki *töküntü* ve *tökmek* sözcükleri ön ses /t/ korunmasına örnektir. Bu sözcük Türkiye Türkçesinde döküntü ve dökmek şeklinde yazılmaktadır. Eserde geçen; *süd, duzlu, dürlü, daşlı, dırnak, g(k)eçid, davşancıl, armud, cedvel, dane, dad, kend, daban, durna, ĩcād, zıd, mevcūd* sözcükleri çağdaş Azerbaycan Türkçesindeki şekli ile yazılmıştır. Türkiye Türkçesindeki bu sözcükler “t” harfi ile yazılmaktadır. Ancak çağdaş Azerbaycan Türkçesinde *dörd* sözcüğü ve *toxun-* fiili eserde Türkiye Türkçesindeki *dört* ve *dokun-* şeklinde yazılmıştır.

Türkce Sarf-Nahiv eserinde bazı göçüşme örnekleri de tespit edilmiştir. Metinde geçen; *toprak, yaprak, arvat, ileri* sözcükleri Türkiye Türkçesindeki şekliyle yazılmıştır. Ancak bu sözcükler çağdaş Azerbaycan Türkçesinde *torpaq, yarpaq, arvad, irəli* şeklinde yazılmaktadır.

“Eserde Kullanılan Dil” ses ve yazım özellikleri bağlamında değerlendirilmiştir. Çeviriyazı, metin, AZT, TT başlıkları altında örneklendirilerek Türkçenin iki kolunda nasıl yazıldığı ve eserde hangi sesin kullanıldığı karşılaştırılarak eş zamanlı olarak gösterilmiştir.

“Eserde Kullanılan Dil” biçim/şekil yönünden incelenmiştir. *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde biçim özellikleri Türkiye Türkçesi ile çağdaş Azerbaycan Türkçesi arasında farkların olduğu konulara yer verilmiş; Belirtme durumu çekimi, isim bildirme çekimi, soru çekimi, fiil çekimleri, kişi ekleri geniş zaman çekimi, şimdiki zaman çekimi, öğrenilen geçmiş zaman, yeterlik fiili çekimi, soru çekimleri başlıkları altında değerlendirilmiştir. Belirtme durumu eki, çağdaş Azerbaycan Türkçesinde { +(y)I }/{ +(y)U } eklerinin yanı sıra { +nI }/{ +nU } eklerinin kullanılmasıyla Türkiye Türkçesinden ayrılmaktadır. Eserde { +(y)I }/{ +(y)U } eklerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. *Alma (elma)* sözcüğü eserde *almayı* şeklinde yazılırken çağdaş Azerbaycan Türkçesinde *almanı* şeklinde yazılmaktadır. Burada Türkiye Türkçesinin de kullanıldığını söylemek mümkündür. Ayrılma/çıkma hali ve bulunma hali eki çağdaş Azerbaycan Türkçesinde uyuma girmeyerek yalnızca tonlu olarak kullanılması bakımından Türkiye Türkçesinden ayrılmaktadır. Eserde söz konusu hâl eklerinin yalnızca tonlu olarak yazılmıştır. Ayrılma hali eki ve bulunma hali eki örnekleri *Tablo 3. 29. /t/-/d/ Ünsüzlerinin Türkçe Sözcüklerde ve Eklerde Kullanımı* tablosunda gösterilmiştir.

Çağdaş Azerbaycan Türkçesinde isim bildirme çekimi ekleri teklik 1. ve 2. kişi, çokluk 1. kişi ekleri ile Türkiye Türkçesinde ayrılmaktadır. Eserde tespit edilen sözcüklerin Türkiye Türkçesindeki şekliyle yazılması dikkat çekmektedir. İsimlerin soru çekimindeki fark ise *değil/dəyil* sözcüğünün yazımı ile { +dIr }/{ +dUr } ekinin çağdaş Azerbaycan Türkçesinde tonlu kullanımıdır. Eserde değil yazımı Türkiye Türkçesindeki şekliyle kullanılmış ancak { +dIr }/{ +dUr } eki çağdaş Azerbaycan Türkçesindeki şekliyle kullanılmıştır. Bu kullanım eserin tamamında tonludur.

Türkce Sarf-Nahiv eserinin fiil çekimleri bölümünde ele alınan kişi çekimleri çağdaş Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki önemli biçimsel farklardandır.

Teklik 1. kişi ve 2. kişi ile çokluk 1. kişi çekimleri Türkçenin söz konusu iki kolunda getirilen ekler farklıdır. Metinde bu üç kişi eki incelendiğinde esas olarak Türkiye Türkçesi kullanımı verilirken parantez içlerinde Azerbaycan Türkçesindeki kullanımları da verilmiştir. Ancak metinde geçen *ümîd iderim* fiilinde verilen çekim yalnızca Türkiye Türkçesi ile verilmiştir. Kişi ekleri metindeki örneklerden hareketle eş zamanlı olarak değerlendirilmiştir.

Çağdaş Azerbaycan Türkçesinde geniş zaman çekimi, Türkiye Türkçesi {-r}, {-Ir}, {-Ur} eklerinden farklı olarak {-(y)Ar} eki ile yapılmaktadır. Konuyla ilgili tabloda verilen örneklerde Türkiye Türkçesi ile yazılan örnekler varken geniş zaman konusunun anlatıldığı bölümde Türkiye Türkçesi esaslı çekimin hemen altına/yanına çağdaş Azerbaycan Türkçesi ile kullanımı verilmiştir. Dil bilgisi bölümünün haricinde geniş zaman çekiminin yalnızca Türkiye Türkçesi ile kullanıldığı da görülmüş ve ilgili tabloda verilmiştir.

Çağdaş Azerbaycan Türkçesinde şimdiki zaman çekimi {-Ir}/{-Ur} ekleri ile kurulan yapı Türkiye Türkçesinde {-yor} eki ile kurulmaktadır. *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde şimdiki zaman çekimleri şimdiki zaman konusunun anlatıldığı dil bilgisi bölümü haricinde Türkiye Türkçesindeki {-yor} eki ile yapılmıştır. Dil bilgisi bölümlerinde ise yapılan çekimlerde Türkiye Türkçesi esas alınırken parantez içinde Azerbaycan Türkçesi çekimleri de verilmiştir. Burada ilginç olan bir durum vardır. Zaman çekimlerinin olduğu bölümlerde verilen bazı noktalarda şimdiki zaman yalnızca Türkiye Türkçesi eki ile yapılırken parantez içinde çağdaş Azerbaycan Türkçesindeki şimdiki zaman çekimi yerine kişi çekimi verilmiştir. Çağdaş Azerbaycan Türkçesindeki {-Ur} eki ile kullanım yalnızca *otur-* fiilinde kullanılmıştır. Metnin genelinde Türkiye Türkçesi şimdiki zaman eki kullanılmış, fakat olumsuz çekimlerinde {-mA} ekinin daralmadığı örnekler tespit edilmiş ve ilgili bölümün tablosunda gösterilmiştir.

Çağdaş Azerbaycan Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman eki, Türkiye Türkçesindeki gibi {-mİş}/{-mUş} ekleri ile yapılırken bu eklerin haricinde {-İb}/{-Ub}/{-İp} eklerinin kullanıldığı da görülmüştür. *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde öğrenilen geçmiş zaman çekimi

{-mIş}/{-mUş} ekleri ile yapılmış yalnızca kişi çekimlerinde parantez içlerinde Azerbaycan Türkçesindeki kullanımları gösterilmiştir. Ancak *atılıb, oturub durdu* sözcüklerinde {-Ib/-Ub} ekleri ile çekimlendiği tespit edilmiştir. İnceleme bölümünde görülen geçmiş zaman için ayrı bir başlık açılmamış yalnızca tonlu kullanımların olduğu *Tablo 3.25. /t/-d/ Ünsüzlerinin Kullanımı* tablosundaki örneklerden hareketle belirtilmiştir. Yeterlik fiili çekimi, çağdaş Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde {-Abil-} yardımcı fiili ile yapılırken olumsuz çekimde ayrılmaktadır. Türkiye Türkçesinde yeterlik fiilinin -AmA- eki eki ile yapılırken Azerbaycan Türkçesinde asıl fiile {-Abil} yardımcı fiiliyle beraber {-mA}/{-mIr} olumsuzluk eklerinin ilavesiyle yapılmaktadır. *Türkce Sarf-Nahiv* eserinde yeterlik fiilinin olumsuzu Türkiye Türkçesi eki ile çekimlenmiştir. Komisyonun yeterlik fiilinin anlatımında geçen “*gezebilmekten gezebilmemek olmaz, gezememek denir.*” (s. 119) tanımı Türkiye Türkçesi dil bilgisine aittir. Azerbaycan Türkçesi ders kitabından böyle bir ifadenin bulunması dikkat çekmektedir. Tabloda verilen örneklerin haricinde eserde Azerbaycan Türkçesine ait kullanım olan *olabilir* ve *dinilebilir* sözcükleri tespit edilmiştir. Bu sözcükler haricinde {-ler} eki uyuma girerek {-lir} şeklinde yazılmıştır.

Çağdaş Azerbaycan Türkçesinde fiillerde soru çekimi eki Türkiye Türkçesindeki gibi {-mI}/{-mU} şeklindedir. Ancak Türkiye Türkçesindeki gibi ayrı olarak yazılmayıp sözcüğe dâhil edilmektedir. Bu özelliğin yanı sıra Azerbaycan Türkçesinde soru eki “*Yazmalısanmı?*”, “*Oxuyacaqsanmı?*” şeklinde yazımların olduğu görülürken metinde *Yazmadı mıydılardı?* şeklinin olduğu tespit edilmiştir. Eserde biçim özellikleri bölümü art zamanlı ve eş zamanlı inceleme ile metindeki örnekler tabloda verilmiş ve kullanımları belirtilmiştir.

Türkce Sarf-Nahiv eserinde; *kibi-gibi, renk-reng, yir-yer, iyi-iyi, nakl edilen- nakl idilen, ev (yazım farkı), biligiç-bilgiç, geçen-geçen, kerek-gerek, sekiz-segiz, yigirmi-yikirmi, isteyeceg misiniz- isteyecek misiniz, hangi-hanki, göşeli-köşeli, geçmiş-geçmiş, yidi-yedi, asker-asger* sözcüklerinde metnin genelinde bir yazım tutarsızlığı olduğu tespit edilmiştir. Bu durum eserin komisyonunun altı kişilik bir ekipten oluşması ve aralarında Türkiye Türkçelerinin bulunmasından kaynaklı olabilir.

İncelemenin ikinci başlığı olan “Eserde Anlatılan Dil” bölümünde *Bir İki Söz, Şarfıñ Ta ‘rîfî, Tenķîť, Kelime, İsim, Şarfıñ Ta ‘rîfî, İzāfet, Şıfat, Żamîr, Fi ‘l, Zarf, Nidā ve Edāt* başlıkları çağdaş Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ile karşılaştırılarak anlatılmıştır. Eserde yer alan dil bilgisi kuralları yer yer Nərimanov’un dil bilgisi kitabı ile de karşılaştırılmıştır. *Bir İki Söz* başlığı Komisyonun eserin amacı ve önemini anlattığı bölüm olup eserle ilgili bilgiler bulunmaktadır.

Eserde Türkiye Türkçesinde ünlü ve ünsüz olarak adlandırdığımız sesler, eserde “kısa sesler” ve “uzun sesler” olarak bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde anlatılan dilin değerlendirilmesi bu şekilde eş zamanlı olarak Türkçenin iki kolunda nasıl isimlendirildiğini, kullanılan harflerin eserde Arap harfleriyle nasıl gösterildiği incelenmiştir. Eserde isim, sıfat, fiil, zarf ve zamir konuları anlatımında komisyonun Arap dil bilgisinin adlandırmalarından yararlandığı görülmüştür. Her dil bilgisi konusu detaylı olarak ele alınmış ve çeşitli örneklerle desteklenmiştir. Eserde komisyon dil bilgisi konularını anlatırken çeşitli ihtarlar /uyarılarda bulunmuştur. Komisyon eserde Türkiye Türkçesi için “İstanbul edebî lisanı” ifadesini kullanmıştır. Bazı konuların anlatımında İstanbul Türkçesi sahasında kullanılan sözcüklere ve örneklere yer vermiştir. Eserde söz varlığı *biricik, çocuk, İstanbul, Anadolu, soķak, sıĝ-dayaz, şagird- talebe, cam-şışe, nasıl, nere, baba, soyuķ- soguĝa* gibi sözcüklerinin sözvarlığı açısından Türkiye Türkçesi kullanımlarının da verilmesi dikkat çeken bir durumdur. Eserde söz varlığının yanı sıra *Türk diliniñ imlāsı. edebî türkcenin ve āhengin bozulmaması şartıyla danışıĝa tābi ‘dir* ibaresinden hareketle konuşma diline de yer yer vurgu yapılmış ve konuşma dilindeki kullanımlar gösterilmiştir.

Türkiye Türkçesinin etkisi eserde anlatılan dil bilgisi konularında ve verilen örneklerde açıkça görülmektedir. Kitap Arap alfabesiyle yazılmış ancak Azerbaycan Türklerine yönelik ana dillerinin eğitimini hedefleyen ders kitabının yazımında fonetik farklılıkların daha iyi anlaşılması için birçok yerde Latin ve Kiril harfli örneklendirmeler yapılmıştır.

Türkce Sarf-Nahiv eseri ses, yazım ve şekil olarak incelendiğinde dönemin Türkiye Türkçesiyle yakın temasta olduğunu ve yer yer Azerbaycan Türkçesi ile yazılan örneklerin Türkiye Türkçesi ile uyuma girdiğini fiil çekimlerinin Türkiye Türkçesi ile asıllarının verildiğini, Türkiye Türkçesi etkisinin görüldüğünü söylemek mümkündür.

Eserin Komisyonunda yer alan Türkiye Türkü İsmail Hikmet Ertaylan'ın Kıbrıs Alfabetini yazdığı bilinmektedir. Ertaylan'ın Türkiye'den Azerbaycan'a davet edilen öğretmenler arasında ders kitabı oluşturmak için bulunması önem arz etmektedir. Eserde bulunan diğer komisyon üyeleri de milli şuur ve bilinçle Azerbaycan Türklerine Azerbaycan Türkçesini anlatmak için ana dili ders kitabı hazırlamışlardır. Komisyon eserin girişinde Türk dilinin kurallarını/kaidelerini hakkıyla gösterecek bir sarf ve nahiv kitabı olmadığını, bu nedenle ana dilin ders olarak işlenmesinde ve yazılışında güçlük çekildiği ve bu nedenle farklı farklı yazı şekillerinin ortaya çıktığını anlatmıştır. Eserde Arap dil bilgisi adlandırmalarının ve kurallarının Türk dilinde nasıl değerlendirildiği ya da kullanılıp kullanılamayacağı gibi durumları belirtmişlerdir. Bununla birlikte başka yabancı diller için düzenlenen dil kaidelerinin ana dillerine uygun olmadığı bu durumun da dilin bozulmasına sebep olduğu bildirilmiştir. Sarf komisyonunun eseri oluştururken bütün dil bilgisi konularında Türk dilinin ahengini göz önünde bulundurdıkları, işitilen seslerinin yazılamamasının bir sorun olduğunu dolayısıyla eserde mümkün olduğunca seslerin yazıldığı belirtilmiştir. Eserin yazımında Türk dilinin kurallarına yer verildiği ve Arapça dil bilgisinde Türkçe ya da Türk dili için anlamı ifade etmeyen terimlerin çıkarılıp yerine daha uygun terimlerin getirildiği ve gelecekte Türk dili ile ilgili yapılacak yeniliklerin karşısında bu söz konusu eserin zarar görmeyeceği ifade edilmiştir. Eserde "Türk dili" ifadesinin vurgulanması ve komisyonda Türkiye Türkü hocaların bulunması önemli bir durumdur. Eserde bazı yanlış yazımların olduğu komisyon tarafından da fark edilerek son bölümde düzeltme cetveli verilmiştir. Ancak gözden kaçan yanlışların çalışmada tespit edilerek dipnotta gösterilmesi, kolektif olarak yazılmış olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Sonuç olarak 1924 yılında yazılan, 20 bin adet kadar basılan ve Türk dilinin gelişmesi için yazıldığı belirtilen *Türkce Sarf-Nahiv* eseri, Komisyonun bu sözlerinin doğruluğu

kanıtlanmış ve çağdaş Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki fonetik, morfolojik ve sözvarlığı yönünden farklılıklar olsa da bu farklılığın bir konuşma dili kadar uzak olduğu eserin eş zamanlı olarak incelenmesiyle tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR

- Ahundzâde Y (2006) Ahmed Cevad- Stalin'in Mirası- Azerbaycan'ın En Büyük Aydınlarının Yok Edilmesi, çev. Ali Erol, *Azerbaijan International* 8(1): 189-195.
- Akar A (2018) *Oğuzların Dili: Eski Anadolu Türkçesine Giriş* (Ötüken Yayınları, İstanbul).
- Akbarova E (2023) XX. Yüzyılın Başlarında Azerbaycan'da Alfabe Tartışmaları, *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)* 7(2): 481-491.
- Akün ÖF (1995) *Ertaylan, İsmail Hikmet* TDV İslâm Ansiklopedisi 11: 309-312.
- Aliyeva G (2005) SSCB Döneminde Azerbaycan'da Dil Plânlaması. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Ankara.
- Aslan B (2004) *Azerbaycan'da Latin Alfabesine Geçiş Sürecinde Yeni Yol Gazetesi* (Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Erzurum).
- Aslan B (2009) Sovyet Rusya Hâkimiyetindeki Türk Halklarının “Birleştirilmiş Türk Alfabesi”ne Geçiş ve Bu Olayda Azerbaycan'ın Rolü . *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 6(6): 161-177.
- Atılğan Ö (2020) Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî Hakkında Bir Değerlendirme. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10(1): 127-146.
- Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi Adına Dilçilik İnstitutu (2006) *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti I. Cild* (Şərq-Gərb, Bakı).
- Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi Adına Dilçilik İnstitutu (2006) *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti II. Cild* (Şərq-Gərb, Bakı).
- Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi Adına Dilçilik İnstitutu (2006) *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti III. Cild* (Şərq-Gərb, Bakı).

- Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi Adına Dilçilik İnstitutu (2006) *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti IV. Cild* (Şərq-Gərb, Bakı).
- Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi Adına Dilçilik İnstitutu (2011) *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti IV. Cild* (Şərq-Gərb, Bakı).
- Balayev H (2002) *Azərbaycan Dilinin Dövlət Dili Kimi Təşəkkül Tarixindən (XVI-XX əsrlər)* (Əlm və Həyat Yayınları, Bakı).
- Bulak Ş (2016) Azərbaycan İsmnin Kökeni və Anlamı. *Uluslararası Sosial Araştırmalar Dergisi* 9(43): 54-60.
- Bulak Ş (2017) Başlangıçtan Bugüne Azərbaycan Türkçesi. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (TAED-60): 229-246.
- Burniyatov ZM (1991) Azərbaycan, TDV İslam Ansiklopedisi 4: 317-322.
- Çimen Ö (1997) Türkiye Türkçesi İle İlgili Gramer Çalışmaları-Bibliyografya Denemesi-, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* (I110): 121-163.
- Demir N, Yılmaz E (2014) *Türkçe Ses Bilgisi* (Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir).
- Demirci K (2021) *Dil bilimi* (Anı Yayınları, Ankara).
- Dəmirçizadə Ə (2007) *Müasir Azərbaycan Dili Fonetika, Orfoepiya, Orfoqrafiya* (Şərq-Gərb, Bakı).
- Demirel M (2020) Türk Dilinin Geçirdiği Devreler. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3(2): 175-197.
- Efendioğlu S (2010) Edatların Sınıflandırılması. Çukurova Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Merkezi, s: 1-7. Ercilasun AB (1994) Türk Lehçeleri Üzerine. *Türk Dil Kurumu Konferansı*, Ankara.
- Ercilasun AB (2007) *Türk Lehçeleri Grameri* (Akçağ Yayınları, Ankara).
- Ercilasun AB (2016). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi* (Akçağ yayınları, Ankara).

- Ergin M (1971) *Azeri Türkçesi* (Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul).
- Ergun A (2010) Azerbaycan'da Bir Ulusal Kimlik Meselesi Olarak Alfabe Değişiklikleri, *Bilig* 54: 139-160
- Erol A (1999) Abdulla Şaik: Hayatı, Sanatı ve Şiirleri. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. Ankara.
- Ertürk H (2021) Yeni Usûl Osmanlı Sarfı Adlı Eserde Şekil Bilgisi Öğretimi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23(4): 1269-1279.
- Gulusoy I (2019) *Neriman Nerimanov, Türk-Azerbaycan Dilinin Sarf-Nahivi Azerbaycan Türkçesinin Kısa Dil bilgisi* (Sonçağ Yayınları, Ankara).
- Hacıyev T (2012) *Azərbaycan Ədəbi Dilinin Tarixi* (2 Cilt) (Elm, Bakı).
- Hacıyeva S (2017) Azerbaycan Türk Şairi Abdullah Şaik ve Hakkındaki Yayınlar Üzerine, *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi* 5(11): 420-436.
- Heyet C (1994) Azerbaycan Adı ve Sınırları, *Ajans Matbaacılık* 1(2): 94-100.
- Heyet C (2004) Azerbaycan'ın Türkleşmesi ve Azerbaycan Türkçesinin Teşekkülü, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 1(1): 7-19.
- Hüseynzadə M (2007) *Müasir Azərbaycan Dili Morfologiya* (Şərq- Qərb, Bakı).
- Karataş M (2018) Azerbaycan Türklerinin Konuştuğu Dilin Adı Nedir? (Bengü Yayınları, Ankara. 425-466.
- Karataş M (2019) *Her Yönüyle Türk Dili* (Kimlik Yayınları, Kayseri).
- Karataş M (2019) Türk Dilinin Azerbaycan'da Ders kitaplarıyla Dirilişi. *X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*. Eskişehir, Türkiye, Ekim 17-19.
- Karataş M, Karaduman M (2021) Belirtme Durumu Çekiminin Kommunist Gazetesi Örneğinde Sovyet Dönemi Azerbaycan Türkçesindeki Değişimi ve Bu Değişimde SSCB'nin Dil Planlaması Politikasının Etkisi. *Söylem Filoloji Dergisi*, 6(3): 762-793.

- Karataş M, Tunalı Uçar B (2022) Sovyet Dönemi Azerbaycan Türkçesindeki Yazım Tutarsızlıkları ve Nedenleri: /k/ > /h/ Sızıcılığına Örnek. Türk Diline Artzamanlı ve Eşzamanlı Bakışlar, s 443-502
- Karataş M (2023) Azerbaycan Türkçesi Konuşurlara Türkiye Türkçesinin Öğretimi, Türk Dillere Türkiye Türkçesinin Öğretimi. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, s 301- 368
- Kartallıoğlu Y, Yıldırım H (2007) *Türk Lehçeleri Grameri- Azerbaycan Türkçesi* (Akçağ Yayınları, Ankara).
- Qazımov QŞ (2010) *Müasir Azərbaycan Dili Morfologiya* (Elm və Təhsil, Bakı).
- Koraş H (2014) Türk Lehçelerindeki Müsterekler Üzerine, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 183(183): 197-249.
- Korkmaz Z (2002) Türkiye Türkçesi Üzerindeki Gramer Çalışmaları ve Bu Çalışmaların Günümüzdeki Durumu, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten* 50 (2002/1): 40-59.
- Korkmaz Z (2019) *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi* (Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara).
- Korkmaz Z (2020) *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi* (Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara).
- Kurban E (2020) Milli Edebiyat Akımı'nın Azerbaycanlı Şair Ahmed Cevad Şiirine Etkisi. *Journal of International Eastern European Studies* 2(2): 484-504.
- Kurt Y (2015) *Osmanlıca Dersleri 1* (Akçağ Yayınları, Ankara).
- Mammadov J (2008) Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Eğitim Sistemindeki Değişim ve Gelişmeler. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı. İstanbul.
- Memmedli A ve Saraçlı - (2008) Azerbaycanlı Şair Ahmed Cevad'ın Kars Serüveni, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi* 1(1): 167-174.
- Məmmədova A (2015) *Azərbaycan Dilinin Tədrisi Tarixi* (Mütərcim, Bakı).

- Nerimanoğlu KV (2006) Azərbaycan'ın Devlet Dili Siyaseti, *Yeni Türkiye Yayınları* 19: 244-251.
- Quliyeva A (2015) Cabbar Əfəndizadə Tənqidi və Poeziya, *Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası M. Füzuli adına Əl Yazmalar İnstitutu, Filologiya Məsələləri* (Elm və Təhsil, Bakı) 3: 246-249.
- Quliyeva A (2017) 1930-cu illər Azərbaycan Ədəbi Tənqidinin Poeziyaya Estetik Ve İdeoloji Yanaşmaları (Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın Avtoreferatı-doktora tezi), (AMEA, Bakı).
- Parlatır İ (2012) *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* (Yargı Yayınevi, Ankara).
- Rahimova A, İnce Yakar HG (2017) 19. Yüzyıl Azerbaycan Okulu ve Kurucuları, *IJASOS- International E-Journal of Advances in Social Sciences* 3(9): 928-931.
- Savaşkan V (2015) Azerbaycan'da Ana Dilinin Öğretilmesine Yönelik Yazılmış İlk Ders Kitapları, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(TAED-53).201-214.
- Subaşı T, Abbaslı S (2018) Sovyetler Birliği'nin Rusçayı Azerbaycan'da Hâkim Kılma Politikaları, *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3(1): 256-271.
- Süleymanlı E (2006) *Milletleşme Sürecinde Azerbaycan Türkleri* (Ötüken Neşriyat, Ankara).
- Şahin H (2018) *Eski Anadolu Türkçesi* (Akçağ Yayınları, Ankara).
- Şamil A (2016) KGB Arşivi'nde Türkiye'den Azerbaycan'a Davet Edilmiş Aydınlar Hakkında Belgeler. *I. Milletlerarası Türkiye -Azerbaycan Münasebetleri Sempozyumu (1 St International Symposium On Turkish And Azerbaijani Relations*. Kastamonu, Türkiye, Mayıs 12-14.
- Şirin User H (2006) *Başlangıçtan Günümüze Türk Yazı Sistemleri* (Bilge Kültür Sanat Yayınları, Ankara).

Tahirova K (2019) Abdulla Şaik'in Eserlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi. Necmettin Erbakan Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İlköğretim Ana Bilim Dalı. Konya.

Tan N (2012) Azerbaycan'ın Millî Şairi Ahmed Cavad 120 Yaşında, TÜRKSOY broşürü ss 70-76.

Togan ZV (1997a) *Azerbaycan* (İslam Ansiklopedisi, İstanbul).

Togan ZV (1997b) *Hazarlar* (İslam Ansiklopedisi, İstanbul).

Turan R (2018) Kuzey Azerbaycan'da Modern Ulusal Kimliğin Gelişim Sürecine Genel Bir Bakış, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (TAED-61): 429-451.

Uysal F (2021) İsmail Hikmet Ertaylan'dan Bir Alfabe: Kıbrıs Türk Alfabesi, *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi* 4(8): 105-114.

İnternet Kaynakları

(30 Aralık 2024).

https://azedu.az/news/8821/azerbaycan-muellimler-qurultayinin-chetin-ve-sherefli-tarixi-hansi-baryerler-ashilib/?utm_source=

(11 Şubat 2024).

<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ertaylan-ismail-hikmet>
(https://az.wikipedia.org/wiki/Cabbar_%C6%8F%C9%99ndizad%C9%99#cite_ref-0_1-0)

AEİS(2016). (11 Şubat 2024).

https://web.archive.org/web/20161231111942/http://azerbaycanedebiyati.com/index.php/sayfa/detay/cabbar_efendizade

İsa Koyuncu (2020). (2 Ocak 2024).

<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ertaylan-ismail-hikmet>

(11 Eylül 2024).

https://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/suleyman_efendioglu_edatlarin_si_niflandirilmesi.pdf

KGB Arşivi (2016). (7 Şubat 2024).

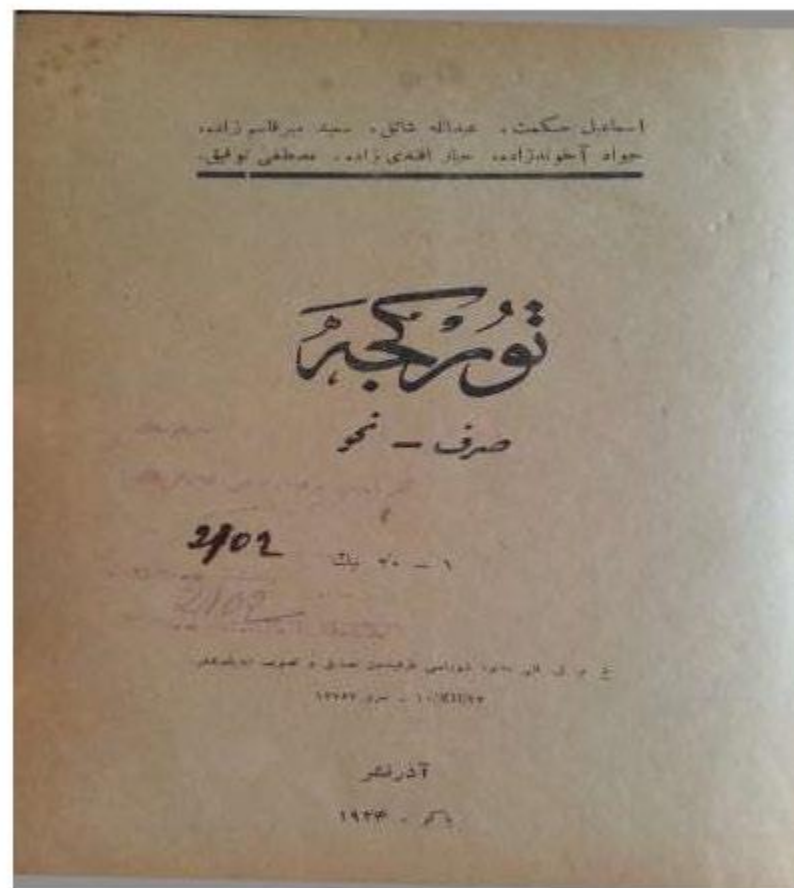
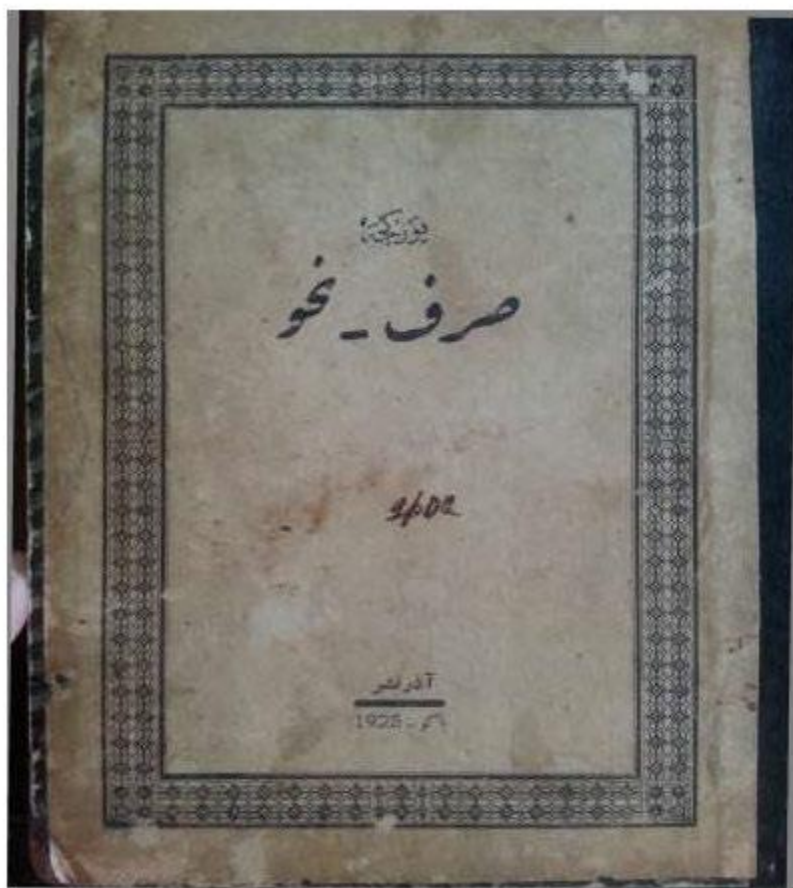
<https://ali-shamil.tr.gg/KGB-ar%26%23351%3Bvinde T.ue.rkiye%26%238217%3Bden Azerbaycan%26%238217%3Ba-davet edilmi%26%23351%3B-aydn%26%23305%3Blar-hakk%26%23305%3Bnda-belgeler.htm>

Montager & colorgrading & dizayn (2013). (11 Şubat 2024).
<https://www.youtube.com/watch?v=Z8UJKtLRzF8>

Sözlü Kaynaklar

Ədalət Tahirzadə, 1951 doğumlu, profesör, 2024.

EK: TIPKIBASIM

۴۱- عیون آریسدا یو اسم افاده ائدیگی مئتا گوره سن
ادالار آلاقی، مئتا گوره شکلی ده گشدر مئتا: کتاب لایمیلیر.
من کالی آجید، من کتا ماقیم، کاپک جلدی کی،
یو قیوروز که، بورادا کتاب کلمسی افاده ائدیگی مئتا و
نودولوز بزم گوره شکلی ده گشدر مئتیر. یوقریسا سولده گشدر
سیت حالاری دا یودان یازیلدی: نور کیمده اسملر اوج حالدا یوقوروز.

- [illegible]

۱ -	شکله	اسمیک	آخرین	آی. پی. و. (و)	گلاب
۲ -				(ره آدیو)	
۳ -				(ده دا)	
۴ -				(دهن دان)	
۵ -				(ایله له لا)	
۶ -				(آی. پی. و. جون)	

احفظار - اہل ہند بالکیر اصلی و توریسی سانی صفاتی ہوں ان کے ہندوؤں
سبھی شکر ہند ۵۷۹۱ ہار ہندو.

مەلۇمات: بۇ ئاۋچى كىتابى ئالىم ھەربىيىيەت بىرەنە ئوردىسىنىڭ قۇرغۇچىسى.
كىتابنىڭ مۇئەللىپى ئۆزىنىڭ ھەربىي مەھەللىسى بولغان ۋاقىتتا، بىرەنە
ئوردىسىنىڭ قۇرغۇچىسى ئالىم ھەربىيىيەت.

تارىخىي ۋە ئىقتىسادىي ئۆزگىرىشلەر ئۈچۈن بىر قانچە ئۆزگىرىشلەر كۆرۈلگەن. بۇ ئۆزگىرىشلەر ئۈچۈن بىر قانچە ئۆزگىرىشلەر كۆرۈلگەن. بۇ ئۆزگىرىشلەر ئۈچۈن بىر قانچە ئۆزگىرىشلەر كۆرۈلگەن.

مظاہر - چاقی - پٹائی - دھواں - دھواں - دھواں
 صاف - دھواں - دھواں - دھواں - دھواں - دھواں
 اوی - دھواں

مشتا خالاردا واروردا
 اق - آغور - چوق - چوبور گيبي
 بريسني شكه گيرمك اولان قهقهه لار مو گوزلاري شكه چري دگنه
 (باز) نيل اولوردا

اورنگ - اورنگ - اورنگ - اورنگ
 اورنگ - اورنگ - اورنگ - اورنگ

ایکینچی شکلده اسماء آفریاء حقیقه ده ده قلمده ده آله کالیر .

بالکیر باشقا دولان بىر كىمەنىڭ موگودا دەۋرگە ئىز قالدۇرۇپ

* و شكل اناليز اولارال اولاييچي اولار . معرر شكنده اولويو
بالا دايي توكول ميسولور
حالا قوش اولويو (دابل) اولويو اولويو (سويچي شكنده) ميسول

از کتب وادیشی مخطوطات: ذلالت ایندین اسطوره آریی- آریی قاعدلارا
تبع: دولو امامشیدیر.

حوالاتك ديشليكي، اؤ كه كاشيكي بيلديرمك اچين كلهليرك
اولمريش «دش» يا «اركله» صفتي گيرير. (*) ديشي كه دي،
اؤك فوزو.

اخطار - در شب گریه او که کفکی بالای او را در حواله اسبابه بک افکند
 و صندل کشیده بهر دوش ایستاد. او که او کوک در دوش دیگر او ایستاد. مذکر
 و مؤنث که غری اسبابه غالب بر حالتش معلوم نموده و با شغلش می آید
 گهت.

اسم جىلەرىڭ سىر، يا سىرەن رىقە شىخىۋا ئىناپا دىلاتى ئىنەنەنە
«كىمىنە سىر اولۇپور».

۱۸- نور کچھتہ ایکی کیت وادیر: مفرد، جمع۔

بالکیر بیر وارلیقا دلالت ایتدین اسملهزه مفرد دیغلرله: کاپ،
قم، اسان کیسی.

سیدون زبانه واریقلاری افاده ایمن استعاره جمع دیرلر
کابلر، قشلر کی.

مقرہ اسطوری جمع اشعار اچیں ایجہ جیہ لہرہ دلاور قالیق
جیہ لہرہ دلاور کہیں لہرہ : آن - اللہو - آن - آئیلار کیسی .

۶۹- خرما کفله‌لرده اوجونجو بیر کیمت ناه و اردیر بو
شبه دیرلر. اینکی شخصی، باش گوشه‌ریه: تلل، دولین کی.

اسم حاصل از یک جمع

۴۰ - اسم خاندان: جمع اسامی اهل بیت
زمان: غلام اولوا یلیز - مکان: صفیہ دانی احمدیہ مہیسی قشلاق

(*) اسالارا عشو جریه القادین (آزاد) قوالتیور.

17.

۱۲- مادی و معنوی و اربابکاری گوشتن کجمله اسم دریلیر*

اسمىڭ اقبامى.

۱۶- اسم خاص واریٹاری ملک۔ ملک آیران کہلہلہ اسم خاص
تغییر سالہ اسمبول۔ آملولول، گدجہ، احمد کیسی۔

۱۴۔ اسم جنس، یہ جملہ اولان وار افلاک ہریر نامہ
تواریخہ بہن کلامہ دیوارہ، مثال: کلاخ، ایش، جیچلہ، ککب، دگر...

اسمک تو غلیری
مرکب اسم :

معتمد بايلاق اسكندريه

۱۶- اسم جامع، معنی صفا و نقیصه و جوهر و اولاد السطوره

جی

۱۷- اسطغرار ثلاث استغفاری حضور و حوالا از کتاب
مستوفی (مذکره مؤمن) اولایلیک و حالا جس غیر اولیوور

* مادی واریتادی گومره ریل لسه : داتنه : آماج : ایلک : ص...

مبنی و از اینجاست که گوییم اسباب : معلوم، معلوم، معلوم...

— ۲۲ —

با این مصلحت علی اولاد استغفروند اولاد
 حاصلی نگردد. فادای کوی، شیشه لافه گیتی. باشدند عذرشده.
 مصافحت جیبی یان ابتدایکی زمان.
 مثلاً: کوموش بوزوکه آتون فونو.
 اسماء مضمون و اشاعت حاملان تا کجایکی زمان سوگویندا.
 بولوان اسماء و کج سی دجه تبدیل اولوور.
 مثال: آلاچ - آغاجی - آغاجا - آغاجیک.
 فولاج - فولاجی - فولاجا - فولاجیک.
 بر هجلی دجه ی اسماء بوقالوا تابع دولولیاور:
 ساج - ساجی - ساجیک.

۳۰ - بىر اسىڭ خالىي ، كىيىنى ، ئىچىلىگىنى يىلدىرىم دېيى
بىر اسمە ھەتتە بىر سۆزلە مەيلىك بىرىن كەتتە دېگەندە .
سەتتە دېيەرلەر :

بۈيۈك قايى ، دوزلۇ سو ، ئىشلىز آدم ، چاللىقان شاگىرە
اوزۇن بولۇپ سىگىر - كۆز كۆيىرىق ئىلگى ، بۇ دىر ، اوچ قىم ،
ھەكس ، ھەكس بول قانداقلىرىدە بۈيۈك ، دوزلۇ ، ئىشلىز ، چاللىقان ،
اوزۇن بولۇپ ، كۆز كۆيىرىق ، بۇ ، اوچ ، ھەكس ، ھەكسلىرى
بىرەر سەتتە دېر .

بىر كەتتە بىر سەتتە بولۇپ اولمايدىغىنى ئاڭلاماق ئىچىن اولمايدىغىنى
بىر گىرا (ئاسان ، جىوان دېگەن ئاڭلاماق) بىر اسم كەتتە دېر ،
ئىگىر مەن دوزلۇر و اولۇپ چاللىسا كەتتە سەتتە دېر .
مەللا : مازى كەتتە سەتتە دېر . چۈنكى مازى كەتتە ، مازى
تورقۇ دېگەن بىر . ھەكس كەتتە سەتتە دېر . چۈنكى ھەكس آدم
دېگەن بىر .

سەتتە بىر كەتتە بولۇپ اولمايدىغىنى ئاڭلاماق ئىچىن اولمايدىغىنى

۳۱ - سەتتە بىر كەتتە بولۇپ اولمايدىغىنى ئاڭلاماق ئىچىن اولمايدىغىنى
بىر اسمە خالىي ، كىيىنى ، ئىچىلىگىنى يىلدىرىم دېيى
دېيىمىز سەتتە دېر .

صلواته ربك ذو العزى.

۳۹ - سقلا اېنگى دوراۋ اولورلار: نوسىمى، نىنى؛
 سىر اسىملا سىلانى، كىيىمى، نىچىلىكى، يىقىرمان سىلانى،
 نوسىمى سىلانى سىلور.

آلما	آلبانی
قاش	قاشتلی
اوزون	اوزونلوک
دیسک	دیسکلوک

[illegible]

۴ - اسطریک نبات (ج - ج) ادائیگ علاوہ:

موسیقیه نایینه و صوفیاء علاوه بر اینها که معروف است او را نایه ایچین
او که معروف است سوگرا موسوف اولان بر اسبک وجودی شرطی
نایه علیه مقلدیه دلالت است که که معروف است نایینه چه و یا جا ادائی
که معروف است موسوف اولان و حاله او مقبض استی مطابقا که معروف
است در کماله است اولان

فرايزجا، اسكيجزه و آلماجا بونگون دنيايك لشم مديت
تور كچه شريف كماله كه نيش چله رندمن بيردي،
مطالع رندم ك فرايزجا، اسكيجزه، آلماجا تور كچه كماله بونگون

احضار: اے۔ حال ابھی معلوم نہ لایا ہے اور یہ صورتہ ایک دورو

آ - ستاندارت مەلارەت آزاڭ وىرلىش اولور 2 سۈرۈشە
گىنى (ان ستاندارت مەلارەتە آزاڭ وىرلىش)

ب۔ صفہ اسم ظرفیہ اضافی (تعارف) کو اشارہ دینے کے لئے
شکلی کی تشکیل (اختیار)
تلمیح - گویا و مشابہہ علامہ کی۔

۴ - متقی مقلد و بعد از اینها که از دین متقی مقلد
اویزیده حاصل اولان مقلد دینه کیر . و مقلد با اسطوره دین و با
اسطوره دین حاصل اولور .

اسمہ زدن عشق صفیلہ

۳۷ - اسلہ (میں) بیچن مشاعرہ پر فتح فاطمہ گورہ ملالہ

۱ - اسپیڈ پائینے آہنگہ گووہ (لی، لی، لو، لو)
 علاوہ سید: ہاشمی، شعلی، عورلو، سوزلو، بوخارانی، گہجیلی،
 ستارہ لو، موسیٰ گٹھی۔

اختصار: ۱ - مع حاله یز لومه ولات ایسل و لیل صفتار اسم
من سایل یز لومه ولات ایسل و لیل صفتار اسم

احفظاره: ٣ - ومن البحر [لو] الله شكك ايسلم: وواتلو: وفتلر:
ماتلو كوي.

۲ - اسلامبول بائىتە (سىز) ئالائىك غلامىيە:
خاسىيە، قىزى، قوروقلۇق، سوز سوزگىنى، غارداق، قىلىن،
قوروققان، سوزمەن مەروم.

خطا: ورنہ اس (س) لفظ آجک لفظ گورہ
 ۵۱۱۲: کئی دور شکوہ لفظا

٣ - اسمك ربك يا بته (لق، لك، لوق، لوك) لا تظلمني شيك علانيه
يا شقيق، يا ابيك، قوسمو لوق، كومه لكلك، اوزومو لك كيجي.
شيليق او دون يا ابيك، البسه، توخون هديه، قوسمو لك لك شه بويت،
كومله لكلك آقي (*)

(*) Kiz-lik, Toj-lyk, Kostum-luga Qomloq-lyk.

اختصار: ۱. [۱] ادائی صفایه حاصل اولیای اولاداً فی معانی وریزه

یک کلمه پندل (یا) = یک ادائی

تیر = تیر = تیر

دوا = دوا = لایق

لایق = لایق = لایق

اختصار: ۲. لایق لازمیاً از لغت حاصل اولیای اولاداً فی معانی وریزه

باید بداند:

ادائی = ادائی = ادائی

اب = با ادائی (ماضی و انصاف گوشتی)

وفا = استیمن = وفا (= وفائی)

کمال = کمال (= کماله صاحب)

جمال = جمال (= جمال صاحب)

ج = ج (= جلی ادائی)

جیا = استیمن = جیا (= جلی)

هوش = هوش (= هوشی استیمن گشتی)

برسم = برسم (= برسمی)

بوختن = می کار = می دان = می ایمان = می وقت = می مزه

می انصاف = می انصاف = می وفا = می جوش = می مشت صفایه وریزه

در دواج ایله دلیلیزه استعمال ایله کلمه میر

د = در ادائی

قرار کلمه پندل برقرار (قرار آورده) باشد محکم

کمال = کمال (= کمال آورده اولان اکسکتی)

اختصار: ۳. ادائی اولان جو (بر) ادائی اولان حیاً دیگر نیز

کلمه مرکب صفت تشکیل (دوا)

دوش (دوش) = دوش (دوش) = دوش (دوش) = دوش (دوش)

[دوش (دوش) = دوش (دوش) = دوش (دوش) = دوش (دوش)]

دوش (دوش) = دوش (دوش) = دوش (دوش) = دوش (دوش)

(علی) صفتی کلمه پندل ایلی اولان کلمه پندل است ایلی

اولیای اولان کلمه پندل ایلیزه موجود اولان (و) ادائی

ایلیزه

طوی (علی) صفتی (علی) صفتی (علی) صفتی

کلمه پندل معنی دوا = دوا = لایق

صفتی: کلمه پندل معنی دوا = دوا = لایق

کلمه پندل معنی دوا = دوا = لایق

دوا = دوا = لایق

لایق = لایق = لایق

دوا = دوا = لایق

لایق = لایق = لایق

دوا = دوا = لایق

لایق = لایق = لایق

دوا = دوا = لایق

لایق = لایق = لایق

دوا = دوا = لایق

لایق = لایق = لایق

دوا = دوا = لایق

لایق = لایق = لایق

دوا = دوا = لایق

لایق = لایق = لایق

دوا = دوا = لایق

لایق = لایق = لایق

دوا = دوا = لایق

لایق = لایق = لایق

دوا = دوا = لایق

لایق = لایق = لایق

چىرىق (چىرىقلىق) چىرىقلىق
 آلىق (آلىقلىق) آلىقلىق
 ايسىر (ايسىرلىق) ايسىرلىق
 آغلا (آغلالىق) آغلالىق

۱ - آغلاچانلىق بىلەن بىرلىكتە ئوت (ئوتلىق) كەمەلىدىن
 ئاڭ (ئاڭلىق) كۆن (كۆن) پۈتۈن (كۆن) ئاممىلىق (كۆن) كۆن (كۆن) كۆن (كۆن)
 ئوتلىق (كۆن) كۆن (كۆن) كۆن (كۆن) كۆن (كۆن) كۆن (كۆن)

۲ - بىلەن مەدە (مەدە) (مەدە) (مەدە) (مەدە) (مەدە)
 ئاممىلىق (مەدە) (مەدە) (مەدە) (مەدە) (مەدە) (مەدە) (مەدە) (مەدە)

۳ - مەدە (مەدە) (مەدە) (مەدە) (مەدە) (مەدە) (مەدە) (مەدە) (مەدە)

سوز (سوزلىق) سوزلىق

دور (دورلىق) دورلىق

تېپ (تېپلىق) تېپلىق

پاس (پاسلىق) پاسلىق

پاز (پازلىق) پازلىق

پاڭ (پاڭلىق) پاڭلىق

خىن سوزلىق (خىن سوزلىق) خىن سوزلىق

قازما (قازمىلىق) قازمىلىق

۴ - مەدە (مەدە) (مەدە) (مەدە) (مەدە) (مەدە) (مەدە) (مەدە) (مەدە)

پوز (پوزلىق) پوزلىق

پىل (پىللىق) پىللىق

دال (داللىق) داللىق

اوت (اوتلىق) اوتلىق

قىساق (قىساقلىق) قىساقلىق

شاش (شاشلىق) شاشلىق
 شاش (شاشلىق) شاشلىق

آلىق (آلىقلىق) آلىقلىق

آز (آزلىق) آزلىق

چوچوق (چوچوقلىق) چوچوقلىق

قىر (قىرلىق) قىرلىق

مىچىق (مىچىقلىق) مىچىقلىق

مال (ماللىق) ماللىق

فكر (فكرلىق) فكرلىق

دال (داللىق) داللىق

پى (پىلىق) پىلىق

چىل (چىللىق) چىللىق

پان (پانلىق) پانلىق

پان (پانلىق) پانلىق

پان (پانلىق) پانلىق

پان (پانلىق) پانلىق

پان (پانلىق) پانلىق

پان (پانلىق) پانلىق

پان (پانلىق) پانلىق

پان (پانلىق) پانلىق

پان (پانلىق) پانلىق

پان (پانلىق) پانلىق

پان (پانلىق) پانلىق

پان (پانلىق) پانلىق

پان (پانلىق) پانلىق

پان (پانلىق) پانلىق

پان (پانلىق) پانلىق

پان (پانلىق) پانلىق

پان (پانلىق) پانلىق

پان (پانلىق) پانلىق

پان (پانلىق) پانلىق

پان (پانلىق) پانلىق

پان (پانلىق) پانلىق

پان (پانلىق) پانلىق

پان (پانلىق) پانلىق

پان (پانلىق) پانلىق

- ۴۵ -

مصطفی اولیایان، عا کرم سرمد.	مصطفی	استاد
کندی نگری حلیه بره	کندی	استاد
پورمه گ چایان.	پورمه	استاد
فرار اوزده اولوب ده کیمه یان.	فرار	استاد
جارت ایدمی.	جارت	استاد
فرالی اولان.	فرالی	استاد
ارمبون اولیایان (اگر)	ارمبون	استاد
یر - جریط آرفیلان کادی.	یر	استاد
قالان.	قالان	استاد
بو کمالی.	بو کمالی	استاد
کیت دورقوسون.	کیت	استاد
ترجه ایدم. چورورده.	ترجه	استاد
یزده گی راحت اولیایان.	یزده	استاد

- ۴۶ -

مصطفی	مصطفی	اصول
طبول صفتی	طبول	اصول
مصطفی	مصطفی	اصول
حلیه یوزده نالیک ایدم	حلیه	اصول
کیمه.	کیمه	اصول
فر حلیه اولان.	فر حلیه	اصول
طر او کیمه گنه اولان.	طر	اصول
یزده کیمه سزایلک وریطه.	یزده	اصول
بو کمالی. فرالی ایدم.	بو کمالی	اصول
حویه کیمه یی. آله کیمه یی.	حویه	اصول
آله کیمه. محمولای یی.	آله کیمه	اصول
مرف ایدم.	مرف	اصول
ولایتمه و ا نکر پایدا	ولایتمه	اصول
کیمه یی چ کیم.	کیمه یی	اصول
یوزده آلان.	یوزده	اصول
آلای ایدم. رشک ایدم.	آلای	اصول
فایده ایدم.	فایده	اصول

آزلیق و چوققلوق سفتلری.

۱ - سفتلریك بايئته بیر (مه) اداتی گهئیرمه گه منالیرنه آزلیق ویریشش اولور:

خقیجه بیر دایش (آز خقیق بیر دایش)

آغیرجا بیر سوز (آز آغیر بیر سوز)

گوزلهجه بیر نهو (آز گوزدل بیر نهو)

۲ - داد ویا رملك گوتیرمن سفتلره (می) علاومیه به آزلیق گوتیرمن سفتلر مبداءا گهئیر:

اکشیمیش بر جوربا (آز اکشی بیر جوربا)

آچیمیش بیر بال (آز آچی بیر بال)

ساریمیش بیر گل (آز ساری بیر گل)

۳ - داد ویا رملك گوتیرمن سفتلره (مترک، متراق) * علاومیه کذا آزلیق ویریش:

اکشیمیش بیر جوربا (آز اکشی بیر جوربا)

آچیمیش بیر بال (آز آچی بیر بال)

ساریمیش بیر گل (آز ساری بیر گل)

۴ - سفتلره (حیک، حیق، Clık، Clık) علاومیه سفتلریك منالیرنه چوققلوق آکلاشیلیر: بوله سفت منالیه درجیمیه گهئیش اولور:

گوزلهجه فوزو (چوق، گوزله فوزو)

ایچیمیش قوللار (چوق ایچمه قوللار)

لوقاسیق اللر (چوق لوق اللر)

آنجاق بیر نهو (چوق آنجاق بیر نهو)

(لوقاق و آنجاق کهنلریك (ق) لای سفت ایلمیشیلیر)

* Miraq, Mirak, Gəlmirraq, Acımrak.

۵ - بالار خوش - خوشترین کیی

۶ - مالهلی ریجمن درجیمی. سفت (پاشچوق داها) کهنلیر هیتیک علاومیه و منا آکلاشیلیر:

معارف بیر مملکت ایچین سرب ساییلمن پت چوق داها فلهئیلیر کیی:

۷ - مساوات درجیمی. بو منا سفتلر اول (فشار) و بوا به گوزمن کهنلر علاومیه مبداءا گهئیر:

احمد حسن قادار چالیشقیلیر.

بو کتبه اوله کی قادار فلهئیلیر.

۸ - احضار: مساوات درجیمیه بو - بو، او - او، ضمیرلری مساواتلار مازمونی بیر اولدانی و کهنلردن سوگرا (قادار) کهنلیر گهئیرمه، مذکور کهنلر (ترکیبانی) آدیر. ایسیک مثنی (چی سفت الیه) چایدا قوللایر. او چایدا بولا قادار ایقیر، بر نهو بولا قادار آلهئیلیر، بو کهنلر اولد قادار فلهئیلیر کیی.

۹ - احضار: بو قادار، اولد قادار هیتلری سفتلر مملکت ایچین مازمونی بولور. بولاردا سفتلرلر مساوات درجیمی گوتیرمیشلر و ایکی شکی آداییلدا مبداءا مثنی بیر قری وازیر. بوله گه و ایکی شکی مثنی بولور. مثنی مثنی بولیرمه کی زمال لارک سترلری سفت الیه شکی گهئیر.

۷ - عید ریجمن درجیمی. (آز، پت آزه، ال قزم داها آز) کهنلریك علاومیه گوتیرمیشلر آز فلهئیلیر.

گوموش نیکیلمن دنگمه پت آزه فلهئیلیر.

بو اوج چوموهرک احمد ال آز چالیشقیلیر.

همیش آلهئیل داها آز آغیرلیر کیی.

وېفيله اوسېښه اړونده ناستي ساي صفته لري سيگرېتي ايښي دي ؟
 بېر . ايښي . او بېر . غورته . پخښه آښي . پدې . نه کيږ . دوهوږه .
 اوبه . سيگرېتي . اوتون . غرقه . کلي . آلميش . پخښه . نه کيږ .
 دوقسان . پور . پخښه . مليون . مېلار .

بیرفتن اولادگار بیط کلامه له انا ایلیر و بولارا (آحاد - بیرلر)
دئیر. اون، ییگیرمی، اوتوز، قیرق، اسی، آلمیش، چتمیش
صه کیم، دوشان کلامه لرته (عشرات - اولار) دیرلر.

عشرت آرا اورندا کی سالاڑی امامد اشک اچین عشرت گوشت و من
کھمہ دیون سو گرا اپر لہری گوشت و من کھمہ لہری کھمہ لہری ا اون پیر ا اون فووزہ
سگریم ہش ا اونوزہ کھمہ لہری

بوژدەن سەگە قەدەر اولان ساپلاری گۆستەرمەك ایختیار بوژدەن سوکرا
 عشقانی گۆستەرمەن . اولاندا سوکرا . آخانی گۆستەرمەن کەلمەلەر گەلەر .
 وژ اولوزدوت کیسی . اگر سۆزلەر تکرار ایدەرسە . بوژدەن اول تکراری
 گۆستەرمەن کەلمەلەر . اوج بوژە کەلمەن آتشی کیسی .

(بیر یك) ده (بیر یوز) ده اولونجو (بیر) حلف ایشیر. و یكدهن
كوچوك سايلار یوزده كی قانده گوره غلاره ایشیر. یك اوچ یوز
رفی انكده سه گریك ایشی یوز اولونجو غوره كیی.

يكنه شکر ابدیہ اولیہ یرمہن دوقوز یوز دوقوزان دوقوزان
عادی اولان سایلر کتیر

پاییزه . اوچونده بیر . موشمه ییر گیمه لری واحدیک ایزلیسی
گوشته یوزن اصلی حایی بقله یو دییر که . یوللارا حشاشدا (کسر)
دینه لار .

سای سفله دریاک موسولارنا (معدود) دلیز
سای سفله دریا و معدولار جمعه دریا

مەنلىك بىرلەشمە ئۇلۇغ، بۇ سۈرگە ئاسكەرە بىر ئۇچ مەنلىك بىرلەشمە (ئەينى ھالدا) ئېيتىدۇ.

تجلی سقلمر اوج نوحسور: اشاری سقلمر، عندی سقلمر، مهم سقلمر .

اشاری صفتار و با اشارت صفتاری.

د - اسماءك مداوالاتنا اشارت صورته مملكت ورمز
كاسه لعمد اشارت مملكتي ديوانه.

اشارت سفتلری شولادیر: بو، شو، او، همن، همان، ایشو،
همن، ایشو، ایمن، بولان، مدالارا، اشارت ایچین قوللالیر.
بوکاب، همن، آدام، ایشو، تذکره، کیی.

شو. سنا بیر آز اوزلدا اولان مدلولارا اشارت ایدیر.
ایلمیزده کی کتابدان بیر آز ایلده ماسامیتک اوشومده عودان
کتابا اشارله (شوکات) ددیلمیزده سنا بیر آز اوزاغی گوتمه ریش
اوزور

(او) د ادا اوزاغا اشارت اچين دیر: اوگون، اونا، او تمير لیر کون.
 يو سفله بلک موصوفلر ادا اشارت کلیمیندن آلاراق (عشار) دا د پير.
 اشارت سفله لری هج یر زمان جسمه نملر.

اختصار: همین، همان فارسیا اولی و نظایر آن کوره، تانبا، ترک، ایستقامتی
 (ایشی اولی) رسمی، شایان، خارجه، جیغ و ایلماسی، لازمه و ...

عددی صفتلهر و با ساي صفتلهري.

۳۹۹ - سالی عقلمندی، اسلامیت و عدول الازمی عدد اشاریه تجدد
و تئیین الجملین عقلمندیر، بولالرا (عدد) و یا (سالی) دا دیر.

سای صفه‌ری اوج بودا بود: اصلی، رقیبی، کوزیعی،
اصلی سای صفه‌ری پادشاهی، پایا بود.

برآمدن سے قبل اس قدر سامتی ایچین قوللابان و حامدا قلعہ

پیر پتھر، شاگرد، ایکسچیج کلپ، لو جو جو، مقرر، سہ کدہ پتھر
گون، پوزو جو مسئلہ کسی

دینی - ملی حلقہ قیام تین اینڈیکسز (جمع) اعلیٰ
الماہار .

وین سالی صفائی برای تداوم عفت کیمی استعمال ایندیکه برتنه
و بوجوه از برای حذف ایندیکه که در برای اشکاف برین دوا دارنه
جمله ایندیکه : برین دوا و متعین گیر.

اختصار: انك (= جرحي) - اذ النسا (= اولادكي) - مو توجير
تجارتك عاقل اولادي ساي حيله بولون حسب اختيارم.

توزیع های صفتی

ممنوعه‌لاراک مسایق قشلمه، آیریلدی، بارج لارا تورج اولوسونو
گوتورن سایی قشلمه تورجی سایی سفاری قشلمه.

تۆزۈپ ساقى شەكلىدە. بايى. جەمەت (قىيا سەلى) بىر خەف
اولان ساقى ساقى شەكلىدە بىر (بىر). بايى سەت (اۋۇن سەلى)
اولان ساقى ساقى شەكلىدە بىر (بىر). بايى سەت (اۋۇن سەلى)
الە (بەلى).

سابقہ سطور پر آج کی کوہ (آد) و (شعرا) (شعرا)

کیسے نقطہ ایدہ پور:

چو چو لاله مال هر يره ميرد
ناله در جنگين، هر خروبا اولار عسكر آيرتمی، هر اوداغا آيشه

پہلے وار کیس

اولاد محمد جلیل عرف حاکم کابل و بنی عرف

اولیاد و مکرم اولاد سوله میراوه

ایلی ساری عثمانيه پاشا مودولاری حلق ایلدیلدیگی حالدا بده
ساری عثمانيه پاشا جمعه بازار -

اوج قاراشيم وار. اوجده نومهدير. جيله نرينده اولموشو گي.
سنا معروف و ماموم ممدولار. ساي خلتلري قولابلانقه دير. گه
او زمان بو سايلارا جمع اداتي علاوه ايدير.

معلوم اولان اوج شخصدن بحث ائدیر که (اوجله) دئیر.
دورت معلوم مایند (مثل) دیک تشکیل ائدیر که قورعرا
دورتلر قورعراسی دئیر.

(۱۸۵۹)، (قبر قازار) کیسی تعمیرلرده اولمادی.

آپلار،
ایک قورداشلار ایملر اولان ایکی لایزال

اوج آيلار (ملوم و معين اولان اوج آي: رجب، شعبان، رمضان).

ادانی اسی اووک محامہ

۱- دین و مذهب، او حاکم اینکی قارداشلار عیسا (او هر کیست
بسیاری که تبلیغ کردند صحت (بدن اینکی قارداش) عیسا اولور.

سای سقلمونی و مسعود لاری بیعتی دیرمه گیم هر حاله چوق

رئيس مجلس الوزراء

بوللاردا (بىر تاقىم) و (ساز) سىغىزىڭ مۇسۇقلارى دائىما
 جىمىم جاللىدا اولۇر. (بىر چوق) كەمەنىڭ مۇسۇقى بىلەن
 دائىما جىمىم جاللىدا بولۇر.

تركىبى ئۇچىلىرى.

۳۹ - (سەلە سىغىمىن مەدە كەلەرىك مەن وتەك بىر شەيە دالەت
 بىلەن كەلە ھەشە (تركىب ئۇچىلىرى) دېيىر.
 ئور كەمەدە سىغىمىن مەدە مۇسۇق سۇگرا كەلەر: اوزون بول.
 آكلاشلا بولۇر. سوزگۈن كۆلەر. اوزون بولۇر. دىيىر.
 بىلەن سەلە. بو دۆر. اوج كەلە ھەشە كەلەر.
 ئۇچىلىرى تر كىب بىلەن ئۇچىلىرى تر كىب آراسىدا قۇلۇر. ۱
 تر كىب ئۇچىلىرى بولۇر. ۲ - دۆلەت بىلەن ئۇچىلىرى مەدە كەلەر.
 تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن بىر سەلە بىر سەلەن شەكلى بىلەن.
 ۳ تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن (۱-۲-۳)
 ئۇچىلىرى بولۇر. بىر تەڭ كەمەنىڭ ئۇچىلىرى بىلەن (۱-۲-۳)
 سەلە بىلەن بىلەن بىلەن بىلەن بىلەن بىلەن بىلەن.
 ۴ تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.

۴۰ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.
 ۴۱ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.
 ۴۲ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.
 ۴۳ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.
 ۴۴ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.
 ۴۵ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.
 ۴۶ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.
 ۴۷ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.
 ۴۸ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.
 ۴۹ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.
 ۵۰ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.

(بىر) كەمەنى بىر مەدەنى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.
 ۵۱ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.
 ۵۲ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.
 ۵۳ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.
 ۵۴ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.
 ۵۵ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.
 ۵۶ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.
 ۵۷ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.
 ۵۸ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.
 ۵۹ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.
 ۶۰ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.

۶۱ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.
 ۶۲ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.
 ۶۳ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.
 ۶۴ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.
 ۶۵ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.
 ۶۶ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.
 ۶۷ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.
 ۶۸ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.
 ۶۹ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.
 ۷۰ - تر كىب ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن ئۇچىلىرى بىلەن.

۳) چار آغاجى چار و آغاج اسدور يرنجى كنه ارات
آلامار. (اوجوچو بوغ) چار آغاجى. ايمون آغاجى. چور آغاجى
هشله ي چار و يرم، ايمون و يرم، چور و يرم آغاج مئالهرى
قند ايدىلىكته گوز. هر ايكى كنه يگ مئالى نلله آلور
دنه كندور.

۴) سارى چيچك سوزونده سارى آرى ير شله دلاكت ايشمن.
هر ايكى كنه يگ ير نك مئالى واركه. اودا چيچك كندور.
قوزل بوزونده بوله.

۵) گيايگ خدى. ير گيايگ خدى. گيايگ ير خدى.
ير گيايگ ير خدى. دنله يلىر. تركيب اشلله يرنجى كنه يگ
ادالى خلف ايدىلىكته ايكى كنه آراسا (يىر) گيرمه. يركتاب
خدى دئور كتاب ير خدى دنله. بولا گوزه آتون بوزوك.
توراق دئور سوزلهرى تركيب توشيله ير چركه آتون ير بوزوك.
توراق ير دئور دنله يلىر.

تور كنه تركيب توشيله. تور كنه كنه لردن يايلا يلىكى
كيسى خرىجداق و قارىسقال ديشله كنجى كنه لردن يايلا يلىر.
مئال دئور. سور. عالى شاه جيم دلق. بوزوك نشت. يك
دور. توروز. عاجزىر. آياق شير. دلقون قارداش. اولوش برادر. كيسى.
خرىجا تور كنه توشيله.

دشله يلىر. خرىجا تركيب توشيله. اشلله كندور. خرىجا
تركيب توشيله. موسوف اول. عفت. سوكرا كلىر. اكترى عفتلر
(ان) الله لامل اولورلا.

يك چوق اشلله خرىجا تركيب توشيله. شوللاردور.
محرر المعرام. خرام اولان محرم. Muharrom-ul-haram
محرر المعرام. خرىجا اولان سفر. Safar-ul-safar

Rabiul avval	اينك ربيع	ربيع الاول
Rabiul axir	سوك ربيع	ربيع الآخر
Comadijol yla	الملك جمادى	جمادى الاولى
Comadijol uxra	سوك جمادى	جمادى الاخرى
Rasbul fard	تلك رجب	رجب الفرد
3a,hanul muezzam	بو يوك شعبان	شعبان المعظم
Rumezanul mubaraq	مارك رمضان	رمضان المبارك
Savvalul muqarrom	مكرم شوال	شوال المكرم
Zilko,dattil haram	حرام اولان ذى الحجه	ذى الحجه الحرام
Zilhacattil haram	حرام اولان ذى الحجه	ذى الحجه الحرام
Qe'botul mualla	ملا اولان كنه	كنه الملا
Meahedul mukoddas	مقدس مشهد	مشهد المقدس
Muhammedul amin	امين اولان محمد	محمد الامين
Qitabul mukoddas	مقدس كتاب (احليل)	كتاب المقدس

تور كنهده اشتمال ايدىلىش اولان خرى تركيب توشيله. ده
موسوفلار. عفى يرنجى كنه لرهك يانله يلىر. موسوم (u) اوفونور.
خرى تركيب توشيله. عفت و موسوفلار. عرى اولالار. شرىطلر.
اختلاف: تور كنه. بولا تركيله من اعتاب ايدىلىش مرممير.

فارس تركيب توشيله.

تور كنهده فارس قالدسله يايلىش تركيب توشيله. ده واردر.
بوياق خرىجا تركيله من دلقا چوق و دلقا راجيدور.
فارسى تركيب توشيله. ده موسوف اول. عفت سوكرا كلىر.
فارسى تركيب توشيله. فارسى تركيب اشلله. ده گوزلر.
دلقا فارسى تركيب توشيله. ده موسوفلار. اياق كسره ايله خرى كندور.
آخيل بورا ايكى كنه. عفى. عفتلر.

فارسی ترکیب توصیفی مۆتلەلەر خراجا اولورسا، مەلۇمەت رعایت اولونور، شۇنەگە:

(۱) موصوف مۆت حقیقی اولورسا، مۆتلەلەر مۆت اولور، مثلاً: حد طح (صفت و موصوف مذکر) عاجز قول زوجه متحرمة (صفت و موصوف مؤنث) متحرمة زوجہ.

(۲) موصوف مۆت سماعی اولورسا، صفت اکثریا مۆت اولور، مثلاً: يد يضا = ياض آل (يد کلمەسى وجود مۆتلەلەر کی دیگر حجت مۆتلەلەر کی مۆت ساقیدر).

(۳) موصوف جمع اولورسا، صفت اکثریا مۆت اولور. (چونکہ جمع مۆت اخبار ایدیلر) مثلاً:

حکمای ساقه = کەچمیش حکما .
فرون اخیرہ = سول قرنلەر .
انباى حادقہ = حادق اطبا .
راختیون مشورہ = مشور راختیون .
قرای کاسبه = کاسب قرا .

موصوف جمع اولدوغو زمان صفت سفا جمع حالیندا گەلیر.

مثلاً: علمای طنبیون = طبع شانی عالمان .

فلاسفة دهریون = دهری فلاسفه .

اقتبای شاکرون = شکر ایدیلر، کیمی .

موصوف تبه اولورسا، مۆتلەلەر سفا تبه اولور، زاویان داسطلان کیمی.

بایینده (۴) اولان فارسی اسملەردەن بایلان ترکیب وصفلەردە مۆتلەلەر مۆت اولامال مەنەسە مۆتلەلەر، اندیقه مۆلم (آلم ویرجی، ایشیه) دیور. فارسی مۆتلەلەر (تایب ناسی) لاحق اولامال . چونکہ فارسجادا مذکر مۆت یوقدور .

شەدیدی حالدا نور کلمەلەردە الچوق ستمیل فارسیا ترکیب توصیفی و شەکلەلری آشلولدا گۆتەرگەلیر:

مدیت = حاشیاء = مدیت .
فرون اولی = ایلک فرقلر .
فرون و سعالی = اورا عسقلر .
فرون اخیرہ = سوککو عسقلر .
عصر حاضر = شەدیدی عصر .
اغلاب اخیر = سول اغلاب .
هیجان بدی = بدی هیجان .
سایع غنہ = گوزل ستمیلر .
ثروت مدیہ = مدی ثروت .
لسان علی = علی لسان .
قیمت اسلیہ = اسلی قیمت .
قیمت اساقیہ = اساقی قیمت .
ترکیب اساقی = اساقی ترکیب .
صفت تعینہ = تعین صفت .

کلام فرنگی = فرنگ مەنوب کلام (آذربایجان خلق دینلەلەر

qulshirunqi شەکلەلەر گیمیش ار نوع نام اورتوسو).

قول بای = بای قول (آذربایجان خلق دینلەلەر

qulshirunqi سورتیدە شەکل ایدیلر).

رفیقه محترمة = محترم رفیقه .
یار وفادار = وفادار دوست .
تیمور شک = آغساق تیمور .
ذات عالی = عالی ذات .
سردار اعظم = چووک سردار .

ضمير

۵۰ - ضمير اسميك عوضينه ايشلهلن كلمه دير .

ضميرك قاندهسى بوزخله و يا عارمده عین اسمی تکرار ائتمه گمیر .
مثلا: (ستار هر کون هم مکنه گیدیور . هم آتاشا کومهك ایدیور ؟
ستار خیرتی بیر چوچوقدور) عارمینده ایکی تاقه (ستار) اسمی واردیر .
بو (ستار) اسمی تکرار ائتمهك ایچین اونوگ یزینی خوتاق اوزره
(او) ضمیرینی گه تیرمك (ستار هر کون هم مکنه گیدیور . هم آتاشا
کومهك ایدیور ؟ او خیرتی بیر چوچوقدور) دیریر . ایشه (ستار)
اسمیک یزیده قوللانمیشیر (او) کلهسی ضمیریر .

ضمیرلر خانکی اسمک یزینی خوتالارمك او اسمه ضمیرك
(مرجع) ی دیرلر . بوقاریکی عارمده (او) ضمیری (ستار) اسمیک
یزینی خوتالوئدان (ستار) اسمی (او) ضمیریک مرجعیر .

۵۱ - بهش دورلو ضمیر واردیر :

شخصی ضمیرلری . اشارت ضمیرلری . ملکی ضمیر . ربط ضمیری .
مهم ضمیرلر دیر :

۱- مشخص ضمیرلری - اسملرک یزینی خوتالار بر ابر شخصی
گوشتمن ضمیرلر دیر .

شخص - اسملرک کلاندا خوتالوئلای یزیده گمیر . اوچ شخص واردیر :

بیر اچی شخص - بیر سوزو سوله یان کیمسه دیر که . بو
(منکم - سوز سوله یان) دیرلر .
ایکینچی شخص - که دیت سوز سوله یان کیمسه دیر که . بو
(مطالع) دیرلر .

- ۵۲ -

مطالع عظاما	=	بو يوك مشاع
سپت حقیقه	=	حقیقی حیات
مطلبین محرمه	=	محترم مطلبلر
بخت بازار	=	بازار بخت
بخت سیاه	=	قارا بخت
مرد دانا	=	یلکلی آدم
طفل نادان	=	یلکلی چوچوق
دست مبارک	=	مبارک آل
بار گران	=	آغیر يوك
تاجر دیرندی	=	دیرندلی تاجر
سعدی شیرازی	=	شیرازی سعدی
ملای رومی	=	روملو ملا
اوجر قازانی	=	قازانی اوجر
عمر پیام	=	چاندیرخی عمر
فسولی بلدای	=	بلدای فصولی
زانی شهر	=	مشهور زانی
شاعر مشهور	=	مشهور شاعر
اداره حاضر	=	شیمدیکلی اداره
قزاقی گنجه	=	گنجه قزاق
مکتب اینه	=	گیمهك مکتبه گیتی

اخطار: هر صورت قاری قاندهسى او ادره ایلا ترکیب توصیفلرک
عظما اسمال اعلیلمعی و بولارک یزیده ترکیب ترکیب توصیفلر ایشلانی
شده زمره اولور .

تېرىجى خىلەدە بولغان (اوندان) شىبىرى اشارت شىبىرىدە چوڭە
(ئالاقى) اسمىنىڭ يەرنى دوشوش و اوو اشارت ايتىشىدۇر. ايكىنچى
خىلەدە بولغان (بو) شىبىرىدە اشارت شىبىرىدە چوڭە (ايسىرتولو اچىكى
مىتەشەردىر) خىلەنىڭ يەرنىدە ايتىلىشىدۇر. اوچۇنچو خىلەدە بولغان
(اوو) اوندان شىبىرىدە اشارت شىبىرىدە چوڭە (جاي) اسمىنىڭ
يەرنى دوشاقلار بىرەر اوتۇدە (جاي) اسمى اشارت ايتىشىدۇر.
اشارت شىبىرىدە مەمۇل بايلىقلارنى زمان اوزلەرىدىن سوڭرا و
مەمۇل اداڭلارنىڭدان اول تىر (ن) گە ئىلەدۇر.

بۇ	شۇ	اۋ
بۇندى	شۇندى	اۋندى
بۇندا	شۇندا	اۋندا

(بۇ، شۇ، اۋ) كەلەلەرى ھەم اشارت مەنى ھەم اشارت شىبىرى
اولولار. اشارت مەنى اولولارنىڭ زىمان اوزلەرىدىن سوڭرا ھەمدا
بىر اسم بولۇپ و او اسمى تەيىن ايتىلىدۇر.

بۇ مەلىھە چوقۇن كەلەدۇر. شۇ دەگىزىڭ ئىشقاى ھىچ بىر شىئە
قىياس ايتىلمەي. او آدم تەيىنلەيدۇر. خىلەلەرىدە بولغان (بو، شۇ،
اۋ) كەلەلەرى اشارت مەنىدە چوڭە كەلەدۇر. كەلەلەرىدىن سوڭرا كەلەن
(مەلىھە، دەگىز، آدم) اسملەرنى تەيىن ايتىلىدۇر.

اشارت شىبىرى اولولارنىڭ زىمان اسم اوزلەرىدىن سوڭرا اسم
بولۇپ كەلەلەرى بىر اسمنىڭ و بىر خىلەنىڭ يەرنى دوشاقلار:

۱ - كىرۈش كۈچىنىڭ اطرافىدا دوشۇر. بۇقۇ ھەركىس
تەيىن ايتىدۇر.

۲ - شۇلۇما اولولەلەردە كەلەدۇر. ياللىڭىز دىكا بىر ايتە بارماز
او او قاندىن بىر خىلا سۇقاساق مائات ايتىلىدۇر. خىلەلەرىدە
بولغان (بو، شۇ، اۋ) كەلەلەرى اشارت شىبىرىدە چوڭە

بىر اسمنىڭ مەنى، بىر مەفادىنى اولان شىبىرى شىبىرىدە ايتىلىدۇر
زمانلاردا اسمنىڭ (مەفادى) ئايتىلىدۇر كى مەفادى اشارتنىڭ ايتىلمەس
(مەفادە ھەم مەفادى شىبىرىدىن باشقا بولۇپ) جاز اولۇر.

بىر كەلەم	يەرنە	بىر كەلەم
بىر كەلەم	يەرنە	بىر كەلەم
بىر كەلەم	يەرنە	بىر كەلەم
بىر كەلەم	يەرنە	بىر كەلەم

دەك جاز اولۇر.

شىبىرى شىبىرى خىلە مەفادىدە (مەفادە، مەفادە) اولولار.

بىر كەلەم	بىر كەلەم
بىر كەلەم	بىر كەلەم
بىر كەلەم	بىر كەلەم

اشارت شىبىرىدە اشارت مەنى بىر اسمنىڭ و بىر
خىلەنىڭ مەنىدە اولولارنىڭ شىبىرىدە دوشۇر.

اشارت شىبىرىدە شۇلار دوشۇر:

ھەمدا	ھەمدا
ھەمدا	ھەمدا
ھەمدا	ھەمدا
ھەمدا	ھەمدا

مەل:

۱ - ئالاقى كۈچىدىن سوڭرا اولدان اولولار
كۈچ اولۇر.

۲ - ھەمدا ايسىرتولو اچىكى مەفادەدە بۇقۇ ھەمدا كەلەدۇر.

۳ - جاي اچىق ھەمدا ايتىلىدۇر بولۇپ و بىر اسمنىڭ اشارت
ايتىلىدۇر. ھەمدا اشارت اولدان مەفادە.

تورکجه فعللرده کی «ماده اصلیه» امر حاضر شکلیدر. بولساندا
آکلاشیلدور که، بوتون فعللرده حنا بوتون فعللردن بایلان کلملرک
کو کو امر حاضر لاردر. دیکر کلملر همب امر حاضرلارا علاوه
ایلملن متالار و اوللارلا بایلیر.

فعللرک ده گیشمهسی

۵۹- شخص. - فعللر شخصه گوره ده گیت یلیر. باشلدا اوج
شخص واردیر:

۱- بیرنجی شخص = سوز بولمیلن بهن بوله دیم
۲- ایکینجی شخص = سوز دینگلین سهن دینگله دیت
۳- اوجونجو شخص = عتی کچیلن او گز دی
۴- هیت. - فعللر شخصک عتیه، مقدارنا گورمه ده گیت یلیر.
بوا کیفیت عدیر که، فعللرک مفرد، عتی لک، بجوم جمع
بی چوقی اولمبولونا دلالت ایلمر.

مفرد - بهن بوله دیم، سهن دینگله دیت، او گز دی
جمع - ییز بوله دیت، سیز دینگله دیتیز، اوللار گز دیلمر.
فعلل عتی شخصدن جمع اولورسا، فعللده عتی شخصدن
جمع اولور.

ییز بوله دیت، سیز دینگله دیتیز، اوللار گز دیلمر
فعلل باشقا باشقا شخصلردن جمع اولورسا، فعلل حاضر ریختن
اولان شخصدن جمع اولور.

بیرنجی شخص، ایکینجی و اوجونجو شخصلره راجعیدر:
۱- بهن و سهن بولکای برابر اولموروز. فعلل بیرنجی
وایکینجی شخصلردن فعلل بیرنجی شخص جمع اولموتدور.

۲- ییز او سهن آرادیق. فعلل بیرنجی و اوجونجو
شخصلردن، فعلل بیرنجی شخص جمع اولموتدور.

فعل

۵۷- فعل. - زمان، شخص، حیدرگی، منعم فکرلره بیر
حکمی، بیر حال، بیر ایش و یا بیر تاثیر یلدرمن کلمه
«فعل» دیر.

دیا بولاراق دیر - بیر حکم یلدریور.
فوت اوجوریوروز - بیر حال یلدریور.
برای سورویوردوم - بیر ایش یلدریور.
حلم ایریلدی - بیر تاثیر یلدریور.
۵۸- ماده اصلیه و متی - فعللرده ایکی قسم واریدر:

ماده اصلیه - متی

ماده اصلیه فعللک هج ده گیشمیلن قسیدر: بوا «جوهر»
و یا تورکجه امیریه «کولک» دیتلده مسکومور مالا:
مهل - مهک، مهل - میش، مهل - ده گز
مهل - دن، مهل - دلی

کلملرلرله «گزه» ماده اصلیه دیر، هیتلده عتی شکله قانیری
و ده گیشمیلیر.

متی: شخص، عدد، زمان، وشررگی، منعم فکرلره گوره
ده گیشر بولارکی مالا لارا کی: «مهک»، «یوروم»، «میش»، «مچکدر»
من، «دلی» یورر متی دیر.

— ۹۹ —

۹۳ - صیغه - ایش و یا حالیک طرزینی گوسترمک ایچین فعلیک آلدی.
شکله صیغه دمییر.

صیغه‌لر یا تصرف اولونولار و مصرف امین آیلار.
یا تصرف اولونولار و شیرمصرف امینی آیلار.

تصرف ایلمدن صیغه‌لر شونلادیر:

۱ - امر صیغه‌لری: حال و یا ایش، امر، تشویق و یا رجا
سورتیمه یلدیریر.

۲ - اخبار صیغه‌لری: حال و یا ایش، امین و محقق صورتلار
یلدیریر.

۳ - التزام صیغه‌لری: حال و یا ایش، شیدل و غیر معین کیمی
گوستوریر.

۴ - وجوب صیغه‌لری: حال و یا ایش، وتلیقه سورتیمه گوستوریر.

۵ - شرط صیغه‌لری: حال و یا ایش، بیر شرطه یا قی
اولدوقونو یلدیریر.

۶ - حکایه صیغه‌لری: حال و یا ایش، گه چیش زمانا عائد
اولدوقونو آکلاییر.

۷ - روایت صیغه‌لری: حال و یا ایش، امکاتیر، و باشه و اشیرا
ایله یلدیریر.

۸ - صله صیغه‌لری: فاعل و مفعول آلدی حالدا صلت و یا
اسم موقعیمه قولالاییر.

تصرف ایلمدن صیغه‌لر شونلادیر:

۱ - مصدرلر: حال و یا ایش، شخص، کیمه
و زمان گوسترمه فعل مبد
طرزیمه یلدیریر.

— ۹۸ —

شرط زمانلاری	روایت زمانلاری	حکایه زمانلاری
گوزی اسم	گوزی اسم	عاضی شوقدی
گوزی اسم	گوزی اسم	عاضی قائل
گوزی اسم	گوزی اسم	حال
گوزی اسم	گوزی اسم	مضارع
گوزی اسم	گوزی اسم	استقبال
گوزی اسم	گوزی اسم	الزام
گوزی اسم	گوزی اسم	و جوب
گوزی اسم	گوزی اسم	شکی

- ۲- اسم فاعله: حال و یا پیش میانی به‌دین
 اسم مفعول: حال و یا پیشمن متأثر اولای
 به‌دین
 ۳- ربط صیغه‌های: جمله‌های و یا جمله فعل‌های
 بری - برینه باغلا

زمان وصيغه له ريك تشكيلى .

۶۳- زمان وسیع‌های تشکیل ایندک ایچین اؤلا مائة اصلیه اولان آمر حاضری آیر- بو کوک دیر- سوگرا بو کوک کوک سوگوا هر زمان و هر صیفه مخصوص اولان امانت‌لاری علاوه ایدیر.

[illegible]

دېلار، دېلار، داسی شوودی، مخصوص اداکاران، حتی متواله راجی.

۱۱. من الامام شجاع کور و شجاعت کور و شجاعت کور و شجاعت کور

ماشى قانۇنى تەشكىل ايتىدەك اجايى (كەڭ) دەر خىزمىتىڭ سىزگە بولسا
خالىمەن مەشغۇل مەتبەئەلەرى كەڭىر بولسا:

کمز	میشیم (میشا) موشوم	باز	میشیم (میشا) موشوم
کمز	میشک (میشا) موشوئ	باز	میشک (میشا) موشوئ
کمز	میش موش	باز	میش موش
کمز	میشیز (میشک) موشوز (موشوز)	باز	میشیز (میشک) موشوز (موشوز)
کمز	میشیغیز موشوغوز	باز	میشیغیز موشوغوز
کمز	میشلر موشلر	باز	میشلر موشلر

حالی تشکیل ایندکسین + گفر + امر حاضریت سوگونا حاله
مخصوص ستراله ری گفر ویرت :

گور	یوروم (رو)	یاز	یوروم (رو)
ک	یورسول (رو)	یاز	یورسول (رو)
گور	یور (رو)	یاز	یور (رو)
گور	یورسول (رو)	یاز	یورسول (رو)
ک	یورسول (رو)	یاز	یورسول (رو)
ک	یورسول (رو)	یاز	یورسول (رو)

استقالی تشکیل ایندک اجین امر حضرت سوگوار استقاله
مخصوص متالهری که بر سر:

کمز	دجه عليم (مذکر)	باز	اجا غيم (انثاء)
کمز	دجه سميت (مذکر)	باز	اجا قيات (انثاء)
کمز	دجه ک	باز	اجا ج
کمز	دجه تميل (مذکر)	باز	اجا بيز (انثاء)
کمز	دجه کيغيز	باز	اجا غير
کمز	دجه کلار	باز	اجا لار

تصريف اولولمايان صيغله ريك تشكىلى.

مصدرلەر.

مصدرلری تشكىل ائيلهك ايچين اير حاشىلارليك سوگونا مصدرلره مخصوص متناهر گه تيرلير.

۱ - اصلى مصدر	گهز	مك	ياز	ماق
۲ - تحقيقى مصدر	گهز	مه	ياز	ما
۳ - تاكيدى مصدر	گهز	مه كيك	ياز	ماقلىق
۴ - نوعى مصدر	گهز	يش	ياز	يش

مصدرلەر اسم حكمتيه ديرلر. اسملرليك تحريظه تاجديرلره قىل ائىلى مصدرلر تحريف ائىلمه زلر. مثلا: گهله گه، گهله گيش، گهله گى، دهيلمهز بولارليك بىرته تحقيقى مصدرلر قوللايلير: گهله، گهلهك، گهلهسى دهيلير.

تاكيدى مصدرلر ده يوگون استعمالدان غوشه گه باشلاميشدير. اولارليك يورتهده تحقيقى مصدرلر قوللايلماقدادير. لسايك آهنگى يو ده گيشيكيگه سبب اولماقدادير.

فرع صيغله رى.

فرع صيغله رى تهنه بالىگير منارع و ماشى قوللايلير. مضارع اسم فاعله، ماضى ياده اسم مفعول نامتى و بربرلر.

اسم فاعل	گهز	من، مفر
اسم مفعول	گهز	ميش، ميشلر

رابط صيغله رى

۱ - جملت رابطسى	گهز	يب
۲ - حال رابطسى	گهز	دورلكه، دركهن
۳ - ائيله رابطسى	گهز	ملى، يري، ديلمه، جري

۱ - اصلى مصدر	گهز	مك	ياز	ماق
۲ - تحقيقى مصدر	گهز	مه	ياز	ما
۳ - تاكيدى مصدر	گهز	مه كيك	ياز	ماقلىق
۴ - نوعى مصدر	گهز	يش	ياز	يش

صفا صيغله رى.

صفا صيغله رى تهنه بالىگير منارع و ماشى قوللايلير. مضارع اسم فاعله، ماضى ياده اسم مفعول نامتى و بربرلر.

- ۱۰۹ -

اشك گه لهجه كند بايلاچايي گوتيرير: قارداشيم بير حته سوگرا سه لهجه	اشك واسب ويا لارم اولدوغوا دلالت ايدور اير معالي ويرير: باشكي ككاسان قالديرمايچاق يك سه لهجه
اشك هر زمان حقيقت اولدوغو آكلار: آتني ياقار اشك آيتيقلقدان بايلديني گوتيرير: يليريم (دوره) حسن يالان سويلر	اشك گه لهجه كي گوتيرير: بام بزين سه لير. امبال و عطالت گوتيرير: آيت بير گون سه لهجه
حكايم ايدلان استلرزه گه چيش زمان ياره فولالير و افندي فوت و شمت ويرير: توركلر حشا عصاره حشا عزلازلا دوگوته - دوگوته بوتون آسيا و غرسان آيتلار دفت مقاميدا فولالير: علي سوز آكلار آماندير دعا بير چوق طرزهده فولالير	اشك گه چيش زماندا اولوب يتديكي قلم اولراق گوتيرير: گه چين حته رايودلارا گيتديك
اشك گه چيش زماندا بايلديني آل ايدور: مكب آچيليش	اشك و قاعاري گوتيرير: دني دولاشيم
اشك گوتيرير: دنيك آلا گوزل روماني ياره چوش	اشك گوتيرير: دنيك آلا گوزل روماني ياره چوش
الزام صيفه لري	
الزام صيفه لريك حال و اشكالي يوقدور - ديگر زمانلاري باشلار	
الزام ويا شيهي ويا آردو ويا گوتيرير	

- ۱۰۸ -

اشك - اشك رابطه سي گز	تجهيه داره تجهيه ديك تجهيه ده گين
اشك - توفيت رابطه سي گز	تجهيه ده گين (تجهيه ده گين مهجور دور)
اشك - تعيت رابطه سي گز	تجهيه ده گين
اشك - زمان رابطه سي گز	مهجور اوله ويكدين سوگرا

صيفه لريك اشكالي

۱ - **امر صيفه لري** بضا ناده امر اچين بضا نده رجا و شوق اچين فولالان صيفه ليرير. مثلا دترسيگي اولو - ديك. بورداكي هافوه نايه بير امر دير. فقط ده اي اوغولوم ديسكه چالشي - ميرايك بورداكي چالشي بير امر اولماقدان زنده بير تشوقدير - قارداشيم يا بير سو ويا ديكك اولاق بورداكي ويا - سوزده بير امر ده گين بير راجدير.

۲ - **اخبار صيفه لري** حال و اشك بايلديني قلميله يلدور - صيفه ليرير. زمانلاري مختلف مهالارا دلالت ايدور.

۳ - **اشك فولانولان زماندا بايلديني گوتيرير** مكب **يازيروم** اشك گه چيش زماندا بايلاچايي گوتيرير: بير حته قدار مكب **آچيلير** اشك بير آيتيقل و دلالت اولدوغو گوتيرير: يونا ندا سيرا اچيلير

حكاية صيغه‌لەری

٦. گەچەشتە بایلان ایستەری آگلاقی ایچین قولایلان
صیغه‌لەری:

حال - گەچیش زامەنەکی بێر ایستی وێر خالی حکایە
ایچین قولایلان: بابی گوردوگوم زەمان قورقەندان آغلایوردوم.
استیالی - ایستەیلەکی زامەنە نظراً استیال الە علائەدار اولان
بێر ایستی حکایە ایچین قولایلان: یزیدە سیاحت ایستەیلەکی - خوش
اولاجاقلای،

مەزەعی - مەشیدە بایلانەکی نەت اولان بێر ایستی حکایە ایچین
قولایلان: وێلە اسانلار آوجیللا گەچیشلەری.

روایت صیغه‌لەری

٧. بۆ صیغه‌لەری شێه، استەزە و تەکذیب ایچین قولایلان: مەمن
دەجایوق جالیشیورموش (جالیشریش) تەکذیبە جالیشیور دیمە گەیر
بوتون دایمی او قوتورموش
نادر شاهە بێر سوزاندا بەمەک یەغیش ایستە شێه

صەلە صیغه‌لەری

٨. بۆ صیغه‌لەری مەبسی فەلەزکیی فەل و مەفول آندیلاری
خەلدا جەنەدە اسم ویا سەف اولورلار.
گەزەیلەگیم بەرلەر جوق گوزەلە. «گەزەیلەگیم سەلسی «بەر»
اسمیک حەشی شێر. بۆ صیغه‌لەری «کەس» مینی، وێر، نظراً، جەنەدە، سەلە
بەندان دولاوی الی... کەس بێر جوق ئەمانلار لایق اولاراق مەناسینی
تەبیل ایستە.
آ: آندیلەکی کەس، کەس، «آلار» - «آلار» دیمە گەیر. «تەبیلە
گوزەیر».

مەزەیک مەفرە ناوین مەفرە قولایلان. حال مەناسی وێر.
«گەزەیلەگیم» کەس، «گەزەیلەگیم» دیمە گەیر. «بەس»
مەزەیلەگیم سوگوتا بێر «س» ویا سەجە، سەجە، مەناسی گەزەیلە
او زەمان بەدەس مەناسی جەنەدە:

بەرە گەچیش: بەرە «گەچیش» دیمە گەیر.
«بەرە سەجە» «گەچیش» دیمە گەیر.

و حوب صیغه‌لەری

٩. حال وایستی واجب و لازم گوزەیلە، وێلە یەلەرەن
صیغه‌لەری: جالیتمالی (جالیتمالی) جالیتمالی بەم ایچین - وێلە یەلەرەن
لازمەیر. «بەرە» دیمە گەیر. «بەرە» سوزش ایچین قولایلان:
وێلە گەزەیلەکی ایستەیلەکی.

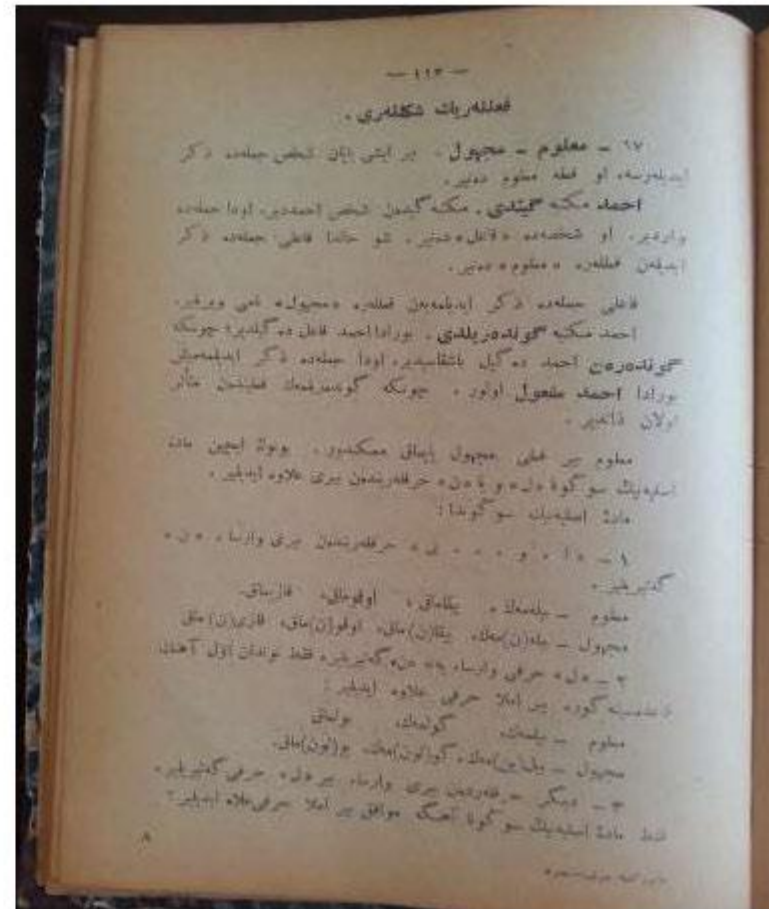
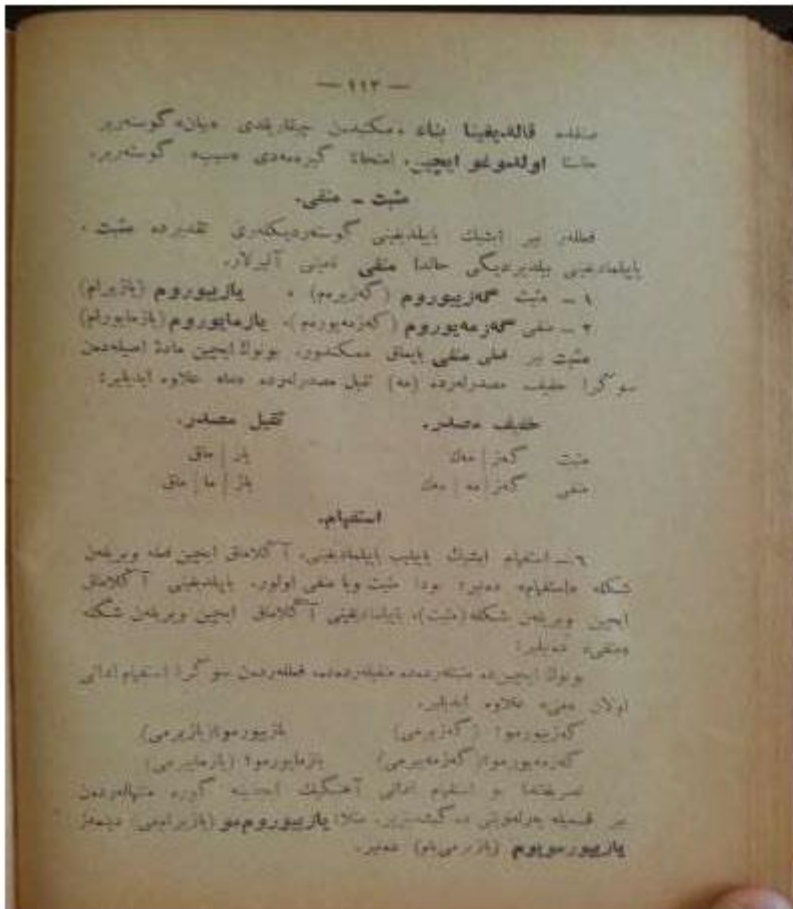
شرط صیغه‌لەری:

١٠. بۆ صیغه‌لەری بایلان بێر ایستە بێر شرطە ناوین اولدوغوب
گوزەیلە. شرط صیغه‌لەری سوگرا کەلەن جەنە «جەزە» نامینی
آندە.

جوا گوزەیلە اولورسا، گەزەیلە گەچەیلەری. گەزەیلە گەچەیلەری
جوا گوزەیلە اولداسی شرطە ناوین. «گەزەیلە گەچەیلەری» جەنەسی
«جوا گوزەیلە اولورسا» جەنەسیک «جەزەسی اولور» و «جەنەلە» جەنە
جەزەیلە «بەرە». بێر جەنە شرطەیلە جەزەسی قولایلان. «جەنەلە»
مەناسی با قوتورقوبو «بەرە» آندوغوب گوزەیلە.

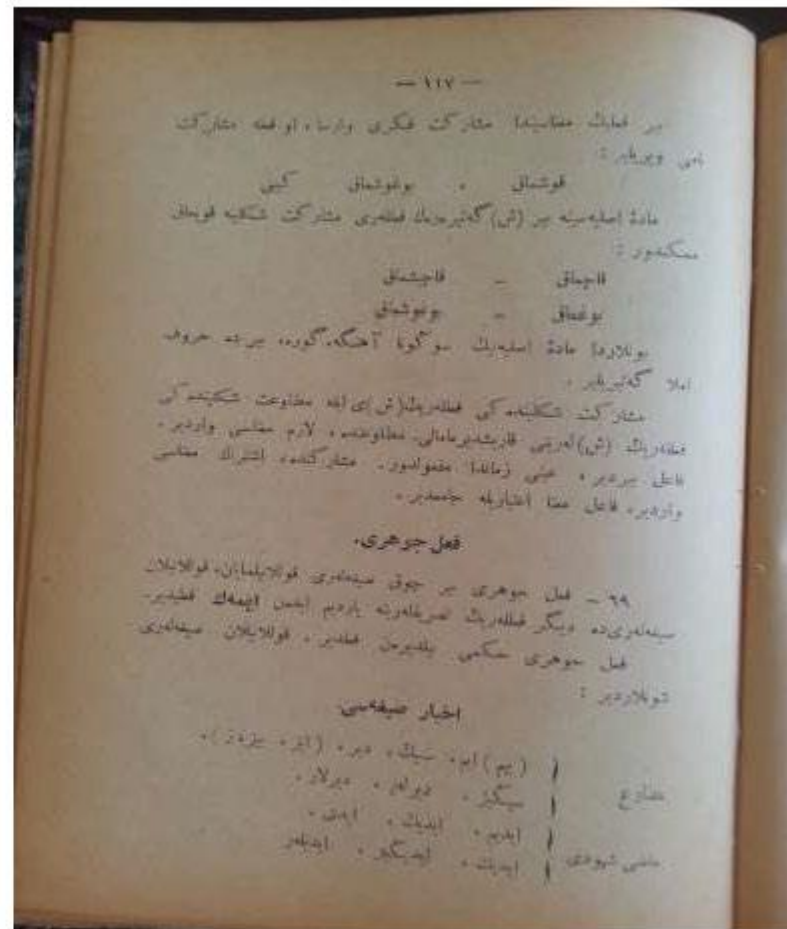
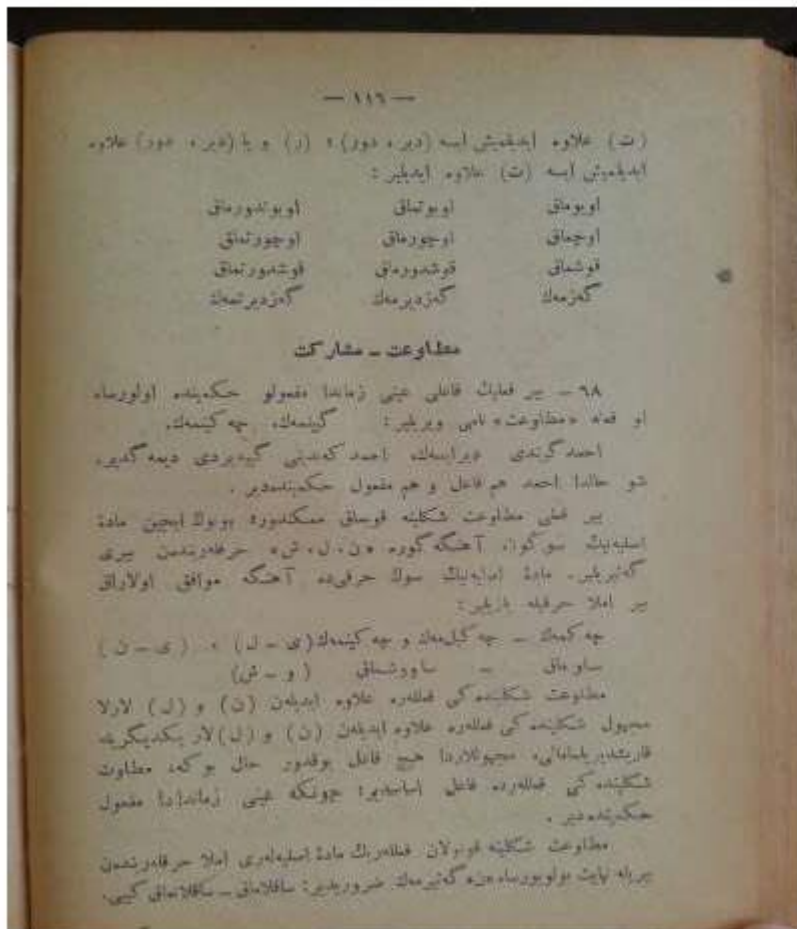
«بەرە» بەنەدەن دوس باشلارنا... جەنەلە بێر قورقوب
مەناسی وادەیر.

«بەرە» بێر گەلە... جەنەلە بێر آندوغوب موجودور.

۱ - مادۋ اسلەسى بىر ھىجەلى قىللەردە «دېر» دورە گەنرلىرى :
 گەز مەك - گەز دېر مەك
 سوز مەك - سوز دېر مەك
 «قورقماق» قورقماق، آقماق، سارقىماق، قىللەرنىڭ تەدبىرى شۇ
 اولاراق، «ت» ايله «قورقۇنماق» قورقۇنماق، آقماق، سارقىماق،
 قورقۇنماق بايلىرى .
 «اوجىماق» باتماق، ماتماق، قوپماق، قاجىماق، آشماق .
 تاشماق، چىقماق، دويماق، سىزماق، گەچمەك، اېچمەك، گوجمەك، كېي
 قىللەرنىڭ تەدبىرى دە «ر» ايله :
 «اوجورماق» يايرماق، بايرماق، قوپارماق، قاچىرماق، آشىرماق .
 تاشىرماق، چىقارماق، دويورماق، سىزىرماق، گەچىرماق، اېچىرماق .
 گوجورماق، قورقۇنماق گەلەر . بۇنداق باشقا تەكشۈك ئىشلار واردير :
 «سىزماق» - سىزدىرماق، «قورقۇنماق» - قورقۇنماق، «اچماق» -
 قاقماق، «ت» ايله «گەچىرماق» گەچىرماق، «اچماق» - اچماق، «اچماق» -
 گورماق، «گورماق» - گورماق، «گورماق» - گورماق، «گورماق» - گورماق،
 كېي تەدبىرىدە بايلىرى .
 ۲ - مادۋ اسلەسى بىر ھىجەلى اولان قىللەردە سۆك حرقى :
 املا حرقى اولورسا «ت» گەنرلىرى :
 اوبو | ماق | اوبو | ماق
 (ر) و يا (ل) اولورسا يەنە «ت» گەنرلىرى :
 اوكور | مەك | اوكور | مەك
 ايركېل | مەك | ايركېل | مەك
 سائر حرقىلەردە بىرى اولورسا (دېر، دور) گەلەر : قوش ماق، قوش دورماق
 چايش ماق، چايش دورماق
 تەدبىرىڭ دېرچەسنى آتۇرماقدا مەكشۇرە بولۇك اچىنمە اولمە

معلوم - گورمەك، قوشماق، يالماق، آسماق،
 مېچول - گور (ول مەك، قوشولماق، ياق (يل ماق، آس (يل ماق) ...
 بۇ قانداقلىرىڭ بىشى ئىشلارنىڭ واردير . مىللا :
 «دەمەك» - اېشەمەك - سولەمەك «(دەن)
 قانداقلىرىڭ :
 «دەمەك» - اېشەمەك - سولەمەك «(دەن)
 مېچول بايلىقى كېي ئىشلار :
 «دەنلەمەك» - اېشەنلەمەك - سولەنلەمەك «(دەن)
 مېچول بايلىرى .
 اخشىلار - مېچول قىللەرنىڭ قانداقلىرى واردير . غايە چوڭرىن
 (ى) لى حال (مېچول صريح) واردير . اوده ئاتى قاتل نامى واردير .
 «احمد» مەك گورماقلىرى . «چەلەمە» (ى) لى حال (مېچول
 صريح) اولان احمد «ت» قاتل نامى آتۇر .
 لازم و تەدبىرى .
 (ى) لى حال (مېچول صريح) آلايەن قىللەردە تەدبىرى لازم .
 قىللەرنىڭ (ى) لى حال (مېچول صريح) احتياجى يوقدور . مىللا :
 «اوبوماق» بىر قىل لازمدير : چۈنكە قاتلىڭ بايلىقى ايش
 كەمىيلىدىن باشقا سىنا ئاير اېشەن بىر مېچول صريح يوقدور . دە «اوبودوم» .
 دېمەك :
 حال بۇكە «اوبودوماق» بىر قىل تەدبىرى . چۈنكە قاتلىڭ بايلىقى
 ايش كەمىيلىدىن باشقا سىنا ئاير اېشەن قىل بىر (ى) لى حال آتۇر .
 احمد درىسى اوقۇدۇ . اوقۇق احمددير . قىل اوقۇدۇغۇ درىسدير :
 درىس (مېچول صريح) اولور .
 لازم بىر قىل تەدبىرى بايلىق مەكشۇرە بولۇك اچىنمە مادۋ اسلەنىڭ
 سوغۇق : «ت» دېر، دور، «ر» (ور) ادالەتلىرىدە بىرى گەنرلىرى :

اجزاء صیغہ لاری			
مضی شہود	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں
مانی ظہی	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں
حال	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں
استقبال	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں
مستخرج	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں
مضی شہود	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں
مانی ظہی	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں
حال	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں
استقبال	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں
مستخرج	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں
مضی شہود	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں
مانی ظہی	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں
حال	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں
استقبال	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں
مستخرج	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں

اجزاء صیغہ لاری			
مضی شہود	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں
مانی ظہی	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں
حال	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں
استقبال	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں
مستخرج	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں
مضی شہود	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں
مانی ظہی	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں
حال	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں
استقبال	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں
مستخرج	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں
مضی شہود	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں
مانی ظہی	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں
حال	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں
استقبال	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں
مستخرج	پڑمادیں	پڑمادیں	پڑمادیں

2000

قوشۇق ئادىتى ۋە مەنىسى
ئۆزلىك ئادىتى ۋە مەنىسى
مەنىسى ۋە ئادىتى

۱. مەن ۋە مەلۇم بىر شىي گومەزىر سەھەرمە مەن ۋە مەلۇم بىر شىي گومەزىر سەھەرمە
 ۲. مەن ۋە مەلۇم بىر شىي گومەزىر سەھەرمە مەن ۋە مەلۇم بىر شىي گومەزىر سەھەرمە
 ۳. مەن ۋە مەلۇم بىر شىي گومەزىر سەھەرمە مەن ۋە مەلۇم بىر شىي گومەزىر سەھەرمە
 ۴. مەن ۋە مەلۇم بىر شىي گومەزىر سەھەرمە مەن ۋە مەلۇم بىر شىي گومەزىر سەھەرمە
 ۵. مەن ۋە مەلۇم بىر شىي گومەزىر سەھەرمە مەن ۋە مەلۇم بىر شىي گومەزىر سەھەرمە
 ۶. مەن ۋە مەلۇم بىر شىي گومەزىر سەھەرمە مەن ۋە مەلۇم بىر شىي گومەزىر سەھەرمە
 ۷. مەن ۋە مەلۇم بىر شىي گومەزىر سەھەرمە مەن ۋە مەلۇم بىر شىي گومەزىر سەھەرمە
 ۸. مەن ۋە مەلۇم بىر شىي گومەزىر سەھەرمە مەن ۋە مەلۇم بىر شىي گومەزىر سەھەرمە
 ۹. مەن ۋە مەلۇم بىر شىي گومەزىر سەھەرمە مەن ۋە مەلۇم بىر شىي گومەزىر سەھەرمە
 ۱۰. مەن ۋە مەلۇم بىر شىي گومەزىر سەھەرمە مەن ۋە مەلۇم بىر شىي گومەزىر سەھەرمە

پانچویں ایسی۔
 قوش لادی کیس
 ہر ملک و ملت دلائل اندیشہ، وہ مضامینہ ادنیٰ آجاریہ
 محلہ کتبی
 کوی حکیم کیس

[illegible]

۷۶ - بیر چوق آسم و حشدر دمل قلار ششکلی اینییر قشدر
یوزلرک همان همی ساهیدیر :

۷۷ - اسلهرک سو گلارنا (له) لا کثیر لهرک متی علاوه اینییر -
گوز - گوز لهرک : اش - باشلام
سمن - سمن لهرک : قش - قشلاق
+ - اسلهرک سو گلارنا آهنگه کوره دمن - لان - علاوه
اینی لهرک متی علاوه اینییر :

۷۸ - کیت - کیت لهرک : قش - قشلاق
۷۹ - حتی قشلی اسلهرک سو گلارنا همیت ، امان ، علاوه اینییر -
خیش - خیش و امان
۸۰ - حتی اسلهرک سو گلارنا متی لار دمن اول دهرک - لاسه
کثیر لهرک اینییر :

۸۱ - قارا - قارا امان ، خیرا - خیرا امان
۸۲ - اسلهرک سو گلار متی دمن اول دمن - لان - علاوه اینییر
خیش - خیش لهرک : آقیر - آقیر لاسه
۸۳ - اسلهرک - کور سادیمه دهرک : امان - کثیر لهرک اینییر -
فورو - فورو امان : آقیر - آقیر
۷۷ - قشدر دمل بیر لایق اسم و اسلهرک اینییر بولار دمن -
دمن ساهی آقیدیر : یوزلرک چوق بولهری اسم حکیمیدیر -
دمن اسلهرک سو گلارنا همیت ، امان ، کور فورو
او - کی امان کثیر لهرک اینییر :

۸۴ - آقیر دهرک : امان ، قشدر دمل ، فورو - فورو
اسلهرک دمن قش اولار امان اسلهرک بولار دمن :
اسلهرک دمن قش اولار امان اسلهرک بولار دمن :
اسلهرک دمن قش اولار امان اسلهرک بولار دمن :

مرکب تیر اسم اولورساد بده مضافیه اداغی دوشدر:
خانم ال آیه گونده
تیر جیجی گوسته برسه بده مضافیه اداغی دوشدر:
لیمون آداسی چالی شولاسی
تیر شینگ بددن بایلمدیجی گوسته برسه، هم مضافیک، هم
مضافیک اداغی دوشدر:
آتون بوژوده، السی یلغریک، نورشون قلم، تاختا قشلق کیم
۳ - دایقان ایشمن مائیر اولای گوسته برکه، فلیک حفرلی
اولور. بده ایکی صورلدور:
۱ - قلمه به گدر مجرد حلفمیر، غیر معین تیر شیه دلالت ایشدر
(ی) لی حال اولور:
«اوزوم بدیم»
جملیمده کی «اوزوم» اسمی کیلی. اوزوم بورادا مفعولموره قلم
قلمه اداغی اولراق باغلامیشدر. برده:
«اوزومی بدیم»
دیرک بورادا اوزوم گامسی قلم ده اداغله باغلامیر. بورا
غنی حشمن مفعولموره. تیرجیجی مفعول، صریح. ایکجیجی مفعولده
غیر صریح (ده) لی و شقاق (الار) ددیر.
بانود قلمه ییرتلم اداغلا باغلا اولاق ایچک مناسی تاملارلاور.
اولاردا غیر صریح مفعولار ددیر:

۱	معمو لار	کوبو	م	کوبو
۲	معمو لار	کوبو	نه	کوبو
۳	معمو لار	کوبو	عن	کوبو
۴	معمو لار	کوبو	له	کوبو
۵	معمو لار	کوبو	اچ	کوبو

ظرف.

۷۵ - ظرف. فعلدك و سفتك. ماسى. ناملان: زمان.
 سون. حلق. مقدار. سب و مقصد گوستەرمەن كەلمەس.
 ظرفلار بىر نوع سفتلەر. سفتلەر اسفلارنىڭ باشلارنى كەلمەسلىكى.
 ئىشكەنلەرى كېيى. ظرفلارنىڭ سىك اولان. سفلەرى و سفلەرى ئىش.
 اسفلار: ۱. زمان. ۲. مەيدان. ۳. مەيدان. ۴. مەيدان. ۵. مەيدان.
 ۶. ئىش. ۷. ئىش. ۸. ئىش. ۹. ئىش. ۱۰. ئىش.

زمان سۆزلىرىنىڭ ئىشلىرى:

سۆزلىرى: ۱. سۆز. ۲. سۆز. ۳. سۆز. ۴. سۆز. ۵. سۆز.
 مەيدان. ۶. مەيدان. ۷. مەيدان. ۸. مەيدان. ۹. مەيدان.
 مەيدان: ۱. مەيدان. ۲. مەيدان. ۳. مەيدان. ۴. مەيدان. ۵. مەيدان.
 مەيدان: ۱. مەيدان. ۲. مەيدان. ۳. مەيدان. ۴. مەيدان. ۵. مەيدان.
 مەيدان: ۱. مەيدان. ۲. مەيدان. ۳. مەيدان. ۴. مەيدان. ۵. مەيدان.

مەيدان سۆزلىرىنىڭ ئىشلىرى:

مەيدان: ۱. مەيدان. ۲. مەيدان. ۳. مەيدان. ۴. مەيدان. ۵. مەيدان.
 مەيدان: ۱. مەيدان. ۲. مەيدان. ۳. مەيدان. ۴. مەيدان. ۵. مەيدان.
 مەيدان: ۱. مەيدان. ۲. مەيدان. ۳. مەيدان. ۴. مەيدان. ۵. مەيدان.

اسم فللەرنىڭ باشقا شەكلى: ياز - چىيى. كىز - چىيى.
 قىل. مەيدان. ئوچۇق. ئوچۇق. ياز - چىيى. كىز - چىيى.
 مەيدان. ئوچۇق. ئوچۇق. ياز - چىيى. كىز - چىيى.
 ئوچۇق. ئوچۇق. ئوچۇق. ياز - چىيى. كىز - چىيى.
 ئوچۇق. ئوچۇق. ئوچۇق. ياز - چىيى. كىز - چىيى.

فعلدەن اسم تەشكىلى:

۷۸ - كۆكەرنىڭ (سۆز) سۆزى. ۱. سۆز. ۲. سۆز. ۳. سۆز.
 مەيدان. ئوچۇق. ئوچۇق. ياز - چىيى. كىز - چىيى.
 مەيدان. ئوچۇق. ئوچۇق. ياز - چىيى. كىز - چىيى.

آشماق	-	ماق	+	شى	=	آشماق
آشماق	-	ماق	+	شى	=	آشماق
چاقماق	-	ماق	+	شى	=	چاقماق
قازماق	-	ماق	+	شى	=	قازماق
توكەك	-	ماق	+	شى	=	توكەك
چىرىماق	-	ماق	+	شى	=	چىرىماق
ئوزماق	-	ماق	+	شى	=	ئوزماق
سوپورماق	-	ماق	+	شى	=	سوپورماق
چاقماق	-	ماق	+	شى	=	چاقماق
ساقماق	-	ماق	+	شى	=	ساقماق
قازماق	-	ماق	+	شى	=	قازماق
قازماق	-	ماق	+	شى	=	قازماق
قازماق	-	ماق	+	شى	=	قازماق
قازماق	-	ماق	+	شى	=	قازماق

٧ - مقبول الازی، مضاف الیہاری تشکیل ایضاً ادالار:

میں نے یہ سب کچھ دیکھا ہے

$$\bar{A} \cup \bar{B} = \bar{A \cap B}$$

Indy, IN 46204

10/25/2014

... ۱۱۱ - ۱۱۲

الرجوع إلى

9-3-13

۲۔ شرط اجتنابی: اگر ، اگر نہ

۳- استانی (انباری): آله، مگرکه، مامدا، باشقا، اوزکه، تجرجه.

١٠ - ١١ - ١٢ - ١٣ - ١٤ - ١٥ - ١٦ - ١٧ - ١٨ - ١٩ - ٢٠

• - تعالٰی اداکاری: کہیں، کیسے، کب، کہاں

فصل اول در بیان احوال و حال

گوزل - گوزیل - راحت - راحت - برده پیر - جابوق
ای - کونو - گوله - گوله - کوله رنک - مشق - مشق - درخت - بوبله
بومله - اوله - یولاق - آکتر - پادیل - پارک - خال - گوسرمن
پره - قیل - سالت - حواله - اولوراز

(1) قیادت: طوطا سے اولین سناہرت یا سناہرتک مملاتاری
 برلاہلائی کسی سے یا سناہرتک اولین مملاتاری مملاتاری
 وغان سوگا جالشمان یا سناہرتک آتھالاری ابرکن اوطوق و سناہرت
 ابرکن قالی سے لپس قادیان۔ مملاتاری جالشمان

(۴) قیادت: مال گروہوں کی طرف سے ہر قسمی اسٹاک میں
تبادلے کے صفحہ پر ایک معائناتی تبادلے کے طرفہ اور ان کے
جائزہ پر مبنی ہے۔

ترتيب و مقدار گسترده در ظاهر :

آز، جوف، قنار، و قنار، حله، طاعت، پرچی، منجی

نئی گوسٹمرہن خانہ لاہور :

الحمد لله، الصلاة والسلام على

سبب و اعتقاد: "توسعه ذهن ظرفیتها:"

فہم - سیدو - مقدسہ بابا دینی گوسلوری ۔ سیدو - مقدسہ
سوایہ جوانی اولور۔ احمد شہر۔ ایشتمہ کہ گیدی۔ بن مرقہ نام
روز۔ ہلالین چلیپوروم۔ انار ہم جیسے یازیم اینک اجین بائالدر

نقد

١٤ - حیات و توفیقان میری اللہ نے عطا کیے ہیں
طین اموات و یا اشیاء الفاظ و کلامہ لہذا میرے اولاد
آء ای، می، اوف، آء اوج، وئی، آمان، حید، آء،
افنوی، حادی، وادہ لہذا حید، آء ای، آء اوج، حادی،

فهرس

مجله	بیر ایکس سوز
۵ - ۳	سرفک ترمی
۰۰۰۷	تقیط
۱۱ - ۸	کلمه
۰۰۰۱۱	اسم
۱۸ - ۱۲	اضافت
۲۲ - ۱۹	صفت
۸۴ - ۲۳	ضمیر
۹۳ - ۸۵	فعل
۱۴۲ - ۹۳	ظرف
۱۴۴ - ۱۳۳	نما
۰۰۰۱۴۴	ادات
۱۳۷ - ۱۴۵	

سلسلری گوسته رجهك حرفلریك بوقلوقو. مرتب و
مصحخلریك بهمى املايه آلیشمالاری بیته بوکتابدا بیر
چوق یاقلیشلار اولموشدورکه، گوزره چاریانلاری آشاغیداکی
جلدولده گوسته ریلدی.

مجله	سطر	یاقلیش	دوغرو
۳	آشاییدان	ایش	دیلی
۴	یوقاریدان	یو غلعهدهری	تاهدهدهری
۴	آشاییدان	اسطالالاری	اسطالالاری
۵	» »	اداس	اداسی
۷	یوقاریدان	مهدهدهری	مهدهدهری
۷	»	قوزولوشوا	قوزولوشوا
۸	آشاییدان	کلهدهری املايه	کلهدهری اوز املايه
۹	آشاییدان	تسلیلهری	تسلیلهری
۹	»	اول	اولان
۱۰	»	سای	سای
۱۴	»	» و ده	»
۱۶	»	مجر	مجر
۲۴	»	بولونالاری	بولونالاری
۲۵	»	کلهدهری	کلهدهری
۲۶	یوقاریدان	مشللر	مشللر
۲۷	آشاییدان ایکینجی	قیاسی صفت	صفت
۳۳	سوزون	(عز - صفر)	(علی - صفر)
۳۳	یوقاریدان	یوقاریدا	یوقاریدا

